HANS E. KINCK

RENÆSSANSE MENNESKER HISTORIEN OM NICCOLÒ MACHIAVELLI

ANDET OPLAG

KRISTIANIA 1922 FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

Förord till den elektroniska utgåvan

Redan 1915 hade den norske diktaren Hans E. Kinck använt **Niccolò Machiavelli** som huvudfigur i dramat *Mot karneval*. Året efteråt, 1916, utgav han denna biografi över Machiavelli. Ett exemplar av andra upplagan (1922) digitaliserades i april 2008 av norska Nasjonalbiblioteket. Därifrån kopierades de scannade bilderna i januari 2017 till Projekt Runeberg och försågs med en ny OCR-text för att kunna korrekturläsas. Boken översattes 1928 till svenska.

BILLEDER

Side

 FORTALE

Der gives fra gammelt to stamme-fiender inden Italiens aandsliv. For den ene er livet gloser, armens fagter, minen, i det hele: skinnet. Stamfaren for et mylrende talrik avkom like ned til den dag idag. Han har sit rike i nuet; ialfald, hvis han ikke faar riket da, eller lykkes at føre det store ord (som hans indsats heter), faar han det vanskelig siden. Den type med avskygninger er neppe i mindretal. — Saa er det den anden med sin indadvendte slegt: de faa, for hvem liv er forbrænding. Han kan komme til at vente paa sit rike i tre og i fire hundrede aar.

Der er selvsagt utallig mange andre motsætninger ogsaa i det folk. Men for denne motsætning eier dets historie to fuldblods typer: Niccolö Machiavelli og Pietro Aretino, ildsjælen og posøren, karakteren og flanen. I grunden kanske noget av de to store, uforsonlige kontraster i alt aandsliv like fra kulturens ophav, — og i alle folkeslag, gudbedre os! De har bare hver sin tørn, hver sin tid at føre ordet i et folks liv. Og denne motsætning er ikke metafysiskog indholdstom, som den mellem idé og virkelighet: den er gjennem sine levende og konkrete typer simpelthen til at ta paa — man kunde fristes til at si : den er zoologisk.

Typen for den ene gruppe er tidligere færdigbehandlet fra min haand i to arbeider, idet jeg oven-paa dramaet Den sidste gjest skrev en liten historisk monografi over hovedskikkelsen for at faa ham ridset op ogsaa paa grundlag av de utvilsomme fakta; ti kunsten har jo desværre det ved sig at den forstørrer eller formindsker, forkorter eller forlænger — „overdriver", som den fornuftige kritiker vistnok kalder det. Saa skaffer jeg litt fakta til dem som foretrækker det.

Hermed har da ogsaa den anden type faat sine to verker. For det tilfælde man skulde finde det umaken værd at stanse op et minut og se sig litt rundt iblandt menneskens børn, med dette faktiske materiale til bruk ved gruppering og værdsættelse. Det er nemlig dertil man har historie, den skal støtte os i bedømmelsen av det som sker idag.

Ellers indeholder denne bok historien om en storaands ensomhet i et litet folk. iMen den er tillike historien om en liten og svak ståt, som ønsker at holde sig nøitral i en over al maate farlig og troløs tid. Ogsaa forsaavidt er boken kanske ikke helt blottet for aktualitet, trods vort aarhundredes fremskredne kultur. —

La ialfald ikke det skræmme, om der forekommer et italiensk citat hist og her; der findes intet, som ikke er oversat.Og den, som vil kontrollere mig i det historiske, henviser jeg bl. a. til Pasquale Villari s fine Machiavelli-biografi paa tre bind (den er visst ogsaa oversat til engelsk) og til Tommasini's vældige opus, som forresten er ved at revne av stofmængde, samt til franskmanden L. Passy's bok om Machiavelli s ven Fr. Vettori Jeg nævner ogsaa at Macaulay skal ha skrevet en essay, som efter sigende er god.

(1916)

H. E. K. MESTER NICCOLO

Det første direkte vi i grunden vet om Niccolö Machiavelli, er det brev han skrev 1498 (mars 1497 efter gammel florentinsk beregning) til en unævnt ven i Rom, som hadde bedt ham gaa bort i San Marco-kirken i Firenze, høre paa „munken" og gi ham litt besked om ham. Machiavelli var da 29 aar gammel, idet han er født 3. mai 1469. En morgen gaar han saa hen og hører Savonarola, og sender derpaa vennen i brev sit indtryk av prædikanten. Jeg skal oversætte litt av det.

Først skriver han nogen linjer om selve striden mellem dommikaner-munken og Borgia-paven Alexander VI, som øver pres paa Firenze s styre, Signoria-raadet, og kræver at det skal tvinge munken til ialfald at holde sig i sin egen kirke, nemlig San Marco, saa han ikke som nu præker i flere kirker endog paa en og samme dag. Dagens tekst var — skriver han — den i anden Mosebok, utgangen av Ægypten: „Jo mere de plaget dem, desto mere formerte de sig og vokste." Som man ser: der dirrer ukuelig

1 — Kinck: Renæssanse-mennesker.kamptrods allerede i selve valget av tekst. Saa sier Machiavelli: „Den som altsaa har staat likeoverfor vor munk i eget hus og har hørt, med hvilken ufor-færdethet han begyndte sine prækener og fortsatte dem, er nok ikke fyldt av liten beundring. For da han frygtet sterkt for sit eget liv, og da han trodde at det nye Signoria-raad var bestemt paa at lægge hindringer i veien, og da han gik ut fra at temmelig mange borgere i tilfælde vilde rives med ved hans fald, saa satte han i med svære skræmsler, med utredninger, som var av stor virkning paa folk som ikke sigter det nøiere; han hævdet nemlig at hans tilhængere var utsøkt bra folk, men motstanderne bare kjeltringer, og til det øiemed benyttet han sig av alle de vendinger som egnet sig for at svække motparten og styrke hans egen sak. Av disse skal jeg gjengi nogen, fordi jeg var tilstede . . ." Saa refererer altsaa Machiavelli den nævnte dagens tekst paa latin og gjengir derpaa utlægningerne i direkte tale med munkens egne ord; han gjør det slik at vi føler hvor prækenen maa ha brændt av den forfulgtes stridslyst og av fanatisk ensidighet. Munken inddeler saaledes menneskene suverænt alt efter deres holdning mot ham: „Der er tre sorter mennesker, nemlig de gode, — og det er de, som følger mig; dernæst de paa avveier og forhærdede, — og det er mine motstandere. Saa er der endnu en sort mennesker, de av flot levemaate, henfaldne til nydelser, hverken opsat paa bare at synde, ei heller forhippen efter at gjøre godt, folk som lar fem være like Længer nede i Machiavelli s referat behandler saa

2Savonarola konflikten, forsaavidt den ytrer sig i selve statens politik; munken sier forblommet at denne strid i deres by mellem syndere og bra folk bringer den mulighet nærmere at der, bent ut sagt, kan opstaa en tyran i staten, „som vil lægge vort hus øde og plyndre vore marker". Machiavelli føier her til: „Og dette stod ikke i motsætning til det, han alt hadde sagt, nemlig at Firenze skulde blomstre og herske i Italien. Om ikke længe vilde han være forjaget. Og med de ord sluttet han sin prædiken." — Næste morgen stiller atter Machiavelli i San Marco-kirken for at studere munken. Da dvæler Savonarola ved Moses, som ståk ægypteren ihjel; der sa han bl. a.: „O ægypter, jeg vil gi dig et knivstik!" — og trækker saa en sindrig parallel med synderne i byen: „Gud hadde sagt ham, at der var én i Firenze, som søkte at opkaste sig til tyran ... og som vilde forjage munken, ekskommunicere munken, forfølge munken . . ." Man vet ikke, hvem han egentlig sigter til, bemerker her Machiavelli. Saa fortæller brevskriveren at Signoriaraadet siden hadde sendt paven en skrivelse, hvor det tok munken i forsvar. Da „skiftet munken kappe", lægger Machiavelli til: nu nævner han ikke ett ord mer hverken „om tyrannen eller sine motstandere eller deres kjeltringstreker", og søker i det hele ikke mer at sætte folk op mot paven. Rolig, koldt, ja haanlig samler han saa sin dom om lægprædikanten i disse ord: „svinger altsaa efter tiderne og farver sine løgne."

Vi ser av dette hvor fuldstændig likegyldig Machiavelli staar midt i den religiøse ophidselse, som raa-

3det rundt ham i Firenze den sidste tid av Savona-rola's pietistiske virksomhet. Allikevel føler man gjennem brevet at han er sterkt optat av lægprædikantens agitatoriske drevenhet og logik; der refererer han synlig interesseret, ja næsten revet med. Og det er jo i grunden bare hans opportunisme han snerter.

Brevet ender med en bøn til vennen i Rom om at gi ham litt besked om stemningen ved pavehoffet likeoverfor Firenze og dets holdning i denne sak. —

Det er vel ikke utelukket at der med tiden blir støvet frem ældre papirer blandt de rike, vældige brevbunker, som italienske samlinger gjemmer paa fra renæssansens historie — det folk utmerker sig nu engang ikke som arkiv-mennesker eller bok-ormer; men dette brev er ialfald indtil nu den første datum, historien kjender av Niccolö Machiavelli s liv. Man vet i grunden ikke stort mer om hans ungdom og første manddom end om hans utseende. I Uffizi-galleriet i Firenze er der vistnok en dødsmaske som utgir sig for „efter al sandsynlighet" at være av ham, eftersom den blev fundet i hans hus i Guicciardini-gaten; men det er jo ikke noget bevis. Og nu er der efterhaanden dukket op flere saadanne; og dette forekommer mig at være en mistænkelig overflod paa dødsmasker av en mand, hvis stemme for samtiden lød som et rop i ørkenen, og som borgerne ganske oversaa, da han døde. Der findes vistnok nu hele tolv portrætter, som sier sig at være av Machiavelli. Det sikreste blir vel træsnittet paa hans første utgave

4S i g n o r i a - p a 1 a d s e t i Firenze. (Palazzo Vecchio.)1550; men den kom jo altsaa da et kvart sekel efter hans død.

Og selv fortæller han aldrig om sig og sin fortid. Heller ikke hans samtidige gjør det.

Han var altsaa en 29 aar, da han traadte frem. Og man har spurt hvad en saa rikt utrustet mand har været optat med i de grundlæggende aar. Nogen har ment at han var en lærd mand; tiden skulde være brukt til boklige sysler. Men det er visselig ikke saa, lærdommen har ikke været større end han kunde bære den. Ja, det karakteristiske ved ham er at hans upedantiske personlighet, hans stil, netop gik klar av det tidens skjær. Man er nok nu omsider ogsaa blit enig om at han ikke har kunnet græsk; hvad han kjendte til græske forfattere, hadde han gjennem humanisternes oversættelser til latin. Han har været en mand som stod fuldt paa høide med tidens krav til almindelig god dannelse; han har kunnet læse og ogsaa skrive latin. Vi vet at han var kjendt i Livius, Tacitus, Polyb; og for mit vedkommende føler jeg at han ikke mindst har været hjemme i Sallust, skjønt han ikke nævner ham — der er ialfald stundom et slaaende slegtskap i stil, i anslaget. Og de latinske poeter har han kjendt. Blandt de første breve findes der et til en geistlig i Rom i anledning av en sak vedkommende ættens eiendomme og kirkelige rettigheter, hvor han føier til en efterskrift paa latin, og den er — tror jeg — aabenbart et bevis paa at han endog har husket noget av Ovid's metamorfoser utenad; det er kanske heller ikke tilfældig at brokken, han mindes, er hentet fra myten

7om Phaéthon, manden som brændte sig paa de høie maal („magnis excidit ausis").

Sin indsigt i statsforfatning, historie, ret har han lagt sig til efterhaanden; den er væsentlig resultat av livets egen skole. Allerede hans grep paa folkenes historie, nemlig hans vurdering av handels-og andre økonomiske momenter, som er ganske ny i historie-skrivningen, synes mig at godtgjøre at det ikke er bøkerne, han alene, eller endog væsentlig, har suget lærdom av; bøkerne forsyner ham med eksempler, men disses indhold, disses konkrete anvendelser er Machiavelli s eget suveræne verk. Det er en mand av det praktiske liv, som maa ha tilbragt sin ungdom dels paa ættegaarden ute paa landet, dels i Firenze; det blev jo saaledes han som overtok fars-eiendommen, endda han ikke var ældste søn. Men dertil har han nok sikkerlig ikke været nogen hjemmefødning. Der er flere ting som mere end sandsynlig-gjør at han har deltat i forretningslivet paa en eller anden maate, og det er utænkelig at han da ikke skulde ha foretat reiser i den slags affærer, ialfald inden Italiens grænser; men vi vet, det hører til det dagligdagse at florentinske kjøbmænd opholdt sig f. eks. i Paris og i andre lande — i Boccaccio's og Sacchetti's noveller har vi jo flere livfulde interiører fra deres samvær derute. Firenze var en ståt av kjøbmænd ikke mindre end Venezia, Genua, Pisa var det; de formidlet omsætningen paa halvøen for vesten og

for Levanten; der er saaledes flere breve fra Machiavelli til hans søstersøn, som sitter i Pera ved Byzans og bl. a. driver en klædesforretning. —

8I og for sig var det nu vel ogsaa mindre sandsynlig at Machiavelli var blit anvendt som diplomatisk utsending for Firenze til fremmede lande, hvis han overhodet ikke hadde reist før og eiet øvelse i at om-gaaes utlændmger.

Endvidere synes jeg det fremgaar av det brev, jeg her foran gjennemgik, og de spørsmaal han der tilslut kommer med, at han, trods sin interesse, indtil da allikevel maa ha holdt sig fjernt fra det politiske liv, da han jo i motsat fald med sit skarpe blik selv maatte hat fuld rede paa Alexander VI's stemning og situationen i det hele. Der er, med andre ord, skjønt hans ørneklo griper spørsmaalet indenfra og centralt, dog noget av rekruten i det spillende øies undren.

Men selv om saa er, hans almensyn paa historie og paa statskunst hadde alt sat sig paa grundlag av det, han hadde været med til. Man indser nemlig det bare ved at repetere de historiske begivenheter i byen. Som barn hadde han jo oplevet Pazz'ernes sammensvergelse 1478, da adelen med pave Sixtus IV's samtykke gjorde hint kjendte forsøk paa at styrte huset Medici, hvis overhode Lorenzo Magnifico i de første aar efter forgjængeren Cosimo's død optraadte utæskende mot den gamle adel og ellers la sig uforsigtig op i alt deres privatliv, dobbelt uforsigtig i en ståt som ialfald endnu i navnet var republik. De sammensvorne styrtet sig i domen over de to brødre Medici med sine dolker, — og det avtalte tegn var hostien, det øieblik presten løftet den vigsiende i veiret; Giuliano Medici blev stukket ned; men

9Lorenzo verget sig, kom unna og ut. Ialfald har Machiavelli oplevet de friske beretninger om den blodige begivenhet. .. om folkets hevn, om mordernes henrettelse, om likene, som blev hængt ut av Pal azzo Vecchio's vinduer, likesindede til advarsel. Det minde har han nok beholdt. — Sjælen i den begivenhet var svik. Dengang var Niccolö en ti-aars gut.

Og paa grænsen av ungdomsaarene oplevet han videre franskekongen Karl VIII's vældige hærtog 1 494, skridende sydover det motstandsløse Italien, dengang, da Lorenzo Magnifico's søn og efterfølger Piero Medici i panik iler ham imøte, overgir byen og binder sig, eller rettere Firenze, til at betale 200 000 dukater. Men da han vendte tilbake, hadde Firenze reist sig mot huset Medici; det forjaget ham, og det nye styre sendte nye underhandlere. Den revolt, som atter indførte den gamle republik; men samtidig skyllet frem til ledelsen av Firenze s styre en fanatisk lægprædikant fra det stridbare Romagna, Savonarola. Og da Karl VIII gjorde sit indtog i byen, og prutingen begyndte, hadde man samlet 600 mand fra landet, saa da kongen truet med at la „trommen røre", truet Firenze med at la „stormklokken gaa". Og Karl VIII gled videre, helt syd til Napoli, som han beleiret og indtok. Den straalende hærfærd, som dog endte som en flugt nordover for ham, idet Venezia, paven, Spanien, Maximilian sluttet forbund for at drive ham ut av Italien. — Men sjælen i denne begivenhet var for Firenze s vedkommende manglende almenaand, kjernen var Piero Medici's fuldstændige likegyldighet

10Niccolo Machiavellifor statens ve og vel. Dengang var Niccolö en fem og tyve aar.

Bare disse to oplevelser var jo tilstrækkelig til at ribbe og bringe et sind ned paa virkelighetens plan.

Det eneste man ellers vet om hans forhold til aandsliv, er at han var glad i musik, og selv drev den; det fremgaar av breve til ham fra en av sønnerne, at han ialfald spillet, og paa en Tysklands-færd engang ser vi av hans egne breve at han opsøkte en musiker (komponist). Men forøvrig er det bare den skrivende kunst han dyrker og bryr sig om; den bildende synes at være ham ganske likegyldig, ialfald maleriet; et par ganger i sine skrifter bruker han billeder fra billedhugger-faget. Men aldrig et ord om eller navn av en kunstner! Og det endda han var bysbarn med og samtidig med verdenskunstens største: Leonardo da Vinci (1452—1519) og Michel Angelo (1475—1564). Gjennem andres breve ser vi endog at Michel Angelo ialfald maa han personlig ha kjendt godt.

Om mester Niccolö s toskanske æt vet man i korthet dette: Den var gammel, og man kan følge den langt tilbake — en landadels-æt, det gik ut med som følge av overgangen fra middelalder til nyere tid, om man end fremdeles kunde leve av sine midler og de indtægter, eiendommen indbragte, da mester Niccolö overtok den; man har regnet ut efter grundtaksten ca. 1500, at den paa den tid indbragte mellem 3 og 4 tusen kroner omsat i vore

penger.

Ætten nævnes første gang 1 120, da den delte sig i to grener, nemlig Castellani, herrer til Montespertoli, en liten kommune like syd for Firenze, og Machiavelli;

13og de fik da hver sit vaaben. Omkring to og et halvt aarhundrede senere tilfaldt kastellet Montespertoli som arv Machiavelli med de dertil hørende rettigheter over kirker, tiender o. s. v. Men da samtidig middelalderens feudalvæsen ophørte, var rettigheterne ikke særlig værdifulde. Ellers hadde ætten eiendomme i San Casciano-kommunen. Og i Firenze eiet de sine by-gaarder i Santo Spirito-kvarteret og nær Ponte Vec-chio. — En hel del medlemmer tilbake i ætten hadde deltat i republikkens styre og ogsaa beklædt de høieste stillinger der, baade som „prior" og som gonfaloniere (nærmest præsident); under de indre borgerstridig-heter synes de at ha stillet sig paa guelfernes eller „folkepartiets" side.

Mester Niccolö's far var jurist. Der var to sønner og to døtre. Men Niccolö overtok, som nævnt, ved farens død eiendommen som ættens overhode, skjønt han ikke var ældste søn; og deri maa jo ligge, at han uten motsigelse blev regnet for den forretningsmand av de to, som var opgaven voksen ved godset med de juridisk indfiltrede eiendomsforhold — en følge av den nye tid og de dermed sammenhængende avviklinger. Av breve fra ham og fra hans venner og sønner ser vi at han altid, selv naar han var langt borte paa reiser, holdt øie med eiendommen, ledet gaardsbruket, blev underrettet om aarsutsigterne, gav smaa vink om en uregjerlig mule o. 1.

Her ved hans herkomst vil jeg nævne at, da hans misundere engang under hans fravær laget komplot for at faa ham fjernet fra hans stilling i kancelliet, man da vistnok grov frem et rygte om hans eller farens av-

14stamning; man vet ikke hvad muldvarpene hadde fore, men en biograf har ialfald gjettet paa at det maa ha gjældt noget dunkelt og illegitimt ved selve farens herkomst, som altsaa skulde gjort Niccolö i sidste instans uberettiget til stillinger i staten. Vedkommende historiker har endog søkt støtte for sin gjetning i Niccolö's skildring siden av Castruccio Ca-stracane, som vi skal se han vilkaarlig og med brud paa det historiske gjør til uegte søn, idet han erklærer dem for de største mænd, fordi de har evnet at arbeide sig frem endog paa trods av lav byrd. Hvad det snikende rygte end har gaat ut paa, saa var det ialfald saa graverende at hans venner i befippelsen skriver til ham og fraraader ham foreløbig at vende tilbake til Firenze. Men mester Niccolö selv tok intet hensyn til det, og kom tilbake, hvorved det da ogsaa lyssky ganske sank i jord.

Hans mor døde 1496, faren 1500. Han egtet 1502 Marietta, med hvem han fik 6 barn, derav de 5 sønner.

Om mester Niccolö personlig er endvidere at melde at nogen sterk helse har han ikke hat; allerede en tyve aars tid før sin død nævner han at han lider av „stensmerter" — det har vel været nyresten. Det var ogsaa den sygdom, som efter de sidste maaneders strabadser bragte ham døden 1527. Da var han altsaa 58 aar gammel. Hans enke overlevet ham helt

til 1552.

Aaret 1497 blev mester Niccolö utnævnt til republikkens anden sekretær, eller sekretær i „De ti s raad"; valget foregik først i „De otti's raad"; og nogen

15dage efter blev det stadfæstet i „Det større raad" (Consiglio Maggiore). Han kom altsaa ind i stats-styrelsen, da Savonarola's magt begyndte at vakle, altsaa aaret før han blev brændt. — Hans overordnede første sekretæren eller „republikkens sekretær" var humanisten Marcello Vergilio, er lærd av den gamle skole, litt ældre end Niccolö, men hans motsætning, som han forresten arbeidet godt sammen med. For denne stilling oppebar han den ikke særlig fete gage av 100 floriner i guld pr. aar. Posten beholdt han til den gamle republik faldt 1512.

I et raad, hvor medlemmerne stadig skifter, men sekretæren er fast, blir det selvfølgelig tilslut han, som faar indflydelse paa tingenes gang. Og skjønt mester Niccolö og hans departement „De ti", eller „andet kancelli", som det ogsaa het, paa en maate stod under herreraadet („Signoria"), saa hadde det dog sit eget og forholdsvis selvstændige kompetansefelt; det hadde krigsvæsen, og det hadde med republikkens myndigheter indad at gjøre. Under krig blev det armé-departementet — intet mindre! — og dets sekretær i grunden armé-departementets

chef. Men siden Timandsraadet hadde krigsvæsen, fik det endog med sendelse av gesandtskaper til fremmede stater at gjøre; blev altsaa en art utenriks-departement. Som sekretær fik Machiavelli at paata sig disse reiser, dels med nøiagtig skrevne instrukser i lommen, dels med mere svævende opdrag, hvor det overlotes til hans konduite; dels var det bare erender av rent administrativ art.

16Hans raad hadde altsaa i grunden alle dagens løpende forretninger; det var et slags ekspeditions-kancelli for Herreraadet. Der blev saaledes meget at gjøre for en nidkjær sekretær, en uendelighet av breve at skrive; man har endnu tusenvis av dem i det florentinske arkiv. Og Machiavelli har visselig fyldt sin stilling her; ikke før er han tat avsted paa reise, saa ser man hans venner og underordnede savner ham og i breve klager ynkelig over hans fravær fra departementet. Han sparte sig ikke. Og det hadde selvsagt til følge at han blev overlæsset med arbeide; arbeidet steg, steg ustanselig. — Vi vil ogsaa faa se hvorledes han under sine sendefærder heller ikke kjendte til dødsfrygt paa de utsatte poster, man gav ham.

Da han senere (1506) fik sat igjennem oprettelsen av en militær utskrivningskommission paa ni medlemmer („Nove della Milizia"), valgte man ham til sekretær ogsaa der.

Ja, endog længe efterat han var fjernet fra sine sekretær-stillinger, blev han paany tilkaldt og ansat ved arbeidet paa Firenze s forsvarsverker.

Hvad til slutning det fremherskende racepræg hos mester Niccolö angaar, saa maa jeg bekjende at jeg er i stor tvil. Naar man intet sikkert portræt har, blir denslags bestemmelser mere eller mindre vilkaarlige. Han har været svarthaaret, det ser vi av et brev fra konen, hvor hun nævner at en av sønnerne, en rigtig ravn, med haar som „svart fløil", men „lys i ansigtet som sne", ligner saa levende paa faren. Ett tror jeg altsaa allikevel, man kan paastaa: nogen ublandet homo alpinus har han ikke været;

17allerede hans utholdenhet og den psykologiske proces han gjennemgik, peker andensteds hen; likesaa hans knappe stil. Ellers er der ikke litet ved hans stils væsen, som ustanselig tvinger én til at mindes Sallust. — Jeg ser ham ialfald likefuldt med blaa øine, selv om det blaa er mørkt.

Loven med liljen, kaldt ..Marzocco", den florentinske republiks vaaben.

Det brev, jeg her foran oversatte nogen linjer av, fører os midt op i det stormcentrum, som var aarets historiske situation, ogsaa utenfor Firenze. Det var det aar, paven av den spanske Borgia-æt, Alexander VI, gjorde den sidste anstrengelse for at kverke Savonarola, den farlige lægprædikant nord fra Ferrara, en by i den del av landet, hvor endnu den dag idag Italiens stridbareste, ukueligste folkefærd bor; det er vel saaledes ikke rent tilfældig at det er i denne landsdel lilleputrepublikken San Marino er blit staaende igjen. — Machiavelli ender, som anført, nævnte lidenskapsløse brev til vennen i Rom med bøn om et svar, hvor han faar vedkommendes mening om affæren — han kan gi oplysning i saken, da han jo bor i Rom og kjender til pavens stemning. Man har undret sig over Machiavelli s mangel paa forstaaelse her, ja kulde — han som ellers var saa skarp-øiet, hvor det gjaldt at finde frem de bevægende kræfter bak fænomener. Men for det første var han jo ny i politikken; dernæst har hans religiøse indiffe-

19rentisme spillet ind. Men der har sikkerlig ogsaa virket andre ting med.

Savonarola kom fra provinsen og stod ganske utenfor al klassisk dannelse.. Han var ingen humanist, han hadet i det hele den hedenske tidsaand; som dominikanermunk tordnet han mot tidens og kirkens fordærvelse. Og han optraadte uten frygt og persons-anseelse ; saaledes negtet han jo selve Lorenzo Magni-fico syndsforladelse, da han laa for døden. Han var veltalende, og han var uegennyttig, glødende av overbevisning. Som prior for San Marco-klostret i Firenze trodde han sig guds utvalgte redskap, hans specielle utsending for at frelse kirken. En selvbestaltet Moses, som skulde føre folket ut av ørkenen; som alle fremragende vækkelsesprædikanter hadde han en stor evne til at være dus med Vorherre. Endog humanister omvendte sig. Det var jo noget vivører ogsaa

den gang pleiet: de slog om paa sine ældre dage; saaledes vet vi at selve Boccaccio, som døde mere end et aarhundrede tidligere (1375), gjorde det i de graanende aar og følte „angst for guds vrede". For Savonarola's bodsprædiken faldt renæs-sanse-skikkelser til fote som Pico della Mirandola, som jo hadde elsket i hvert palads og i hvert smug: han brændte sine elskovs-kvad og kom endog i tanke om at træde ind i hans munkeorden. Han og en anden humanist, Angelo Poliziano, ønsket at begraves i hans kirke San Marco. En tredje humanist var Girolamo Benevieni, som hadde været medlem av det platoniske akademi i Firenze og som jo hadde skrevet canzoner og sonetter til elskovsgudens pris; han

20skrev nu de vers, barna sang ved sin procession palmesøndag 1496. Og det var under avsyngelsen av hans hymner til guds ære, at Savonarola hin karnevalets sidste dag 1497 paa Signoriapladsen i Firenze lot brænde verdslig tant, som malerier, tegninger, statuer, bøker, nips, masker, digte — „for-fængeligheternes opbrænden" (bruciamento delle va-nitå). — Ved motstand blev munken bare heftigere, uforsonligere.

Ytre held traadte ogsaa til og øket hans ry. For det første forutsa han landsulykker, som slog merkelig ind, nemlig franskmændenes invasion i Italien under Karl VIII 1494. Man saa i ham noget overnaturlig, noget synsk, og de av skepsis gjennemsyrede borgere hang ved hans læber. — Siden gik han kongen imøte, ligervis som den ældste kristendoms biskoper, og truet ham, om han rørte Firenze; og da kongen senere satte sig fast et øieblik indenfor Fi-renze's Mure, gik han atter til ham og bød ham at drage bort: da sker det merkelige at kongen lystrer! Det var altsaa Savonarola som frelste byen fra hans allerkristeligste majestæt, efterat Medici hadde solgt den og atpaa bundet den til at betale 200000 dukater; det blev ikke et litet pius i munkens anseelse. Som før nævnt, var det ved den anledning at huset Medici med Lorenzo Magnifico's søn Piero som overhode blev forjaget fra Firenze; og derved begik altsaa staten den dumhet, som alle smaastater dengang gjorde: man lot den, som man ansaa for frihetens fiende, helskindet undslippe, saa huset Medici gjennem næsten et snes aar blev den skybanke som hang truende

21over byen; hvad Machiavelli i Fyrsten sier om Brutus og Brutus's sønner, at de burde dræpes, saa er det i al sin underfundighet aktuelt nok.

Savonarola var nu igrunden herre i byen. Og 2. december 1 494 gik Palazzo Vecchio's klokke og kaldte folket sammen for at skaffe Firenze en ny forfatning. Den gamle republik blev indført paa en bredere, mer folkelig basis, og efter hans forslag i detaljen; saaledes gjorde han utslaget, da man stredes om indførelse av Consiglio Maggiore („Det større raad"), hvorved „folket" efter veneziansk mønster skulde slippe til og fik ret til at vælge embedsmænd, votere over love og kaare „De otti's raad", et slags senat, som traadte sammen med Signoria-raadet hver uke og traf avgjørelser i mere ømfindtlige saker, som utenrikspolitik, alliancer, krig, gesandtskaper o. 1. Og „folket", det var 3200 velstaaende borgere („citta-dini beneficiati"), hvorav en tredjepart fungerte ad gangen. Men alt initiativ laa hos Signoria, som kunde nedsætte en komité av sakkyndige („Pratica"), eller ogsaa gaa direkte til „De otti". Fordelen ved disse ændringer av den gamle republik har man anset for tvilsom; de gav bl. a folke-lidenskaperne mere raaderum. Men just disse ændringer var Savonarola far for; han har selv skrevet en politisk brochure om statsforfatningen i Firenze. Resultatet var et kristelig, ikke hedensk folkestyre, noget paa samme maate som Wiclif, Huss, Zwingli, Luther drømte det. Hans hensigt var at skrue hele livet tilbake til kristendommens urtid, — var at skape et munke-demokrati

22Savonarola.i Firenze; han tilkaldte jo ogsaa siden franskekongen for at faa reformeret kirken.

Og det er her jeg mener, Machiavelli s kjølighet mot Savonarola's virksomhet fremfor alt bunder: munken menger ståt og kirke; han kunde ikke dy sig, men ogsaa lian strakte verdslige fangarmer ut efter politisk magt, som kirkefolkets vane jo er. Dette har ikke huet Machiavelli, som paa det punkt ialfald var enig med Mediceeren Lorenzo Magnifico: man regjerer ikke stater med fadervor. Der blir i hans øine noget uvirkelig over en saadan ståt. Og denne samme art kjølighet møter vi nok engang hos ham likeoverfor en anden stor skikkelse i tiden, nemlig pave Giulio II, som dog var den uten sammenligning kraftigste pave han oplevet.

Savonarola var en lavkirkelig lægprædikant, som i sin fanatisme helst hadde set at hele Firenze var omgjort til et eneste kloster. Og det var ikke datidens Firenze egentlig rede til at bli.

Der var nemlig en sterk strømning i byen, som lededes av glade, yngre renæssanse-skikkelser, hvem askese ikke laa for, skøiere og levemænd, som vilde tilbake til den gamle, lystige tid, og som bare haante hængehoderne; de kaldtes foragtelig „compagnacci" (gesellerne), likesom de paa sin side hadde sat økenavnet „piagnoni" (likførere) oaa munkeslænget. Det var just disse som prøvde paa at indføre det gamle, gode karneval med dets bacchanaler og hele obskøne tilbehør, dengang da Savonarola resolut forekom dem og lot gutunger fare byen rundt og sanke sammen „forfængeligheterne", som blev brændt. Til

25disse hørte, eller ialfald: med dem omgikkes Machiavelli og hans venner i kancelliet; der var muntre spillopmakere iblandt dem og hjemmefødninger, som elsket sin kjære by med dens laster og glæder og kunst.

Men foruten disse hadde ogsaa „likførerne" imot sig den ældgamle adel eller „de sinte" (arrabbiati), samt endvidere huset Medici's hemmelige venner, „de graa" (bigi), som de het.

Og det var just disse tre forskjellige flokkers 'mis-nøie, som Alexander VI spekulerte i, da han satte alt ind paa at kneble dominikaner-munken i Firenze.

For angrepet fra denne gjaldt egentlig paven; det var bekjæmpelsen av ham Savonarola følte som sin væsentlige mission. Han begyndte vistnok uten at nævne dogmer eller pavens person, talte bare mot tidens fordærvelse i sin store almindelighet og antydet kun løselig nødvendigheten av at indkalde et almindelig koncil eller kirkeraad, det eneste middel tiden jo egentlig hadde mot vidtløftige paver. Paven forstod imidlertid hvad det sigtet til. Først prøvde han med det gode, indbød munken til et besøk i Rom. Men han svarte nei. Saa kom paven med en skrivelse, hvor han avsatte munken fra prædikestolen. Men nu grep myndigheterne i Firenze ind og protesterte, saa paven maatte ta i sig igjen bullen. Da forsøkte han at lokke munken til taushet med løfte om kardinalhat; men han unddrog sig paany snaren, og tordnet nu værre end nogensinde, og denne gang med tydelig adresse; det var i snikmordenes og i

26utskeielsernes værste tid ved pavehoffet. Samtidig skrev han rundt til fyrsterne om nødvendigheten av et kirkeraad. Endog franskekongen Karl VIII begyndte at angre sine synder og lytte til tanken om et koncil.

Men saa hænder noget i Firenze: En franciskanermunk optræder og prædiker heftig imot Savonarola; sier han vil „gaa paa ild med ham" for at bevise hans læres falskhet. Dette kom uventet paa Savonarola, han studset; det smakte vel endog ham litt for meget av mørkeste middelalder at bevise dogmer ved jernbyrd. Og han taug tvilraadig til utfordringen. Da træder en begeistret discipel av ham frem og byder sig til at gaa paa ild isteden. Franciskaneren svarte nei: det var Savonarola selv, han hadde utæsket til jernbyrd! — disciplen kunde prøve sig med en anden franciskaner. Savonarola søkte at hindre det; men hans begeistrede discipel gav sig ikke; Savonarolas fiender skjøv paa, vilde ha moroen. Det er florentinerborgerens umættelige trang til løier, som vaagner, — likegyldig om saa en stor sjæl skal krystes til døde under sine tvilsmaal. Og enden paa det blev at Savonarola paatok sig ialfald at lede ildprøven for sine munker. En aprildag 1498 blev berammet til jernbyrden. Men da man den dag hadde indfundet sig paa Signoria-pladsen, og Savonarolas discipel ekstatisk bare ventet paa vinket fra sin mester, var det pludselig en av motparten, som nu ikke vilde paa jernet. Dagen gik; det begyndte at regne. Borgerne følte sig snytt for skuespillet. Og pludselig kastet alle partiers misnøie sig i et underlig lune over Savonarola og hans folk.

27Det kom til opløp; San Marco s kloster blev stormet av spektakelmakerne. Savonarola med et par discipler kastedes i fængsel; kjetterprocessen begyndte. Alexander VI skrev forhippen, vilde ha munken til Rom; det avslog imidlertid Signoria-raadet. Men det gik med paa at lede processen efter regler fra Rom. Tortur blev anvendt, som ellers ved retssaker da, og under smerten paastod ikke Savonarola nu længer at han var sendt av gud; mere fik de rigtignok ikke ut av ham. Men den begeistrede discipel holdt stand i enhver henseende og paa alle punkter; den anden derimot vidnet ganske efter rettens ønske og fornegtet sin mester. Alexander VI blev utaalmodig, maset og skrev, at man nu fik avrette dem, eller ogsaa sende dem t;l Rom; enden paa det blev at det nyvalgte Signoria-raad tillot at paven skikket to apostoliske legater til Firenze, som tok processen op igjen. Men i mellemtiden hadde Savonarola nu i fængslet gjenvundet sin gamle sjælsstyrke, saa den ny tortur ikke formaadde

at fravriste ham andre, mere fældende bekjendelser. Nu blev han imidlertid uten videre dømt til døden og brændt i mai samme aar.

Det viser sig altsaa vistnok at florentinerne som helhet i grunden mere har maapet ved profetens prædikener end egentlig omvendt sig; man har jo et øieblik hat synet av et folk, som gottet sig ved at se ham som offer for sit eget aandsmørke. Og dog, selv om de nød det glimt av en forkynder, som ikke turde gaa paa glødende jern for sin overbevisning, forblev Savonarola et helt sekel igjennem folkets hemmelige begeistring, da han vel var borte, ja dets helgen, i

28tak for det han hadde gjort for religionen og for staten.

Denne begivenhet gir bedre end noget et billede av de motstridende kræfter, som gjæret i samtiden. To tidehverv tørner dramatisk sammen hin stund, da dominikaneren utæskes til jernbyrd paa torvet av noget endnu aandsmørkere, av det virkelige aands-mørke, og saa folkets optrevlende skepsis og smaat-skaarne nidd pludselig atter tar ut sin grumme ret. Dette skjærende skuespil oplevet Machiavelli i moden alder. Hin scene det tror jeg —, fyldt samtidig av komik og fyldt av alvor, og som kastet skarpt lys ind i et folks rovdyr-sjæl og i en profets sjæl, som derved avdækket noget centralt i et menneskes og i en stats liv, — den scene har brændt ind i en dyp verdensaand den religiøse likegyldighet, som trofast fulgte ham like til hans død; der er visselig intet gaatefuldt ved den indifferentisme. Savonarolas lære er desuten læren om midlernes renhet med evig salighet hisset som maal, mens Machiavelli bare er op-tat med læren om maalet, som er statens frelse hernede: de to kunde overhodet ikke kollidere, eftersom de sat skilt paa hver sin klode. Men derfor har Savonarola sikkerlig beskjæftiget ham personlig hele hans liv igjennem; han nævner den „vaabenløse profet" (profeta disarmata) oftere i sine arbeider, selv om han for ham bare repræsenterer, eller er et billede paa en tilbakelagt fase i hans utvikling. Og gav hint skuespil paa torvet Machiavelli ikke hans grundsyn — han var jo alt 29 aar —, saa befæstet det det ialfald, det er utænkelig andet; det bidrog til at

29skjænke hans sind en grundtone, den som man hører dirre dyp lik en cello selv under hans lystigste saker. Og jeg har derfor vanskelig for at være enig med dem, som hævder at Machiavelli's kulde mot munken steg med aarene til den skjære haan. I saa fald kan det blot hænge sammen med hans økede menneskeforagt i det hele. —

Indrepolitisk fulgte der ellers ingen større ændring ved Savonarola's bortgang; Medici-huset var nu som før fienden. Der foregik blot et litet personskifte, idet Pi er o Soder in i blev valgt til republikkens „gonfaloniere" eller præsident, en velmenende, redelig og forholdsvis uegennyttig pengemand, men uten at være synderlig begavet eller i det hele betydelig paa noget punkt. — Den opgave, staten Firenze var stillet likeoverfor, var gjenerobringen av Pisa, som det hadde mistet, med samt Lucca og Arezzo, et tap, det led under Savonarolas styre, idet franskmændenes generaler ikke leverte Pisa tilbake til Firenze, som avtalen var med Karl VIII, men reiste sin vei og lot byerne faa selvstændighet. Nu hadde man ved Savonarola's domfældelse tækkes Borgia-ætten og kunde saaledes trygt og under deres særlige bevaagenhet gaa i gang med krigen, som var forsømt under munken og alt hadde varet flere aar. Og her blev nu Machiavelli, som var Soderini' umaadelig overlegen i intelligens, dennes høire haand, og hadde hans ubetingede tillit og respekt i hele sin embedstid. For at faa stabilitet i regjeringen satte man ved Machiavelli's hjælp senere igjennem at Soderini blev valgt til gonfaloniere paa levetid, skjønt de konservative og munke-partiet

30var imot reformen; den ordning forlangte nemlig Frankrike, og ogsaa Cæsar Borgia, som betingelse for at være behjælpelig med Pisa. — Men Firenze hadde ingen tropper, og var samtidig altid i pengeknipe. Saa man forstaar, at de var just ikke populære i staden, De ti's raad, som skulde skaffe midler til krigsførslen, — foruten tributten til Frankrike og til Tyskland, hvorved de kjøpte sig de stores beskyttelse.

Dette er situationen inden Firenze, historisk og politisk, da Machiavelli træder i statens tjeneste.

Situationen utenfor Firenze ved sekelskiftet 1500, Italiens almene historie, er saa broget, saa mylrende forvirret at den er vanskelig at tegne i et klart billede ; saasandt man gaar ind paa enkeltheter og i detalj, blir oversigten uvægerlig borte. Det karakteristiske ved tiden er jo at den ingen klar, idé-bestemt almenhistorie eier. Den har

isteden personlighеternes mot-sigelses-mættede historie, uten at dog i grunden nogen bestemt skikkelse længere tid ad gangen raker overskyggende op over resten og som midtpunkt suger grupperne til sig, fylder samtiden. Der blir noget hvileløst, ustanselig skiftende ved den, fordi det pipler og gror allevegne, fordi alle higer, og til hver sin kant: Renæssanse-historie. En psykologisk proces, som fuldbyrdes i blinde, nemlig individernes frigjørelse. Og det er disse, som her skaper historie.

Den tid blir da ogsaa verdens-kunstens guldalder. For det er nu engang det tragiske vilkaar: uniformering er ikke aandsliv; er heller ikke kunst eftersom jo denne, trods sine fattige midler, har en tindrende glæde av at gi et speilbillede just av den piplende,

31motsigelses-mættede rigdom i livet. Men ikke bare av den grund. Det er i det hele et feilsyn, naar man tror at kunst og kraft følges ad. Politisk styrke hos en ståt, national enhet, videnskabelig metode, administrativt fuldkomment maskineri, er nu engang ingensteds ensbetydende med samme stats kunstneriske kultur, endnu mindre: evne. Vel saa ofte er det motsat. Det lærer historien os, og al psykologi. Det var saaledes ikke seirherrerne ved Salamis, som skrev „Skyerne"; eller hugg Parthenon-frisen; eller skapte Euripides's dramaer, som førte intim psykologi og individuel natursans ind i græsk tragedie. Al hin kunstneriske utfoldelse for sig gik tvertimot midt under Peloponneser-krigenes optrevlende og nedbrytende aar. — Og man kan se sig rundt om i landene den dag idag: Det selvsamme møter én. Og naar en folkekaaren skumler aandsmørk mot og forfølger den „fri" kunst, saa er han paa rigtig sti med sit samfundsbevarende instinkt; det er bare det at han burde tat skridtet konsekvent helt ut, som man ogsaa har set mænd i store folk gjøre, og erklæret sig imot kunsten. Og vi kan muligens netop her begrave alt vort norske lægmands-snak for og imot „l'art pour l art" —- den opkonstruerte motsætning mellem kunst og moral. For der gives ingen anden kunst end den fri; saaledes er liderlig kunst u-kunst, fordi den er ufri; moraliserende kunst er u-kunst, fordi den er ufri; og det blir rent tilfældig, om den leverer et direkte opbyggende indlæg i dagens saker. Kunst og moral har altsaa intet med hverandre at gjøre, og kun forsaavidt hersker der et mot-

32Cosimo Medici, den ældre, Lorenzo i! Magnifico's farfar.

3 — Kinck: Renæssanse-mennesker.sætningsforhold mellem dem. Det er nemlig ikke der tragedien ligger, den har aldrig ligget der; og kunstens tugtemestre i begge sekter kan maaske begynde at tænke paa at gaa hjem: de har længe nok sittet og graatt paa en feil grav. Saken er alvorligere og intimere. Spørsmaalet er metode og goldhet eller rigdom og aandsliv; spørsmaalet er samhold, styrke, aktivitet eller energi-svækkelse, race-blanding, mot-tagelighet; spørsmaalet er den enkelte og staten; spørsmaalet er den tusenaars gamle, metafysiske motsætning mellem det generelle og det individuelle. Spørsmaalet er blindhet eller syn. Og netop i vor tid er det nødvendig at dette gjentages, imot det øredøvende krigsskraal ute i Europa: dette, at metode, uniformering, maskineri, al slagmarkens pryd, er den visse vei ned til nyt aandsmørke, ned til u-kunst. Det er tragisk. Men det er saa. Kanske vel saa tragisk som den anden, opkonstruerte motsætning. Fordi denne er selve tilværelsens. Som ingen skumlende statsmand i verden evner at løse, — saaledes nemlig at han samtidig med stor kunst nødvendigvis mønstrer store samfundsborgere. — Det er en av de hovedlærdomme, som et nutidsmenneske kan utskille av den italienske renæssanses historie.

Nationalt set er Italiens historie paa denne tid, deres store kunsts tid, bare en eneste uavbrutt lidelseshistorie, en historie om svakhet. Fremmede folkeslag slos om dets byer. Og tidens ypperste leiesoldater, schweizerne, sværmet om paa markedet og var tilfals for den som bød høiest. Nordpaa hadde Frankrike overtaket, i Milano, hvis rike fyrste-æt Sforza snart blev forjaget, snart

35rykket ind, og søkte derunder tysk hjælp; saaledes tok Ludvig XII Milano 1499, mistet det og tok det paany allerede 1 500. Eller de større republikker, f. eks. den rike handelsby Genua, som blev blodig underkuet av Frankrike; eller Pisa, som jo ogsaa kom i deres vold og ikke blev leveret moderbyen Firenze tilbake. Eller Napoli, den indtil utslettelse mishandlede, hvor spanierne alt under Aragoneserne hadde sat sig fast, og hvor inkvisition og prestevælde raste, — som Karl VIII tok 1495, men som spanierne tok tilbake 1496, da kongen i ilmarscher sætter nordover og ut av Italien, fordi Venezia slutter forbund med Milano, spanierne, paven og

Maximilian. Eller republikken Venezia, hvis velmagtsdage i virkeligheten var talt, og hvor alle instinktmæssig følte at det nu begyndte at gaa nedover bakke.

Bare republikken ved Arno bestod endnu uforandret blandt de større. Til at begynde med, frydet Machiavelli sig som god florentinerborger ved Genuas's ulykke; han hjalp til med Venezias nedgang — det støttet forresten huset Medici mot Firenze, saa uviljen her var jo særlig begrundet; og vi skal se at det var han som tilsidst besørget Pisa s underkuelse efter en aarelang krig, fuld av mistak, hvor krigslykken skiftet ustanselig. Nationalt samhold fandtes altsaa ikke. — Og de smaa stater igjen rundt om paa halvøen søkte at slite sig løs fra sin moderby — vi nævnte Genua, Pisa; men der er flere: Bologna, Perugia, Lucca, Arezzo. Og krigsheldet veksler ustanselig, fremmede hære rykker ind og rykker ut i deres byer. Alle de smaa fyrster lever kortsynt

36og for dagen: i Bologna, Urbino, Ferrara, Siena, Forli, Mantua; de gjorde ganske som schweizerne: tok parti, hvor de fik bedst betaling. Og i dette liv for dagen gik altid paverne i spidsen. Men midt under disse kampe utad leveres samtidig blodige ætte-slagsmaal indenfor de egne mure, eller staar der larm fra vildt partikjekl, som lokker fremmede til; slik var det just i Genua, Perugia, Bologna o. s. v. Slik var det jo ogsaa i Firenze selv, hvor huset Medici s tilhængere intrigerer og egoistisk utnytter hver politisk brukbar situation for at naa tilbake til byen og til magten.

Men det, som ligger bak dette virvar, denne alles strid mot alle, det store som egentlig foregaar, det tragiske, nationalt set, — det er fremmedinvasionen, Italiens oversvømmelse paany. Der var to magter som kunde grepet ind her og gaat i spidsen for samling av Italien til ett rike og mot de fremmede: kræmmerstaten Venezia og paven. De gjorde det ikke, nogen av dem; de var tvertimot altid til hinder. Den gamle Lorenzo Magnifico hadde fremsyn her; han søkte at holde Italiens stater saa nogenlunde i ro sig indbyrdes; han hindret f. eks. av den grund krig mellem Milano og Napoli, dengang Sforza vilde indkalde franske tropper. Men ved hans død (1492) var der ingen fyrste med fremsyn længer. Nu drager man med sine leiede hære snart sydover halvøen, snart er de paa tilbaketog nordover. — Og for alle disse gjælder det at komme i venskabelig forbindelse med Firenze; gjennem Toscana gaar jo veien for dem, som skal til Kirkestaten, og for dem paa marsch til kongeriket Napoli. Selvfølgelig drager de allikevel oftest plyndrende frem;

37ialfald brandskatter de, trods al imøtekommenheten fra Firenze.

Invasionens fremste mænd er til en begyndelse Karl VIII for Frankrikes vedkommende, keiser Maxi-milian for Tysklands. Og Italien er deres kampes pris, det er byttet. — Det er dette, som fuldbyrder sig, nationalt set. Og under ustanselig skiftende alliancer mellem de fremmede indbyrdes og mellem folkets egne fyrster. Flommens virvar stiger mer og mer utover, eftersom der ingensteds reiser sig nogen overlegen skikkelse med fremsyn. Men det ny er Maximilian og tyskerne, som dukker fordringsfulde op ved boets skifte. Nu lider endog stundom de franske nederlag: Karl VIII's tog ender saaledes uheldig; under hans efterfølger Ludvig XII blir Frankrike slaat av spanierne ved Garigliano 1503; Frankrike seirer nok siden i det blodige slag ved Ravenna 1512, men det [mistet sin udmerkede hærfører, og seiren blir saaledes bare indledningen til et nederlag.

De to nævnte fyrster er ellers nogen kostelige overgangsskikkelser, som merkelig nok, trods sin let-troenhet og trods al sin skjørhjernede romantik, kom til at fylde, om ikke netop varig præge historien. Der er noget underlig uegte og naragtig over dem begge, noget til det taapelige teatralsk og uoriginalt, som særlig mot den italienske samtids klare intelligens stikker av saa forlagt og uigjenløst; de virker som to fremmede fugler her syd, som to urgamle, dunkle ræggler.

Karl VIII foresvævet der saaledes visselig noget som en ny utgave av Carolus Magnus. Det har

38Lorenzo il Magnifico.Karl VIII.sikkerlig ligget til tiden bortenfor Alperne, denne fikse idé at ville spille hin rolle. Keiser Maximilian har lidt av svakheten; i sløv storladenhet drømte han endog om at bli pave, og der flimret for hans taa-kede, middelalderlige syn noget om at drage i korstog og utrive den hellige grav av de vantros hænder. Machiavelli har i en legationsindberetning git et fortrinlig portræt av denne sidste, som indbilder sig at vandre efter sit eget hode, som det sig en suveræn bør, men bare ustanselig narres op i stry av sine

omgivelser. Der er noget uimotstaaelig komisk ved ham; han springer op som en hjort, han tar altid munden fuld. Saaledes ønsket han engang (1507—08) forbund med Firenze og mot Frankrike: da forlanger han til en begyndelse intet mindre end en halv million gulddukater sendt nord i forskud; Firenze byder gjennem Machiavelli uten at blunke tredve tusen! Og enden paa forhandlingerne blir at det romerske imperator-emne lar sig avspise med førti tusen, som til og med kun skal betales i rater! og i grunden som efterskud, først naar han staar i Italien og yder hjælpen. Ellers er hans forhold til Finrenze ret og slet pengeutpresserens. Han er fuld av store drømme og svære forehavender, men han søler med mynt, saa han altid er pengelens; landsknegter har han i mængdevis; men han kan aldrig klarere dem paa dagen og helt ut, saa de stundom sporenstreks sætter kursen hjem fra ham. Der er noget dramatisk over denne parodiske motsætning: kongstanke og ingen grunker.

Blandt de tidens skikkelser, som Machiavelli møtte eller oplevet, bør Alexander VI nævnes (pave 1492

431503) og hans søn Cæsar Borgi a. Man behøver jo i grunden bare nævne denne spanske æt, saa dukker der av sig selv op i erindringen forestillinger om mened, snikmord, gift, incest; der er vel neppe den utskeielse som ikke nævnes i forbindelse med det hus. Det er vistnok ikke særlig uretfærdig, skjønt nyere historikere tildels stiller sig tvilende; men muligens burde det hus dele ialfald litt mere med andre pavehoffer i tiden. Man behøver bare antyde for at gi et indblik i forvildelserne: Pavens datter Lucrezia (født 1480) faar atten aar gammel en uegte søn, for hun er da allerede skilt fra sin første mand, en Sforza; og denne søn paastod tiden var pavens. Senere blev hun gift med en aragonesisk prins i Napoli, Alfonso, som saa hendes bror Cæsar dræpte — man sa: paa grund av jalousi i anledning av søsteren. Siden dræpte han sin egen bror — man sa: av samme motiv. To og tyve aar gammel blev hun tilslut gift med Alfonso d'Este. Og der fik hun jo kam til sit haar. — Plyndringer og rovmord hører til dagens orden; det virker næsten litt ensformig at blade igjennem papirerne fra den tid. Ja, der var endog saa at si et eget laug, som besørget snikmord i Rom, nemlig korsikanere („i Corsi"); og skulde der ved et besøk vises en fyrste særlig opmerksomhet, som ved Karl VIII's, bortviste paven lauget nogen dage fra byen. — Ved hans valg til pave drev man kjøp og salg av stemmer blandt kardinalerne, saa konklavet lignet en torvdag. Der var tre kandidater; én hadde Frankrike, nemlig en Sforza av fyrstehuset i Milano. Men Borgia var den rikeste kandidat, han

44kjøpte endog Sforza's egen stemme, og dertil dem han raadet over. Saa blev han pave, endda han i geistlig gjerning var saa ute av øvelse at han brukte sufflør, naar han læste messe.

Den venezianske gesandt Giustinian har i sine indberetninger hjem levnet et fortrinlig billede av denne mand: Letbevægelig, et øieblikkets menneske, ja en charmør; personlig en livræd usling, men med ustyrlige lidenskaber, saa det libidinøse tilsidst glider over i det rent psykopate. De drivende egenskaper hos ham var sanselighet og blodtørst. Men blodtørst, fordi han trængte penger til sine nydelser og sin luksus, og blandt andre midler til det er drap paa rikmænd; han forgiftet velhavende kardinaler; han kastet folk i fængsel og lot dem løskjøpe sig. Særlig her gir Giustinian uforlignelige interiører fra Herrens statholder paa jorden. Men han var vår likeoverfor bordets glæder. Han dyrket kun eros, han var kvindekjær; han moret sig med at danse hele nætterne igjennem; og det var just paa veien hjem fra et dansegilde hos sin søn en august-nat, at han paadrog sig den feber, som endte hans liv. Denne coelibatets fyrste badde syv barn, da han blev pave, og det aar — nemlig ut i sekstierne — la han sig til en ny konkubine i anledning av det lykkelige valgresultat: en ung frue, gift Orsini, født Farnese — „Giulia Bella" (vakre Julie), som hun het.

Utenfor sig selv har han ikke tanke for noget andet end sine barn, — og det er jo et forsonende træk i hans herjede ansigt. Dem elsker han og arbeider han for paa enhver vis, og han er ellevild av fryd, naar de er heldige; han sammenkalder et konsistorium

45for at melde en ungarsk seir over tyrkerne: saa glemmer han rent foranledningen og snakker isteden om et held Cæsar har hat i en liten by. Og ved vanskelige situationer i politikken vet han ikke ut eller ind, som f. eks. ved det nævnte franske tog under Karl VIII; da vimser han ganske forstyrret omkring. Denne ubeslutsomhet viser sig endvidere, hvor det gjælder at tildele investitur, han lover godt til alle hold. Han drev altid tvetydig politik, smisket for Frankrike, Spanien og Venezia samtidig, forhandlet med alle imot alle og kjørte sig tilsidst ganske

fast.

Denne Kristi statholder har Machiavelli ikke truffet personlig, saavidt man vet; men han har oplevet ham — han døde 1503.

Paven var da 76 aar gammel. Det blev vildeste forvirring ved hans bortgang. Skjønt Cæsar Borgia ogsaa var syk, satte han sig straks i bevægelse; han stængte dørene, truet privatsekretæren, en kardinal, med dolken paa strupen at utlevere pavens nøkler og penger. Han sopte sammen mynt og smykker til en værdi av 400 000 dukater, endda man i farten glemte værelset ved siden av det rum, hvor paven var død. — Og hans begravelse hører vel til det forsmædeligste, som har overgaat nogen pave: næsten ikke vokslys til liket, da det skal utstilles, ingen som vil besørge dødsmessen; og selve kadaveret svulmer op, blir uformelig og uten likhet med et menneske, saa det ikke kan utstilles — samtlige gesandter i Rom sender indgaaende, groteske detalj-beskrivelser hjem til sine regjeringer desangaaende; snekkeren, som arbeidet kisten, gjorde den for kort og trang, saa

46de slængte hans mitra, da de puttet liket nedi, stappet og trykket efter med knytnæverne for at faa plads til denne uformelige rest av et menneske-

Cæsar Borgia (f. 1476) har farens ustyrlige lidenskaper. Men han ledes av en ny drift: verdslig magtsyke, som — ialfald med tiden — kom til at holde hans sanselighet stangen, saa den ikke sank ned i den pure patologi. Han eier beslutningens kolde evne, og han var ikke personlig feig, en handlingens mand; men hans spanske avstamning ytrer sig f. eks., da han under sekelskiftets yre festligheter i Rom optræder som toreador og dræper tyrer — til fest hørte for ham synet av brustne blik. Endog hans egen far var stundom ræd ham: saaledes dræper han engang pavens kammertjener, saa blodspruten staar i ansigtet paa hans hellighet.

Cæsar Borgia blev kardinal meget ung; men opgav den karriere snart. Først søkte han at gifte sig ind i Aragonesernes æt. Og der er jo hensigten klar: Han sigter paa kongedømmet Napoli. Men den unge prinsesse, som hans hjerte hadde utkaaret, har en sand rædsel for ham, og det skjønt han jo dengang ikke hadde dræpt sin søsters mand. prinsen av Aragonien. Han maatte foreløbig opgi det og drog til Frankrike, kom i forbindelse med kongehuset, hvor prinsessen da opholdt sig, og forsøkte sig paany; men ogsaa der fridde han forgjæves til hende. Det er kanske angst for gift, som er i veien; men større dame-tække kan han vel ikke ha hat; muligens var til og med hans ansigt allerede da vansiret av lues. Saa slaar han om og frir resolut til en anden prinsesse, som er

47fransk; og blir derved kongehusets mellemmand i Italien, samtidig som han er Kirkestatens øverste hærfører. Men det varer ikke længe, saa begynder Frankrike at bli betænkelig over hans magt. — Ellers brukte han alle pavens metoder, reiser penger uten at ta hensyn, fængsler rikmænd og lar dem løskjøpe sig o. 1. Og ved sekelskiftet flommer tiende ind med de troende pilegrimmer, som strømmer til Rom fra alle lande i anledning av kirkens jubilæum. Det fører til svære festligheter. Og til rovmord i alle gater.

Nu kan han for alvor begynde, nu er der driftskapital. Og det er ikke til nydelser, men til militære operationer, guldet skal brukes, til leietropper og ogsaa til bestikkelser. Det er denslags maal, som lutrer ham, — forsaavidt man kan bruke den glose om en Borgia. I begyndelsen optræder han som Medici s ven, men just ikke aapenlyst eller med blanke vaaben. Det karakteristiske ved ham er at han holder sig i bakgrunden. Og det gjør han ikke bare for at snappe byttet, men ogsaa for at undgaa ansvar og for ved første motgang at kunne desavouere sine hjælpere. Paa sin livsens sti har han aldrig været befængt med en følelse som taknemlighet; et eksempel blandt de mange er hertug Guidobaldo av Urbino, som stod ham bi med sine tropper: til tak maatte han tilslut i hui og hast rømme op i fjeldene for at redde livet, mens Cæsar tok hans by Urbino med hans egne folk. I hans nærhet sat intet hode trygt paa sine skuldre; troløshet mot betalte redskaper hørte forresten med til tidens væsen. Og han var altid far-

48Alexander VI.ligst for en smaastat, naar han i mild hyrde-tone spredte ut at nu avskediget han alle sine tropper.

Ialfald den første tid holder han sig beskeden i bakgrunden. Først naar en by er stormet og den skal plyndres, indfinder han sig som pavens repræsentant for at vareta husets interesser; det gjorde han saaledes 1501, da franskekongen for anden gang rykket sydover mot Napoli, og bare Capua satte sig til motverge: da var han

tilstede ved forretningen og gasset sig — hele syv tusen blev jo nedsablet i byen. Det samme gjorde han aaret efter, og med Medici i sit følge, da nogen kondottierer rykker ind i en Toscana-dal fra vest — Val di Chiana — og simpelthen gir sig til at erobre landet helt frem til Arezzo: han holder sig paa lang avstand, som om han ikke aner hvad hans hemmelige haandlangere, generalerne, foretar sig. Dengang var det ogsaa en meget vanskelig situation for Firenze, Maximilian trykket nemlig bl. a. paa nordfra og forlangte penger for at „beskytte" Firenze; man tinger skyndsomst paa hjælp hos Frankrike og punger ut med en klækkelig sum. Og saa skikker man gesandter til Cæsar Borgia med Machiavelli som sekretær for at utbede sig en forklaring paa indmarschen. Ifølge den rapport, som er skrevet med Machiavelli s haand, men undertegnet av hans overordnede, en biskop av Soderini's æt, svarer Borgia, i korthet gjengit, med et truende spørsmaal: om de er venner eller ikke? for vil de ikke ha ham som ven, faar de nu prøve ham som fiende. De svarer sleipe, at de selvfølgelig mer end gjerne vil prøve ham som ven, og nu var der just en fortrinlig anledning: træk kondottieren

51væk fra Arezzo, Firenzes besiddelse! Men da sier Cæsar: Kondottieren driver paa derinde i dalen paa egen haand! — Ved det tidspunkt har han imidlertid allerede i virkeligteden blandet sig endog op i forholdet Pisa— Firenze og staar rede til at „vareta husets interesser" ogsaa der.

Cæsar Borgia var ellers ingen betydelig mand. Men en vilje, en røvervilje, en uridderlig, men genial stratenrøver, en skræk for alle, en fortættet aktivitet; han forstaar den kunst at skape stater av slet ingen ting, bare ved sin dristighet og djævelske knep. Han snakket ikke: han handlet; han gad ikke engang si sine ordre: han gav bare vink med haanden. Og det er dette træk, som har gjort et saa uutslettelig moralsk indtryk paa sekretæren fra det pratende Firenze; hans overmod, paagaaenheten, mutheten, den indbidte energi mot et uflyttelig maal. Og den atmosfære av angst, som han forstod at fylde samtiden med, har nok ogsaa spillet ind næsten som en glorie. Han skriver om ham ensteds i nævnte indberetning til raadet i Firenze:.....Denne herre er

saa modig at der gives ikke den stordaad, som ikke tykkes ham smaatteri, og av ærgjerrighet og for at skape sig et rike hviler han aldrig, og han vet ikke hvad træthet eller fare er; overalt naar han selv før frem til et sted end endog rygtet om hans avreise; han gjør sig avholdt av sine soldater; har valgt sig ut det bedste mandskap i Italien. Hvilke ting gjør ham seirssæl og forfærdelig. Hertil kommer saa et ustanselig held . . ." Fra hans andet gesandtskap et aars tid senere har vi følgende: „. . . Ved dette

52Cæsar

B o r g i a.hof styres alt med en beundringsværdig hemmelighet, og de ting, som skal forties, sies aldrig . . ."

Ellers kjendte heller ikke denne mand egentlig nogen statsidé eller fulgte den. Og han er liten i motgang, ustolt. Han, som ellers beregner alt, glemte nemlig at forutse én ting: sin fars, pavens, død. Da vet han pludselig ikke ut eller ind. Vistnok var der rundt om ham blandt de forjagede hertuger fiender, som nu vendte tilbake til sine stater; men Romagna holdt sig trofast imot ham, og dog falder det ham ikke ind at sætte sig i spidsen for sin lille, udmerkede hær: han er blit kortsynt av bare at bruke svik. Ved pavens død falder han helt sammen, kryper for dem, han i sine velmagtsdage aarevis har forfulgt paa enhver maate, trygler sine fordums ofre om tilgivelse, som netop den nævnte Guidobaldo av Urbino, med baretten i haanden og knælende, idet han nu kaster al skylden over paa sin bortgangne far, det skarn av en pave.

Dette foragtelige syn av sin gamle helt oplevet ogsaa Machiavelli. Det var ved pavehoffet i Rom, ikke fuldt ett aars tid efter at han i Romagna hadde staat som Italiens mægtigste fyrste.

Den nye pave Pio III var ingen mordersjæl, men mild og fredelig, en sykelig stilk, et ingenting; det er av de kortlevende paver, som er for god for denne verden, men som de ærgjerrige kardinaler vælger kun for at faa tid til at summe sig og bringe intrigerne i orden til hovedslaget. Allerede efter nogen maaneder var han død. Han, som da blev pave, G i u 1 i o II (1 503— 1513), nevø av Sixtus IV, var av Della Rovere s ukuelige, krigerske opkomlingæt, et jern. Han

55var rik, og naadde frem til pavestolen ved bestikkelser, hvorunder bl. a. Cæsar Borgia var behjælpelig, idet han paatok sig de spanske kardinaler. Han indleder en ny tid i Italiens politik.

Under denne pave sprang ogsaa renæssansen først ut i fuld blomst: i kunsten Leonardo og Michel Angelo og de andre, hvorav Firenze avlet de fleste, i historien Machiavelli og Fr. Guicciardini, i digtningen Ariosto fra Ferrara. Alt blomstret i hans urolige tiaar. Og Giulio II var den første, som støttet seklets kunst, ikke Leo X, som kom senere og har faat æren for det, og som forundtes at gi aarhundredet sit navn. I Giulio's regjeringstid var det ogsaa man grov frem Apollo Belvedere og Laokoon (1508); i hans tid finder man manuskripter av Plautus's og Terentius's komedier. Og i hans tid er det, de spilles ut, hine sterke, lidenskapelige scener hos Este rne i Ferrara, hvor poeter sang under Alfonso I og Lucrezia av Borgia's æt

I politik er han en motsætning til Borgia'erne: han har én uegennyttig idé, nemlig den at reise pavedømmet op av dets dype fornedrelse og atter gjøre kirken mægtig. Personlig gunst og nepotisme spiller ingen rolle, ialfald ikke hovedrollen, som det gjorde før. Og her møtte Cæsar Borgia en kold, beregnende karakter. Som en gammeltestamentlig patriark drog han selv i felten, rykket nordover i ilmarscher i spidsen for 24 kardinaler, endog før hans tropper egentlig var færdige, og slog de gjenstridige smaafyrster under sig: Perugia, Urbino, Cesena, Forli, Imola, Bologna; nogen faldt tilfote endog uten sverdslag.

Men for at virkeliggjøre denne sin idé bragte han

56Italien i ufred, og tilsidst hele Europa. Det er nemlig vistnok rigtig, naar det er sagt at han i grunden ved sin hensynsløse alliance-politik blev aarsak til en hel række historiske begivenheter, som gjennem slagene ved Agnadello 1508—mellem paven, Maxi-milian, Frankrike paa den ene side og Venezia paa den anden, som ogsaa led nederlag —, ved Ravenna 1512 — denne gang paven og Venezia mot Frankrike og Tyskland, og med nederlag for de pavelige -— og ved Pavia 1525 — hvor de keiserlige seiret under Karl V og selve Frankrikes konge Frans I blev fanget — førte som sidste led længe efter pavens død til en av seklets største og forfærdeligste hændelser, blodbadet i Rom 1527. Eller som det heter paa italiensk: „sacco" — dette haarreisende fagord, som betegner en bys overleverelse til retløshet og utslettelse, med alle utskeielser, voldtægt, mord, rov fra troppernes side; „la curée", som kondottieren slængte i sine forsultne soldater, hvis haarde haand-verk bare kjendte et og andet slikt lyspunkt, der de mættet sig, noget som en liten ekstraforpleinmg.

Giulio hadet den kyniske, idéløse republik paa lagunerne; den trængte paa nordfra (i Romagna) under forvirringen og optraadte til en begyndelse som mægler mellem Frankrike og Tyskland. Fik paven ikke knækket Venezia, vilde han ende bare som kapellan for Rialto-broens kræmmere, som Machiavelli uttrykker det i en av sine indberetninger. Og derfor faar han istand alliancen i Cambray 1508, i virkeligheten rettet imot selve Venezia s tilværelse, men officielt mot tyrkerne. — Men dette pavens

57hat voldte Firenze uløselige floker, idet det, som 1510, pludselig saa sig stillet foran valget: paven eller sin gamle beskytter Frankrike. Han endte med at drive franskmændene ut av Italien; rigtignok stod der da isteden tyskere, spaniere, schweizere. Og Rom var gjort til det politiske centrum for Italien og for verden. Da dør han 1513.

Til denne pave drog Machiavelli to ganger i sendefærd. Og hans gesandtskaper i det hele i Giulio's tid stod som regel i forbindelse med de mellemrikske floker, hans uvorne kirkepolitik hadde laget; faren var just hans halsstarrige uegennytte, hans blinde idé. Man har undret sig over Machiavelli s kjølighet like-overfor denne pave; der han i Fyrsten taler om Alexander VI og Giulio II, er han ikke engang helt retfærdig, — denne hadde i det mindste en stor idé, mens Alexander VI ikke tænkte længer end til sønnen Cæsar s magt. Som før antydet kan jeg ikke dele denne forundring; Giulio II maa ha mindet ham om Savonarola, som jo ogsaa hadde store idéer, men — de var middelalderlige, forlagte: verdsligmagt somfør kunde nu engang ikke skaffes paven. Men der har selvfølgelig tillike spillet andre ting ind, nemlig det at pave Giulio's kirkepolitik bragte Firenze i uredig forhold til dets gamle allierte Frankrike, og det republikanske styres autoritet led derved. Ja, det var just denne hans hensynsløse alliance-politik, som i sidste instans øket huset Medici s chancer og omsider hitkaldte det gamle styres fald.

Av disse grunde har hans politik i Machiavelli s øine hat et skjær over sig samtidig baade av noget uvirkelig og av noget vetløst.

58Lucrezia Borgia.Efter ham følger Mediceerne's tid paa pavestolen, Førstemand er Leo X, bare 37 aar gammel. Ogsaa der naadde man frem ved kjøp og salg; bl. a. vandt man kardinal Soderini ved løfte om mildhet mot broren, den forjagede gonfaloniere, og ved tilsagn om giftermaal mellem en datter i Soderini's æt og en ung Medici, nemlig Piero's søn Lorenzo.

Huset Medici var fra begyndelsen av flytt frem til magten paa den demokratiske bølge i Firenze s sekellange forfatnings-strid; de blev organ for „smaafol-kets" krav („popolo minuto"), for de industridrivendes, for de mindre kjøbmænds, idet de satte igjennem nye demokratiske skattelove, som stanset storkarerne („popolo grasso"), den gamle kjøbmands-adel, i deres utsugeri. Og skjønt de faktisk styret enevældig, var de i navnet bare privatmænd; de regjerte Firenze ganske som Cæsar det antikke Rom, idet de tilsyneladende respekterte den gamle republiks love. Det var huset Medici s specielle kunst, dette. — Gløgge, rike forretningsmænd.

Den gamle Cosimo var patriarkalsk og nøisom. Men allerede sønnesønnen Lorenzo Magnifico begynder at bruke penger. En kunstelsker, som ogsaa selv digter letfærdige karnevalssange; og en vivør. Han holder heller ikke længer altid saa nøie ut fra hverandre sin private kasse og de offentlige midler. Man staar ogsaa her i det hele likeoverfor en utpræget opkomling-æt med al dens livsappetit, som forresten avkommet fik undgjælde for, ialfald det i direkte linje. Sjelden i historien har man vel, som ved Medici, anledning til at følge en fyrste-æt paa den sikre nedgang og

61skaffe sig et klart billede av moralsk degeneration; allerede tredje led — Lorenzo Magnifico — uttaler sig ikke særlig ætte-stolt om sine tre sønner Piero (som druknet 1503), Giovanni (1475—1521), den senere pave Leo X, og Giuliano, som døde 1516; Piero karakteriserer han bl. a. nærmest som en ubegavet nar, og ialfald efter Verrocchio's byste at dømme har man ingen særlig grund til at motsi faren — indskrænkethet lyser ut av det regelmæssige ansigt. Efter Piero's død blev kardinal Giovanni husets overhode; han bodde i Rom, mens situationen modnet sig for Medici, og her vandt han ved pengelaan og anden hjælpsomhet stadig nye venner blandt de florentinere, som kom dit syd. Om ham sa faren at han var klok; ialfald maa vi jo indrømme at han eier en bestemt profil. Og trods al sin ærgjerrighet fulgte han sin kloke fars eksempel i fremtræden og ytre: han var enkel og liketil av væsen. Men trængtes det, baade løi han og svek han; og han var heller ikke ræd for at faa justismordets blod paa sine fingre; gaar man ham nøie efter, ser vi, han kunde være grusom i hevn; og løftebrud veg han heller ikke tilbake for: saaledes narret han Perugia's snedige fyrste til sig i Rom, knep ham og halshugget ham i Engelsborg, bare for at naa i hans fyrstendømme (1 520). Det er jo ellers det, man kalder rovmord. Han var forøvrig gavmild med det som var hans, -— og med det som ikke var hans; ja, man sa om ham, da han var blit pave, at hadde Pantheon-kirkens porter været av guld, var de nok ikke blit staaende, hvor de stod.

Hans forfængelighet gjorde ham til mæcen. Han

62Julius II (Giulio). (Rafaels portræt).omgav sig med kunstnere; særlig tidens literære snyltedyr strømmet til hans hof, fremfor alt kom de fra Firenze; og det var hans orm at tale med om kunst, han dømte myndig om literatur, maleri, skulptur. Men gaar man ham nøiere efter her ogsaa, opdager man at det er middelmaadigheten i kunsten, han liker at ha om sig, dem av den lettere, „folkeligere" genre: improviserende visedigtere, sangere, gjøglere, aldrig de største aandens mænd, aldrig de dype, aldrig de ranke; Michel Angelo sætter han saaledes til at bryte marmor i Carrara langt borte fra Rom, og det er slet ikke han, men fætteren, kardinal Giulio Medici, som gjør bestilling paa Lorenzokapellet i Firenze. Blandt de celebre kunstnere i tiden brydde han sig i grunden bare om den store eklektiker og let producerende Rafael, som da ogsaa fik den fornøielse at arbeide sig ihjel for ham. Dilettant i kunsten, men til forskjel fra faren uoriginal, vilde han helst, som mæceners svakhet tit er, selv producere kunst; saaledes trodde han bl. a., han hadde sangstemme, og elsket at la sig akkompagnere; han ønsket at beundres som poet, stevjet f. eks. paa latin med spytslikkerske digtere av tredje rang. Men tidens største digter Ariosto støttet han ikke, han blev avspist med et pavelig kys, mens derimot Pietro Aretino vandt sine første sporer ved hans hof; han støttet heller ikke historikere som Machiavelli eller Guicciardini. — Det er i det hele eiendommelig og ikke ganske beroligende at se, historien har forundt denne pave at gi kunstens store sekel sit navn.

65Med hele slegtens appetit i behold, forfalden til vellevnet og til kvinder, tænkte han ikke paa andet, da han naadde op paa pave-stolen, end derfra at nyde livet. Mens kirken var ved at slites i stykker, tilbragte han sine dage blandt kunstnere, levet i sus og dus, spillet med sine kardinaler, laget dundrende gilder, drog paa svære jagtturer. Og hans fætter, kardinal Giulio (1478—1534), søn av den Giuliano, og Lorenzo Magnifico's bror, som blev dolket under Pazzi-sammensvergelsen, blev hans høire haand i forretningerne; naar det nydelsessyke liv hindret paven i at ta sig sammen, likte han at se dette tyende vimse geschæftig omkring. Kort sagt: Man behøver igrunden bare henvise til Rafael s merkelige portræt, det sier alt: de nærsynte, blodsprængte øine; det forætte ansigt, som holder streng mine, og endog pavelige pandenyver, midt i livets grænseløst glade spil; det store, katar-overfyldte hode, som ingen læge kunde rense — han led jo av en ildelugtende næsefistel, som gjorde hans nærhet omtrent uutholdelig; de hvite, velpleiede, kvindekjære hænder, hans stolthet, som maleren da ogsaa lar ham lægge frem til beskuelse, sammen med seglasset; og saa det lumre miliø! de to kardinaler, særlig den ene til venstre, nemlig fætteren Giulio, hængende sensuelt ved ham, trods den stinkende polyp, med øie og mund næsten paa grænsen av lastefuld hengivenhet. Ja, for at ha et billede av degenerationen behøver man i grunden bare følge mundens utvikling hos ætten, fra gamle staute Cosimo's energi til Lorenzo Magnifico's altætende, som dog endnu vidner om sund livsappetit, og videre til den

66sensuelle sugetrut hos de sidste, men hvor man fremdeles leter forgjæves efter træk av virkelig kræsenhet.

Da Giovanni Medici var blit pave, sank det allikevel lettet i alt folket, som nu var saa dødsens træt ovenpaa Aleksander VI's maniakalske utskeielser og Giulio Iis kirkepolitiske stundesløshet. Og haab spiret: nu var der utsigt til fred og forlik paa alle kanter.

Hans pavedømme blev en eneste ufreds-tid. Han var nemlig ogsaa i politikken en dilettant. Og til dette levnet i luksus og fester trængtes penger; derfor kom han til at leve holdningsløs og for dagen: kortsynte alliancer, ganske planløse krige, rænkespil, ustanselig skiftende scene-forandringer. Drivfjæren var helt idé-forlatt; det ledende motiv var overalt bare behov av økede indtægter og av øket magt for ætten, som han ønsket at skaffe smaa kongeriker rundt om paa halvøen. Det blev da ogsaa denne pave som satte avlads-handelen i system. Paa grund av pengeknipe ut-nævnte han pludselig med én gang 31 nye kardinaler, og sopte paa det bret ind en halv million dukater. — Endog sammensvergelser mot sit liv utnytter han til finans-operationer i stor maalestok, idet han presser penger ut av de rike kardinaler, som var indviklet i den.

Under alt dette var fætteren Giulio, som ikke var henfalden til kvinder eller vellevnet eller kunst, hans raadgiver og høire haand. Først agtet paven at slaa under sig Ravenna og Cervia ved Adriaterhavet for salt-indkomsternes skyld; der vakte han Venezias mistanke. Saa hadde han planer oppe om nogen

67smaariker til de nærmeste slegtninger og sluttet med det for øie avtaler om erobringer; derved fik han fyrster som Este'rne og Della Rovere paa nakken. Kirkestaten førte krigen ustanselig, og den unge Lo-renzo, pavens forsvirrede brorsøn, var hans generalissimus. Ute i Europa var der uro; i Tyskland vaak-ner reformationens bevægelse, som han ikke gad sætte sig ind i. Og i Italien grasserte spanierne og franskmændene, som nappedes om rovet. Ved Maximilians død forhandlet han baade med Karl V og med Frans I, og det samtidig, om keiserværdig-heten. Skjønt han egentlig ikke vilde ha nogen av dem, men hemmelig haabet paa en smaafyrste fra Tyskland som det sidste resultat. Det ender med at Leo X paa grund av denslags rænkefuldt politisk dobbeltspil i virkeligheten blir sat ganske ut av betragtning, baade av Frankrike under Frans I og av Spanien-Tyskland under Karl V; det skedde f. eks. ved en overenskomst i Cambray 1517, da de delte Italien mellem sig.

Og Firenze blir tilsidst slaat sammen med paven og hans politik. I et senere kapitel kommer jeg imidlertid nærmere ind paa den.

Ogsaa over denne forgjældede paves endeligt og bisættelse er der noget av den groteske fattigslig-het. Ved hans død 1521 var forvirringen næsten likesaa stor som ved Alexander VI's. Det samme gjentok sig ogsaa her ved valg av efterfølger, idet man paa kardinal Giulio s forslag kaarer noget langt, langt borte, en født hollænder —

Hadrian VI —, som ikke engang kunde italiensk, indtil man har faat sum-

68met sig og arbeidet sig sammen. Den nøisomme og sparsommelige Kristi statholder blev selvfølgelig straks skive for alle de skuffede literære snyltedyrs smædedigte; byen kom i en eneste yr lystighet over dette ubedærvede, men knuslede, lærde gudsord fra Norden; gjøglerne opførte rene heksedanse. Og paven tar sig nær av pamfletterne, som fæstes paa Pasquino s torso; han truer endog med, at hvis det blir ved slik, saa lar han statuen stupe ned i Tiberen; da svarer de ham bare, at det maa han gjerne, Pasquino er som frosken: han kan snakke under vandet! — Nei, pave Hadrians regjeringstid i Rom blev just intet triumftog. Jubelen var stor i staden den dag hans spidsrotsløp var fuldbragt; paa hans livlæges port hængte skøierne op en laurbær-krans med inskriptionen: „Ob urbem servatam" (til tak for byens redning).

Efter det intermezzo kom saa 1523 næste Medici til, Leo X's fætter, kardinal Giulio, under pavenavnet Clemens VII. Det skedde efter en bitter kamp i konklavet mellem franske og spansk-tyske interesser, og det var de sidste som bar seiren hjem.

Han blev en stor skuffelse for alle dem, som i ham hadde set det fyrste-emne, som skulde bringe orden i Italien; den energi, han hadde lagt for dagen under fætteren, viste sig bare at være et trofast tyendes. Av Lorenzo Magnifico's hersker-egenskaper var alene snedigheten igjen; han veiret og forekom alle de smaa rænker og anslag — der var flere sat i scene fra Soderini-ættens side. Men det var ingen fyrstevilje. Ingen statsmand. Bare en tjener-sjæl. Uten politisk instinkt, ganske uten beslutningens mod —

69det hadde da i det mindste Leo X. Og til top paa vrøvlet utser han sig til privatraadgivere to motsætninger, nemlig den blide, avholdte italiener Giberti, som holdt paa Frankrike, og den gløgge, paagaaende tysker Schomberg, som var en heftig tilhænger av Spanien.

Med Clemens VII begynder derfor en ødelæggelsens tid for kirken, for Firenze, for hele Italien. Nu forestod nemlig intet mindre end den avgjørende kamp om halvøen mellem Frankrike og Spanien-Tyskland; men derunder bare vimset paven frem og tilbake, heldet til begge sider; ikke et forløsende øieblik hævet han sig op til det høie syn, at Kirkestatens uavhængighet nu var blit indentisk med selve Italiens; han var likesaa kortsynt som kræmmerbølet ute paa lagunen. Karl V skaffet sig tidens bedste feltherrer, Frans I ansatte sine maitressers slegtninger; 1525 kom det til det svære slag ved Pavia, hvor franskmændene knustes og endog selve Franz I blev tat til fange. Dermed var tyskerne og spanierne herrer i Italien.

Av Medicis æt var da allerede den unge Lorenz o, Piero's søn, død (1519), feltherren og deres sidste haab. Han var jo tilslut ganske ødelagt av utsvævel-ser. En tid blev han sat til statholder i Firenze, hvor han efter paatryk av den florentinske gesandt i Rom, Vettori, og ifølge raad fra Machiavelli optraadte beregnende enkel og tarvelig som de gamle Medici. Men denne opvisning i borgerlighet kjedet ham i længden, han reiste sin vei fra det hele og til Rom, hvor han gjenoptok sit vilde liv sammen med narrer og

70Leo X.

(Rafael s portræt.)gjøglere, hvilket paaskyndet kadaverets endeligt. Det er til denne Lorenzo, Niccolö Machiavelli tilsidst dedicerer sin bok Fyrsten.

Han var blit gift med en fransk prinsesse, som døde like efter en datters fødsel. Og denne datter var hin Caterina av Medici, Frankrikes vordende dronning og Bartholomæusnattens heltinde. Med Lorenzo var altsaa Medicis like linje utdød; dels sidegrenen, dels uegte sønner hadde senere ordet: Hippolyt, Alexander, Cosimo og hvad de nu het. Døds-alvorets skygge er over ætten. Slik som Michel Angelo saa genialt har hugget typen i Medicéer-kapellet i San Lorenzo-kirken — feltherren med haandens betænkelig grundende grep om haken og med ansigtet i skygge, en malerisk og barok virkning, som er ny i skulpturens historie.

* * *

Saadan saa de ut, de hovedskikkelser i Machiavelli's samtid utenfor Firenze, som han dels støtte paa i egenskap av kancellist og sekretær i „De ti s raad", dels kom i forhold til under sit sidste leve-aars halvt private virksomhet

for statens redning. Virkelig ledende i sin samtid blev ingen av disse fyrster.

Og om disse skikkelser igjen sværmet som bier Italiens smaafyrster, kondottiererne, som byder den

73bedst betalende sin hjælp og alt til krigshaandverket henhørende, fra Ferrara-hertugen, hvis specialitet var utleie av kanoner, og hertuginden av Forli, som solgte kuler og krudt og levet av at laane sine undersaatter ut som soldater, like ned til de adelsætter som slos i egen høie person, likegyldig enten for dagløn eller paa akkord: Orsini-, Vitelli-ætten, Bagiion erne i Perugia, Bentivoglio i Bologna, Colonna-ætten o. s. v. Det gjælder i grunden om hver én av dem, hvad Machiavelli i en legationsindberetning sier om Baglioni: „mere en røver end en soldat."

74 SAMTIDENS PSYKE

Ved foranstaaende rids av tidens skikkelser faar man jo tillike et indblik i dens opløsning; men endnu vil jeg føre frem endel eksempler og træk, som syner tilstande inden samtidens private og offentlige moral. Jeg gjør det, fordi et rigtig billede av tidsaanden blir uundværlig, naar man skal fange skikkelsen Machiavellis konturer; naar man skal indse dybden av hans sinds tørst; naar man skal føie den mare, hvorunder hans tragedie spilledes tilende; naar man skal fatte den psykologiske nødvendighet i hans system. Ogsaa naar man skal dømme retfærdig ved det som man steiler ved eller støtes av.

Det gjælder nemlig ikke at dække over at tidens væsen var opløsning; det var hvad man kalder umoral. Opløsningen var simpelthen vilkaaret for dens aandsliv og for dens kunst. Det er maaske ikke en sats, som passer for skolebænken, hvor de endnu bruskede karakterer skal forbenes; men det hensyn kan jo voksne mennesker, hvis rygrad maa forutsættes i orden, ikke ta. Om denne tidens psyke skriver en

75italiensk historiker litt, som jeg hitsætter i oversættelse: „. . . Det vækker forundring hos os, næsten motbydelighet eller forfærdelse, naar vi hører de mest obskøne samtaler ført i nærvær ikke bare av dannede fruer, men av uerfarne pikebarn, — naar vi hører folk snakke politik som om samvittighet ikke mere var til paa jorden. Renæssansens mand trodde, at én maatte ha lov til at si, undersøke og beskrive uten skrupler alt, man vaaget gjøre. Og dette var ikke altid resultat av hans fordærvelse, men tvert-imot ofte følge av hans virkelighetssans, en drift hos en iagttagende og forskende mand. Han saa ut som han levet i olympisk ro, altid herre over sig selv, altid med ironiens smil paa læberne; men det var bare en tilsyneladende ro. Han var stedt i kvide paa grund av disharmonien og manglen paa enhver likevegt mellem sit hjertes tomhetsfølelse og rastløsheten i sin aand, som ofte ørsket som i en bevisstløs rus. Brokkerne fra den middelalderlige verden, som han hadde knust, og de fra antikken, som han hadde gravet frem igjen, faldt ned omkring ham, førend han selv hadde fundet det skapende princip for en ny verden og magtet at omsætte i eget og sammenhængende materiale alle levningerne fra fortiden ..."

Men fremfor alt, mener jeg, gjælder det at fastholde, at der stod en mørk skybanke bakenfor den virkelighetens tindrende morgenhimmel, som heter „renæssansen". Skybanken, mener jeg videre, var den lettroende middelalders uro, dens mangel paa midtpunkt, dens evne til angst. Vi kan ganske enkelt si: dens tro paa

76spøkeri. Den blev. Den gik i arv. Den evne, som den dag idag er en uutrivelig trevl i hvert normalt menneskes psyke, ikke mindre hos den som rakrygget staar imot end hos den som gir sig over i den, da det heter „fred med sin gud". — I det religiøse hadde forlængst symptomer paa øket angst vist sig ute i Europa; det var jo snart et aarhundrede siden Huss blev brændt, fordi han lette efter en tryggere lære. Og i Machiavellis aarhundrede dukker da Luther op, og senere Calvin og de andre; Luther og Zwingli søkte at frigjøre samvittigheterne fra dogmetroens angst, men vi vet jo hvordan det endte: sindene dumpet ned i det som værre var, ned i djævletroen; ialfald endte det slik med den mest middelalderlige av dem alle, med Luther. — Og dette gjenfærd i sindet blir ikke mindre mægtig der, hvor enkeltmenneskene hadde frigjort sig, i de stunder det kom listende. Livsangst blir heller ikke mindre, fordi der leves vildt; jeg har før nævnt hvor let Savonarola hadde for at faa omvendt vivører.

Den religiøse opløsning besørget jo pavehoffet selv med al ønskelig grundighet. Alexander VI har som en anden mystisk hovedskikkelse forstaat at trække til sig alle frasagn om forbrydelser og utskeielser. Og deri har historien

visselig ikke gjort ham nogen uret. Men der var jo ogsaa forbrydere paa pavestolen før ham, og særlig hans to nærmeste formænd: bare navnene Sixtus IV (1471 —1484) og Innocens VIII (1484—1492) er tilstrækkelig, de klinger slet ikke stort bedre end Alexsander VI's navn. Under dem hersket der det vildeste moralske anarki i Rom; alt

77er til salgs, selv saligheten; man betaler efter fast takst forbrydelserne, fra simpelt tyveri til fadermord og blodskam; og pengene gaar til paven personlig og til hans kardinaler; siden blir jo avlad sat i system for hele kristenheten. Man møter løftebrud, mened, al optænkelig art kjøns-utskeielse, gate-bacchanaler; og Tiberen fløt med kadavere — det hørte hver kveld saa at si med til renovationen at kaste lik i elven. Men over hele Italien var gift og dolk paa færde, og i pavens Rom utklækkedes skurkestrekerne. — Det som driver disse hellige kirkens mænd er ustillelig pengetørst. Tidens pengetørst maa ha været enestaaende, den drift tar luven fra selve mordlysten: Naar der f. eks. er sat en sum paa en dødsfiendes hode og han blir tat til fange, bruker man prisen paa hans hode som kontanter ved opgjør og forlik. Det gjør saaledes Orsini-ætten, Alexander VI's fiender; da de hadde sat en pris av 40 000 dukater paa pavens ven Urbino-hertugen, som de er saa heldige at fange levende, og der ved fredsslutningen blir paalagt dem at utrede til paven 50 000 dukater, leverer de ham Urbino-hertugen som valuta i varer og i klingende mynt bare de resterende 10 000. (En anden sak er det at Alexander VI straks efterpaa lar sin hjerteven Urbino-hertugen punge ut med sit hodes pris, de 40 000.) Rikmænd kastet man i Engelsborg s fængsel og beskyldte for de værste forbrydelser for at presse penger ut av dem; man kunde endog benytte det samme offer gjentagne ganger. Og naar en kardinal ved sine indkomster var blit formuende, dør han ikke sjelden av gift, og paven, som indfinder sig punktlig til døds-

78øieblikket, soper leiligheten tom for penger, sølvtøi, gobelin er og hvad der ellers er av værdi, og bringer det med sig hjem til Vatikanet, hvor man saa stænger alle dører for audiens, sitter i dagevis og tæller tyvekosterne. Giustinian, den nævnte gesandt fra V enezia, sender depecher hjem om en slik affære, som han vet indbragte Alexander VI vel 150000 dukater: en kardinal er død under mistænkelige symptomer, og den skjelm av en gesandt indfinder sig øieblikkelig paa visit hos paven for at snuse, men han blir selvfølgelig ikke mottat da. Først to-tre dage efter blir han tilsagt i audiens; da sitter forresten paven endnu og tæller, men med den krænkede uskylds mine: „Se" sier han, „det er bare 23 832 dukater efter ham, — og saa er hele hyen her fyldt av det rygte at vi har faat i kontanter fra 80 til 100 tusen dukater!" — Med den slags interiører i minde kan man jo ikke forbauses over at folket f. eks. ved pavevalg satte summer paa kandidaterne ganske som ved spil under hestekapløp og at endog bankerne aapnet egen avdeling for denslags transaktioner. — I privatlivet møter vi endog hos dem, som staar langt over flertallet, raseret religiøs bevissthet, hvor letfærd og gudsfrygt har indgaat den behageligste forbindelse, trods deres forsikring om det motsatte. En slik type er f. eks. Francesco Vettori (gesandt i Rom bl. a. 1513—15), hvis breve til vennen Machiavelli gir et levende indblik i opløsningen; allerede det, han fortæller om sin leilighet paa Gianicolo-høiden, gir ett billede av komplet utviskelse: Den hænger sammen og staar i direkte forbindelse med en kirke; og

79i denne leilighet glir kurtisaner og løsagtige personer ut og ind.

Dette er opløsningen paa det religiøse omraade; skillet mellem synd og gudsfrygt er utvisket, det gaar i ett for samtiden; det er som det heter i en ræsonnerende monolog i Machiavelli s komedie Mandragora, hvor en har betænkeligheter ved at gaa med paa en skabrøs affære; staar og veier for og imot: „. . .Det værste er at dø og komme i helvede. — Der er død saa mange andre før dig, og der er saa mange bra folk i helvede: Behøver du at skamme dig ved at komme dit? . . ." Eller munkens monolog i femte akt! Den maaler endnu bedre tidens forvildelse. Han har da ordnet med egteskapsbruddet, og gaar ovenpaa en søvnløs nat endnu i spænding, hvordan det vel er løpet av, mens han understaar sig at klynke over troens forfald i samtiden: „. . . Jeg søkte at fordrive timerne paa forskjellig vis. Jeg fremsa morgenbønnen, læste et levnet i helgenboken, gik saa ind i kirken og tændte en lampe, som var sluknet; byttet slør paa en madonna, som gjør underverker. Hvormange ganger har jeg ikke sagt disse munkene at de skal holde hende ren og pen! Og saa kan de undres paa at her mangler gudsfrygt! Jeg mindes, der engang var 500 hellige billeder: og idag er der ikke engang 20! Det er vor skyld, som ikke har forstaat at holde deres ry ved like. Vi pleiet før i tiden hver kveld efter endt aftenbøn at gaa i procession og hver

helligdag la synge æreshymner . . ." Og han slutter sin monolog: „Nu gjør man ingenting av dette: og saa kan folk undres paa, at det hele kjølner av! . . ."

80Denslags utgydelser i en saadan stund har passeret det bevisste hykleris grænse : Der er intet skille længer mellem løgn og sandhet.

En slik opløsning skaper til den anden side panik og svovelprædikanter, som maler fanden paa væggen; man gjør heftige forsøk paa at skake de letfærdige op. Men vi har jo set at end ikke disse fanatikere er ganske urokkelige i sin tro: selve Savonarola vaaget ikke at gaa paa ild for sin lære, da franciskanermunken utfordret ham til jernbyrd. —

Opløsningen findes ogsaa i selve staternes politiske forfatning, idet der var en uendelighet av instanser eller „raad", residua fra gamle regjeringsformer, som var blit sittende tilbake og nu laa og snyltet ind paa hverandre, idet kompetanse-omraaderne ikke var klart optrukket. Ikke mindst var dette situationen i Firenze, hvor resterne laa lagvis op paa hverandre som ved antikke ruiner, saa enhver avgjørende optræden stækkedes; bare dette forhold maatte jo i enhver energisk personlighet skape tørst efter orden og vilje. Og den ansvarlige instans er vanskelig at finde : der er f. eks. en vanmægtig „gonfaloniere", som skulde svare til Venezia s doge, men — han vælges hver maaned! Og til sine tider blev det just ikke nogen særlig eftertragtet stilling, nemlig da, naar et ansvar for et politisk skridt utadtil skulde overtas: han blev jo da simpelthen en slags gidsel for det troløse, offer-uvillige folk, som nok beder tyndt om at bli styre.t, men staar færdig til at dolke dem som styrer. Ti i det ligner Firenze Venezia, at det er en by av kræmmere. Men

81paa ett punkt ligner det ikke Venezia : det slites op av indre kjekl og kiv. —

Opløsningen træffer vi fremdeles i den enkelte smaa-fyrstes politiEn mer træffende karakteristik av en slik fyrstes liv og regjeringsprincip kan ikke findes end Siena-fyrsten Pandolfo Petrucci's ord til Machiavelli, da denne 1505 blev sendt fra Firenze for at faa et bestemt og klart svar, om hans politik er mot eller med Firenze og Frankrike; Machiavelli gjengir i sine depecher deres samtaler. Først vil fyrsten intet svar gi, han undviker i almindelige talemaater: Det var slet ikke saa, sa han, at han i dette tilfælde hadde tømmerne eller sporerne; for sporer hadde han nu overhodet aldrig hat, — og tømmerne drar han i, det vesle han orker. Men da saa Machiavelli nogen dage efter trænger ind paa ham, sætter ham tilvægs, kommer der fra ham dette støn: „Jeg vil si dig hvad kong Federigo satil en utsending fra mig i samme saks anledning, og det var: jeg regjerer dog for dagen, og bedømmer affærerne time for time, for ikke at ta feil! — Ti disse tider er mægtigere end vore hjerner . . ."

Opløsning møter vi i felten, hvor leiehærene vingier viljeløst, straks solden ikke kommer paa den avtalte dag; da har hæren nemlig mistet maalet for sin strid-barhet; da rakner den op, plyndrer paa egen haand, brandskatter. Og mangesteds var de en ståt i staten, som hindret dens konsolidering. Særlig var schweiziske leietropper vanskelige at haandtere; de tok under krig stundom mot betaling fra begge parter. Det gjør de f. eks. 1511, da pave Giulio II raser i Nord-

82Italien: De franske har en stund held med sig og venter nu bare paa deres indgripen; men de kommer ikke, idet de kræver paalæg i sold. Paven benytter sig øieblikkelig av situationen, gir bud og hverver dem isteden; men da de vel er naaddnedpaa sletterne, snur de pludselig og sætter ind igjen i Alperne. Fordi de nemlig i mellemtiden ogsaa hadde tat imot sold fra Frankrike! — Eller under Leo X 1517, da denne og Della Rovere slos om hertugdømmet Urbino: Man deserterte over til hverandre; krigen tok aldrig ende; der var leietropper i begge hære, endog av samme nation, som f. eks. spaniere, og de varte sig jo for at dræpe sine egne. Det var den skjære farce. — Men ogsaa andre end kondottierer gaar over; det hændte f. eks. 1525 med selve Frans I s feltherre, konnetablen av Bourbon, som gik over til Karl V, fordi han var misnøid med avancements-forholdene i den franske hær, hvor kongelige maitresse-hensyn spillet hovedrollen ved forfremmelser.

Men heller ikke inden staternes egne hære er der disciplin. De breve, som skikkes Machiavelli fra krigskommissæren Don Michele, beviser det for Firenze s vedkommende. Selv om han aabenbart har raadets

foragt, som ikke gider svare paa hans snakkesalige, brautende skrivelser, saa er dog allerede i og for sig ansættelsen av denne lavpandede soldater-type som øverste og ledende autoritet for Firenze s militær-distrikt av den art at det gir indblik i opløsningen: Det er en fortvilet utvei. Han er ellers selv en pragtfuld type paa tidens feltherrevæsen : bare en maskine, moralsk

83fuldstændig forvildet, krypende og smiskende opad, grum og haard nedad, en tykhudet korporal-sjæl av fandenivoldske leveregler — man har endog hans yndlings-ordsprog bevaret: at man skal sørge for at urinen er klar og gi en god dag i doktoren, eller som det kort og uhøvisk lyder paa hans soldater-sprog: „Piscia chiaro, e incacca nel medico !" — Denne opløsning blandt folket i felt maa man jo ha lov til at gjenfinde ogsaa under selve hærens aktion: Man forfølger nemlig i den tid sjelden sine seire. Energien mangler likesom, slipper ialfald op paa halvveien ; i grunden synes kampen blot at ha været kjekl, og man slutter straks fred, og helst „evig forbund". — Opløsningen træffer vi just og fremfor alt ved de høitidelige avtaler og ved fredsslutninger. Det er vistnok ikke langt fra det rigtige at si at den eneste fyrste i tiden, for hvem tilsagn pleier gjælde noget, er den franske konge : i dem sitter der endnu trods alt et kvintm ridderlighet. Ellers er haandslag og dyre eder skjøre og flygtige som brændt papir. Man behøver her bare minde om Borgia'erne; Cæsar s fremfærd f. eks. i Romagna er merket udelukkende av denslags svik: ikke før kapitulerer en fyrste mot løfte om sikkerhet paa liv og lemmer, saa maa han enten fly over hals og hode for at redde livet; eller han blir puttet i fængsel og underkastet al optænkelig art tortur, som tilfældet var i hans motbydelige forhold til den sekstenaarige Astorre Manfredi i Faenza — han blev tilsidst strupt og kastet i Tiberen. — Og mens man staar i den hjerteligste alliance, driver man underhandlinger til motsat hold;

84især driver, som antydet, paverne av Medici dette, Leo X, men mest Clemens VII; da saaledes Leo 1513 gjennem indrømmelser og tilsagn om hjælp hadde faat istand forbund med Frankrike (Ludvig XII), ifølge hvilket han skulde hjælpe det til at ta Milano, er han samtidig midt oppe i hemmelig akkordering med fienderne, nemlig Spanien, Tysklands keiser, Venezia, ja endog med Milano, — for ogsaa at ha de dører aapne.

Den samme Leo viser ogsaa en himmelropende mangel paa taJ^nemlighet; det er som om denne tidens luft av troløshet har forpestet de primitiveste sjæls-egenskaper. Jeg tænker f. eks. paa, da han 1517 blander sig op i Siena s forhold og forjager Petrucci Borghese fra magten, saa han mister alt hvad han eier : og den æt hadde jo dog ikke alene lagt sig i sælen for hans valg til pave, men endog arbeidet for huset Medici s tilbakekomst til Firenze. En utaknemlig optræden, som forresten siden skapte den farlige sammensvergelse mot Leo X.

Tidens opløsning møter man nemlig i sin uhyggeligste form i dette private forhold mand og mand imellem. Man behøver ogsaa her bare nævne Bor-gia erne. Hos dem utarter det jo til den skjære rabies i smkmordstørst, det er som de slaaes av en smitsom syke; folk flydde, der var endog dem som døde av skræk; selv Medici følte sig utryg i deres nærhet. Men der er især en form for svik i tiden, som virker næsten skablonmæssig i sin tilbakeven-den, nemlig dette at rydde sin haandlanger og bolde forkjæmper av veien, naar man gjennem hans volds-

85handlinger har naadd sit maal, enten det nu sker snikmorderisk, fordi man anser ham for farlig, eller aabenbart for alles aasyn, idet man nu ønsker at to sine hænder for blod og skaffe sig ry for mildhet. Selvfølgelig er dette Cæsar Borgia's yndlings-metode; han gjorde saa blandt andet med sit redskap i Ro-magna, Ramiro, som efter endt blodig dagsverk blev fakket og kastet i et taarn-fængsel: Dagen efter fandt man ham parteret i to. Men det var jo ogsaa andres metode. I 1450 kvalte saaledes Milano-hertugen Sforza's redskap og høire haand, Brandolini, en revolt i Piacenza i blod; da nedslagtningen vel var over, og rædslen hadde gjenoprettet orden, indfinder hans herre sig, kaster ham i taarnet: Næste dag ligger han med overskaaren strupe. Og folket priser Sforza for hans mildhet.

Svik og slump er tidens herrer. Ingensteds sikkerhet for liv og lemmer. Ingensteds tyngde i karakteren. Overalt uberegnelighet. En direkte følge av dette er en stor og almen utryghet. — Hertil kommer saa de tunge farsotter, som uventet gjør sit herjende indtog i byer og slaar alt ned; de gjør sit til at øke dette træk ved tiden. 1500 utover er de svære pest-aars sekel, Cellini gir et billede av det i sin selvbiografi. Endvidere er det, som man vet, i dette sekel at syfilisen har sin store tid; kondottierer, konger, kardinaler lider av lues; og man staar jo nærmest

vergeløs mot syken. Ogsaa den side gir Cellini os et billede av i sit selvportræt.—Saa en dag skakes sindene op ved rygtet om en by eller en grænd, hvor alt jevnedes med jorden, og hvor der ikke var

86Clemens VIL (Skisse av Sebastiano del Piombo.)den art utskeielser, de seirende soldater ikke hadde tillatt sig : „Sacco", den staaende form for avstraffelse av byer som forsvarer sin uavhængighet. Og frasagnet siger ned gjennem befolknings-lagene til den menige mand, fylder sindene med gru, sætter sig fast. Vi har fra 1 500 og utover „sacco" av Capua, Piacenza, Brescia, Ravenna, Prato o. s. v., og saa tilslut den av Rom 1527; der var nok stundom byer, som i grunden aldrig reiste sig mere efter en slik medfart. —

Alt dette smitter sindene, det nærer hin dyriske arv fra middelalderen: angsten som saadan, følelsen av mangel paa verdensstyrelse, av verdens-usikkerheten. Og man har ikke egentlig det indtryk at verdensfornuften tiltar utover seklet. Lægger man øret til renæssanse-menneskets bryst, naar han er i enrum, hører man et hjerte gaa i angst.

Denne syke ytrer sig f. eks. som svovelprædikanters uhygge-syner og profetier. Machiavelli fortæller, rigtignok halvt spøkefuld, i et brev fra 1513 til sin ven Francesco Vettori om en slik ganske likevegtsløs franciskaner-munk, som i Santa Croce-kirken savler skjørhjernet dommedags-snak og maler op forvirrede verdenssyner: som om mennesket tok sig frem gjennem en ren bisværm av djævler, som fyldte rummet mellem himmel og jord. — Symptom paa denne angst-syke er vel ogsaa, at det er i dette sekel hekseprocesserne for alvor tar fat. Efter min mening er syken den inderste grund til en underlig panik, som kan reise sig midt i slaget. Machiavelli s ven, den nævnte Vettori, skriver saaledes i et brev fra 1526 om et slag ved Siena, hvor de pavelige og flo-

89rentinerne hadde en hær paa hele 5000 fotsoldater og 300 ryttere: De blir jaget paa vild flugt av — 400 mand, som rykker ut fra Siena: panikken smitter, saa hver eneste én smør haser, fra sit artilleri og alt; ingen forfølger, men de blir ved at løpe; de flyr ti kilometer, de føler sig ikke trygge, før de faar kastet sig ind i en liten by og stængt portene. „Det tykkes mig ligne", skriver Vettori, „nogen historier jeg har læst om i Bibelen, da en frygt paakom mændene, som flydde uten at vite for hvem." Og længer nede i brevet skriver han: „Jeg har oftere hørt si at frygt er den største herre som findes." Da Machiavelli svarer og beder om nøiere besked, skildrer han atter panikken

detaljert, og lægger saa til:.....Jeg har nok hørt

at en hær flygter bare ved skrik, men at den flyr ti kilometer uten at nogen forfølger, det tror jeg ikke man nogensinde har læst om eller set . . ."

Det er en art vanvid. Og disse sindstilstande gaar som farsotter i tiden. De opstaar nok ifølge sjælelige love, men de smitter efter patologiske, lik farsotten. Det nye siden middelalderen er at nu i renæs-sansen er enkelte blit sig angsten klart bevisst og grunder over den. Machiavelli var blandt dem.

Det var heller intet tilfældig lune av historien at denne varg-old, da tillike alle aandskræfter drives op til den høieste grad av ydelses-evne, blev kunstens sekel : Alene i den fandt jo svake hjerner den hvile, de trængte; kun ved den omgik de alvoret. Likesom Boccaccio's damer og herrer under pesten i Firenze. Faa stanset og løste gaaten. -— Og jeg har det indtryk at denne art naiv livsangst i renæssansen, altsaa

90ikke den som følger av at der leves vildt, — at den har kulturhistorikerne for litet understreket; man har isteden talt om glad livsutfoldelse, om en straalende tid og lignende. De har derfor ikke tilstrækkelig faat øie paa, hvor sindene pendler. De pendler ikke egentlig mellem „hedendom" og „kristendom" med dertil hørende dogmer. Men de pendler mellem noget som ligger bakenfor dette, mellem dyrisk livsangst og omgaaelsen av livsalvoret, eller, som det ogsaa heter: kunst. Den aand, som staar midt oppe i dette og dog beholder hjernen klar og kold, som ikke pendler, — han hører til historiens giganter; nævner man endog skikkelser som Alexander den store eller Cæsar i samme aandedræt med ham, blir man forlegen og smiler man.

Tilslut vil jeg oversætte en samtidig borgers erindring fra Prato's „sacco" 1512 — den begivenhet som særlig fyldte sindene i Firenze med gru; Prato er som bekjendt en liten kommune litt utenfor moderstaden og ligger i den nordre kant av Arno-sletten. Feltherren Cardona slåp sin hær løs paa byen ; den bestod bl. a. av spaniere, ja

liketil maurere, og de var sultne som varger. De præsterte da ogsaa, hvad bare glubende soldater-appetit kan præstere, naar man har levet paa skral kost i længere tid Der er mange samtidige nedtegnelser bevaret om den begivenhet, digte og erindringer — nogen haarreisende og detaljerte, saa man i et nutids sprog staar fast for gloser, naar man skal antyde, hvad disse dyriske og forvildede soldater-hjerner utpønsket av grumhet, voldtægt, sadistiske utskeielser. De grasserte 22 dage i

91træk; de avbeitet Prato, det eksisterte ikke efter den fest. Og allikevel sier de samme krøniker at de fortier en del av de „endeløse skjendsler" „av blufær-dighet". — Disse beskrivelser tar jeg ikke. Men jeg vil med mindst mulig ændring og forkortelse oversætte en „erindring", som en jevn borger av Prato — Andrea Bochineri — har nedtegnet; efter løsepengenes størrelse at dømme er det vel nærmest en smaabymatador. Skjønt den paa en vis er en digression, tar jeg den med, fordi ellers mangler der noget i billedet av tidens psyke, av renæssansens saakaldte „straalende" tid; begivenheten er gjenfortalt med en ulærd, uliterær mands egen stammende røst, og just derved skjænker den os duften av en hel tid, rykker den i al stilfærdighet tæt indpaa os, saa vi ser! Ser uforvarende like ind i tidens grinen de gladiator-fjæs. Men jeg hitsætter nedtegnelsen ogsaa fordi den, samtidig med dette kulturhistoriske billede fra hine ufredstider, gir os skimt av et par milde, rent menneskelige træk i krigsgudens fysiognomi; og fordi den tillike viser at det naturlige og sunde menneske-instinkt holdt ensteds til, og hvor det holdt til, nemlig som borgerlig forestilling om ordnede forhold, som bevisstheten om en fjern verdens-fornuft, kort sagt: som den egentlige og evige livsvisdom. Den bevissthet sat gjemt, ikke hos dem som levet midt oppe i tidens storm, ikke hos kunsten og genierne, men hos dem som stod utenfor det hele, hos folket eller borgernes brede lag.

Erindringen lyder, som følger:

„Jeg mindes den 29. dennes (3: august), netop San

92Giovanni Discollato's dag ved vespertid, at Prato blev git til plyndring og blev plyndret av spanierne; at nævnte plyndring varte 22 dage; og at den 29. blev jeg, Andrea, og Gerhardo, min far, og Piero, min svoger, vi blev tat som fanger av Alvedo feltherre og av Cardona, begge spaniere; og det skedde i San Dominico i Prato. At de sætter som løsepenger paa ham og paa mig, Andrea, 1000 dukater; og nævnte Piero utgjorde 200 i løsepenger, som følge av torturen. Og at om to dage drog min far til Firenze for at reise mynt; og jeg, Andrea, blev tilbake som gidsel, sammen med nævnte Piero, hos spanierne. Og at disse, da de saa at min far ikke kom med løsepengene, satte os ned i et vandhus i nævnte San Dominico med halsen og hænderne og fødderne bundet til en stok: og at der stod jeg like til de drog fra Prato; og saa førte de os bundet til et litet skur i Calenzano ; og der stod vi stramt bundet en dag og en nat; og dette var 19. september. Og saa førte de os til Barberino; der holdt de os i et hus, med en kjep bundet under knærne: og derfra førte de os næste dag til Piano; og der stod vi likeledes bundet i et litet skur. Og 22. september førte de os til Ponte a Casalecchio; og der holdt de os tre dage bundet, saa de var ved at la os forkomme av sult og tørst. Og at den 25. september førte de os til Modena; og derpaa næste morgen førte de os videre til Bologna, til mester Francesco Frescobaldi, som kjøpte os av nævnte spaniere; det var den 26. september. . . Den nævnte dag, i nattens tredje time, lot nævnte mester Francesco os sætte i fængsel i Bo-

93logna. Hvilken mester Francesco Frescobaldi, florentiner, var pave Julius Ii s kommissær i Bologna.

Jeg mindes, hvorledes vi var i fængsel i nævnte Bologna i nævnte mester Francesco s verge, som fra først av behandlet os meget vel, og saa siden, da han saa at løsepengene for os ikke kom, begyndte at behandle os meget slet, lot atter sætte fotjern paa os: og dette var 20. dag i nævnte oktober; og jeg beholdt dem like til Alle Helgens dag ved vespertid, som var den første dag i november: og den dag vilde nævnte mester Francesco absolut hænge os, fordi nogen hadde sagt ham at vi tænkte paa at bryte ut av fængslet.

Jeg mindes, hvorledes den 3. nævnte maaned ved kl. 20 nævnte mester atter lot sætte fotjern paa os; og at dem beholdt jeg en 6 timer omtrent, da de ved en bologneseradelsmands mellemkomst blev tat av mig: at vi hadde det vondt og holdt paa at dø av sult og frost, og ikke kunde vi verge os for lopper og lus, som vi var nedsyltet i,

Jeg mindes, hvorledes den 6. i nævnte maaned, netop San Leonardo-dagens morgen, vore føtter blev sat i træblok; at, hvor vi sov og spiste, maatte vi ogsaa forrette baade den ene og den anden nødtørft. Og med træblokken stod vi like til 9. i nævnte maaned: kl. 18 blev den tat av os ved guds naade. . . .

Jeg mindes, hvorledes 17. i nævnte maaned ved nattens fjerde time vi blev revet ut av Bologna-fængs-let og ført til hest med haandlænker paa til Modena; og vi reiste hele natten, med lygtelys, ledsaget av

9425 bueskyttere til hest og mange fotsoldater og av nævnte mester Francesco og av andre adelsmænd fra Bologna: som jeg har sagt, blev vi ført til Modena og til en adelsmands hjem ved navn Girolamo Maz-zuoli, som hadde at holde os i nævnte mester Fran-cesco s verge. Hvilken mester Girolamo behandlet os som sine sønner.

Jeg mindes, hvorledes 22. i nævnte maaned, som var lillevaake-natten for jule-paasken (!), spanierne gav tilbake sine penger til nævnte mester Francesco, og vi vendte igjen i nævnte spanieres vold, hvilke tok os ut av nævnte hus og førte os til et fængsel i citadellet i Modena: og her sat jeg med føtterne i jern. Og her sat jeg like til aftenen Innocenti-dagen, da jeg blev ført i grev Sigismondo Rangoni's hus; og Piero, min svoger, var det da paa det sidste med.

Jeg mmdes, hvorledes Innocenti-kvelden, som var den 28., min far, som var ankommet for at kjøpe mig løs, blev grepet av spanierne, som tok fra ham 190 store fioriner i guid, med hvilke penge han vilde løst mig ut; at grev S. Rangoni var skyld i det: og de førte ham i nævnte greves hus, hvor jeg og Piero var. Og spanierne, da de saa at det var paa det sidste med min svoger, saa gav de ham fri for 39 store fioriner ; og saa lot de gjøre en utspekulert lænke til os, lænket vore føtter, — med en hænge-laas, som veiet 47 pund, til at lænke vore føtter.

Jeg mindes, hvorledes 2. januar de tok os ut av nævnte greves hus, og satte os tilhest, min far og mig, lænket om føtterne med nævnte lænke, ledsaget av en spanier og mange bønder tilhørende

95greven, hvilke førte os til et av grevens kasteller ved navn Castelnuovo, hvilket kastel ligger mellem Sassu-olo og Spilimberta: og der satte de os i et taarn-fængsel med denne spanier til vakt. I dette taarn-værelse kom man ind ovenfra gjennem en luke med en stige, som de trak op; hvilket værelse var belgmørkt og røkfuldt, hvor vi saa lys gjennem to smaa skyte-skaar; og fordi der ikke var kamin, gjorde vi op varme i et hjørne, og forat røken skulde gaa ut og op, hadde spanieren latt gjøre litt av et hul i taket over: og her sat vi lænket bare om natten, og blev løst om dagen; og spanieren var altid hos os i vakt. Og hver kveld, naar vi skulde sove, lænket spanieren os med nævnte lænke, som i den ene ende var muret fast i muren, og i den anden ende var hænge-laasen. Og spanieren gik ofte ut om dagen, og vi blev alene, og snakket da sammen, paa hvad maate vi skulde kunne flygte, og vi bad til gud at han skulde gi os lykke til det.

Jeg mindes, hvorledes ved gud den almægtiges naade og ved den hæderkronede jomfru Maria s og ved sankt Leonardo s og ved S. Biagio s, vore skytshelgeners, naade vi blev fri paa den maate som I skal faa læse her nedenfor.

Jeg mindes, hvorledes vi en kveld var kommet til det at vi vilde dræpe ham — hvilket var 2. februar — paa følgende maate. Der var i fængslet et litet skrin, hvor hver gang vi hadde spist, spanieren, eller ogsaa jeg av og til, la ned igjen baade haandkluter og brødet og matlevningerne og en kniv, som hadde et skaft av jern; og saa laaste nævnte spanier med

96nøkkel nævnte skrin, og bar nøklen paa sig. Og jeg dækket av om kvelden, og la nævnte saker tilbake i skrinet, med undtagelse av at jeg tok til mig kniven og puttet den ind i ærmet, for at gi ham av den; og saa laaste nævnte spanier med nøklen, Og endvidere : nævnte spanier løste ofte verget fra siden og satte det fra sig i hjørnet like borte ved det skrinet, fordi det voldte ham bryderi at sitte med det ved siden. Og om kvelden, da vi sat ved ilden ved siden av nævnte spanier for at gi ham i strupen med den kniven, saa begyndte øinene mine at svide forfærdelig, og vassrende slik at jeg ikke saa, og jeg syntes at dette var den værste røk jeg nogensinde hadde været ute for, — og for dem syntes det at det ikke var det spor røk, og ikke hadde de det spor plage av den: og jeg kunde ikke gjøre nogen ting! Jeg maatte gaa og dukke hodet ind under lakenet i sengen, og kvelden gik uten at vi fik gjort noget. Og næste dag gik spanieren ut, og vi begyndte at snakke sammen, min far og jeg, om denne

tingen. Min far sa: „Det er gud som ikke vil at vi skal sætte os i denne fare. Du ser jo, at han lar dig mangle øinenes syn: Jeg vil ikke borti det der mer." Og jeg gav mig til at tigge ham, at han skulde finde sig i at prøve endnu en gang om kvelden: og om det var svært stræv første gang at faa ham overtalt, saa var det nu værre end værst; for han tok med i beregningen den overmaade store fare, at den var større end jeg sier; ti hvis spanieren skrek, vilde nok de overordnede høre det og løpe dit med stort mandskap; saa da stelte vi os daarlig. Allike-

97vel fik jeg ham til at gaa med paa det for kvelden : og om kvelden dækket jeg av, og tok kniven til mig: og da vi sat sammen om kvelden, der kom akkurat det samme over mig som kvelden før, i den grad at det igjen gik daarlig. Og halvt i fortvilelse gik jeg for at sove. Og næste morgen, som var 4. februar og Blaasmesse og torsdagen før fastelavn, da gik spanieren for at høre messe; og vi gav ham nogen skilling for at han skulde la en messe læse for os, paa det at gud gav os lykke og hjalp os. Og vi blev tilbake alene, min far og jeg, og gav os til at snakke om denne tingen; for det syntes os et stort mirakel, det som var hændt mig. Og jeg gav mig til at bede min far saa og plage ham saa, at han skulde finde sig i at la mig prøve om kvelden endnu en gan g, og at han maatte hjælpe mig: Jeg kunde snakke op og op igjen: han vilde slet ikke gaa med paa det, at jeg gjorde noget som helst, fordi det syntes ham et stort jertegn, det som nu var hændt to kvelder i træk, og at gud nok ikke vilde, vi skulde sætte os i saa stor en fare. Og da jeg saa at mit tiggeri med far ingenting nyttet, gav jeg mig til at si at, vilde han ikke hjælpe mig om kvelden, saa gjorde jeg det paa egen haand; og at jeg heller vilde dø end være i verden længer paa denne vis. Og da min far saa at jeg var fast bestemt paa at dræpe ham om kvelden, gik han med paa at ville hjælpe mig. Og han sa mig, at lykkedes det ikke om kvelden, saa vilde han ikke op i det mere eller forsøke oftere. Og slik gjorde vi det da med godt mod, og vi anbefalte os til gud og den hæderkronede jomfru Maria,

98og avla høitidelige løfter. Og vi kom overens om at jeg skulde stikke til mig kniven, og min far late som han gik for at drikke, og han skulde flytte sig fra ilden og gaa bort til en fiasko i hjørnet for at drikke; og her netop pleiet spanieren sætte verget, og han skulde ta det.

Ved gud den almægtiges naade og den hæderkronede jomfru Maria s kom saa kvelden, som var, som jeg har sagt, Blaasmesse-kvelden og S. Maria s kveld og torsdagen før fastelavn, dengang da jeg hadde bestemt mig for ikke netop at feire karneval eller ogsaa dø, — og da dø med godt mod. Og da vi hadde spist tilkvelds, dækket jeg av, og ståk kniven til mig i ærmet, og jeg steg frem til ilden ; og jeg laget det slik, at jeg sat paa en skammel litt høiere end spanieren. som var ved siden av mig paa venstre haand; og paa høire haand var min far, ogsaa ved ilden: Og spanieren begyndte at læse i Bibelen. Og slik sat vi en stund; og saa sa min far: „Jeg skulde hat litt drikke!" og retter sig. Og spanieren sa: „Gaa bort til fiaskoen!" Og i samme øieblik jeg ser min far opreist, saa kjørte jeg denne kniven i strupen paa nævnte spanier, og kastet mig over ham og fik ham til at falde baklængs i gulvet, idet jeg veltet skammelen, og för saa op paa ham, mens jeg hele tiden gav ham i strupen av denne kniven. Men det gik slik, at han, som var en sterk kar, slog mig under sig og skulde til at reise sig. Og i samme øieblik drev min far, som hadde tat nævnte spaniers sverd, til ham med et hugg i hodet, saa han faldt i gulvet. Og ogsaa jeg holdt ham omslynget og ståk løs paa

99ham med kniven. Og min far øket paa med huggene og drev til ham, hvor det kunde træffe. Og det tredje eller det fjerde hugg, som min far hugget, var saa svært at sverdknappen og skaftet sprang løs av klingen; og det føk sin vei, saa det saaret spanieren, og mig i knæet, slik at nævnte spanier ikke rørte sig mere; og min far passet ogsaa paa at lange ham ordentlige slag med bare næverne. Og nævnte spanier laa urørlig utstrakt paa gulvet, saa det var som at slaa løs paa en trækubbe; fra begyndelsen og til slutten hadde det ikke saa meget som knydd i ham. Og det svømmet i blod, alt som fandtes der. Og da han saa ut til at være død, og vi hadde git ham saapas at vi orket ikke mer, aapnet vi en luke, som var der, fordi under os var et rum til, som da var under jorden, — og vi var jevnhøit med jorden ; og tilslut saa tok vi ham og kastet ham derned, og det blev en svær larm, for han faldt femten fot; og derpaa tok jeg nogen vedskier, som laa paa ilden, og varme, og kastet derned; og efterpaa saa tættet jeg luken rigtig godt til.

Og da vi hadde kastet ham derned og tættet luken rigtig godt til, saa begyndte jeg, ovennævnte Andrea, at klatre op borte i det hjørne av muren, hvor vi gjorde op ild ; og min far hjalp til med et bret, han holdt under føtterne mine. Saa jeg kom ut gjennem det hul, som røken gik ut av, og klatret op paa loftet over min far; og der var der en stige, som spanieren kløv ned ad, naar han kom ned til os, og jeg aapnet luken, som var der, og langet ned stigen til min far. Og der var der et hampetaug, som man

100brukte til at pine bønderne med i dette kastel, og nu benyttet de det til at heise ned hvad vi fik at spise : og jeg kastet det ned til min far; og klatret op gjennem to andre loft, som var her; og der var der et vindu, som førte helt ut av kastellet; for dette taarn var bygget utenpaa murene. Og da jeg hadde et hyssing-nøste paa mig, bandt jeg en liten sten til hyssingen for at maale hvor langt det var, og slåp den ned, og jeg fik avstanden, og jeg vendte tilbake dermed til min far: og vi gav os til at rive op lakener, og vi gjorde remser av nævnte lakener og knyttet dem sammen, det ene til det andet, og med dette hampetauget, som var svært langt; og endvidere bandt vi den der stigen, som var paa femten trin, til disse remser og tauget, og klatret saa op; og vi førte med os de der revne remserne sammen med hampetauget og med stigen op til det nævnte vindu. Og saa slåp vi utfor vinduet de remserne først, og med hampetauget knyttet til; og saa, efter tauget, slåp vi endvidere utfor vinduet denne stigen, og med en anden taugstump surret vi den fast inde til en bjelke. Og saa tok vi skoene av os, for at faa bedre fotfæste i muren. Sneen laa høi over hele egnen der. Og med guds navn paa læben begyndte min far at stige ut av vinduet, og det gik rigtig godt; og saa kastet jeg ned en bylt, vi hadde gjort av klærne og skoene vore, som havnet der nede i fæstningsgraven. Og i guds navn begyndte jeg saa at stige ned langsomt, langsomt, og da jeg var like ved jorden, lot jeg staa til fra en høide paa 10 eller 12 fot, og jeg blev rent borte i al den sneen og sørpen, som var i den

101der fæstningsgraven, og ved guds naade gjorde jeg mig ingensomhelst skade. Og vi gik ind under slotsportens bro, og der ståk vi i skorne igjen, og satte saa avsted. Og en pengepung, som der var to og en halv dukat i, kom jeg til at lægge igjen under den broen der. Og da vi hadde gaat en fem minutters vei, spurte min far mig, om ieg hadde pungen; og jeg blev nødt til at snu for den. Og jeg satte avsted alene for at hente pungen, og vendte saa tilbake dit, hvor min far ventet mig; paa grund av sneen, som laa høi — og nogen braut var ikke gjort — saa stupte vi for hvert skridt paa grund av denne daarlige veien; og ikke traf vi nogensteds et eneste menneske, og vi gik bare paa et skjøn; saa vi ikke visste om vi gik rigtig eller galt. Dog, med guds naade, naadde vi til et kastel, som er signora Bianca Rangoni's og heter Spilimberta; og her tok vi til at banke paa husene for at faa os en veiviser til Bologna. Ved et tilfælde faldt vi over en fattigmand, som fulgte os like til Piumazzo, som ligger ovenfor det som er paven?; og vi mistet veien, og stupte alt i ett. Og Piumazzo, som sagt, naadde vi like ved daggry. Og her stanset vi op i et osteri, utkjørte og saarede. Og føreren vendte tilbake. Og verten der stelte med os og gav os god mat at spise, og der blev vi en dag og en nat, og næste dag like til kvelden. Og verten skaffet os to gode bevæbnede førere, saa vi tok avsted om kvelden, og vi gik til Bologna, hele tiden utenfor alfarveien; og ved byportens aapning om morgenen steg vi ind i Bologna. Og her blev vi dagen og natten, i huset

102hos en adelsmand, som gjorde rigtig stor ære paa os; og næste dags morgen laante han os to ridedyr og en tjener; og vi drog mot Imola, hele tiden utenfor alfarveien. Og om kvelden naadde vi Imola, der vi feiret karneval hos signor Giovanni Sassatello, som var som en slags herre til Imola ; og vi hadde det som rene fyrster. Og vi var en otte-ti dage hos ham. Og høimodig overlot han os to staldkarer og to ridedyr like til Prato — alt det for den almægtige guds naade og hans hæderkronede moder jomfru Maria s og S. Biagio s og mester S. Lionardo s, vore skytshelgeners naade. Disse svigter aldrig noget menneske, som anbefaler sig i deres varetægt. Vi kom hjem og var frelste.

Jeg mindes, hvorledes første søndag i fasten, som var 12. februar, vi som sagt kom hjem. Og hvorledes vi med den glæde, som vi hadde i saa rikt et maal, bøtet paa det, vi hadde lidt den forløpne tid; og hvorledes hele Prato kom for at snakke med os og glæde sig med os, fordi hver evige en trodde jo, at vi aldrig vilde vendt tilbake ; saa ilde saa det ut for os."

Dette interiør nede i fængselstaarnetsbundmed spanieren og de to menløse, far og søn, som krigens tid slaar til

varger for at berge livet, det er intet sjeldent syn, det er ingen undtagelse. Det genre-billede er, som sagt, heller ingen pastisch eller literært produkt; det er bare en fortvilet tids egne ord, som snakker stilfærdig til os fra den ulærde nedtegnelse. Denne gripende enkelhet og underlige resignation, som likesom er blit vane!

103Som nævnt, hos dem, som staar helt utenfor den farlige tid, det vil si: som bare er offer, — hos dem hvor ikke den sjælelige muskulatur gjennem konkurransens og livskampens træning er stivnet i bare stenhaarde sener, der ligger livsvisdommen gjemt midt i dette opløsningens sekel, de naturlige og primitive følelser, som barne- og forældre-instinktet, hjælpsomheten, den impulsive og selvløse glæde ved næstens held, sansen for borgerlig likevegt, som kunsten og genierne staar utenfor; der ligger brokkerne av almen-aand og offervilje gjemt, samvittighetens svake røst, ja ogsaa tro paa forsynet, kort sagt: alle de sjæls-egenskaper, som til syvende og sidst gjør samværet menneske og menneske imellem holdbart. For dette vanskjøttede lag i folket var renæssansen just ingen glad og straalende tid.

Og det er mit syn at baade det offentlige og private liv i det italienske folk endnu den dag idag bærer paa træk, som er følgerne av hin opløsningens og troløshetens tid. . . smaa rift i selve folkekarakteren. De træk gaar nemlig efter min mening længer tilbake end til Bourbon ernes og Habsburgernes vetløse vanstyre i forrige sekel, saaledes som italienerne selv saa gjerne vil hævde.

104 KANCELLISTEN

Midt i en saadan tid levet og virket renæssansens dypeste aand. Heller ikke for Niccolo Machiavelli var tiden en glad og straalende tid likesaa litt som den var det for Michel Angelo. Og mellem alt dette motstridende virvar, mellem disse idéløse mænd skulde en vaabenløs og svak stats gesandt manøvrere. Det var den utsatte post kancellisten saa tit fik at indta. Ti, som før sagt, Timands-raadets medlemmer skiftet, saa det blev sekretærensom repræsenterte kontinuiteten og blev sjælen i styret, eftersom det jo var han som kjendte sakerne tilbunds. Det kan man ialfald vistnok straks slaa fast, at det bare var Firenze s snu diplomati, som i denne første fjerdepart av 1500 reddet det fra undergang, fra beleiringer og fra „sacco" — det som overgik saa mangen by, endog av Rom s og Napoli s størrelse ; det var ikke tropper, ikke magt, men tungen og det glatte ord.

Firenze s og Soderini's politik bygget paa Frankrike s venskap; det var jo et gammelt, vel indpodet forhold, særlig som følge av det livlige handelssamkvem; man faar et levende indblik i dette allerede av gam-

105melitalienske noveller, f. eks. hos Boccaccio, hvor Paris vrimler av florentinske kjøbmænd, som føler sig ganske som hjemme der. Forresten var der allerede tidlig uenighet inden de styrende om dette utenrikske spørsmaal; der var saaledes nogen som begyndte at logre for Frankrikes og for Sforza's fiender; ialfald søkte de at ta avstand fra Frankrike. Dette gav f. eks. anledning til smaa rivninger allerede saa tidlig som mellem Lorenzo Magnifico og hans søn Giovanni, den senere Leo X — før altsaa end Savonarola var optraadt. Men under Medici s landflygtig-het var Firenze saa nøie knyttet til Frankrike at det ganske enkelt delte dets skjæbne: var Frankrike sterkt, var Firenze det ogsaa, og tapte Frankrike et slag, saa det mørkt ut for republikken. Da pave Giulio 1510 slaar helt om og faar istand forbund med Spanien og Venezia, ja søker om mulig avtale med tyskekei-seren, virker det øieblikkelig direkte tilbake paa Firenze s indrepolitik og Soderini's styre, hvis fiender straks retter sine hoder i veiret og kommer med sin anklage, at nemlig hans styre bare var et personstyre, hvor han og Machiavelli omgav sig med lavættede og derfor uselvstændige mænd, og at regjeringen da maatte komme til at mangle autoritet; samtidig begynder ogsaa Medici s parti at røre paa sig. Pavens politiske anslag hin gang virket tilbake saa sterkt og paatagelig at Soderini endog fandt det forsigtigst i tide at avlægge regnskap for sit styre som gonfalo-niere, skjønt embedet nu var livsvarig; ja, der var til og med statskup- og mord-planer oppe imot ham. Det er her det florentinske diplomatis hovedvanske-

106lighet ligger: at balansere mellem Frankrike og paven. Og Toscanas geografiske beliggenhet øker alvoret; gjennem dets dalfører gaar jo alle veier mellem nord og syd paa halvøen.

Et levende billede paa mellemstillingens vanskelighet gir den situation som indtraadte 1510-1 1, da Giulio II som sagt pludselig slaar om og begynder krig mot Frankrike og Tyskland og i forbund med Venezia, sin forrige

fiende. Nøitral fik Firenze ikke lov at være; begge parter krævet at det skulde ta stilling til konflikten, og det straks. Machiavelli blev i hui og hast av Soderini sendt til Frankrike, hvor han raadet Ludvig XII til snarest at slutte fred med Venezia og paven. Dette fremførte han som sit erend ifølge instruksen; det var jo ganske unyttig og blev selvfølgelig ikke tat mindste hensyn til. Men desforuten bearbeidet han kongen og hans omgivelser for at gjøre dem Firenze s vanskelige stilling begripelig: Hvis det nemlig nu — fremholdt han —-sluttet sig aapenlyst til Frankrike, vilde paven og de omliggende smaastater øieblikkelig angripe Toscana, — og Kirkestaten grænset jo nu op til Toscana i hele dets længde ; men følgen av det igjen vilde bli at Frankrike, istedenfor at faa hjælp av Firenze, tvert-imot blev nødt til at sende hjælp. Og ved det fattigmands-ræsonnement lykkedes det Machiavelli delvis at overbevise dem i sin retning. — Men saa fik Ludvig XII, den „allerkristeligste majestæt", den idé at ville sammenkalde et stort kirkekoncil for der at anklage paven ; og det koncil bad han om at faa holde i Pisa, som da var kommet i Firenze s besiddelse: saa-

107pas imøtekommenhet burde da Firenze, hans allierte, ialfald vise ham! Nu først blev situationen rigtig vanskelig, for det var jo netop i den gode, gamle republiks aand at rope paa koncilium — det hadde man saaledes gjort under Savonarola. „De otti's raad" holder lange raadslagninger; man kvier sig, man kan ikke godt si nei heller. Og enden paa det blir at man avstaar kongen Pisa til det bruk; kun bad man om at dette valg av sted skulde holdes hemmelig længst mulig. Saa læser da paven med egne øine stevningen til Pisa-koncilet paa Rimini-katedralens dør. Han sender øieblikkelig en biskop til Firenze og beder dem negte Ludvig XII Pisa til kirkemøtet. Men imens blusset al hans krigerske trods i veiret: han belægger Pisa og Firenze med interdikt, slutter en hellig liga med Spanien og Venezia mot Frankrike, og i spidsen for tropperne blir vicekongen i Napoli, feltherren Cardona, sat. Ludvig gir sig ikke: Kirkemøtet skal ha sin gang! Og han faar støtte av Maximilian, som jo gaar om med sin drøm om selv at bli pave. — Machiavelli blir sendt rundt for at møte kardinalerne, som de stevner til Pisa-koncilet, og overtale dem til at vente litt; han drog til Milano for at besnakke den franske feltherre og vicekonge der; han ilte til Frankrike for at sondere der og atter prøve at forlike paven og kongen. Men Ludvig er strid: han vil ha koncilet. Saa er der intet andet fore : han tar til Pisa for at lede møtet saadan rent politimæssig. Først negter han i Firenze s navn kardinalerne at indfinde sig med krigerfølge, og prøver at lægge andre lignende baand. Ved denslags vanske-

108ligheter, som lægges for koncilet, formilder man paven, saa han i erkjendtlighet hæver interdiktet. Samtidig bearbeidet Machiavelli utrættelig kardinalerne og foreslog dem heller at henlægge koncilet til Frankrike eller til Tyskland: derved vilde møtets avgjørelser faa saameget større klem, sa han. Pisa selv voldte ogsaa vanskeligheter, idet det til en begyndelse negtet at aapne katedralen for møtets deltagere; muligens var Machiavelli ikke fremmed for denne byens fiendtlige holdning, ialfald hjalp den ham. Men saa blev der da holdt tre møter i november 1511; og derunder kom det til opløp og uroligheter i byen. Fjerde møte blev derfor holdt i Milano, hvorhen altsaa koncilet nu faktisk var flyttet. — Jeg nævnte dette kirkeraad i Pisa, fordi kampen omkring det er et meget talende eksempel blandt de mange paa, hvadslags arbeide en svak stats diplomati maa levere for at bevare skinnet av nøitralitet — uten at det allikevel tilslut nytter den.

For da ogsaa Tyskland kommer til ved kampen om halvøen, blir vanskelighetene for Firenze selvfølgelig dobbelt saa store. Og naar Medici atter er naadd til magten, har Firenze den tvilsomme fornøi-else at faa politik fælles med Kirkestaten, som oftest er franskfiendtlig. Den førte da ogsaa Firenze, og hele Italien, like til undergangens rand. For at redde sig hadde tilsidst Firenze intet andet at gjøre end atter at befri sig for huset Medici. —

Nedenfor skal kortest mulig og i kronologisk rækkefølge Machiavelli s legationer og reiser gjennemgaaes, med deres specielle foranledning; derved ser man

109bedst hvad slags affærer han utsees til at ordne. Men jeg springer over enkelte avstikkere, han gjør til de avhængige smaastater for at bilægge strid mellem borger-ætterne o. 1. Som før nævnt, var han gonfalo-nieren Soderini's høire haand og nød hans ubegrænsede tillid. Med fuld ret; for i det samarbeide viste Machiavelli sig overmaade lojal, selv ved affærer, hvor han paa grund av rivalers eller motstanderes tryk blir tilsidesat; han lar

sig endog sende avsted paa rent intetsigende ambassader, som tilfældet var — skal vi se — med den sidste til Frankrike. Han hadde overmaade meget at gjøre; foruten de løpende forretningers talløse breve skriver han endog de taler, Soderini holder for det bevilgende raad, f. eks. om utligning av ekstraskat til Pisa-krigen (1503).

I de første aar gjaldt hans virksomhet væsentlig gjenerobringen av Pisa, som jo hørte ind under „Ti-mands-raadet" og hans departement. For at føre den affære til ende trængtes fremforalt Frankrikes venskap. Krigen hadde staat paa en 4—5 aar, da Machiavelli 1498 kom til. Først støttet Milano, det vil si Ludovico il Moro, hemmelig Firenze; det svake Lucca motarbeidet det derimot, likeledes hemmelig; og Venezia gjorde det aapenlyst, idet det truet med indfald nord i Toscana og skikket samtidig Pisa hjælpetropper. Disse tropper blev første aarsak til stans, fordi Firenze maatte bruke sin hær imot dem, — og da trykket ophørte, videt Pisa sig ut. Men det er umulig at gaa ind paa krigens enkeltheter ; i disse femten aar, den stod paa, svaiet den ustanselig frem og tilbake, snart vellykkede fremstøt, snart gaatefulde

1 10tilbaketog; den slæpte sig frem under trakasserier mellem de rivaliserende hærførere, som Machiavelli fik at snakke til fornuft, — under aabenbart forræderi fra de leiede kondottierers side, som han hadde at undersøke og dømme, — under tømt statskasse, som han hadde at fylde. Og alt dette under den mest intime og direkte indflydelse fra den stadig skiftende militære situation paa halvøen forøvrig. Til sine tider dovnet krigen helt av. Men hvergang Machiavelli fik maskineriet paa glid, var han stadig paa færde, skrev og skrev, sendte ordre og sold, sørget for tilførsel, forlikte de rivaliserende hærførere. Og samtidig hadde han at stelle med folket, som var under permanent misnøie som følge av alle disse ut-tællinger, og stundom truer bent frem med revolt.

Sommeren 1499 faar Machiavelli sin første ambassade. Den gjælder tidens mest berømte dame, den snedige Caterina Sforza, hertuginde av Imola og Forli i Romagna, av Sforzaernes kraftige æt; kanske ogsaa tidens mest prøvede kvinde, bl. a. Cæsar Bor-gia's ukuelige offer. En av renæssansens allermerke-ligste skikkelser. En blodfuld storraade, motsætnings-rik, sterk erotiskt anlagt og paa samme tid viljesterk, hvis personlige liv som kvinde tit kolliderer med stillingen som statsoverhoved. Ti hun var nok fuld av mandhaftig energi, men allikevel mest og paa sjælebunden kvinde, ute av likevegt, urolig som en hind. Naar vi nemlig titter igjennem hendes private opskrifter paa husraad, som jo egentlig skulde være mot sygdom og saar, saa er det recepterne paa skjønhetsmidler som har den første og allerstørsteplads, og de har faat sine egne, hidsige overskrifter, som „fare bella" (gjøre smuk), „fare bellissima" (gjøre meget smuk); i enrum, der kvinde-naturen tar ut sin ret og taler likefrem, lyder hendes stemme som het hvisk. Nei, hun var ingenlunde nogen naturstridig amazone. — Men ogsaa hende har den litet psykologiske instans, som heter historiens dom, latt leve i skygge som noget bortimot en furie, paa grund av et par ukvindelige kraftsatser, som faldt midt i kampens gny og som traditionen graadig grep; da saaledes Cæsar Borgia under beleiringen av hendes by vilde fremtvinge overgivelse av kastellet og derfor truet med at dræpe hendes unge sønner, som var i hans vold, skal hun ha svaret at det kunde han gjerne: hun skulde nok lage nye barn, og ledsaget satsen med en uartig gestus! Hun hadde oplevet mange vilde eventyr. Hun var gift tre ganger; og første gang og i sit hjertes grønneste vaar med en utsvævende mand av Della Rovere s opkomling-æt, som hun siden saa paa kom av dage ved snikmorder-dolk. I sidste egteskap blev hun mor til sin tids mest paagaaende kondottier Giovanni delle Bande nere, hvis far var en forsviret Medici av sidelinjen, men som selv umiskjendelig slegter Sforza'erne paa; og han blev far til den Cosimo, som senere blev Toscanas første storhertug. — Da Machiavelli ankom, var hun enke for tredje gang, bare 36 aar gammel. Hun levet bl. a. av at leie ut soldater, og sælge kuler og krudt. Firenze pleiet at betale hende en liten aarlig sum for en troppekontingent; og det skedde væsentlig for at ha en venligsindet nabo i nord, — som støtpute mot

112Caterina Sforza.

8 - Kinck: R enæssanse-mennesker.Venezia; for over hendes hertugdømme gik jo veien sydover fra lagune-staden. Nu var imidlertid hendes søn av første egteskap misnøid med kontrakten og helst stemt for opsigelse; men samtidig forstod hun at Cæsar Borgia siklet efter Romagna. Hun ønsket derfor at ordne sig med Firenze, og meldte dem, for at sætte pres paa og tillike at skrue op prisen, at Milano-hertugen, hendes slegtning (Ludovico il Moro), nu bød paa hendes leiehær. Machiavelli skyndte sig nordover med skrevne instrukser og bød for troppe-

kontingenten 10 000 dukater, hvilket var mindre end forrige gang, samt bad om at faa kjøpt kuler og krudt til Pisa-krigen. I den indberetning, vi har, fortæller han, hvorledes hun foreløbig bitende bare svarte ham at „florentinernes ord altid hadde glædet hende, men at i gjerning hadde hun aldrig rigtig likt dem"; hun skulde imidlertid tænke paa det. Næste dag forelaa bud fra Milano s agent. Saa begynder auktionen: Krudt hadde hun slet ikke at sælge, sa hun; men soldater hadde hun nok av: hver dag skikket hun nordover til Milano. Da la Machiavelli paa og bød 12 000 dukater for troppekontingenten. Hun gaar ind paa det om kvelden. Men da morgenen kommer, hvor han skal undertegne kontrakten, sier hun pludselig, at nei, nu hadde hun tænkt over saken igjen inat: hun kunde i grunden ikke gaa med paa det, medmindre Firenze vilde paata sig at forsvare hendes ståt; han maatte ikke undre sig over at hun kom til at si noget andet igaar, for „jo mere saker diskutteres, des mere kommer man tilbunds i dem".— Men det var just dette han i sin instruks hadde faat

115ordre til ikke at gaa ind paa. Og han maatte reise tilbake med uforrettet sak.

Man har sagt om denne ambassade, at det var Machiavelli som blev overlistet, fordi han endnu var uøvet. Jeg synes ikke, det er saa ganske avgjort; ti hovedhensigten med sendelsen er at faa paa det rene hvor Firenze i tilfælde hadde Romagna, uten ellers at binde sig til noget bestemt. Og det er jo opnaadd: der foreligger for det første intet brud, hun er fremdeles en venligsindet støtpute i nord, og som pant paa det blev det avtalt at hun skal sende en mand sydover for at forhandle videre. Det vage resultat av ambassaden er kanske netop det tilsigtede. For at vurdere det efter fortjeneste maa man heller ikke bortse fra, at hun er i nær slegt med Frankrike s fiende, som hindrer det i at tilegne sig Milano, det Ludvig XII hævder han er arveberettiget til. Og dernæst er der altsaa sonderet. —

Næste aar falder hans første større ambassade til Frankrike, hvor han i det hele skikkedes fire ganger. Foranledningen var følgende:

Firenze s gesandt i Frankrike hadde med Ludvig XII, som netop hadde tat til fange sin motstander i Milano Ludovico il Moro, indgaat en nøiere avtale om hjælp til erobringen av Pisa: Firenze skulde betale den store sum av hele 24 000 dukater maaneden. Men da nu hans leiehær, som bestod av schweizere og gascognere, satte sig i bevægelse nordenfra, plyndrer de og brandskatter de overalt, endog Firenze s specielle venner. Til disse horder sender raadet i al hast to kommissærer med Machiavelli for at sørge

1 16for matforsyningen og faa stanset uvæsenet. Den ene kommissær vilde ikke være pant for et insolvent fædreland og rømte straks hjem igjen fra dette ut-sultede røverpak, som leiehæren var; den anden — Luca degli Albizzi — og Machiavelli blev paa post, og fulgte tropperne, uten et øieblik at miste besindelsen: da saaledes Pisa vilde overgi sig til Frankrike og den franske feltherre tok imot tilbudet, protesterte Albizzi i Signoria-raadets navn. Og bombardementet begynder, og alt forløper efter ønske; men da man saa skal til at storme, viser det sig at pisanerne har gravet dype løpegraver paa indsiden av muren, saa hæren maa retirere. Leiesoldaterne blev misnøid; de begyndte at knurre, klaget over kostmangel, krævet sold utbetalt; den franske general meldte de to at han ikke kunde svare for noget længer, og gav Fi-renze's mangelfulde matforsyning al skyld for revolten; han holdt sig væk fra det hele og lot de to ta støten alene. En vakker dag tok schweizerne Albizzi til fange, truet ham med fældet hellebard til at betale sold endog til en ganske uvedkommende flok schweizere, som netop ankom søndenfra Rom; ja, han maatte til og med punge ut med 1 300 dukater av sin private kasse. Og straks det var erlagt, opløste leiehæren sig og drog sin vei!! — Dette skedde midtsommers 1500. Kong Ludvig XII skrev til Firenze og beklaget hændelsen; og lovet vel for fremtiden: han skulde nok ta Pisa! vilde sende en ny general og andre soldater, som skulde ligge efter byen hele vinteren og trætte den ut, og saa ta den eftertrykkelig til næste sommer. Firenze svarte nei

117tak, de hadde nu faat nok av franske og schweiziske leiesoldater. Da blev Ludvig XII fornærmet, og slængte i dem, at skyld i uheldet var Firenze selv, som bl. a. ikke sørget punktlig for kost og sold. Men den egentlige grund til hans harme var jo at han nu for fremtiden gik glip av Firenze s klækkelige pengebidrag pr. maaned til hæren.

Da skikkedes altsaa Machiavelli selvanden i ekstra-gesandtskap til Frankrike for at bringe en forsoning istand; de skulde bortforklare mest mulig, bukke og skrape og stulle for den saarede forfængelighet; forøvrig skulde de bare

melde at nu ankom der med det allerførste nye gesandter til kongen. Og saa maatte de søke at faa ham fra hans overdrevne pengekrav, —- ialfald som forskud, før Pisa var erobret. — Det var just intet let gesandtskap. Mindre behagelig ogsaa av den grund at de var daarlig betalt av Firenze, og selv var fattigfolk, som ikke hadde anledning til at skyte til av egen kasse, — saameget mere som de kom til et flot og snobbet hof, hvor man bare estimerte folk efter hvad de hadde raad at bruke. Machiavelli har i sine breve til raadet ud-merket tegnet hint billede av møtet mellem fattigstatens legater og en hovmodig konge. I august fik de foretræde for kongen. Den audiens løp bare ut i kjekl; kongen avbrøt dem grætten og hoven, sa, at pengene fik han nok ha først. De to gesandter smøg og svarte, det var ganske umulig for Firenze nu i øieblikket; men vel, naar Pisa var indtat. Da ropte de op alle som én: Franskekongen skulde kanske lægge ut for florentinerne! . . . Slik var tonen mot

118dem ved hove; tilslut blir Machiavelli s følge syk, saa han endog er alene om affæren. Men da æser sendelsen op for ham, til at omfatte en utredning av hele den politiske situation i Italien. Han ser for det første klart at Firenze s forhold til Frankrike er analogt med Venezias til Tyskland; og ved dette syn har han i virkeligheten truffet kjernen i halvøens politik gjennem hele det 16. aarhundrede, han er saa at si blit autoritet paa det omraade. — Han snakker dagstøt med kongens omgivelser, særlig med kardinalen av Rouen, den indflydelsesrikeste av dem, senere Frankrikes kandidat ved pavevalg, dels paa fransk, dels paa latin. Det begynder som debatter: Firenze forstaar sig ikke paa krig! sier de haanlig. Ikke Frankrike paa statskunst heller! svarer han slagfærdig, — naar det kan hjælpe kirken til slik magt, som det gjør. Og omsider faar han gjort dem begripelig, hvor farlig paven igrunden er; Machiavelli har nemlig i mellemtiden faat vite at paven tænker paa at indsætte Medici i Firenze ved Vene-zia's hjælp, — og Venezia har bare én plan: at utvide sin egen magt i Italien, mens Firenze kun søker at hævde sig som det er. — Det utvikler sig til svære diskussioner, hvorunder han faar orientert franske politikere, og lægger derved et bredt grundlag for forstaaelse mellem republikken og Frankrike. Han saar mistanke. Og det ender med at han, den fattige sekretær fra Firenze, ogsaa aapner kongens øine for Frankrikes virkelige fare i Italien. Denne tok mot en sum penger fra Firenze, og sendte ordre til Cæsar Borgia, at han ikke tillot ham at gaa imot Bologna. — Fra den

1 19sendelse vendte Machiavelli tilbake til Firenze med øket autoritet.

I sine daglige indberetninger meddeler han selv, hvad de har talt om. Og av dem fremgaar det, paa hvilken maate han har søkt at indgi franske politikere den hele oversigt over faren og lovene for Frankrikes holdning til Italien i fremtiden. For kongens kardinal redet han det — i korthed gjengit — ut i følgende almenræsonnement: Fører de krig mot paven, maa de gjøre det enten alene eller i forbund med en anden ; gjør de det alene, kommer de nok til at indse, hvad det vil ha paa sig; men gjør de det i forbund med en anden, maa de altsaa finde sig i at dele Italien med denne anden, det vil si: da faar de en ny krig at føre mot denne anden; og den krig vil bli farligere end nogen av dem de har ført mot paven. — Denne anden, som ikke nævnes, det er Tyskland.

Men likeoverfor den slags visionære ord bare maa-pet man; de maatte først gaa i opfyldelse, før man forstod dem. Med overlegen klarhet og politisk evne ser han altsaa straks spændingens store linjer. Men i øieblikket til ingen nytte; hverken hinsides Alperne eller i hans eget folk kunde man følge hans kjølige ørneblik. Det var tillike saa altfor overraskende nyt.

I hele fire maaneder opholdt han sig ved hoffet. Han studerer samtidig folk og ståt; og dette ophold har lagt grunden til hans mindre milde dom om det franske folk. Hurtig og kort gir han en militær, politisk, økonomisk, kulturhistorisk, fra folkepsykologisk

120Piero de Medici. (Verrocchio.)oversigt; siden skrev han sine indtryk ned i et resumé, Ritratto delle cose di Francia (Billede av Frankrikes affærer), og denne avhandling er grundigere og bedre end den han siden leverer over Tyskland. Det er enevældets vanskjøttede og ufri Frankrike han har truffet og tegner, hvor en indtil pedanteri gjennemført orden i centraladministrationen overser og glemmer selve folket, som blir servilt og krypende; Frankrike er i saa maate en motsætning til datidens Tyskland, som han siden behandler; det lider av for vidt dreven centraladministration, hvor den enkelte blir borte som ufrit led i maskineriet. Machiavelli fik jo ganske ret i sin kritik, idet den fortsatte centralisation, som naadde sin fuldkommenhet ved kongens ord: L'état,

c'est moi, i sidste instans skapte den franske revolution, da hele den smukke orden revnet. Nationaløkonomisk er dommen, i korthet gjengit: rikt land, men fattig folk. Til forskjel fra Tyskland, som han senere karakteriserer som et fattig land, men et rikt folk, nemlig paa grund av dettes nøisomhet.

Han skrev ogsaa ned nogen korte aforismer om franskmændenes karakter (Deila natura dei Francesi), som tildels ikke er videre hensynsfulde eller smigrende; det er vel personlige erfaringer ved hoffet som iblandt gaar igjen. Jeg skal oversætte nogen: „De er heller tause end netop kloke. — De bryr sig ikke stort om det man skriver eller sier om dem. — De lider mer av pengetørst end av blodtørst. — De er gavmilde bare i ord. — Naar de blir bedt om en velvilje, tænker de først paa hvad nytte de kan ha, om de gjør den tjenesten. — De er krypende i mot-

123gang; i medgang er de hovmodige. — De er foranderlige og lette paa det . . ." Jeg nævner dette, ikke netop fordi dommen er saa særlig træffende om det vi idag forstaar ved en franskmand, men fordi det er betegnende for Machiavelli at en slik kold og knivskarp dom fælder han om det folk, paa hvis venskap og hjælp det just er hans inderste overbevisning at Firenze s hele eksistens beror.

Næste større gesandtskap gjælder Cæsar Borgia. Da denne nemlig faar franskekongens ordre om ikke at røre Bologna, vender hans interesse sig mot Toscana; han sværmer rundt om det, anmoder om tilladelse til at marschere gjennem det o. 1. Og altid med de fordrevne Medici i sit følge. Tilsidst tar han Piombino, en sjøby i vest, og sætter sig fast der (1501). Pisa og Lucca i nærheten vider sig straks ut og blir frække; og næste aar har Firenze Val di Chiana-affæren, som jeg før har nævnt: Cæsar Borgia kommer med en flok kondottierer sopende foran sig; Firenze s smaabyer indover Chiana-dalføret falder fra — de som lar være, gjør det ene og alene av frygt for Frankrike, som atter blir betænkelig ved denne Borgias graadighet; ti hans drøm var a ab en-bar: at favne om Toscana, kongedømmet Napoli, kirkestaten — foruten Romagna. Denne mistænk-somhet er selvfølgelig Cæsar Borgia den første til at veire; og ofrer straks Medici med alle de fiendtlige kondottierer. Som han siden ifølge Machiavelli s indberetninger — de er skrevet av ham, bare undertegnet av legaten — selv frækt sier: „Jeg staar ikke her (°: i Toscana) for at tyrannisere; men for at utrydde

124tyrannerne . . ." Og saa melder han Firenze fra Urbino at nu faar de komme og forhandle med ham. -— Samtidig som denne ambassade avgaar til ham, skikker Soderini bud til franskekongen med bøn om hjælp.

Dette blir Machiavelli s første færd til Cæsar Borgia, det er forsommeren 1502; han følger bare med som andenmand, idet en geistlig, Soderini's bror, er sendefærdens øverste. Han var hoven, da de utbad sig forklaring paa hans hensigter: Spørg Orsini! svarte han. Det gjorde de, de spurte kondottiererne Orsini, Medici s venner, og der fik de det svar at alt var færdig til en invasion av Toscana: 20 å 25 tusen mand stod ved grænsen. Dette visste de imidlertid var løgn, mer end 16 tusen kunde det ikke være. Og saa blev de en kveld atter opkaldt til Cæsar Borgia's sterkt bevogtede palads: nu forlangte han det endelige svar av Firenze om dets holdning like-overfor ham; det var med nød og neppe de utvirket en frist paa fire dage. Og det blev Machiavelli som tok avsted for at avhente det endelige svar. Imens indtraf da det som Firenze ønsket og ventet paa: franske tropper med artilleri kom marscherende. Og dermed sænket Cæsar Borgia sine rovfuglevinger. Da var det, han som sagt kastet sine hjælpere overbord — Orsini, Vitelli og Medici; florentinerne fik alt sit tilbake i Chiana-dalen, og han sluttet sig atter til Frankrike, som han nu saa, desuten hadde planer oppe mot kongeriket Napoli.

Om denne affære nedskrev Machiavelli sin første politiske avhandling, som ikke hadde noget med hans

125pligter som sekretær at gjøre: „Om maaten at behandle de oprørske distrikter i Chiana-dalen" (Del modo di trattare i popoli della Val di Chiana ribel-lati). Den har den svakhet at han driver sammenligningen med antikken vel vidt, og derved løsningen paa øieblikkets foreteelser blir en smule kunstig; be-givenheterne kan nu engang ikke saadan uten videre lægges side om side. Han imøtekommer vel her tildels tidens humanistiske krav. Men paa den anden side kommer der just ved de historiske paralleler fra antikken høihet og linje over døgnets forvirrede kaos av hændelser. En ørneklo er allerede her ute og ordner det tilfældige.

Men saa sammensverger de sig mot Cæsar Borgia, de kondottierer, som paa denne svikefulde vis var latt i stikken; og de har til en begyndelse held. De søker ogsaa hjælp i Firenze og Venezia; men der faar de ingensteds

noget bestemt tilsagn. Hertugen beder Frankrike om hjælp og faar ja. Og dermed var i virkeligheten „oprørerne" færdige. Paven og hans søn ønsket endvidere venskap og forbund med Firenze; for i syd grænset jo Toscana i sin helhet til Kirkestaten. I Rom hadde republikken sin ordinære gesandt; nu skulde der altsaa sendes én nordpaa til sønnen, som vilde slutte evig „alliance". Først halte de saken ut; for noget intimere forbund med Borgia -erne ønsket de, som rimelig var, ikke; man visste heller ikke hvorledes Frankrike i tilfælde vilde like det; og for det tredje vilde man nødig ryke i aabenbart fiendskap med „oprørerne" — en hel sværm av kondottierer. Skjønt de altsaa vel visste, det var

126nordpaa hos Cæsar Borgia i Imola at sakerne i virkeligheten blev avgjort, ikke i Rom, saa blev de allikevel enig om, for at lykkes i sin forhalingspolitik, at bare „Timandsraadet" skulde besørge budet til ham. Og den, disse sendte, blev sekretæren Machiavelli. Dette var altsaa hans anden ambassade til hertugen.

Han likte just ikke hvervet; sendelsen blev daarlig utstyrt pekuniært, han var desuten nygift; men især var den utilfredsstillende, fordi han i grunden ingen fuldmagt hadde; „Timandsraadet" var jo underlagt Signoria-raadets sanktion. Hvilket netop var pointet ved ordningen denne gang. Det staar da ogsaa tydelig nok i hans instruks: han skulde heftig forsikre hertugen om Firenze s store venskap og bl. a. fremholde at det hadde svaret „oprørerne" nei til deres bøn om hjælp mot Cæsar Borgia; han skulde brede sig mest mulig om dette punkt. Men vilde hertugen noget mere, saa skulde Machiavelli indskrænke sig til at si, han vilde gi Firenze s raad besked om det, og saa avvente svar.

Utpaa høsten 1502 reiser han nord til hertugen i Romagna. Og ved hans hof, som stadig flyttet fra by til by, alt eftersom Cæsar Borgia kom i besiddelse av nye byer, opholdt han sig de tre ä fire høst- og vintermaaneder; først i januar 1503 blev han avløst. — Skjønt mange skrivelser blev snappet op eller ialfald aldrig naadde til Firenze — man betaler kureren dobbelt og tredobbelt, og endda blir det borte —, saa eksisterer der dog en hel del raske redegjørelser for dagen til raadet fra Machiavelli s haand; skrivel-

127serne fra denne ambassade er kanske den rikholdigste, man har fra ham. Og med al ønskelig tydelighet fortæller de, hvad han er blit sendt til: et bøie av uigjennemtrængelig fortielse, troløshet, hyklet hjertelighet avløst med haanlige trusler, aabenbar løgn, grumhet, men hvor han var paalagt ikke at træffe nogen avgjørelse og hvorfra han ikke kunde komme i paalidelig direkte forbindelse med sit eget raad i Firenze, saa han ett øieblik hadde klar oversigt over politikken utenom og rundt om sig. Faktisk spionens rolle i ambassadørs klædebon. Men en slik stilling fordret ialfald rikelig med lommepenger til bestikkelser, gilder o. 1.; heller ikke den støtte fik han fra Firenze, han er tvertimot altid i penge-forlegenhet. Det kom til. — D er er neppe mange depecher som bringer én saa levende nær hin tids diplomatiske kunst som disse Machiavellis daglige rapporter; de er desuten saa godt som eneste historiske kilde for hine begivenheter i Romagna.

Grundstemningen i Cæsar Borgia's sind var flammende hevnfølelse mot „oprørerne". Som altsaa er de fordrevne Medici s venner (Orsini, Vitelli) og republikken Firenze s fiender. Men Machiavelli s opgave var at fodre ham med tomme ord, denne handlingens mand, som tørstet efter hjælp i gjerning, nemlig til avstraffelse av kondottiererne, — og det var jo netop denne fortættede, mutte energi som for nogen maaneder siden hadde gjort et saa uutslettelig indtryk paa ham, da han første gang stedtes for ham, og som for al tid hadde hans hemmelige beundring, fordi det var den evne, han selv brændte efter at se

128og som jo tidens og Firenze s politik saarest trængte. Som borger av Firenze hadde han nu faat i erend at kvæle den sjeldneste evne, han visste i verden; Firenze ønsker bare en ting: at faa rede paa Cæsar Borgia's hemmelige planer. Her ligger i mine øine det sjælelige midtpunkt ved denne tragiske ambassade.

Intet under om Machiavelli mange ganger skriver og ber Firenze s raad at kalde ham tilbake; allerede i november klager han og sier, han kan intet mere gjøre her; han er syk, har feber, skriver han, og kjender sig nedfor — han bruker uttrykket „chioccio", som egentlig brukes om brest i lerfat o. 1. Han ber sine venner sende ham Plutarch. Og for dog at tækkes Cæsar Borgia litt skriver han engang et ivrig brev til Firenze s myndigheter om et kostbart stod

— Cæsars eneste uskyldige privat-passion var hester

— som er stjaalet paa fjeldbeiter i Apennin: Prøv at knipe tyven og find hopperne! Han er gladere i dem end i et kongerike, sier han. Allerede en ti-tolv dage efter første klagebrev gjentar han sin bøn og sier, han blir daarligere og daarligere — da kalder han sin stilling „dette ulykkelige" („questo disagio"). Men Signoria-raadet bare roser ham, og holder ham paa post; ogsaa hans venner gjør det, de skriver og fortæller hvor staten sætter pris paa hans virksomhet og depecher: ingen kan greie det bedre end han! og de skaffer ham paalæg i løn. Der blir simpelthen noget patologisk over hans ambassade tilslut; han er aabenbart mer sjælelig syk end legemlig. En forfærdelig gjennembruddets, eller nyfødelsens, tid, ond og frugtbar i samme stund, en lummer, bedø-

vende grotid, en slags mare. Og samtidig som det brændte sig ind i hans sind, hvilke var de seirende kræfter i virkeligheten, maa den viljelammelse og den uvirksomhetens sump, som han nu gjorde sit bedste for at fremkalde i andres sind, ha virket tilbake paa ham selv. Det er vel heller ikke for dristig at anta, det i længden ogsaa har oprevet ham at leve blandt alt dette svik, at veire alt dette blod.

Imidlertid gaar sakerne sin gang; Cæsar Borgia æter sig frem i Romagna, slaar under sig by efter by, rykker for hver dag tættere ind paa Toscana s grænser. Og Pisa gjør allerede kurtiserende tilnærmelser til ham. Machiavelli flytter efter. Han fritter og fritter om hans planer. Men han fritter forgjæves. I slutten av oktober indgaar Cæsar Borgia høitidelig forlik med „oprørerne", som sverger ham og hverandre fred og alliance. Nu var de altsaa atter hans haandgangne mænd og hjalp ham med byernes erobring. Men dette gjør han bare for at lokke dem i fælden. Saa kommer da avslutningen: Sinigaglias fald og „sacco" (blodbad), hvor Cæsar Borgia ved svik griper sine hjælpere, de fire kondottierer, og lar dem dræpe. Da det er skedd, kalder han Machiavelli op og melder ham hvad tjeneste han just nu gjorde Firenze : ved den fangst var Frankrike s og Firenze s fiender for evig bastet og bundet! Saa var turen til republikken at vise ham en velvilje igjen.

Machiavelli har skildret dette i mange depecher, hvorav flere er blit borte paa veien; der er raskt nedskrevne meldinger, og der er vidtløftigere utred-

ninger. Hver dag gaar der sydover av dem; Cæsar Borgia's energi har atter besat ham, næsten eksalteret beskriver han begivenheterne. De følger slag i slag. Og nu rykker Borgia's tropper videre; de tar Perugia, gaar imot Siena; smaafyrsterne flygter som mus for katten. Først nu, i slutten av januar 1503, faar Machiavelli reise ; og Firenze s nye gesandt ankommer. Paa samme tid lægger atter Frankrike sin hemmende haand over Cæsar Borgia's ærgjerrige planer.

Men denne begivenhet med sviket og drapet av de fire kondottierer har grepet Machiavelli saa sterkt, at han like efter tok emnet op igjen og i korthet skrev dens historie, hvor der, betegnende nok for hans sans for væsentlig og uvæsentlig, er indkommet smaa feil f. eks. i det topografiske. Det lille skrifts titel er: „Beskrivelse av den maate hvorpaa hertugen av Vanlenza dræpte Vitellozzo Vitelli, Oliverotto fra Fermo, herr Paolo og hertug Orsini av Gravina."

Saa hænder altsaa det eneste som Cæsar Borgia ikke hadde forutset: at faren, Alexander VI, dør (1503). Og like før Giulio II blev pave, skikkes Machiavelli i ekstraordinær ambassade senhøstes 1503 til Rom, hvor han blev en halvanden maaneds tid. Hans officielle erend er det kostelige at kondolere med Pio III's død. Egentlig skulde han snappe op nyheter under konklavet, samt utspeide det vordende pavedømmes syn med hensyn til Romagna og til Pisa-krigen. Firenze var nemlig i vildrede med sin holdning likeoverfor Cæsar Borgia's rike i Romagna, hvor nu smaafyrsterne vilde ha sine borge og byer

tilbake, tiltrods for at Romagna holdt paa hertugen : Firenze visste med andre ord slet ikke, hvor mægtig Cæsar Borgia i grunden var under de ændrede forhold. Og forøvrig skulde Machiavelli avslutte en kontrakt om leietropper med en kondottier, i sin bys navn, men til Frankrikes gagn. — I Rom var man ved hans ankomst midt op i værste kjøp og salg av stemmer til ny pave, det var som en lammende børs. Kandidaterne overbød hverandre. Og over dem igjen bød de fremmede fyrster ut fra sine interesser; det gir et billede hvad Cæsar Borgia

sa om kardinalen av Rouen, som var Frankrikes kandidat: „Vil han bli pave ved den Hellig Aands hjælp, blir han det aldrig i verden!" For intrigerne om pavevalget var i grunden intet mindre end kampen om kongeriket Napoli mellem paa den ene side Cæsar Borgia og spanierne, som ikke kunde tillate at Frankrike ogsaa fik kirken i sin magt, og paa den anden side Vene-zia's diplomati, som vilde ha Romagna tilbake fra Cæsar Borgia. Der var vildt røre, — eller som Ma-chiavelli skriver hjem: der mangler „høvdinger for skandalen". Han staar kold og ser til handelen som interesseret tilskuer; forstaar det hele tilbunds, som man ser av hans depecher. Men han kaster sig ikke ind i intrigerne, ja, vi ser, han tar i rapporterne endog litt feil med hensyn til de forskjellige kandidaters chancer og valgets utfald — i den grad idéløst nemlig foregik kjøpet og salget. — I samme øieblik Deila Rovere var valgt, krævet Firenze s sikkerhet at Cæsar Borgia gik under, samt at paven røk uklar med Venezia om Romagna. Man ser derfor, hvor Venezia s

132gløgge gesandt Giustinian advarer og advarer sin regjering mot at kollidere med dette jern av en pave; Machiavelli hadde altsaa akkurat motsat hverv: han skulde netop bringe dem i haarene paa hverandre, saa mistanke og splid — paven blir bare deres kapellan, hvis de blir mægtigere, putter han i Giulio II's omgivelser. Men det som gjorde situationen særlig indviklet for Machiavelli, var at Cæsar Borgia tilsyneladende var den nye paves mand; han hadde jo lagt sig i sælen for hans valg; og det var en avtale at han skulde beholde Romagna, samt vedbli som Kirkestatens gonfaloniere eller generalissimus. Det løfte agtet imidlertid i virkeligheten ikke paven at holde; ialfald skulde Cæsar Borgia først drive venezianerne ut av Romagna. Men pavens virkelige tanke her var til en begyndelse helt uigjennemtrænge-lig. Machiavelli traf ham personlig sjelden; det blev hertugen han snakket med. Og i de depecher han nu sender hjem om deres samtaler, er tonen mellem de to en ganske anden end sidst, — og det er jo dog ikke gaat ett aar siden Sinigaglia-begivenheten; der er kulde, ja haan; han gir ham kaute svar paa hans hidsige ord. Der er dem, som i dette omslag har villet se et lavt og uridderlig træk ved Machiavelli s karakter: hovmod likeoverfor en falden storhet. For det første kan man hertil svare at Machiavelli s gamle begeistring for Cæsar Borgia ikke gjaldt hans person: han saa kun et fyrste-emne i ham. Men nu er der just ingen fyrste tilbake: bare den magtløse rest av en grum bandit, endog med denne nimbus av terror strøket av sig ! Machiavelli møter en blod-

133hund, som jo slikker krypende sine gamle offres føtter. Men dernæst er der vel ogsaa et rent psykologisk moment med: Machiavelli har nu engang oplevet fænomenet og var færdig med ham, hadde vokset sig fra det statsmands-ideal. Det gik slik for sig: I Cæsar Borgia's nærhet kom engang hans sind i kok, hans vældige fantasi i flugt; det var et naturfænomen, som man ikke kan lægge moralsk maale-stok paa eller dadle: det var en stor viljes umiddelbare virkning paa en anden vilje. Og saa hadde i disse maaneders fravær billedet av en fyrste klarnet sig; han var blit ham et kunstprodukt, som han nu spyttet ut som et allerede benyttet motiv. Derfor er hans dom nu rammende, gjennemborende, ubønhørlig som døden; paa sit vis er det noget av det samme som da han paa sin pupille hadde indfanget billedet av Maximilian og gjorde sig færdig med dette Caro-lus Magnus's middelalderlige gjenfærd. — Det er en kunstners maate, hans forhold til modellen; det kan ikke være noget andet han mener heller, naar han sier om ham, engang han gik fra ham, at han syntes ham „tusen aar". — Og skulde dette forsvar ikke være nok, men der fremdeles sitter en stemme av bebreidelse mot Machiavelli igjen hos nogen, saa faar man ialfald holde ham tilgode hvad tid og hvad miliø han lever i: selv den sterkeste karakter aander vel ikke ustraffet i den slags. — I en av de samtaler, han nævner i sine rapporter, melder han ham skadefro at nu har Venezia tat hans Imola i Romagna, og nu marscherer de alt mot Faenza! Da flyr Cæsar Borgia i flint: Det var Firenze's skyld, som ikke bragte hjælp; men

134det skulde de nok komme til at svie for! — og da skulde han le rigtig godt . . . Der faldt „ord fulde av gift og hidsighet", skriver han; og han blev ham ikke svar skyldig. — Paven saa snedig tiden an. Cæsar Borgia søkte nu Firenze s raad om tilladelse til at marschere gjennem Toscana til Romagna; raadet gjorde vanskeligheter, og det opfanger Machiavelli at paven i virkeligheten likte. Derav saa han med ett klart, at Giulio II ønsket bli manden kvit, men bare ikke aapenlyst vilde bryte sit løfte mot den som hadde hjulpet ham til pavestolen. Cæsar Borgia raste. Og Machiavelli godsnakket, gav likesom raad : han fik heller reise sjøveien til Romagna da, sa han. Imens tar Venezia ogsaa Faenza i Romagna, litt efter Rimini; paven og Frankrikes gesandt kommer i oprør over det,

samtidig som paven nu føler sig helt løst fra det løfte han har git Cæsar Borgia, som altsaa ikke gjør hvad han har lovet: at befri Romagna; han skikker bud efter ham til Ostia, der han holder paa at utskibe sig, og forlanger utlevert papirerne paa de forter i Romagna, som endnu var Cæsar Borgia tro. Da han gjør vanskeligheter, blir der git ordre til at gripe ham; saa kommer han sættende til Rom og vil ialfald ha sikkerhet for nogen private eiendomme i Romagna, men man ænser ham ikke. Og da han saa tar til Napoli, blir han grepet av spaniernes feltherre og sendt over til sit hjemland. Dermed er Cæsar Borgia ute av Italiens saga.

Da Machiavelli midt i december atter er hjemme i Firenze, kommer der melding om vældig fransk nederlag i Napoli likeoverfor spanierne under Con-

137salvo de Cordoba (slaget ved Garigliano 1503). Det var liten trøst for Firenze at derunder den ældste av huset Medici (Piero) druknet. For nu var situationen pludselig blit fuld av fare for republikken: Vilde spanierne jage franskmændene ut av Italien? Hvordan vilde det i saa fald gaa Firenze i dets krig med Pisa?

Og i den anledning blev Machiavelli over hals og hode sendt i ekstraordinær ambassade — hans anden — til Fran^ri^e i begyndelsen av 1504 for at sikre Firenze hurtig hjælp. Da hadde imidlertid Frankrike i al hast sluttet en treaarig vaabenstilstand (tregua) med Spanien; og denne fik altsaa Firenze nyde godt av.

Man gik følgelig atter trygt i gang med Pisa-krigen. Der faar Machiavelli og Soderini bl. a. den vilde idé, trods protest fra felttogets øverstbefalende Giacomini, at lede Arnoen væk fra Pisa og ut i havet ved Livorno isteden; indfaldet virker jo paa én næsten literært, som det var resultat av klassisk læsning. Forsøket kostet en hel del arbeide og penger; og som avslutning kom flom og ødela resultatet. Efter den præstation blev hæren hjemforlovet paa grund av pengemangel. Pisanerne kom og kastet til gravene igjen. Og ved aarets slut saa det paany mørkt ut for Firenze. Bl. a. visste man ikke hvor man hadde alle smaafyrsternc, som saa mistænkelig undslog sig, nu man vilde fornye kontrakten om leiesoldater. Da saa Firenze vaaren 1505 led et helt litet nederlag mot Pisa, blev Machiavelli sendt rundt til dem for at utspeide hvad de egentlig hadde i sinde. Først

138gik turen til Perugia, hvor han skulde undersøke, om det bare var i den hensigt at faa prisen skruet i veiret dets fyrste Baglioni lot som han var likehændt med fornyelse av kontrakten, eller om han pønset paa at slutte sig til Firenze s fiender, spanierne, som nu under Consalvo rykket søndenfra. Machiavelli gir i en klar depeche fuld besked: alt, fyrsten her kommer med, er lumsk løgn — skriver han — og han kommer til at slutte sig til Firenze s fiender, som vil ta Pisa fra os. — Næstemand er markgreven av Mantua: ogsaa han svarer undvikende, da Machiavelli vil faa istand en leiekontrakt. — Saa kommer Sode-rini paa den tanke at skikke Machiavelli direkte helt til Spanien; men da gjør dennes misundere i de forskjellige raad straks motstand: Han faar derfor det beskednere hverv at ta til Siena for at utspeide dets fyrste, den før nævnte Pandolfo Petrucci, den snedigste av dem alle tilhope. I denne rævs ansigt kan Machiavelli intet bestemt læse, og vender hjem like klok — det var vistnok første gang det skedde. Saameget ser han dog at det i øieblikket var hans politik at fjerne sig litt fra Firenze og Frankrike, fordi Spanien var i opgaaende.

Resultatet av rundturens erfaringer var imidlertid at der for Firenze nok ikke var andet for end at indrette sig paa krig. Timands-raadet tilkalder atter sin feltherre, den før nævnte Giacomini, som dog bad sig fritat for befatningen med den uheldige idé med Arno'ens uttørring; denne Giacomini var oprindelig kjøbmand, men ofret sig nu for Firenze s forsvar paa samme maate som Machiavelli, ubønhørlig i sit

139krav til hæren, derfor ogsaa forhadt. Foreløbig kunde spanierne og de allierte ikke angripe Firenze, som jo var indbefattet i „tregua"; men Pisa kunde de altid ta i ventetiden. Her møter Giacomini dem, og han slaar dem. Ved det held faar de florentinske feltherrer blod paa tand: de vil nu med det samme ta Pisa, Lucca, Siena. Soderini sætter igjennem de nødvendige pengebevilgninger, og Machiavelli drar avsted til fronten med ordrer. Han er paafærde allesteds, leier tropper fra Bologna, Romagna, ja helt fra Rom; han ekspederer artilleri, ammunition, fæstnings-arbeidere. Bombardementet begynder; og man forsøker at storme. Angrepet blev slaat tilbake. Spanierne sender tropper til undsætning. Nyt angrep. Og nyt nederlag. Demoralisation blandt de beleirende soldater. Og saa kommer der fra Firenze ordre om at opgi affæren for denne gang. Folket gav Giacomini al skylden for vanheldet. Og han nedla for altid sit militære førerskap,

Da saa Giulio II — 64 aar gammel — skal avsted nordover paa sit fanatiske kirke-felttog mot Bologna og Perugia og sender bud til Firenze, ber om at faa utlaant dets kondottier (Colonna), blir Machiavelli skikket paa sin anden ambassade til Rom (1506) for at meddele, at Firenze ikke tør undvære sin feltherre just nu. Dette gesandtskap er kort og har liten rolle spillet for Machiavelli. Han har været ganske aands-fraværende.

Ti det, som denne tid optar ham sent og tidlig, er en plan om at oprette egen hær for Firenze, en nationalmilits som for den tid kommer saa nær

140som mulig det vi nu kalder indførelse av almindelig vernepligt. Man ser hvor han paa sine reiser ustanse-lig skriver om sin nye idé, bl. a. til sin ven i kancelliet Biagio Buonaccorsi. For derute foran Pisa hadde han jo nu oplevet noget av hvert: der var saaledes engang skutt en svær bresche i muren, og saa negter simpelthen leietropperne at gaa paa! Cæsar Borgia hadde skapt sig en liten, personlig hær: og hvad fik ikke han utrettet! Egen hær hadde ogsaa Frankrike, Tyskland, Spanien, endog det lille Schweiz hadde egen hær. Likesom det antikke Rom hadde hat det. I det hele alle stater, som respektertes blandt folkeslagene. Og i Siena s fyrste Pandolfo Petrucci hadde han nylig møtt det ustolte og foragtelige, en liten stats vergeløshet fører til. Dette er Machiavelli s grundlæggende ræsonnement.

Han blusser op i en vældig, uegennyttig patriotisme, maser, skriver breve, reiser rundt, hverver. Som ingen av sine samtidige medborgere. Selve ideen var jo ikke ny i republikken Firenze s historie, men vel den hete tro og utrættelighet, hvormed han satte den ut i livet. Borgerne var naturligvis imot den; delvis fordi de var ræd at Soderini skulde slaa sig op til tyran i byen ved en slik hærs hjælp. Derfor maatte Machiavelli prøve sig langsomt og varlig frem, saa de av sig selv begyndte at indse det nyttige ved reformen. Der var ogsaa andre forsigtig-hetshensyn at ta ved oprettelsen av en privilegeret krigerkaste i staten: de fjernere, undertvungne byer vilde ha lettere for at slite sig løs, om alle mand blev vaabenføre: derfor fik man ikke fjerne sig for

141langt fra Firenze under utskrivningen. Han hadde ogsaa den vanskelighet at kjæmpe med at hans plan gik kondottiererne i næringen, vilde frata dem levebrødet; det viste sig da ogsaa ganske rigtig siden under felttog: de kom straks stimende til og gav glimrende, billige anbud.

Allerede i februar 1506 kan han paa Signoria-pladsen fremvise 400 mand nye indekserserte tropper. Og han hadde sukces med dem. Saa gjaldt det at faa en lov istand; Machiavelli skrev indstillingen. Og før aaret var omme, hadde „Det større raad" (Con-siglio maggiore) nedsat en indrullerings- og armé-kommission, et militært „Nimands-raad" („Nove deila Milizia"), som valgte Machiavelli til sin sekretær; under krig skulde det hele gaa over til „Timandsraadet", som da fik overkommandoen. Don Michele, Cæsar Borgia s forhenværende bøddel, ansatte han som krigs-kommissær for distriktet. — Machiavelli hadde i de ni s navn selvsagt alt arbeidet, og ogsaa alt ansvaret; han skrev ustanselig breve rundt til kommunerne, at myndigheterne skulde opta liste over de vaabenføre mandskaper paa stedet; han sendte instruktører, vaaben, han sørget for mynt til matforsyningen; blev der revolt nogensteds i anledning av utskrivningen, skikket han Don Michele avsted med straffe-kom-paniet. Og satte noget sig fast paa nogen kant, maatte han i egen person avsted for at faa det paa glid igjen. Hele det aar og det meste av næste (1507) arbeidet han uten hvile for at skaffe sit folk en hær.

Høsten samme aar er den middelalderlige Don

142Quijote Maximilian ventende sydover for at bli kronet til keiser i Rom. Italiens stater og smaafyrster vimser om i spænding, for man vet jo, han er i pengenød. Av Firenze hadde han, som før nævnt, til alles bestyrtelse forlangt hele 500 000 dukater: den sum vilde de ialfald ikke betale; men det var spørsmaal, om de overhodet vilde betale noget. Blev han imidlertid kronet, kunde det bli en slem affære, om de ingen ting hadde ydet; men paa den anden side var jo Frankrike, hans motpart, Firenze s allierte og ven. — Men nu er der desuten konkurrenter om keiserkronen: Spaniens konge, Frankrikes, ja Englands.

Machiavelli skikkes paa eftersommeren atter til Siena for der at træffe den legat, som paven har sendt nordover til møtes med Maximilian, og hos ham at opsnappe litt om det virkelige forhold mellem paven og den vordende keiser, samt om Maximilian's utsigter for kroning. Resultatet var magert, forsaavidt man jo paa forhaand visste at

paven ikke likte Maximilian's besøk.

Riksdagen hadde bevilget sin Don Quijote endel penger, og straks satte han sig i bevægelse sydover. Samtidig gjorde franskmændene og Venezia sig rede til at ta imot Habsburgeren. — Soderini's fiender nytter nu paa og gir hans franskvenlige politik skylden for dilemmaet. Han vilde sendt Machiavelli avsted til Maximilian, forut for den officielle ambassadør, for at sondere; men hans misundere er atter fremme : Francesco Vettori blev saa sendt i steden. Og denne skikker da om en tid besked at nu har Maxi-

143milian slaat av til 50 000 — en tiendepart! — paa betingelse av at han faar summen pr. omgaaende. Der blev ny bestyrtelse; og diskussionen knepret i alle Firenze s forskjellige raad. Først heldet man til at sende gesandter; men de som blev utset, svarte at de reiste ikke uten med hel fuldmagt til at avgjøre saken. Spørsmaalet bringes saa ind for det høie raad; og der blir det da tilslut bestemt hvorlangt man til nød skulde strække sig. Men denne beslutning tør man ikke meddele pr. brev, for det vilde bare bli opsnappet. Soderini faar da Machiavelli til at overbringe Vettori svaret mundtlig. Han skulde by Maximilian 30 000; men de skulde betales først, naar det var avgjort og sikkert at Maximilian virkelig kom til Italien; og i rater, alt eftersom han rykket frem. — I sidste halvdel av december 1507 reiste Machiavelli nordover; han reiste over Genf, Bozen, Trento. Paa veien blev der naturligvis søkt efter hans breve, men han fik forsigtigvis i tide revet dem istykker. I januar 1508 er han fremme. Og saa byr man de 30 000; Maximilian optar det just ikke naadig. Og man lægger paa til 40 000. Men det værste er: han er i øieblikkelig pengeknipe, maa derfor ha summen uten vilkaar og paa timen til troppernes sold.

Det er under denne legation Machiavelli skriver de indberetninger, hvor han ridser op hin karakteristik av Maximilian; det er han som skriver dem alle, Vettori bare undertegner nogen. Maximilian driver paa med sit og vil ha pengene straks; de to holder ham hen med prat. Maximilian rykker frem og til-

144bake foran Venezia s grænse uten at angripe, nervøs og stundesløs som det bør sig en pengelæns skyldner; reiser saa tilbake til Innsbruck, pantsætter sine juveler. Og de to florentinske gesandter følger uavladelig efter og ser paa. Men leiehæren opløser sig tilsidst, da den ikke faar sold, og reiser sporenstreks hjem. Det er en krig med forhindringer paa alle hold . .. motsætningen mellem plan og evne ... en tiger i bur. Og enden paa det blir at Maximilian paa alles vegne og uten at underrette de andre slutter vaabenstilstand med Venezia for hele tre aar. Men baade paven og Frankrike følte sig misligholdt ved denne egenmægtige fredsslutning; de svor Venezia hevn, og sidst i aaret indgaar de med Spanien og endog med keiseren hin før nævnte avtale i Cambray, som i navnet gjaldt bekjæmpelsen av tyrken, men i virkelighet var rettet mot Venezia s eksistens; man delte jo endog dets besiddelser mellem sig: paven skulde faa Romagna, keiseren byer i Venezia s nærmeste opland, Spanien kongeriket Napoli, Frankrike omtrent hele Nord-Italien. En avtale, som vaaren efter ved Agna-dello fører til hint blodige nederlag for Venezia og til dets ydmygelse, — et slag hvor italienere staar mot italienere og forsaavidt indleder en ny og fordærvelig periode i halvøens historie, med broderkrig og blodbad i de erobrede byer. Og de, som vinder paa dette, er de fremmede ; men den nye faktor blandt disse er tyskekeiseren, som nu efterhaanden faar fotfæste.

Men for at komme tilbake til Firenzes gesandter: Vettori ber sig fritat for hvervet; og Machiavelli er syk — det er første gang han nævner stensmerterne

145— og reiser ogsaa. Da har Maximilian ikke mottat saameget som én soldo av republikken ! Midtsommers er atter Machiavelli hjemme efter et halvt aars fravær.

Like efter hjemkomsten samler han sine indtryk, som han før har git spredt i depecher : „Rapport om Tysklands affærer" (Rapporto di cose deila Magna), et rids av keiseren og av folket. I grundighet staar den, som sagt, ikke paa høide med den tilsvarende avhandling om Frankrike; han hadde jo desuten været bare i Schweitz og Tyrol. Men han dømmer rigtig, der han redegjør for politikken nordenom Alperne, kort og koldt og ubønhørlig. Det er forresten tillike noget av et aktuelt tendensskrift, moraliserende i likhet med Tacitus's „Germania", idet han vil gi et manende billede av nøisomhet til efterfølgelse for Firenze og for Italien; han priser tysk enkelhet i levesæt,

tysk kraft, det folks krigerske egenskaper. Men rigtignok

— jeg synes ikke det skal forbigaaes her — bare et aars tid senere, da han passerer Verona, falder han straks i tanker, hvorledes den by bedst skal kunne befæstes. Mot hvem ? Det kan fornuftigvis kun være mot tysk invasion ned gjennem Tyrol.

Saa er det Pisa-krigen igjen, som har ligget helt nede under Machiavelli s fravær i Tyskland. Franskmændene hjælper til; de hadde i det hele et ondt øie til Pisa, fordi det i sin tid hadde støttet republikken Genua i dennes motstand mot Frankrike. Machiavelli er tilstede med sin milits og forestaar i virkeligheten alt, endda han slet ikke har ledelsen. Han driver paa med slik kraft at franskmændene blir

146misnøid og endog søker smaa paaskud til krangel; for de blir bange for at de paa dette vis skal miste brorparten av det forestaaende bytte. Men Machiavelli tar intet hensyn til dem, bare driver utrættelig paa; han vet jo at franskmændene og de allierte ved Cambray-avtalen staar med hænderne i den grad fulde av andre vældige planer, at nu er de ikke farlige ; det gjælder at nytte paa just nu, mens alt staar i kamp i Italien. Der blir sendt gesandter til Frankrike, likesaa til Spanien med 50 000 dukater til hver, og desuten 50 000 ekstra til Frankrike, men dette sidste i hemmelighet, for ellers kommer Spanien og forlanger det samme ! Altsaa betalte Firenze 150 000 dukater for at faa lov til at gjenerobre Pisa!! Og det var første gang det hadde hat helt frie hænder. — Machiavelli ledet som sagt beleiringen, mens han holdt generalkommissæren mest mulig unna fronten ; samtidig skrev han ustanselig til Firenze og maset med tilførselen o. 1., sørget for mat og for mynt. 10. mars 1509 kommer der brev, at borgere av Pisa ønsker tale med Machiavelli i en nærmere angit by om overgivelse. Men han ser straks, det kun er et forsøk paa forhaling. Og reiser sin vei fra dem. Han tar en snartur til Firenze for at avlægge rapport og stive sine medborgere op. Saa er han igjen ved fronten som inspektør. Allerede 20. mai kommer ny henvendelse fra Pisa. Nu ser han det er alvor. Og 24. mai drar Machiavelli med Pisas fuldmægtige til Firenze. Pisas ubetingede overgivelse er resultatet av forhandlingerne. 8. juni rykket Firenze s hær ind i byen, som blev mildt be-

147handlet, saa forskjellig fra f. eks. Frankrikes behandling av Genua. Og det bør nævnes at det netop var Machiavelli s fortjeneste. Man hadde endog mat med til den utsultede befolkning. Men Pisa, den engang saa mægtige handels- og sjøkrigs-by, mistet al politisk frihet; de stolte storætter flyttet da ogsaa ut i mængde. Og dets herlige kirkegaard, dets største seværdighet til den dag idag, ligger der igjen næsten som symbol paa falden storhet. — Da hadde krigen altsaa staat paa i hele 15 aar.

Det var en triumf for den nationale milits. Og denne begivenhet betegner vel høidepunktet av Ma-chiavelli s magt som offentlig mand; hans venners glade breve synes ogsaa at tyde paa det. Byens gjenerobring var ene og alene sekretærens fortjeneste. Men selvfølgelig styrtet forfængelige borgere til, satte forbi hverandre i kapløp for at tilrane sig æren. Og det er eiendommelig at se at ogsaa denne gang har historien hugget feil navn ind i sin marmortavle: Machiavelli s navn mangler over raadhusporten i Pisa ; der staar to-tre andres navne, som intet hadde med militsen at gjøre.

Machiavelli lot det skure. Det tør nok tillike hænde at der lekte et eget smil om hans mund, da han saa disse halvt uvedkommende krabbe over hverandre for at faa sit navn hugget ind i anledning av Pisa s endeligt, — et smil, som var en krusning over dypt vand og som i øieblikket ingen saa, end si: forstod. I forholdet til Pisa nemlig er der atter en motsigelse, motsigelsen mellem hans sympati og hans pligt som florentinsk sekretær, en konflikt, som et saa

148følsomt og logisk instinkt som Machiavelli nok ogsaa selv har fornemmet: En fristat som Pisa maatte han personlig føie varmt for. Ensteds sier denne skarp-øiede frihetsskjønner : „Av al haard trældom er den haardest som slaar dig under en republik" ; han sier ogsaa hvorfor: fordi den trældom er varigere og uutslippeligere, og fordi en republiks maal er at svække den enkelte til styrkelse av det hele. —

Jeg har gjennemgaat disse Machiavelli s legationer saa vidtløftig, fordi de gir et klart billede av hvad slags affærer hans ståt benyttet ham til. For det første skikkes han altid som ekstraordinær gesandt. Ser man dernæst

nøiere efter, er han som oftest paa sendefærd for at sondere, spionere, lytte og lure og læse meninger bak ordene. Ofte uten klare instrukser. Vi ser ham gang paa gang paa reise til Italiens snedigste smaafyrster og Firenze s hemmelige fiender; det er rent psykologiske undersøkelser han er utsendt til, han skal sokne efter det som ligger gjemt paa bunden av deres sjæl. Allerede hans første sendelse, den til Caterina Sforza, er av den art. Ved sit gjennemborende blik og sin uendelige snedighet er han dømt til slike missioner. Fremfor alt er den til Siena s fyrste Pandolfo Petrucci en saadan sendelse. — Eller han skikkes for at forhale en avgjørelse: Den til Cæsar Borgia 1 502 var av den art, den første til Maximilian likesaa i grunden; hans hverv under Pisa-koncilet 1511 er av samme art: det gjaldt jo at forkludre en sak, at rende brodden av noget uundgaaelig. Det foregaar tit under de vanskeligste post-forhold; og det hænder at han, for at ta en stik-

149prøve av brevsikkerheten, eller for at slappe sine fiender i opbringelsesiveren, maa skikke cifferbreve av intetsigende indhold i forveien for saa like efter at smelde i med et par depecher fulde av vigtige oplysninger. — Og ved alle disse sendelser høster han den mest ubetingede ros fra sine overordnede og fra sine venner.

Nu, denslags hverv er muligens i grunden de fleste diplomatiske missioners væsen. Men hans evne til at veire de store, bærende passioner bak ordene i i enhver sak driver ham samtidig til at gi orienterende utsigter over hele et lands eller en fyrstes politik. Det er han jo slet ikke anmodet om; men vi har set hvor driften vaakner i ham, straks han er paa fremmed grund. Derved skaffet han sin ståt en almengyldig rettesnor for dens diplomati under døgnets forvirrede hændelser. Han var, med andre ord, den første som forstod at bruke det materiale, diplomaterne hadde opsamlet gjennem tiderne ; hans rapporter er i det hele intet mindre end kildeskrifter for Firenze s utenrikspolitik fremover. Derunder indsaa han nok Tysklands styrke; men som grundlag for Firenze s politik anviste han alliance med Frankrike. Det blev Firenze s skjæbne at det raad ikke blev fulgt. —

Vi vender tilbake til kancellistens sidste virkeaar. Tyske/Keiseren staar i Italien. I november 1509 faar Machiavelli det hverv at ta til Mantua for at erlægge hans keiserlige pengeutpresser Maximilian en rate av det bidrag, Firenze nu omsider har bundet sig til at betale. Men man skikker netop ham, forat han samtidig

150Giuliano de' Medici.skal sætte sig ind i forholdene nordpaa; det er jo midt under krigen med Venezia. Allerede fjorten dage efter hans avreise begynder breve at løpe ; her gir han atter en av sine almene oversigter, hvor hans beregninger for fremtiden viser sig at slaa ind. Han mener særlig paa grundlag av folkets stemning mot adelen og for Venezia, at de allierte ikke skal være for trygge paa endelig seir ; ingen magt kan nemlig — sier han — i længden orke at holde stand mot slik dødsforagtende trods og slikt indætt had som det hos bønderne mot de plyndrende hære nu.

Da saa næste aar paven og Frankrike pludselig ryker ukl ar, sender Soderini ham avsted paa hans tredje sendefærd til Firenze s allierte Frankrike, — som før nævnt, i det forfængelige haab at det lot sig gjøre at forlike Frankrike og paven. Krigen kom jo like-fuldt mellem paven og Venezia paa den ene side, Frankrike og tyskekeiseren paa den anden. Det blev en spændende tid for Firenze, mens krigen gik sin gang under vekslende held; spændingen øker utover. Firenze bar kappen efter evne paa begge skuldre. Og det var Machiavelli, som Soderini valgte til at utføre det kunststykke for staten. — Ellers arbeidet han utrættelig paa at utvikle sin milits; han saa klarere end før at der er ingen anden redning end egen hær. Og det var særlig utdannelsen av kavaleriet, som nu stod for tur. Samtidig inspicerte han befæst-ningsverkerne i Pisa og Arezzo. Reiste omkring hele vinteren, utskrev hester, holdt sessioner, var tilstede overalt. Men da næste aar (1511) Frankrikes konge trækker frem paa dagsordenen det førnævnte

153kirkekoncil for at øve pres paa paven, forstyrrer So-derini atter Machiavelli og skikker ham i hast avsted paa ørkesløs sendefærd, først til Frankrike i den tro at han kan forlike pave og konge; senhøstes faar Machiavelli efterpaa Pisa-koncilet at forkludre. Men dette blev ogsaa hans sidste diplomatiske erend. Fra nu av ofrer han sig bare for militsen ; det begynder ogsaa at gaa op for andre at blot med mundlær kan ingen ståt i længden reddes.

Koncilet var nemlig bare indledningen til den store kamp. Franskmændene rykker sydover under sin unge, begavede feltherre Gaston de Foix ; jager igjen de pavelige ut av Ferrara, Bologna. Firenze gjør hvad det kan, for at holde sig utenfor; det sender bud og forsikrer sin bundsforvant, de franske, at det i øieblikket ikke kan undvære

flere tropper. Og de sendte en gesandt til Spanien. Medici dukker ogsaa op i horisonten, kardinal Giovanni (senere Leo X) følger med i de alliertes hær. De pavelige staar i Romagna med en stor hær under spanieren Cardona, og tilslut faar de franske tvunget ham til slag ved Ravenna vaaren 1512 -— det første store moderne slag i historien. Frankrike seiret. Men dets strateg Gastor de Foix faldt. Paven er ganske bestyrtet. — Men som ved et mirakel ændrer sakerne sig for ham: først forlanger Maximilian sine tropper tilbake; saa kommer schweiziske leiesoldater for at hjælpe paven; saa falder England ind i Frankrike over Spanien, Resultatet er at de franske flygter nordover som skodden for vind. og byerne falder overalt fra, gaar over til paven.

Der staar saa Firenze mutters alene og forlatt tilbake, ansigt til ansigt med paven og med spanierne.

154Ludvig XII var jo misnøid med sin bundsforvant Firenze, han ansaa republikken bent ut som forræder, mens de forbundne paa sin side betragtet den som hans eneste trofaste tilhænger og ven. Og Medici vokser truende, vider sig ut. — Paven sender bud og beder Firenze gaa i alliance med ham ; keiserens agent beder dem hellere betale litt til Maximilian, saa paatar han sig nok at beskytte dem. Her stod Firenze foran et uomgjængelig valg; det kunde allikevel ikke bestemme sig: Maximilian var jo langt borte, paven og spanierne var nær . . . Saa spør de allierte ikke mer denne republik, som bare stod og byttet skuldre under kappen ; ved avtale i Mantua blir de uten videre enige om at hjælpe Medici til magten i Firenze, uten at Firenze s gesandt, som var i Mantua, saameget som faar nys om affæren : Medici skulde straks betale 10 000 dukater, og gav løfte om mere siden. Cardona rykker sydover med sine tropper.

Soderini mister ganske jorden under sig. Som antydet, hadde man jo længe motarbeidet ham i Firenze ; og det var ikke bare folk som vilde republikken tillivs. Magternes repræsentanter tutet ham endvidere motstridende ting i ørene : Spaniens mand sa saaledes at hans konge vilde øke pavens magt i kalien ; pavens sa at paven egentlig hadet Spanien og ved første givne anledning vilde helde dets tropper ut med samt Medici.

Machiavelli bare bygget sit haab paa militsen, som han uten stans arbeidet med. Han var som før stadig paa farten, helt nord i Romagna, hvorfra han skaffet hester ; indgjød de mistrøstige mod ; holdt ses-

155sioner i Pisa, Siena, Firenzuola. — Saa staar Cardona ved Toscana s grænse med sin hær av øvede, men forsultne soldater; der er endog maurere iblandt. Det er førsterangs tropper; det var jo de samme, som nylig under nederlaget ved Ravenna hadde holdt urokkelig orden i geleddet. Firenze sender fuldmægtige nordpaa for at kræve en forklaring paa troppe-ansamlm-gen ; man svarer bl. a. at Firenze fik avsætte Soderini og betale 100 000 dukater. Fienden rykker ind over grænsen ; og de nye, mindre øvede folk, som sendes imot disse kjernetropper, formaar ikke at holde stand. Soderini erklærer at han vil verge staten, hvis borgerne saa ønsker; men han tilbyder sig ogsaa at fratræde regjeringen, om borgerne heller skulde ønske det. Et taapelig spørsmaal nu, fordi det bare opnaar for alt folket at blotte hans ubeslutsomhet og saa tvil om det selvfølgelige. Man lager sig imidlertid til at gjøre motstand ved den lille by Prato like nord for Firenze. Der blev bevilget 50 000 dukater til forsvaret ; 4 000 mand sendes til Prato. Men ogsaa her var det jo nye, uøvede soldater, som aldrig hadde været i slag; og det med en gammel, udygtig knark til hærfører. Resten av deres hær stod under Fi-renze s mure. Og forræderi var nu i fuld gang overalt. Cardona's stilling var dog just heller ikke briljant: han hadde saaledes ingen mat til tropperne; han hadde to kanoner, hvorav den ene sprang ! Saa han kom med nye tilbud til Firenze : Medici skulde bare faa lov til at vende tilbake som almindelige borgere, og Firenze bare betale ham 3 000 dukater, samt skaffe 100 æsler med brød. —Soderini kunde paany ikke faa

156bestemt sig til et klart svar. I ventetiden kom forræderi Cardona til hjælp, saa de tok en liten by og fandt sig mat selv. Bombardementet av Prato begynder ; de stormer, militsen flygter feig; om aftenen en dag i slutten av august rykker spanierne ind. Og „il sacco" tar fat, — som førnævnt, et av de hæsligste blodbad tiden hadde oplevet; 5 000 mand blev dræpt, klostre og kirker blev bordeller. Eller som kardinal Giovanni Medici, den senere Leo X, uttrykker det i et brev fra de dage til paven : „ikke ganske uten litt grusomhet i retning av nedsabling, men den mindst mulige . . ." („deila quale non si é possuto fare meno"). Men rygtet vil jo vite at Prato's rædsler plaget hans hellighets sind like til hans død. Han er jo ikke ganske fri skyld ; nævnte brev ender han nemlig med at si at dette skedde bare til velgjørende skræk og advarsel „for de andre". Machiavelli sier i et senere brev til en

frue, som har bedt ham om besked, at han i sin beskrivelse ikke kan gaa i detaljer for ikke at gjøre hende ondt („dare la molestia d'animo").

Efter dette lægger selvfølgelig Cardona paa i sine krav likeoverfor Firenze : han fordrer Medici indsat, Soderini forjaget og 150 000 dukater utbetalt straks. Der er vild forvirring i byen. Soderini flygter. Man kappes, alle uten undtagelse, om at skifte sympati. Pludselig en nat er republikkens vægtere borte fra Signoria-paladset: Er det rædslen som staar av Prato's „sacco"? eller Medicis guld ? eller begge dele? Byens gater vrimler efterhaanden av spanske soldater, som frembyder til salgs de plyndrede kostbarheter

157fra Firenze s forstads-kommune. Francesco Vettori sætter Medici s sak igjennem i Signoria-raadet. Under hyldningsrop og festligheter holder kardinal Medici nogen dage efter sit indtog i Firenze. Sode-rini's æt forvises til forskjellige kanter og paa bestemt aaremaal. Der nedsættes et raad, som skal reformere staten, det vil si: paany indføre styret som det var før 1494, da huset Medici blev forjaget; og medlemmerne til dette raad utpeker Medici. Dermed var altsaa friheten forbi; og Medici regjerer nu til 1527, i virkeligheten enevældig, men i maskeret republikanske former.

Statsomveltningen blev altsaa ganske ublodig for Firenze s vedkommende. Huset Medici kurtiserer folket, lager fester, arrangerer karnevals-tilstellinger, hvortil gamle republikanere skriver sangene. Og statens første sekretær beholder sin post.

Machiavelli var i en særlig vanskelig stilling. Først og fremst hadde han jo været sjælen i Firenze s forsvar helt til slut. Derunder hadde han oplevet militsens feighet ved Prato, som han fremholder i brevet til den omtalte frue („la viltä che si era veduta in Prato ne' soldati nostri"). Saa hadde han oplevet Soderini's angst og mangel paa fasthet i motgangen ; han kalder ham jo ogsaa senere i et sarkastisk epigram ved hans død en dum sjæl („anima sciocca") ; Pluto vil ikke ha ham i helvede : „Gak til børnenes strand!" sier han (i „Decennale"). Og tilslut oplever han altsaa det servile kapløp mellem det gamle styres mænd, hvem der kan faa utført kuvendingen raskest; det er et kapløp om poster og om livet.

158Og ogsaa Machiavelli falder paa en maate fra paa grund av trykket og henvender sig ifølge tidernes pinagtighet til huset Medici; han gjør det utvilsomt i haab om at beholde sin plads som andensekretær. Det vil si: han henvendte sig i brev først til den nævnte frue av huset Medici, sandsynligvis enke efter den kardinal Giovanni s bror Piero som druknet ; hun har bedt ham om tidender fra Toscana, og han gir et resumé av det som er hændt fra den tid da Cardona satte sig i bevægelse nordenfra, og herunder lægger han just ikke skjul paa begivenheternes gang. En klar og kold utsigt. Læser man det brev igjennem, finder man saamen ingen feil ved dens rygrad, som skrev det — det er bare den ene ting at han henvender sig til en av huset Medici; men hun hadde jo skrevet først. — Saa findes der fra samme tid rester av et brev til kardinal Giovanni, hvor han sier han er saa fri at gi ham nogen advarende raad med hensyn til de eiendomme, som før har tilhørt huset Medici og i sin tid blev konfiskert av staten og solgt; han bør ikke nu saadan uten videre ta dem tilbake, for deres nuværende eiere har jo kjøpt og betalt dem ; det er klokere isteden at la sig bevilge en sum penger aarlig som erstatning. — Fra disse dage er der endnu en tredje skriftlig henvendelse til Medici, hvor han gir dem det raad at bygge paa „folket", ikke paa aristokratiet. Som man ser, er dette skrift i grunden et forsvar for Soderini'spolitik; det var som bekjendt justdet han hadde gjort. Men det var selvfølgelig ganske imot Medici's taktik nu — det var jo netop aristokratiet som hadde sammensvoret sig mot Soderini og nu tilsidst hit-

159ført Medici s indkaldelse: aristokratiet var Medici s støtte.

Man behøver saaledes ikke være særlig gløgg for at se at politisk syn har Machiavelli ikke ændret. Huset Medici veiret da ogsaa hvad det var for en mand de hadde foran sig. Og er en tviler ikke nøid med de anførte breve, saa er der andre beviser : Machiavelli blev øieblikkelig avsat fra sin stilling i militskommissionen; nogen dage efter var han heller ikke længer sekretær i „Timandsraadet", samtidig som ogsaa hans næmeste ven Biagio blev avsat. Under en kaution paa 1 000 dukater blev det ham forbudt at forlate republikkens grund, likesom han og Biagio paa ett aar ikke fik lov til at sætte sin fot i Signoria-palad-set. Det forbud blev kun hævet, hvergang han var indkaldt for at avlægge regnskap for sin embedstid. Det regnskap avla han forøvrig med glans. —

Nogen maaneder senere er pave Giulio II død. Og vi har tidligere betragtet resultatet av hans uten-rikspolitik: Italien staar fuld av tyskere, spaniere, schweizere istedenfor av franskmænd ; da saa siden Spanien og Tyskland smelter sammen til ett under det habsburgske hus, er alt haab ute for halvøen. En to-tre uker efter hans død er kardinal Giovanni pave (mars 1513). Kroningen foregaar under vældige fester i Rom ; og Firenze er stolt over sit bysbarn. Den ære kom jo staten dyrt at betale ; det gik som en borger fra Genua sa, da han saa Firenze s fryd: „Før dere har hat saamange paver som Genua, kommer dere nok paa egen bekostning til at lære hvad paveværdighet fører med sig for frie stæder."

160Men just paa denne tid kommer man under veir med en sammensvergelse i Firenze mot huset Medici. Ved et tilfælde opsnapper politiet hos en almenkjendt fiende av Medici en liste med navne paa en 18—20 borgere, blandt dem ogsaa Machiavelli s navn. Vedkommende fængsles og bekjender aapent under tortur at det var hensigten at dræpe kardinal Giovanni og befri Firenze. Men hele planen var blot paa det første stadium, det var kun listen paa dem man agtet at spørge. Et par blev halshugget. Men de 19—20 borgere paa listen? — Firenzes borgere krøp for at tækkes Medici; det hændte endog at de anklagedes slegtninger gik op og bad, man endelig maatte fare haardt frem. Som ovenfor sagt, huset Medici visste nok, hvad slags mand de hadde i Machiavelli; og han blev fængslet med de andre, forhørt under tortur ; men man fik intet paa ham. Det sier sig vistnok selv at han var uskyldig; allerede av den grund, at han var ikke saa uerfaren, han ikke visste at en slik plan var blottet for al utsigt til gjenklang i folket, endsi: til held.

Men begivenheten, dødsfaren, torturen har oprevet ham, han med et moderne menneskes intense mot-tagelighet. Særlig naar det kommer saadan næsten slag i slag med det han oplevet under republikkens sidste dage. Han, som ellers skriver saa litet om sig selv, nævner et par ganger dette, han har været ute for i det helvede, som en middelalderlig rettergang med tortur kan lage istand; han nævner saaledes sin „ulykke" like efter oplevelsen i et kort brev til sin ven og Firenze s daværende gesandt i Rom, Francesco

161Vettori, og uttaler haab om at slikt ikke oftere skal hænde, „saavel fordi jeg skal være forsigtigere som fordi tiderne kommer til at bli mer frisindet og ikke saa fuld av mistænksomhet". Næste brev er fra aaret efter og til en søstersøn, en forretningsmand i Pera ved Byzans; han undskylder sig at han ikke har skrevet: „. . . Det er tvertimot et under at jeg overhodet lever, for de har tat posten fra mig og jeg har været nærved at miste livet, som bare gud og min skyldfrihet reddet; alle fængslets ulykker og andet har jeg døiet. . ."

Og trænger man ellers mer dokumenter paa hans sindsstemning, saa har man tre sonetter fra fængselsopholdet, som Machiavelli s biografer helst har gaat av veien for. De lar sig imidlertid ikke bortforklare, skriften er hans.

De er skrevet i vildelse. Et grimt vanvid gliser en imøte fra disse kyniske sonetter. Det er et sind, som et øieblik ikke orker mer; og saa kaster sig frem paa svøm i en latter-bølge. — Den første sonet handler om Musen, som kommer paa besøk til digteren i cellen og ikke kjender ham igjen : saa fordreiet er hans ansigtstræk blit! — og tar ham for en avsindig. Den anden beskriver fængsels-cellen, hvor han holder til efter torturen — et skinbarlig ekskrementhelvede, med de martredes klage rundt om sig: Ja, til helvede med dem alle, naar bare han kan slippe ut! staar der. I den tredje sender Machiavelli en Medici en bundt mager trost til gave og beder ham gi hans fiender dem at gnage paa: „. . . og er de magre, saa vil jeg si at mager er ogsaa jeg." Det er Giuliano

162Medici, Leo X's bror, han takker og hylder paa dette vis. Mon de sonetter i virkeligheten er sendt ham? mon tro Giuliano i tilfælde var saa uklok at han sat og hygget sig ved dem?

Jeg fatter ikke hvad sjælelig uforklarlig der er ved denne grimme lek med digte. Det er Machiavelli s avsked fra statens styre. En i sin skjærende mislyd mer betegnende svanesang har vel intet statsmands-geni i verden levert.

163 MACHIAVELLIS PSYKE

OG HÅNS POLITISKELIVSVISDOM

lidens virvar og arten av hans kancellivirksomhet, — billedet av det er uundværlig for at kunne se Machiavelli's

konturer klart, for at bedømme ham og hans system rigtig. Her, mot denne bakgrund, staar han, en av verdens skarpest tænkende hoder og længst skuende øie, den stateligste energi som renæssansen skapte. Hans skikkelse staar jo ellers ikke alene; i en saadan tid av optrevlende individualisme var ogsaa andre store aander i arbeide for at finde et fast holdepunkt i røret. Det blev dem en psykologisk nødvendighet. Nordom Alperne, hvor jo det religiøse ligger menneskene mest paa sinde, søkte saaledes Luther, og andre, og mente at finde det nye ordnende princip i den enkeltes egen samvittighet, idet han overførte al tidens skepsis, al autoritetsløsheten, som delvis var en følge av det katolske presteskaps utskeielser, til djævlenes gjerninger og satte alt det op paa deres konto. Det var derimot paa statskunstens omraade, hvor fyrsterne med en vinglende politik som den under

164Leo X og den under Clemens Vil hadde kjørt sig fast i et svikefuldt klungerkrat, det var her, at Machiavelli søkte princippet; det var imot opløsningen her han griper om sig efter lægemidler. Og de femten aar i statens tjeneste var for ham en forfærdelig oplevelsernes tid. Resultatet av alle hans legationer var, som nævnt, den faste overbevisning, at mundlær alene redder ikke en ståt. Og han kjendte ingen djævler som Luther. Han kjendte bare de ledendes planløshet, al viljesforvirringen; han visste at kræftskaden var den manglende disciplin, bristen paa evne til at underordne sig. Den dype, smertefulde indsigt fødte hans trang efter kræfter, som virkelig bar. Den indsigt er den sjælelige drivfjær under og bak hele hans moralske system. Endog selve hans stil brænder av og har faat præg av denne tørst efter realitet. Den trang træder frem i hans arbeide for avskaffelsen av leiehære og oprettelsen av nationalmilits. Og i statskunsten fandt han princippet i hensynet til det fælles vel istedenfor hensynet til privat vinding og egennytte; hans tro er troen paa det politiske genis komme, paa den høvding som skaper ny jord ut av kaos, paa den Messias, som vil paata sig kaldet og som evner at følge det til slut; det er ham, Machiavelli s aldrig hvilende blik speider efter gjennem et helt liv. Det er nemlig sandt, som det er sagt, at er der nogen, som i sit liv og i sine bøker har vist sig at være det motsatte av det, almenheten sedvanligvis kalder „machiavellisme", saa er det Machiavelli selv. Han er heller ingen blodløs teori, saaledes som hans

165hykkelske forfølgere ned gjennem tiden, saavel blandt prælater som blandt fyrster, har villet gjøre ham til: han er et levende menneske, som aldrig et eneste øieblik maa rives løs fra dette sit miliø, fra sin historiske bakgrund.

Som antydet ved et par citater fra komedien Man-dragora, hvor den lastefulde munk sutrer over troens forfald i tiden, staar Machiavelli personlig utenfor ethvert forhold til den officielle religion og dens tjenere paa jorden; de citater fortæller at han ser koldt og klart paa presteskapet og dets forfald. Politisk mener han jo desuten, at det just er kirken som hindrer samling i Italien; den næret spliden og fremelsket derved bl. a. leiehær-væsenet. Men ikke bare der-for er han kjølig: ogsaa i forholdet til Savonarola møtte vi jo hans kirkelige likegyldighet. Og som humanisten Erasmus Rotterdamus hadde han heller ikke noget tilovers for den tyske reformation, hvis brod jo dog netop var rettet mot dette av ham flængede presteskaps vandel; den bevægelse berører han vistnok neppe med et eneste ord, endskjønt han jo i stigende grad er optat av det tyske folks liv. Samme art indifferentisme kommer tilsyne i hans kjølige syn paa Giulio II, denne pave som jo med sin ordnende jernvilje skulde været manden efter hans hjerte; skikkelsen interesserer ham øiensynlig slet ikke, hans stil dirrer aldrig, naar han berører denne fyrste med det blinde patriark-mod ; han gjen-nemskuer ham, han blir ham bare en tom talemaate i en tid, da ingen har grund til at stole paa sin gode sak i likhet med de første kristne. Og hertil kom-

166mer da, at det blot er i klerikal hensigt Giulio II samler landet.

Men selv om han ikke paa det hold, i religionen og de magter, som sa sig at være dens organer, nogen gang søkte middel til redning ut av opløsningen, og selv om hans private tro paa forsynets styrelse er overmaade lunken — om den da overhodet har eksistert, saa er der derfor ingensteds en antydning til angrep paa religionen som saadan. Tvertimot, Machiavelli hadde et altfor skarpt øie til, at han ikke saa dens værd; som realist og som filosofer flest saa han ialfald i den et faktum, som bare mangelfuld virkelighetssans kunde overse; ja, han tilraader ensteds i sine skrifter endog fyrsterne at hævde religionens grundsatser, han har blik for troens nødvendighet i et folk. Det hænder endog, han gaar saavidt, at han i den manglende tro i Italien ser et hinder for dets gjenreisning; men da forstaar han rigtignok ved tro en hel og en sund tro, uten vilkaarlige fortolkningsknep, uten teologisk

flisespikkeri, uten dogme-trældom, — ogsaa den uten patologi: al den art av tro angriper han og latterliggjør han. Ellers staar han personlig likeoverfor dette paa samme maate som en kjølig religionshistoriker. Men i sit lønkammer — saafremt han nogengang hadde et saadant for religiøst behov i en mørk, syk stund, eller naar tidernes opløsning og forvirring syntes at ville kvæle alt —, der sat han vel og speidet efter lys og lise i de okkulte viden-skaper, som hans samtids store mænd flest; den slags astrologiske lønkammertimer var i tidens aand. Og for Machiavelli s vedkommende har man i det mindste

167fundet horoskoper, stillet for hans sønner, i en gammel Florentiner-codex.

Men er han privat ikke ganske gudløs, saa er han det som tænker, naar han bygger op sit politiske system. Hans erfaring har sagt ham at gudsfrygt og statskunst aldrig gaar haand i haand. I menneskenes liv tar hans virkelighetssans endvidere bare hensyn til deres handlinger, ikke til konfessioner eller ord. 1 og for sig, og videre set, er det jo ellers ikke grund til at undres over hans kjølige holdning: i motsætning til den hedenske antik syntes den kristne religion ham at ha fremelsket knæhønerne i verden, de som ved overlast bare vender det andet kind til. Og ialfald lærer ikke evangelierne noget menneske national stolthet. — Dette er altsammen hans inderste tanker.

Selve Machiavelli s politiske system er et utslag av hans smertefulde erfaring; i og med systemet søker han trøsten og redningen. Og systemet bærer præg av det; det har en heftig, intim psykologi, hans hele tørst efter orden og vilje, efter fast holdepunkt, gaar igjen i hver sats. Han eier tilslut i sit sjæls-dyp en stor grundstemning, der han søker veier ut av virvaret og bygger sin livsvisdom op: mandig desperation; det er den drivende uro i ham, den hellige, evige kilde. Den stiger og synker nok; men den blir der altid. Forsaavidt er Machiavelli som tænker subjektiv.

Men paa samme tid er han en objektiv tænker av høi rang, som med sikker haand destillerer regelen ut av mangfoldigheterne; hver begivenhet blir indlemmet, forbener sig til en almensats, en lære. Og til—

168trods for det, under dette generaliserende arbeide med det tilfældige og vekslende stof og med de ting han selv oplever, overser han ikke et øieblik mennesket og dets væsen. Derfor blir han aldrig nogen gold stuelærd ; det er jo desuten ogsaa det praktiske livs behov som driver ham i dette hans arbeide. I sin menneske-kundskap er han søn av den ny tid, det moderneste menneske, renæssansen eier : Mennesket er trods alt princippet i hans moral-filosofi. — Og hans hang og evne til at utskille almensatser av be-givenheternes umiddelbare virvar, det er det man forstaar ved „renæssanse". Fremfor alt er det antikkens oplevelser han ordner og skaper om til levende eksempler; det er hos ham ikke tom mode eller hul retorik, som saa tit hos humanisterne. Trods alt hadde nemlig, mener jeg, hans samtid vanskelig for at forbinde noget nærværende og haandgripehg ved antikken ; der var et svimlende fjernt forhold, som f. eks. vore første romantikeres likeoverfor sagaold, — noget gispende uopnaaelig som ved at skue op i stjernehimlen, og som ovenpaa det tomme slaar om i uklar livslede, slik som to-tre sekler senere Tiepolo i sine psykologisk merkelige „Scherzi di fantasia" (fantasi-lek) uforvarende er kommet til at tegne denne dunkle følelse av romantisk svimmelhet. Det var ikke saa hos Machiavelli: Der er antikken kun tilstede som virkelighet; han eiet fantasi stor nok til at gjøre den nærværende og haandgripelig. Alt har en aktuel bakgrund; naar han taler om „Brutus's sønner", mener han Medici; der er virkelig gjenopvækkelse, gjenfødelse; det er igrunden endog et meget inder-

169ligere forhold end hvad man faar indtryk av, naar Machiavelli senere fortæller fra sit liv ute paa landgodset, hvor han klær sig om før han sætter sig til med sine klassikere ved arbeidsbordet. Hans kjærlighet til antikken er personlig, og kultusen har et konkret maal, mere kanske end hos nogen anden renæssanse-skikkelse; der søker han saa tit stoffet for sin sats, selve fablen.

Og allikevel! Selv om han det gjør, saa er de klassiske paralleler bare død ornamentik i forhold til det andet, til nuet. Likesom hos Dante. Jeg tror at endog for hans vedkommende ser man rigtigere, naar man ikke overvurderer hans forhold til antikken; naar man med andre ord heller betoner indflydelsen fra det som i tid ligger ham nærmere: fra middelalderen. Føler man sig nemlig nøie for, er der noget mekanisk ved hans ræsonnement: Det er efter min mening skolastikkens tænkning, som leder tilvirkningen av hans hovedsatser. Men netop dette

mekaniske er paa den anden side kraften ved hans bevisførsel, det ubestikkelige; og han griper stundom til metoden med samme heftighet som han søkte til møtet med sit første fyrste-emne, Cæsar Borgia. Det er mit indtryk, at den skolastiske stripe i Machiavelli s aand er for litet fremhævet av hans biografer, om den overhodet er fremhævet. Det gjælder bare formen, særlig antithesernes anordning; for trods den metode kjender han jo i grunden ingen dualisme i sin livsfilosofi, nemlig intet absolut godt og intet absolut ondt. Hvilket jo var hin teologiske middelalder-filosofis hovedindhold.

170T i e p o 1 o: Et blad av „Scherzi di fantasia'Skolastikken virker ved første øiekast som en middelalderlig avlægger av selve den klassiske sofistik. Men det er den jo egentlig ikke. Den er selve middelalderens filosofi, skapt gjennem en forholdsvis selvstændig utvikling og til bruk for dens teologi. Men den randt jo ut i den skjære formalisme og satte sig ganske fast, idet den i overensstemmelse med sin aandsnaive samtid ikke evnet at skille mellem væsentlig og uvæsentlig. Den bevæger sig ellers i sin tænkning paa den golde vei fra det almene mot det individuelle, den motsatte av moderne filosofis vei, — ialfald hittil. Paa Machiavellis tid spiller forresten ind ogsaa gammel græsk filosofi, særlig Pythagoras med sin blanding av mystik og matematisk kosmologi, og den likeledes, men i høiere grad mystisk prægede neoplatonisme, hvilke retninger humanisterne tok op til fornyet behandling, og som avløste den middelalderlige teologis tjenerinde. I Giordano Bruno satte denne retning som bekjendt sin smukkeste blomst.

I middelalderen synes hjernevindingerne for logikkens sæte hos alle at være saa primitive, at man f. eks. følte som fysisk smerte det dilemma, en spidsfindig bruk av Aristoteles's slutningsformer kunde skrue en fast i; der er saaledes i virkeligheten ingen komik over hin scene mellem Erasmus Montanus og Per Degn, hvor denne sætter i at graate, fordi Erasmus beviser at han er en hane. Fænomenet som saadant heter nemlig ellers intet mindre end videnskabelig overbevisning, som er en større og sund bror av det som avfeies „fiks idé" eller „tvangsforestilling". Galileo Galilei, Giordano Bruno og andre kjettere led av

173ganske samme art smerte som Per Degn. Og møter vi det i det religiøse, kalder vi det „fanatisme"; Calvin var f. eks. tydeligvis en av dem som led av syken ; og det var den selvsamme smerte, som utløste sig hos Luther, da han stønnet: Jeg kan ikke andet! Amen! — Jeg ser nu hele tiden bort fra de tilfælde, hvor sindstilstanden synes at maatte føres tilbake til en gjennem cølibat skakkjørt hjerne. Naar jeg gjør det, saa bunder fænomenet i dette, at logik og karakter har indgaat uløselig forbindelse; det heter ogsaa ubestikkelighet. Og godtfolk flest gaar altsaa ganske fri smerten ; de kjender den ofte ikke av navn. Men ved det syn paa fænomenet er vi imidlertid nede i nutiden. Der er med andre ord tillike noget almenmenneskelig, ikke middelalderlig, ved den slags tænkning. Først og fremst tilhører den det enkelte, cerebrale anlæg, hvis væsen er, aldrig at tillate at fem er like. Men dernæst dukker den op den dag idag og kan bli en uløselig del av hele moderne perioder, hvor nyt syn, nye teorier kommer til gjennembrud, eller doktriner „sættes paa spidsen", som det vrangvillig stemples av det godtfolk, hvem de foruroliger. Denslags tænknings dyrkere indregistreres som farlige borgere. Og det maa man jo ogsaa indrømme at de er; men det er ikke utelukket at det stundom likesaameget er det slappe, ulogiske miliø eller som det heter „gængs syn", — som da bærer skylden. De er det motsatte av en veir-hane. De har ingen betingelse for at bli journalister. Vi har saavidt overlevet en saadan ung tankeperiode herhjemme; naar vi nemlig ser bort fra det kostelige

174bourgeoisi, som slængte sig paa retningen for at „nyde livet", saa var det netop dette vi møtte i „bohemens" doktrinarisme i 80-aarene: Hans Jæger ræsonnerer paa samme haardkokte, udifferentierte vis som en middelalderlig skolastiker. Der var ogsaa en celeber retssak fra omtrent samme tid, fra begyndelsen av 90-aarene, hvor en begavet jurist viser sig at ha et snev av tænkningen, idet han forstod at sætte flaaeri i system ut fra uangripelige almen-satser og laa under for en envis, uimotstaaelig trang til at følge systemet, for saa at gaa tilgrunde paa det i kampen med en helt borgerlig logik (straa-mands-saken mellem advokaterne Westrem og Ludv. Meyer). Og under Wiborg-saken nys slog atter et sildig blaf fra samme tankeperiode imot os; hans ræsonnement aandet samme sky for halve forholdsregler. Strindberg, hos hvem jo forresten posen og et skarpt øie for reklame kommer til, opviser umiskjendelige tegn paa samme primitive hjerne-vindinger, hvor tillike tænkningen bevæger sig fra det generelle til det specielle. I det hele er dette kanske fortrinsvis en folkesyke i

gotikkens lande; Heinrich von Kleist har skrevet typen et fuldgyldig epos i Michal Kohl-haas, hvis retssans gjorde ham til røver. Ogsaa Ibsen har søkt at tegne skikkelsen i Brand, som dog desværre blev et benrangel, der baade sol og maane skinner igjennem. — Men man møter nu den art tænkning sjeldnere og sjeldnere blandt aandslivets mænd; i vor tidsalder er der jo saamangt som driver syken tilbake. Man har bl. a. merkantilismen, den store befrier for al saadan logikkens pedanteri, ogsaa for

175den moralske detalj; man har, som bekjendt, ogsaa alkoholismen, som heller ikke har noget imot at la fem være like, eller som det engang høitidelig het, hvor det gjælder det etiske: at „svigte sin ungdoms idealer" — den har kurert mere end én Per Degn, og Erasmus Montanus med.

Machiavelli har et logisk grep paa hvert emne, som straks ordner, grupperer, gir oversigt og utreder — efter vor smak kanske litt omstændelig i det elementære, litt for almindelig og omfattende i underbygningen; men den brede, solide planering blir tillike hans styrke, netop det bestikkende, ogsaa som talemaate, eftersom den ikke lar sig gjendrive. Jeg skal gi et par eksempler paa hans ræsonnement, forsaavidt det aapner ens blik for det almene ved hans dialektiske bygningsmetode. Der er saaledes et brev til Piero Soderini, som efter forjageisen fra Firenze opholder sig paa den tyrkiske borg Ragusi; brevet er uten datum, men det maa være fra ca. 1514. Der skriver han om Scipio og Hannibal, at der er mange maater at naa sit maal, nævner eksempler; falder saa ned til at behandle Medici s politik i øieblikket og Sode-rini's uheld: en fremgangsmaate som skader én, kan gagne en anden, sier han — det er underlig nok. Og hensigten med brevet er i virkeligheten at faa fremholdt, der intet mere er at gjøre — Soderini har tapt, han faar resignere: „. . . Jeg tror at likesom naturen har skjænket mennesket forskjellig ansigt, slik har den ogsaa skjænket det forskjellig talent og forskjellig sind. Herav følger at man ledes hver av sit talent og av sit sind. Men fordi paa den anden

176side tiderne skifter og omstændigheterne er forskjellige, saa naar én i sin higen sit maal, — og han er heldig, som faar sin fremgangsmaate til at stemme med tiden, mens en anden derimot er uheldig, som i sine handlinger kommer i konflikt med tiden og omstændigheterne. Herav kan det meget godt bli følgen at to personer, selv om de handler forskjellig, dog kan naa det samme maal, fordi hver av dem kan indpasse sig efter det han kommer an imot, idet der nemlig er likesaa stor overflod paa omstændig-heter i verden, som der er provinser og stater. Men fordi tiderne og omstændigheterne, baade hvad det hele og hvad det enkelte angaar, ofte skifter, mens menneskene ikke skifter sind, ei heller maate at være paa, hænder det at en og samme mand én tid har held, en anden tid uheld. Og i sandhet, den som var saapas vis at han kunde forutse tiderne og omstændigheterne og vilde indrette sig derefter, han vilde altid ha held, eller han vilde altid ta sig ivare for uheldet; og da kom det til at sandes at den vise bød over stjernerne og skjæbnerne. Men fordi der ingen eksisterer av disse vise, saasom menneskene for det første har kort syn, og de dernæst ikke magter at byde over sin natur, saa følger derav at det blir naturen som ændrer og behersker menneskene og holder dem under sit aak. Og for at bevise denne min opfatning ønsker jeg at de ovenanførte eksempler skal være tilstrækkelig . . ." Det er jo en omsvøps-fuld og snedig almindelighet som ved en av hans ambassader, hvor intet skal avgjøres. Men metoden for hans dialektik er der. — Eller denne prøve paa

177samme skolering av tanken ved følgende almenbetragtning over historien : „Historien er vor læremester i livets tilskikkelser. For verden har altid været be-bodd av mennesker, som er like i passioner: der var altid nogen som styrte og nogen som lystret, — og der var altid blandt dem, som lystret, nogen som lystret gjerne, og nogen som lystret ugjerne eller gjorde oprør ..." Eller hør av tredje akt ensteds i Machiavellis komedie Mandragora, hvor han lar munken, husets skriftefar, sofistisk forsvare egteskapsbrud like-overfor Lucrezia, som tilslut er den eneste med moralske betænkeligheter tilbake : „. . . Hvad samvittigheten angaar, har I at ta følgende hensyn i sin almindelighet: Hvor der er et gode som er sikkert, og et onde som er usikkert, der maa man aldrig slippe fra sig dette gode av frygt for dette onde. Her er der et sikkert gode, nemlig det at I skal besvangres og derved skaffe Herren vor Gud en ny sjæl. Det usikre onde er at den, som har omgang med Jer like ovenpaa drikken, han dør, — men der er ogsaa dem som ikke dør ; men eftersom saken er tvilsom, saa er det dog bra at ikke mester Nicia :

egtemanden) løper den risiko. Hvad nu det angaar, at det er synd, saa er det bare prat, fordi det nemlig er viljen som synder, ikke legemet, og det som gjør det til synd, er at egtemanden er imot det: nu er han tvertimot for det. Desuten, hensigten har man at ta i betragtning i enhver sak: Jer hensigt er at besætte en sitteplads i Paradis og gjøre jer egte-mand til viljes. Bibelen fortæller at, da Lots døtre trodde de var blit alene i verden, hadde de omgang

178med faren ; og efterdi deres hensigt var god, syndede dog ikke . . . ."

Dette faar være tilstrækkelig for at belyse hans bygningsmaate. Ser man nøie efter, er det den samme art dialektiske metode man møter overalt; den er saa at si fast skabelon ved hver vanskeligere sak, som foreligger til utredning. Men her var en klar aandsintuition med i spillet, dens evne til bestandig og uten ensidighet at træffe det væsentlige i enhver sak, den instinktive sky for skolastikkens golde haarkløveri og syllogistiske snurrepiperier. Det var det nye ved Machiavelli s almenræsonnements. Og han følte ikke logikken som smerte eller som tvangsforestilling, han hersket og behersket den; han færdedes sikkert paa dette usikre og farlige grænsedistrikt, hvorfra elvene flyter ut, baade den til pedantisme og den til karakter. Logikken var ham bare et redskap til optømring av læresætningerne, som hos ham var vokset sig ut av patologi og frem til moderne overbevisning.

Men ikke bare i den ytre konstruktionsmetode skimter jeg merker av skolastisk indøvelse; et snev av dens jernhaarde mekanik kan ogsaa snike sig ind i selve stoffet, i praksis. Den gaar saaledes efter min mening igjen, da han arbeider for oprettelsen av den nationale milits, og han som sin høire haand foretar den merkelige ansættelse av Cæsar Borgia's grumme bøddel Don Michele : likesom det haard-kokte ræsonnement alene kunde skape orden i be-grepernes forvirrede verden, saa syntes det ham at alene en slik skikkelse uten menneskelige træk og

179menneskelig væsen atter kunde bringe det militære paa fote ; denne korporal var bare en maskine, som hadde ved sin instruktion at fremtrylle orden, disciplin, lydighet, at omskape med ett slag Firenze til en krigsmaskine i sit billede. Han var spanier, en fremmed, som altsaa aldrig kunde gro fast eller vokse sammen med folket — bare staa for det som det umenneskelige, logiske begrep: orden. Og den nimbus av grumhet skulde gi autoritet. Det forekommer mig at der umiskjendelig stikker skolastik i Machiavelli s valg av ham til soldaternes instruktør.

Jeg kommer senere leilighetsvis under kritik av hans sætninger ind paa mere av samme art; her skal bare nogen almene træk ved hans politiske system anføres. Som første almentræk gjælder at, da Machiavelli grep om sig efter lægemidler imot tiden, var han i välget av dem virkelighetens store beseirede. Det . er aabenbart ogsaa det han inderst inde mener, naar han ensteds sier: „Den sande maate at komme i Paradis paa er at lære veien til helvede." Det har med andre ord svidd sig ind i hans sjæl, at i slik samtid kan ingen være kræsen med midlerne ; han bruker bare livets ord, det vil si, sin egen mensvorne samtids: er ordene gift, er de ialfald ikke hans. Ikke han, men livet blandet giften. Og derfor maa hans system aldrig skjæres løs fra sin bakgrund. — Men som næste almentræk gjælder at i valget av maal var han sterkere end seklerne, var deres vældige betvinger, just i kraft av sin sky for de halve maal. Der blev han med andre ord aldrig en partigjænger, i motsætning til sine mægtigste ven-

180ner Fr. Guicciardini og Fr. Vettori, som lik tyende bare flyttet over fra det ene herskap til det andet. Ogsaa i motsætning til folkets helter for dagen, stor-talere som hans kollega førstesekretæren Marcello Vir-gilio, som forstod den kunst at utløse øieblikkets tarv i veltalende ord ; denne retoriske, lærde facade av en statsmand blev derfor ogsaa staaende like fast som sekretær under Medici s styre efter Soderini's fald.

Hovedsætningen i hans politiske system, slik den træder os imøte særlig i Fyrsten og i kommentarerne til Livius, er i grunden samlet i det han sier ensteds i boken om Livius: „Til at grunde og re for-mere en ståt maa man være alene" („a fondare e riordinare uno stato bisogna esser solo"). Romulus, Solon, Lykurg. Statsmandsgeniet taler her tillike stilfærdig om sin samtids svakhet: de for mange kokkers søl. En ståt blir efter hans mening til paa samme vis som en bygning — et billede som han stadig gjentar; bygmesteren er husets herre, saalænge arbeidet varer; lovene er materialet, og dem staar han suverænt over, eftersom de er hans eie : de kan med andre ord brytes av ham og de kan overholdes, efter behag. Men naar saa staten er muret op, skal han gjøre som Romulus: han

overlot staten til senatet, det vil si, til folket, saa det kan flytte ind. Hvori der altsaa ligger en anerkjendelse av folkesuveræniteten. — Dette syn kommer i grunden tydelig til orde allerede i hans første politiske avhandling, der han skriver om hvorledes oprørerne i Chiana-dalen bør behandles ; og i virkeligheten sier han det samme i sit skrift til Medici („Avhandlingen om at refor-

181mere staten Firenze"). I skriftet om Chiana-oprørerne ser han Firenze som Rom, og befolkningen, som gjør oprør, er for ham Latium; konsulen Lucius Furius Camillus er hans første helt. Den antikke Romerrepublik er i det hele hans mønster; klassiske paralleler besætter ham. Ja, det kan hænde at Machiavelli i grunden er mere optat av antikken med dens problemer end maaske nogen samtidig kunstner, end Donatello, Michel Angelo o. a. Han har set „Urbs" i forfald, den evige stad ; i Rom laa dens ruiner spredt dryssende fuldt rundt om ham ; det var ogsaa særlig paa hans Roma-sendelses tid at man grov frem statuer og gammel skulptur. Problemet laa like foran hans fot, selve mysteriet, som altid optok ham, nemlig mysteriet om den inderste og dypeste grund til at store stater skapes og til at de forfalder. Han maa være blit grepet av dette syn av forfaldet; sin personlige bevægelse derved nævner han rigtignok aldrig; men vi kan læse den ut av saa mangt blad i hans skrifter, vi føler det evige sug, som har sat sig fast under hans brystben, efter den sidste og inderste forklaring. Dette syn av Roma i grus har øket hans tørst efter at avdække den til alle tider almengyldige, dulgte lov for staters liv, loven om den vitale kjerne ; Machiavelli er med andre ord den første i den nye tid som lytter efter et folks sjæl, den første som har øie for et folks mystik.

Dette var det rent politiske ved hans syn. Hvad nu det moralske og folkestoffet angaar, saa sier han at fordelingen av gode og slette elementer ikke er éns til alle tider: Italien for øieblikket er slemt stillet

182med hensyn til fordelingen, der sees kun egoismer og smaa maal. Just derfor bør man søke eksemplet i antikken og ved hjælp av dens lære igjen hæve sig til den store aand, som vil statens enhet, og som kræver frihetens princip holdt høit og i ære.

Der leker et billede av en læge i hans sind, en fyrste, hvis profil langsomt arbeider sig frem for hans indre syn og hvis mission er at skape en ståt paa trods av enkeltmenneskenes egoismer og manglende almenaand. Først møter han en uvorren læge i Cæsar Borgia; siden spiller nye ind, ogsaa av Medici-ætten som Giuliano, ja endog den forsvirede Lorenzo. For en slik læge blir staten og det almene vel at sætte over alt; likeoverfor det maa altsaa ogsaa ethvert hensyn til midler vike. Og hans paralleler fra antikken, baade fra den græske og den romerske, søktes mest der, hvor grumhet og de ukræsne midler behøvdes, de som smaker ikke bare av vold, men ogsaa av list, ja svik ; særlig maa saaledes de græske tyranner paa Sicilien holde for. Dette er jo moral for mennesket paa krigssti, generalstabs-moral. Men han mener da ogsaa at staternes tilværelse er bare en eneste forfærdelig kamp: staterne lever paa en slagmark. Og paa slagmarken faar den historiens pris som seirer, likegyldig om han seirer ved list eller vold; historiens dom kjender i grunden ikke brøde eller ret, den spør bare efter om skud træffer blinken eller bommer. I disse dage har vi hørt noget lignende plumpe brutalt ut i anledning av misgjer-ningerne mot Belgien; det fik den kyniske form : Det er vi selv som skriver historien! — Machiavelli ar-

183beider ustanselig ogsaa med dette moralske problem. Og kommer da tillike ind paa sammensvergelser; det er i hans politiske prækener til tekst av Livius. Men han indrømmer ialfald at nogen ærefuld seir er det ikke, naar den er vundet ved svik; man staar da b are med den rent materielle vinding i haanden : et rike. Og Vorherre impliceres ikke i affæren.

Dette er i store træk hans system. Men ilden bak den, det er, som sagt, den claustrofobes trang efter at se vilje i praksis ; kultus av vilje som saadan ligger bak, den er hans store nydelse.

Den mand, som handler efter disse politiske og moralske principper og har held, er for Machiavelli fyrsten; han er upersonlig, en idé, skapt ut av hans tørst efter en høvding, som rager op i det politiske røre, i den av egennytte gjennemsyrte ståt, og levendegjør systemet. Og det er en rasert sjæls ulægelige patriotisme, ikke moralsk forvildelse, som ligger bak hans uhyggelig kolde satser. Den sats, som enkelte fører tilbake til ham, at hensigten helliger midlet, var for Machiavelli bare til bruk for en ståt i havsnød; den er et eggende paradoks, med sin bestemte og aktuelle bakgrund, utgaat av en ædel og uegennyttig trang efter at hitte paa det sidste middel til

redning. Selv om de, som op gjennem tiderne strævet med at skape stater og samle nationer, i krumrygget hykleri smyger sig for at staa ved sin vitterlige politiske leveregel, eller bent frem uttaler sin harme og avsky for satsen, saa ser man jo likefuldt at den har sin gyldighet, endog ned til den dag idag. Gives der nogen saa barnslig, han til —

184tænker sin næste den grad av lettroenhet, at vi virkelig lar os overtale, naar han forsikrer, at f. eks. Fredrik II av Preussen, midt i sin moralske indignation over satsen, veg tilbake for den ? at Cavour gjorde det? Bismarck? Venizelos nu? eller endog politikere i en stormagt, hvis fædreland slet ikke var i havsnød? Saalænge overhodet krigens attavistiske spøkelse gaar igjen paa jorden, er selvfølgelig satsen i allerbedste velgaaende; og man maa kunne spare sig flere betragtninger for eller imot. Satsen er den dag idag lyslevende det fuldgyldige uttryk for den internationale moral; straks det skal staa sin prøve, kjender man ingen anden.

Forøvrig heter satsen hos Machiavelli, nærmere beset, ikke det korte : Maalet retfærdiggjør midlerne. Men den heter: Midlerne retfærdiggjøres av maalets hellighet. Det blir en smule forskjel: det ene et erobringsmaksime for imperialister og voldsmænd, for samvittighetsløse saakaldte overmennesker, for jesuiter-kollegiet, som vil grundlægge det klerikale imperium paa jorden ; det andet skapt for folkeslag og stammer i havsnød. Det var just ikke Machiavellis tanke at alverdens skidne hjerner skulde ha ret til at filtrere ut en ren hensigt av hver tilfældig skurkestrek.

Men der er, som antydet, endnu noget mere ved Machiavelli s moralfilosofi. Hans samtid saa ingen almenlove, og benegtet at der fandtes saadanne, endog bare til bruk i nuet: alt gik paa slump, al fremgang berodde paa éns erfaring og éns skjøn i det enkelte tilfælde. Saaledes var hans ven, histo-

185rikeren og politikeren Fr. Guicciardini's syn; noget lignende er gesandten Fr. Vettori's. Men Guicciar-dini satte sig desuten fast i en selvmotsigelse ; saaledes sier han ensteds at fortidens eksempler har vi ikke bruk for — paralleler derfra bare halter. Og et andet sted hos ham heter det at fortiden og historien er nyttig, for verden var altid av samme stof, og derfor vender de samme ting tilbake: man kan med andre ord lære av historiens eksempler. Allerede her var Machiavelli foran og over sin tid. Han er desuten logiker og uttaler sig altid likeéns. — Men efterat han har fundet og slaat fast slike almenlove, saa hæver han sig op til selv at indse disse satsers relative værd, deres forgjængelighet. Saa kan han pludselig si, som ensteds i kommentarerne til Livius: „Det er ugjørlig at skape en evig republik, fordi ad tusen uventede veier voldes dens fald." 1 det politiske har han øie for regjeringsformernes evindelige kredsløp: hvordan de avløser hverandre og i det uendelige gjentar sig. — Et andet sted sier han at paa en 5—6 tusen aar er alting forandret og glemt. Ved denslags ytringer kommer det jo noget kosmisk over hans moralfilosofi, den svæver underlig fri i en kl ar, stjernehøi verdensbevissthet: Vi er allikevel bare et litet minut i evigheten.

Derimot er det efter min mening paa andre punkter at Machiavelli s system har svakheter, — eller ialfald sin begrænsning. Og det netop som følge av hans syllogistiske metode. Rent teoretisk-filosofisk set staar Machiavelli endog midt opi middelalderens dilemma „nominalisme" og „realisme" ; men han gjør

186det paa grund av den psykologiske drift, som hadde besat ham, efter orden og enhet i virvaret. Da nemlig skolastikken indgik hin forbindelse med dette hans hete savn, forleder den ham til forgudelse av det generelle paa bekostning av den enkelte. I naiv tro forglor han sig paa orden, det vil konkret uttrykt si: paa lovenes underbare og helbredende kraft midt i et raattent samfund. Og her har paa en maate atter skolastikkens form trængt sig ind i selve stoffet; det syn minder jo om det som laa til grund for ansættelsen av Don Michele. For Machiavelli blir saaledes statsmanden ikke én, som skaper love ut av og i overensstemmelse med folkets eiendommeligheter, saaledes som vi for tiden opfatter et rigtig og heldbringende lovarbeide. — Nu, her kan jo ogsaa skylden for endel ligge i parallelen med forholdet mellem en syk og lægen: billedet er urgeret, en feil som i grunden allerede Platon begaar i sin dialog om staten.

Men Machiavelli forglor sig endvidere paa „staten", det almene vel, som om den enkelte ikke var til, eller var meget mindre værd. Han naar i sit system med andre ord, trods den før nævnte anerkjendelse av folkesuveræniteten, slet ikke frem til alle borgeres frihet og likhet og deres ret til at delta i statens styre; den

enkeltes frihet er ikke tryg i et slikt system. Det er vistnok at forlange for meget; for dit naadde først den franske revolution. Men allikevel synes der mig i denne begrænsning atter at være gjemt et snev skolastik, som altsaa har trængt sig gjennem systemets ytre, formelle skal og ind i

187selve stoffet. — Desuten er jo staten selv, likesom moralen, en organisme, noget i uavbrutt vekst, ikke anorganisk kemi eller et ædelt metal, som bare kjender gjentagelse som tilværelsens form; staten har sit billede ikke i diamanten, men i blomsten.

Allerede i sin første politiske avhandling (den om oprørerne i Chiana-dalen) sier Machiavelli ensteds — og han gjentar det siden mangesteds: i betragtningerne over Livius, i Fyrsten og i sine digtninger: „Verden var altid bebodd av mennesker som bestandig har hat de selvsamme lidenskaper: altid var der én som lystrer og én som befaler; én som lystrer ugjerne og én som lystrer gjerne, og én som gjør oprør og blir straffet." — Denne historiens almen-lærdom er grundlaget for hans politiske livsvisdom ; ti historien er i hans øine den ledende stjerne for menneskers handling og liv. Det er hans syn paa utviklings-princippet i verden. Og vi kan jo ikke med billighet laste ham for det at han ikke lærer evolutionen. Men heller ikke dette resultat er maaske saa ganske fremmed for den skolastiske tænknings ytre form : Midt i et opløsningens og karakterutviskel-sens tidsrum hævder han at mennesket altid er sig selv likt, et uforanderlig mineral. Og historien altsaa en størknet enhet. — Det er et dypt konservativt syn paa menneskelivet, et farlig og reaktionært syn.

Vi har jo nu i aandslivet, særlig de sidste decennier, lidt under det motsatte feilsyn: Utvikling opfattedes næsten tilslut som princippet. Man kunde engang høre ledende radikaler slaa fast under almen

188tilslutning- „Den som ikke lever i nuet, har overhodet ikke levet," — og med liv i nuet mente han deltagelse i øieblikkets aktuelle problem-diskussion paa ytterste fløi. Og det igjen avlet vor tids hæseblæsende hast; de stadig nye maskiner og sølle opfindelser skjøv paa. Det blev derfor delvis de rap-fotedes og de raptungedes gyldne tid ; det er ogsaa hemmeligheten ved at dagspressen svang sig op til at føre det store ord i aandslivet. — Princippet blir dog selve stoffet, som er under utvikling og gjemmer den levende trang, evnen til utvikling. Og Machiavelli lærer altsaa med hensyn til kulturutviklingen at alt vil ha sin tid ; fremskridtene er ikke saa rivende hurtige som folk flest tror, og menneskene vandrer i halen paa hverandre, tankeløse som sauene paa en sti. — Naar man ser hen til den tid, det f. eks. tok for realisationen av hans nationale idé, saa maa han jo sies at ha faat en smule ret; naar man ser hen til hvad man nu under verdenskrigen har været vidne til ute i Europa: har han da maaske faat uret ?

Man vilde vel ogsaa paa grund av dette konservative moment stemple et slikt desillusionert syn paa menneske-livet og paa historien som pessimisme, hvilket jo er det samme som konservatisme, eftersom begge mangler tro paa utvikling. Hans syn paa folket som saadant er tilvisse mørkt; han sier saaledes ensteds at det at bygge paa folket er at bygge paa søle („fango"). Men jeg tror allikevel ikke at hans syn paa mennesket er saadan uten videre asketisk arv fra middelalderen, som en biograf an-

189tyder ; det er vaaknet og har fæstnet sig under hans personlige berøring med den forvorpne samtid, det er hans særlige eie, hans livssyn. Forsaavidt er det med hans pessimisme ganske som med hans skepsis. Svakheten ved hans verdensbetragtning, filosofisk set, maa imidlertid bli at han opfatter det onde, troløsheten, som postulat og a priori som hørende til og som uundværlig bestanddel i den kosmiske husholdning. Denslags maa jo dog bevises. Det bevis leverte ikke Machiavelli; han bare saa sig rundt i sin samtid, saa den ind i ansigtet kjølig som en kemiker : og der saa han at „sletheten" ikke manglet nogensteds. Saa tok han det onde med i sin opbygning som det faktum, det syntes ham ; just i det blik paa og ved den bruk av kjendsgjerningen er der noget helt umiddelalderlig. — Det er endvidere ganske taapelig, naar hans forfølgere ned gjennem tiderne har villet gjøre denne indsigt til ensbetydende med at han fremelsker det onde.

Fatalist er han imidlertid ikke ; han lærer ingensteds at skjæbnen alene formaar at kue noget væsen. Han tror jo endvidere, som nævnt, f. eks. paa statsinstitutionernes indflydelse paa menneskene, han tror paa lovenes store rolle. Og med hensyn til de nedsættende domme om nutiden og dens historiske mænd i forhold til fortidens spør han sig ensteds hvad grunden kan være til det: Jo, svarer han, det kommer bare av at ved bedømmelse av fortiden

spiller ikke misundelse ind som ved bedømmelse av éns egen samtid. Men bak de ord ligger der jo gjemt et bestemt forsvar for nutiden i forhold til den

190meget priste gamle tid. Altsaa ikke den pessimisme, som lærer at menneskeheten utvikler sig til det værre.

Men pessimisme kan man jo godt kalde det; den glose kan man ogsaa bruke om hans kosmiske syn : at alle og alt er bestemt til at forsvinde og utslettes, endog som navn. Men glosen forutsætter vel ellers beklagelse over verdensstyret, ja klynk. Machiavelli er i ethvert fald en for stor og sterk natur til at han nogensinde henfaldt til denslags: han ser paa det rolig som en læge.

Allerede i det som ovenfor er anført har man skimtet filosofiske selvmotsigelser i hans system. Vi kan antyde flere : Naar f. eks. alt skal forsvinde, eksisterer der altsaa i virkeligheten ingen evige love, og da kan selvfølgelig heller ikke den sats gjælde, at menneskene altid er de samme. — Der er ogsaa hin selvmotsigelse, som han tildels maaske har trukket med ind fra middelalderens teologi, nemlig der hvor han lærer at menneskene i sit forhold til staten er i bund og grund onde, og der derfor maa love til, som skal tvinge dem til at være gode: Her sier jo vi ialfald at love nytter ikke, om man ikke gaar ut fra at der er en kjerne godt i menneske-naturen, — foruten at lovene maa være gjenspeil av folkets almene rets-bevissthet. — Vi kan nævne mere av samme art teoretiske svakheter: Man tømrer op, ræsonnerer han, et hus for folket, nemlig en ståt, og alle midler er brukbare til bygningens opførelse. Men saa? naar man indbyder folket at flytte ind? den moralsk giftige atmosfære, som folket indaandet, da

191det bivaanet opbygningen? det som kaldes eksemplets magt ? Hvem borger for at ikke folket, naar det lærte bygmesterens knep, fortsætter med samme midler efterat det har faat sig den optømrede ståt overdraget ? Hvem avgjør tidspunktet, naar en stats havsnød er forbi? — Særlig maa jo denne betænke-lighet gjælde, om folket er i bund og grund bedærvet. Og her er man i mine øine ved systemets største svakhet: paradoksernes farlighet, naar de blir menigmands eie. Vi har saaledes set det ved denne krig, da Nietzsche koker i korporal- og børsbaroners hjerner. Paradokser er nemlig kunstprodukter, og beregnet paa kunstnere; de forutsætter ialfald det gemyt. Men menigmand er nu engang i flertal; han er det iblandt statsmændene og diplomaterne ogsaa, deres forstaaelse og evne til at nyde kunst ligger visselig ikke over den almindelige mands niveau. Machiavelli har forresten aabenbart selv øie netop for denne sine syllogismers fare; det er det satiriske syn som ligger bak det ræsonnement han lar skriftefaren gi til bedste i sin monolog i Mandragora, da denne beviser egteskapsbruddets berettigelse.

Denslags selvmotsigelser bunder egentlig og inderst inde i Machiavelli s egen sjæl; de bunder i hans egen pendlen mellem haab og mishaab, idet hele hans system og alle hans satser, som jeg har sagt, maa sees paa den aktuelle bakgrund. Jeg mener med andre ord at ogsaa her maa som forklaring det psykologiske træde til, nemlig den fortvilelse, som brænder paa dypet av hans sj^el og gramser famlende om sig efter alle midler. Motsigelsen er

192Machiavelli's egen spænding, om kuren vil lykkes; det er lægens stemningsmotsigelser, naar de sidste midler er ordinert, mens den syke ligger og strider med døden. —

I det praktiske, hvor hans teorier skulde realiseres, møtte han selv motsigelser. Her tænker jeg særlig paa nationalmilitsen i sammenligning med leiehære: han gjorde der den erfaring at leiehære, som stod i fiendeland, allikevel slos bedre, saafremt der ingen utvei var til flugt, men de bare hadde valget mellem at seire eller at dø. Og han hadde dog gjort regning paa at folket selv, naar det kom i vaaben, skulde slaas med fortvilelsens mod for arne og aker : Det sat isteden feigt inde i sine markmushul og stirret ut paa fienden. — Motsigelser i det praktiske er der ogsaa av anden art. Jeg har før antydet den som kom tilsyne ved Pisas underkuelse: Det var jo en fri republik efter Machiavelli s hjerte ; og det var desuten ikke der faren truet Firenze og Italien som folk. Han sat dengang med kortsynte særmaal i sin kamp for frihet og hadde bare øie for sin kommune, ofret for den av det heles velfærd.

Men hans nationale idé, som fra først av ingenlunde var klar, modnet med begivenheterne. Og i tilslutning til dette vil jeg her oversætte Fyrstens slutningskapitel, som løper ut i en opfordring til unge Lorenzo Medici, hvem

han tilsidst dedicerte verket, om at gripe ind og befri Italien fra „barbarerne". Boken blev skrevet bare en fem aar efter Pisa s underkuelse. \ \

„Idet jeg altsaa samler alt det, jeg ovenfor har ut-

redet, og overveier med mig selv, om det for nærværende er slike tider i Italien at man forstaar at vurdere en ny fyrste, og om der er stof, som en klok og dygtig mand kan finde sig foranlediget til at føre i en ny støpeform, som vilde bringe ham ære og Italien som helhet gagn, tykkes det mig at der peker saamange ting i retning av en ny fyrste at jeg ikke skjønner hvad tid nogensinde skulde været mer egnet for denslags. Og hvis det, som sagt, var nødvendig, for at faa øie paa Moses's dygtighet, at Israel s folk først maatte være træller i Ægypten, — og, for at erkjende Cyrus's storhet og mod, at perserne var blit underkuet av mederne, — og, for at belyse Teseus's udmerkede egenskaper, at atenien-serne blev et splittet folk: saaledes var det for nærværende nødvendig — for at erkjende den italienske aands kraft — at Italien blev ført dit hvor det nu staar, og at det først maatte bli mere træl end jøderne, mere tjener end perserne, mere splittet end atenienserne : uten høvding, uten institutioner, prylet, plyndret, sønderrevet, overrendt, — og at det maatte ha taalt ødelæggelser av al slag. Skjønt der til denne dag paa grund av en eller anden personlighet Cæsar Borgia) nok kan ha vist sig en og anden lysstripe, saa man kunde tro, han var sendt av Vorherre til dets befrielse, saa har man ikke desto mindre maattet se paa, hvorledes han senere, netop naar sakerne var i allerbedste gjænge for ham, er blit forstøtt av skjæbnen. Med den følge at landet, latt tilbake som livløst, nu venter paa hvem det kan være som skal læge dets saar og gjøre en slut paa

plyndringerne og blodbadene i Lombardiet, paa ut-sugeriet og brandskattingerne i kongeriket Napoli og i Toscana, og som skal helbrede det for disse saar som allerede har knutet sig til svulster paa grund av den lange tid. Man ser, hvor det beder til Gud at han skal sende det en mand, som kan befri det for denne grumhet og overmod fra barbarhold- Man ser, hvor det endnu staar rede til med glæde at følge en fane, bare der kommer én som reiser den. — Ei heller skimter man i øieblikket hvad andet det kan bygge sit haab paa end det at jert berømmelige hus kan komme i spidsen for dette frigjørelses-verk, dette hus som jo staar saa høit i ry for dygtighet og held, og dertil er gjenstand for særlig gunst fra Gud og kirken, hvis høieste stilling det nu beklæder Leo X, Lorenzo's farbror). Dette vil ikke falde Jer meget vanskelig, hvis I holder Jer for øie de mænds handlinger og liv, som jeg ovenfor har nævnt; skjønt hine mænd er sjeldne og merkelige, saa var de dog ikke desto mindre bare mennesker; og enhver av dem hadde ringere anledning end den, som her for nærværende er. For deres forehavende var ikke mere retfærdig end dette, ei heller lettere, ei heller var Gud mere venligsindet mot dem end mot Jer. Her er den store retfærdighet, fordi den krig er retfærdig, som er uundgaaelig, og fordi vaabnene er hellige hvor der ikke gives haab utenom dem. Her er den største beredvillighet, — og der kan ikke, hvor der er stor beredvillighet, bli tale om stor vanskelighet, forutsat at man bare tar til mønster disse som jeg har foreslaat Jer at ha for øie. Desforuten

ser man her fra Guds side en ekstraordinær ledelse, som er uten sidestykke: havet har aapnet sig, en sky har synt Jer veien, klippen har heldt vand, her har regnet manna, — alt samler sig for at øke Jer storhet: Resten faar I gjøre. Gud ønsker ikke at gjøre altsammen, for ikke at fravriste os den fri vilje og hin del av æren, som tilkommer os. — Det er ikke at undres, om nogen av de før nævnte italienere ikke har formaadd at gjøre det som vi faar haabe, jert berømmelige hus gjør. Og om i Italiens hyppige revolutioner og i de saa mange krigens tilskikkelser det altid har set ut som om de militære evner var utslukket i folket, saa er dette bare saa, fordi de gamle hærordninger ikke var gode, og der ikke er opstaat nogen som har forstaat at finde nye. Intet skaffer en ny mand, som dukker op, slik ære som nye love og nye hærordninger, som uttænkes av ham. Naar denslags ting er vel begrundet og i sig selv vidner om storhet, gjør de sin mand værdig til ære og merkelig; og i Italien skorter der ikke paa stof, som man kan paatrykke hvad form somhelst: Her er stor dygtighet i lemmerne, naar der bare ikke hadde skortet paa hoder. Hent bevis fra tvekampene og fra kampstevner mellem et faatal, hvor italienerne er overlegne i kraft, i hændighet, i geni. Men straks man kommer til hærene, er de egenskaper borte : alt kommer av hodernes daarlighet; for de som forstaar noget, lystrer ikke, — og alle tror de, de forstaar, fordi der til denne dag

endnu ikke har været nogen, som baade ved dygtighet og ved held har vist sig saa stor, at de andre veg

198plads. Herav er saa følgen blit at i al denne tid, i alle de krige som er ført de sidste tyve aar, har hæren gjort sine saker slet, saasandt den var helt italiensk i sin sammensætning: Det var først Taro 1 vidne til, siden Alexandria, Capua, Genua, Vaila, Bologna, Mestri. Vil derfor jert berømmelige hus gaa i de udmerkede mænds fotspor, som frigjorde sine lande, er det fremfor alle andre ting nødvendig som virkelig grundlag for ethvert foretagende at sørge for egne tropper; for der gives ikke hverken mere paalidelige eller virkeligere eller bedre soldater. Og selv om hver enkelt av dem kan være bra, saa vil de samlet bli endda bedre, naar de ser sig anført av sin fyrste, og berømmet av ham og underholdt av ham. Det er nemlig nødvendig at forberede sig til en slik dyst, for med italiensk dyg-tighet at kunne forsvare sig mot de fremmede. Skjønt det schweiziske og spanske infanteri er anset for forfærdelig, saa er der ikke desto mindre hos dem begge mangler, hvorfor en tredje hærordning nok vilde kunne ikke bare holde stand imot dem, men ogsaa ha haab om at seire. Spanierne kan nemlig ikke staa sig mot kavaleri, og schweizerne igjen blir nok rædde for infanteriet, naar det tørner imot dem i kamp, haardnakket som de selv. Man har saaledes set paa, og man vil i fremtiden faa se paa, at spanierne ikke kan staa sig mot fransk kavaleri, og at schweizerne vil bli ødelagt av spansk infanteri; skjønt man ikke paa det sidste felt er helt færdig

Og de flg. navne: byer og steder, hvor slag hadde staat i Italien.

199med sine erfaringer, har man dog set en liten prøve under Ravenna-slaget, da det spanske infanteri tørnet sammen med de tyske geledder, som bruker selvsamme slagorden som schweizerne: her var spanierne, ved at kroppens bevægelser var fri og hjulpet av sine smaaskjold, trængt frem mellem og indunder deres spydrækker og stod sikkert, mens de gik løs paa dem, uten at tyskerne hadde nogen utvei med det; hadde ikke kavaleriet været der og gjort schok, vilde de ha gjort ende paa dem alle sammen. Man kan altsaa, naar man kjender manglen hos det ene og hos det andet av disse infanterier, reformere opstillingen fra grunden av, saa den kan holde stand mot kavaleri, og samtidig ikke behøver at frygte infanteriet. Hvilket sker ikke ved at skape nye vaabenarter, men ved en ændring i kampmetoden. Dette er av de ting som, naar de forordnes fra nyt av, skjænker en ny fyrste ry og storhet. — Derfor maa man ikke la denne anledning gaa fra sig. Paa det at Italien efter en saa lang tids forløp kan faa skue sin befrier. Jeg evner heller ikke at uttrykke med hvilken kjærlighet han vilde bli mottat i alle de provinser, som har lidt vondt ved disse oversvømmelser av fremmede, med hvilken tørst efter hevn, med hvilken urokkelig tillid, med hvilken pietet, med hvilke taarer. Hvilke porter vilde vel lukke sig? hvilke byer vilde negte ham lydighet? hvilken misundelse vilde reise sig imot ham? hvilken italiener vilde unddrage ham sin underdanighet? I hver mands næse stinker det av dette barbarvælde. La derfor jert berømmelige fyrstehus gripe

200dette kald med det mod og med de forhaabninger, som man griper retfærdige foretagender, paa det at under dets merke baade dette vort fædreland kan adles, og hine ord av Petrarca under dets auspicier kan vorde sandhet:

Se, kraften sverdet hæver

mot vildskaps vold! og kort blir dystens stund: End oldtids mandsmod lever hos hver italiker i hjertets bund."

Ovenpaa et saadant kapitel er der ingen grund til tvil om bredden og dybden av Machiavelli s nationale bevissthet. Her er idéen modnet, uten selvmotsigelse. Og av det som før er sagt om hans politiske alliance-arbeide under embeds-aarene: Er der egentlig tvil om hvor hans tanke særlig færdes, naar han her nævner barbarerne? Med Frankrike ønsket Machiavelli forbund; men under Medici var det tyskerne, som begyndte at oversvømme halvøen, og nu grasserte der.

Forresten er det ikke saa at Machiavelli var den første i det nye Italiens historie, som følte smerten over folkets uværdige stilling og over fremmed-flommen. Nationalfølelsen er igrunden gammel i Italien. Der er en lang og bevisst linje helt fra de ældste tider; og uviljen har en bestemt adresse. Men det kom kun til orde hos folkets største aander. Machiavelli var derimot den første store statsmand, som var optat med politiske, praktiske planer for at rense landet. Petrarca s merkelige og høistemte, sterkt følte canzone „Italia mia" (mit Italien) den hvorfra Machiavelli ogsaa citerer hine linjer tilslut i

201Fyrsten — er noksom kjendt, med det sørgmodige lovkvad til hele halvøens folk, „latin sangue gentile" (det ædle latinske blod), som han kalder det, Leo-pardi s første forløper. I nævnte canzone spør Pe-trarca ensteds : „Hvad har her i landet alle de fremmede sverd at gjøre? Hvi farves vor grønne jord av barbarernes blod ?" Og længer nede i samme canzone heter det: „Godt sørget naturen for vort land, dengang da den la Alperne som skjold mellem os og den tyske vildskap" (rabbia).

Langt, langt tilbake hadde folkeslag nordfra skyllet indover halvøen. De kom i bølger, bestandig ny flom, og ny flom. For landet med sin glade sol og al sin utadvendte natur lokket de plumpe sanser. All erede Dante s sprog, hvor der bl. a. møter én saa fuldt av tyske eller nordiske gloser, taler høit om overrislingens magt; og noterer man sig f. eks. gloserne, viser det sig at det fremmede omtrent utelukkende er gloser om vaaben og krig, ogsaa om jagt; de er delvis helt indforlivet og lever, som bekjendt, den dag idag i det italienske sprog; er kan-ske, naar det kommer til stykket, et av de elementer som har skjænket dets stil dens aller vidunderligste aroma. Det er saa ogsaa paa andre omraader; saaledes hævder historikere fra iMachiavelli av at f. eks. striden i Firenze mellem ghibeliner og guelfer egentlig inderst inde var en race-kamp mellem tysk indflytter-adel og den indfødte borgerklasse. — Raceblandingen har gjort sit til at folket reiste sig igjen ovenpaa Romerrikets fald. Og efter min mening har longobardernes folkestripe, som i sidste instans

202kom helt fra Elbens munding, sin andel i selve renæssansens kunst. Men nu paa Machiavelli s tid var ny overrisling nordfra ganske upaakrævet i enhver henseende.

Ogsaa særtypen, den omvankende tyske ridder, hadde langt tilbake fæstnet sig i folkebevisstheten, de er staaende skikkelser, færdige allerede paa de første novellers tid; ialfald er de det hos novellisten Sacchetti (født ca. 1 330), som tegner billeder av deres specielle art æresfølelse, og gir dermed ogsaa italienerens syn paa disse, som dreves viden om av lavpandet slagsmaalstrang, lik okser i parringstiden. Man faar imidlertid fastholde, at dette er synet paa den tyske øriger; selve det tyskefolfc kjendte heller ikke de. OgBoccaccio vet om andre sider, f. eks. deres nøiagtig-het i pengesaker. En novelle av Sacchetti (CL) fortæller saaledes en anekdote om en florentiner, som blev valgt til borgermester („podestå") nord i Padua: Han var meget uanselig av vekst; og da han skulde utstyre sig for at reise og overta embedet, foreslog derfor hans venner, at de skulde skaffe ham en svær hjelmprydelse, idet han, som de vittig sa, kunde gjøre det motsatte av damerne, naar de var smaa av vekst: de la paa under skohælen. Hjelmpryden skulde være en bjørn i halvfigur, med labberne i veiret og klatrende; og inskriptionen skulde hete noget som:

„Ikke leke med bjørneklør:

Ellers faar du rift og blør !"

(„non ischerzare conl orso, senon vuogli esser morso"). Da han saa i det utstyr passerer Ferrara paa sin reise, staar der en tysk ridder paa torvet, som øie-

203blikkelig blir vår hans hjelmpryd og „snakket i sit sprog hovmodig sigende: Hvad er det for én som bærer min hjelmbusk?" Og han roper paa sin væbner at han paa timen skal bringe gangeren, ti han vil slaas med borgermesteren; tyskeren var en vældig kar, og het „herr Scindigher". Det blev svare til opstyr; folk samlet sig om kamphanen og søkte at stagge og snakke ham fra; men ingenting nyttet. Borgermesteren begyndte at bli nervøs; man akkorderte ivrigere og ivrigere. Og enden paa det blev da at borgermesteren svarte mellemmændene: Det er ikke hans hjelmpryd; en florentinsk maler laget den for mig, og den har kostet mig fem fioriner; men vil han endelig, saa kan han sende mig fem fioriner, saa skal han faa hjelm-merket. Herr Scindigher sendte straks sin tjener hen med de fem og lot hente hjelmpryden, ved hvilket kup „han tyktes sig at ha beseiret en hel by", som det heter i novellen med italienerens overlegne syn paa komik. Men borgermesteren finder sig en maler i Ferrara, som lager ham en ny hjelmpryd, nemlig en bavian i halvfigur, klædt i gult, med et sverd i haanden — og dette sidste bytter han med et rødmalet spyd: Det blev hans vaabenmerke. Og med det drog han saa til Padua. Det nye kostet to fioriner. „Saa han tjente tre fioriner paa det, og tyskeren, han blev ved bjørnen", gjentages det lunt klukkende tilslut. — Hos Sacchetti er der endnu en anekdote, som fremviser samme art lavpandet lanseknegt i hans møte med en gløgg italiener, som er utover urmenneskets kulturfase: Der var engang

en italiensk ridder, som

204hadde et hestehode („testa di cavallo") til vaaben-merke. En tysker fik øie paa det, og skikket paa timen bud, at enten skulde det fjernes, eller ogsaa vilde han slaas med ham. Italieneren svarer: „Aa! hvad er det for hjelmpryd han bærer, den hugprude?" Og budet svarte: Et hestehode. Og denne svarte: „Mit er et mærra-hode („testa di cavalla"). Saa de har ikke nogetsomhelst med hinanden at gjøre." Budet vendte tilbake. Og tyskeren sa sig tilfreds med den forklaring.

De ældste anekdoter opviser altsaa fra italienernes side et færdig syn paa typen; det syn ligner ellers det, keltibererne hadde paa vore bolde forfædre vikingerne, naar de i Vesterled brændte og skjendte og la irsk kultur øde. Den italienske novelles billede kan forøvrig ingenlunde sies at være karikert; Sifrit, nationalhelten i det tyske folks epos Nibelungenlid, opfører sig i ganske samme aand. Da han nemlig i tredje sang kommer til kong Gunter's hof i Worms for at fri til hans søster, den for sin skjønhet navnkundige Krim-hilt, gjør han sin entré som beiler i kongsgaarden under stor mund og skryt, ganske uten foranledning fra de andres side; stevner uten skjellig grund brødrene til tvekamp om deres eget rike, og ender sin merkelige hilsen med at han gir en god dag i, om de liker det eller ikke: „Jeg vil nu tiltvinge mig alt hvad I monne ha. Lande og borger, alt skal bli mig underdanig," sier han. En beilers optræden altsaa ganske analog den, vore ældste, forhistoriske berserker viser, hine staaende sagnfigurer og faste bygdeplager i sagaen, som stevner til holmgang

205sin vordende svigerfar for at tiltvinge sig giftermaal og hans gaard. Sifrit er imidlertid tyskernes folkehelt i deres beundrede nationalepos fra ca. 1 1 50, mens allerede dengang vor ældste saga (for ikke at nævne Kongespeilet) jo har andre regler for god tone, naar man ved hove bærer sit erend frem. Ialfald formaar ikke jeg paa dette punkt at se forskjel paa Sifrit og „herr Scindigher". Men endog i Worms blir der stort opstyr over dette besøk av Sifrit og hans folkeskik; man stikker sine hoder bestyrtet ut av kongeborgen, undrer sig, titter paa gjesten, og nogen søker at snakke ham til fornuft. Det nytter ikke at hævde, man slet ingenting har utestaaende med ham; han bare gjentar: »Jeg vil styre over alt"; men føier nu rigtignok til, i paatrængende ridderlighet: „Og ogsaa mit arverike, om du erhverver det med magt, det skal med lov og ret vorde dit." Man lægger sine hoder i bløt paa kongeborgen for at hitte en løsning ut av disse haarde vilkaar; og blir tilsidst enig om at bede om godt veir ; forsikrer ham krypende at de vil være hans venner, samt spør ham om han ikke vil ta til takke og slaa sig ned paa borgen: Det gjør han! Kort sagt, det ender som bekjendt med at Sifrit blir brødrenes høire haand, som i vild selvopofrelse ikke kjender grænse for sin hjælpsomhet: han redder deres kongerike mot sachserne, han betvinger i Gunters navn endog dennes knipske dronning brudenatten. — Han mente altsaa ikke noget større med sin første optræden, — bare utslag av „gemüth"! han lider av ulyksalig tørst efter at komme i hjerteforhold til mennesker.

206Det er hans form, den germanske urtypes, en eventyrlig gammel form for folkeskik, som fik stivne til racetræk. Eller kanske denne paatrængende tørst egentlig bare er en følge av folketomhet, av ensomhetsfølelse. Vi saa jo denslags skikkelser — ialfald før i tiden — i vore avsides daler og fjorder, naar f. eks. en ny embedsmand ankom til bygden: da møtte man ham iblandt just paa det vis for at komme i rapport og lære stoffet i ham at kjende, — for aandelig at „prøvas"; naar saa de par fantord var utvekslet og et godt svar var kommet igjen, blev angriperen for sin levetid hengivenheten i person. Det er ellers et dyrisk træk : at maatte stanges for at kunne staa fredelig i baas med én. Men længere syd, i sollyse landes folkemylr eller hos andre racer, gouterer man ikke denne urform for gemytlighet; man slaar en vits og beder „herr Scindigher" gaa fanden i vold ; i Italien ialfald har man glosen paa den slags gjesters optræden, den heter „forsennato" (vanvittig). Slik gaar det privat; „herr Scindigher"s utrolige formløshet høster kulde. Internationalt kan den, som bekjendt, bidrage til at nedkalde katastrofer. Der er noget av verdenstragedie i denne konflikt: et overstrømmende rikt gemyt, men som helt mangler form og derfor ganske misforstaaes, naar det møter kjølige racer. Og det er det underlige at statsmændene slet ikke kjærer sig om at finde midler til at stagge anlæg, som fører til den slags rivninger; isteden faar generalstaber lov at utnytte det og lar det forbene til „offensiv aand". — Men efterat den biologiske proces var færdig i Italien, efterat folket ved blodsblanding var fornyet,

207og kulturen, delvis som følge av den, var slaat ut i kunstnerisk blomstring, blir altsaa likefuldt fremmed-flommen ved at skylle i bølger indover halvøen. „Herr Scindigher" er typen for denne overflødige og upaakrævede strøm ; og det er en saadan bølge, som Machiavelli oplever og søker i sin politik at dæmme op imot. Da har kanske ogsaa „herr Scindigher" mistet noget av sin lavpandede oprindelighet; det er vel denne nye lanseknegt-type Dürer har tegnet, blodfuld og tung, med en moralsk døgrvild, forraadnet sjæl, avstumpet ved synet av alt det grumme de har været med paa, forsumpet gjennem herreløst arbeidende blodtørst. Samarbeidet med de spanske tropper paa halvøen, som var en følge av Spaniens og Tysklands forening under én keiser (Karl V), har visselig heller ikke gjort dem mildere av sind og haand-verk. Og det er i denne type, Machiavelli under sidste del av sit liv møter repræsentanten for Tyskland, som altsaa ikke længer hadde spor av historisk mission paa halvøen. Jeg har før nævnt, hvor han ser skarpt paa fransk folkesjæl, ja hvorledes han ved omtalen av tyskerne næsten synes at opstille dem som mønster for Italien: siden, da denne nye invasion er fuldbragt gjerning, og han ser typen i virksomhet søndenfor Alperne og paa sin egen grund, skifter han syn. Det er forresten ikke bare han som fordømmer dem. Fra vennen Francesco Vettori er der et brev, dateret Firenze 1526, hvor han fortæller om lanseknegtenes optræden nordpaa: „Her er kommen folk fra Milano og Cremona, som har avgit en slik beretning om de keiserlige, saavel spaniere som

208Tyske lanseknegter. (Durer)

14 — Kinck: Renæssanse-mennesker. 209tyskere, at der ikke findes nogen som ikke foretrækker selve djævelen for dem." I en anden forbindelse har jeg fremhævet angsten som tidens sott: det var netop i aarene omkring dette Vettori's brev, at denne sott for de enkelte sinds vedkommende legemliggjorde sig i angst for det overnaturlige, som er tyskekeiseren, manden av det eventyrlige held, og for hans herjende lanseknegt-horder; for disse sind er de maren over folket, selve folkeangsten. Og mot denne bakgrund reiser sig og renser sig Machiavelli s nationale syn, helt og frit. Just i det aar er der fra ham et kort brev til Fr. Guicciardini, som da hadde faat overledelsen av pave Clemens VII's tropper; i det gjennemgaar han i raske træk den politiske situation i Italien og pavens holdning ; saa klemmer han pludselig ned, og paa latin: „Ryk op med rot disse fæle vilddyr, som ikke har anden likhet med et menneske end ansigt og stemme!" („Extirpate has immanes beluas quae hominis praeter faciem et vocem nihil habent"). Det er hans nye syn, hans sidste ord om denne sak.

Der kan efter dette selvsagt ikke være tvil om hvad slags fremmedinvasion hans nationalfølelse nærmest reiser sig imot. Nu er der heller ingen selvmotsigelse længer med hensyn til det maal, hans politiske system sætter sig.

211 POLITISK VIRKSOMHET

FRA 1513 AV.

I det praktiske, i realisationen av idéerne, der møter den store og egentlige motsigelse op. Machiavelli maatte nemlig de sidste 14—15 aar av sit liv se paa noget andet end det Italien, som han hadde drømt om. Men det er jo ingen selvmotsigelse ; der bærer han heller ikke nogen skyld. Vi ser ham her klarest for os ved at skaffe os et rids av den politiske utvikling fra 1513, det aar han sættes ut av spillet og blev fjernet fra offentlig befatning med statens ting.

Som før paavist var Machiavelli i det politiske ingen tyende-sjæl, av dem, en opkomling-æt som Medici selvfølgelig satte mest pris paa; det var der-imot hans eftermand som sekretær i „Ti-mandsraa-det", Niccolö Michelozzo. Om Machiavelli derimot danner der sig et tomrum. Ingen hadde bruk for hans ildsjæl, eller engang for hans gode raad. Og miseren blev hans hverdags-fælle.

Men en mand saa sammenvokset med sin stammes instinkt og vitalitets-følelse som Machiavelli, en mand som aldrig nøiet sig med at utfinde de person-

212lige og individuelle motiver, men soknet i historien og hadde med dette sit instinkt fornemmet at selve folkene eier en sjæl, en blind drift som styrer dem, en slik mand formaar selvfølgelig ikke at sitte uvirksom og rolig se paa det som sker.

Med Medici paa pavestolen er Firenze s og Kirkestatens skjæbne bundet mer og mer uløselig sammen, pavens

skiæbne er Firenze s skjæbne. Samtidig er Italiens politik saa indviklet at man let ganske mister traaden ; hemmeligheten er nemlig, som før nævnt, at pave Leo X, mens krigen raser om ham, er ganske blottet for politisk idé.

Fra disse par første aar efter 1513 er der en fortrinlig privat brevveksel mellem Machiavelli, som sitter ute paa ættens landeiendom, og hans ven og overordnede under Tysklands-ambassaden, Firenze s nye gesandt hos paven i Rom : den før nævnte Francesco Vettori, en stilfuld, egte florentinerskikkelse og intelligent kunstnersjæl, som gang paa gang beder Machiavelli om gode raad i anledning av den politiske krigssituation paa halvøen: „. . . jeg vet noksom at min bøn er vanskelig, og at jeg har fremstillet saken heller forvirret end omvendt. I med jer klokskap og geni og erfaring vil bedre indse hvad jeg har villet si, end jeg har kunnet skrive det. Og jeg skulde gjerne ønsket, I vilde utrede denne sak paa en maate som om I tænkte, paven fik jer skrivelse at se. Og tro ikke at jeg skal tilvende mig æren for den, for jeg lover Jer at vise den frem som jer skrivelse, om jeg anser det heldig. Jeg har heller aldrig tilvendt mig andres ære og eiendele, mindst det tilhoren de

213Jer, som jeg elsker som mig selv . . ." Der er en del om fælles venner og privataffærer; men snart sætter det ind med politik. Fremfor alt er der tre breve med vidtløftig, men klar utredning av situationen. Og her hævder Machiavelli straks at paven bør vælge sig en bestemt fiende — den nemlig som er den fælles fare for Italien, for alene den vilde formaa at holde alliancen levende for længere tid. Denne bestemte fiende og fælles fare er Tyskland — „kittet som kunde holde dem sammenknyttet", som han kalder det i et av sine første breve fra 1513, skrevet straks efter at han er ute av torturkamret ; paven burde søke at faa istand forbund med Frankrike, Spanien og Venezia, det blir i længden det eneste sikre dæmme imot tysker-flommen, — „dersom jeg var pave," lægger han ofte til. Vettori er ikke en langtskuende statsmand, og slet ikke nogen energisk ; han lever for dagen og helder til tyskvenlig politik. Men virvaret føler da ialfald han, og skriver efter gode raad. — Et par maaneder efter ovennævnte brev er der et nyt fra Machiavelli til ham, som begynder slik: „I ønsker ikke at denne stakkars franske-kongen skal faa igjen Lombardiet: jeg skulde ønske det. Jeg er ræd, jert ikke-ønske og mit ønske ikke har samme grundlag av naturlig sympati eller lidenskap, — som altsaa faar Jer til at si nei og mig til at si jo. I støtter jert nei med paastand om at det er større vanskelighet ved at skape fred, naar kongen faar vende tilbake til Lombardiet. Jeg paastaar, for at støtte mit jo, at saa er ikke tilfælde, men at, naar freden er sluttet paa det vis

214som jeg sier, vil den bli tryggere og varigere . . ." Saa gaar han atter ind paa de enkeltheter som efter hans mening godtgjør at Frankrike er den eneste naturlige alliance for paven. — Et par uker senere er der atter et brev som svar paa et meget langt fra Vettori, som holder paa sit, men dog ønsker yderligere redegjørelse, tydeligvis i en uklar følelse av at han og alle har uret. Machiavelli gaar mer og mer i detalj ; denne gang leverer han ogsaa skarpe og litet flatterende portrætter av Europa s regjerende fyrster — momenter som ogsaa maa tas med i beregningen; Han sier: „Vi har en klok pave, og dertil myndig og respektert; en ustadig og letbevægelig keiser (s : Maximilian) ; en foragtelig og feig franske-konge (s • Ludvig XII); en mut og gjerrig spanske-konge; en rik og raa og ærelysten Englands-konge : Henrik VIII) ; schweizerne, dyriske og seirssæle og hovmodige ; og vi italienere er fattige, forfængelige og krypende . . ." Dette er det fyrste- og menneskemateriale som foreligger ; det er just ikke løfterikt. Og dette brev ser da heller ikke videre lyst paa fredens mulighet. Veien er imidlertid i hans øine likefuldt

den samme : Forbund med Frankrike: .....Og er

ikke Frankrike tilstrækkelig, saa ser jeg ialfald ikke anden utvei; og da vil jeg med Jer sætte mig ned til at begræde vor undergang og trællekaar, som nok kommer engang i vor tid, om det ikke netop kommer idag eller imorgen . . ." Utpaa vaaren næste aar er der atter et politisk brev fra Machiavelli; i mellemtiden har brevene dem imellem væsentlig indeholdt privat-affærer, tildels mandfolke-anekdoter av

215skabrøst indhold om fælles venner og bekjendte. Nu følger der flere, hvor Vettori spør og Machiavelli grundig behandler pavens stilling. Det politiske hovedspørsmaal, Firenze s gesandt er optat av, er følgende : Hvad skal paven gjøre under det sammen-støt som forestaar i anledning av Milano, mellem paa den ene side Frankrike, England og Venezia — disse vil erobre Milano tilbake og paa den anden side schweizerne, Spanien

og tyske-keiseren — disse vil forsvare Milano's hertug Sforza — ? Situationen i Italien, svarer Machiavelli, er den at for Spaniens konge gjælder det at faa de schweiziske leiesoldater ut av Milano, uten at franskmændene kommer isteden og sætter sig fast der. Det er én utgang paa affæren. Men disse vil paa sin side ikke rykke ind i Lombardiet og hjælpe til at kaste dem ut uten at faa bli der selv, — og schweizerne er for sterke til at jages ut uten franksmændenes hjælp. Saa var der en anden utgang paa affæren : Spaniens konge kunde skjænke Milano til kirken. Men det gjør han nok ikke — endnu mindre skjænker han det til Venezia. Saa er der en tredje løsning: Spaniens konge kunde overlate Milano til sin nevø. Men denne vilde bare straks gi tyske-keiseren det, — og fik denne det, kunde han faa det indfald at ville bli Italiens keiser, idet han begynder med Napoli, hvor jo tyskerne har ældre ret end Spanien. -— Men affæren er i virkeligheten endnu mere indfiltret og vanskelig: ikke engang tyske-keiseren og Spanien i forening vilde i tilfælde magte at holde Milano mot schweizerne uten en 20— 30 tusen mand, -— og det

216vet meget godt schweizerne, som jo kan reise en 70 tusen, om det kniper. Med andre ord altsaa: Det er i virkeligheten den schweiziske leiehær, som spiller mester i Italien, saalænge paven ikke bestemmer sig og tar parti enten for Frankrike eller for Tyskland. Ti det alene kan gjøre utslaget. Og Machiavelli reducerer herved al Vettori's og pavens tvil til det konkrete spørsmaal: Milano. I disse to lange og helt uttømmende breve, som han i slutten av 1514 skriver til svar paa Vettori's fornyede spørsmaal, hævder han at man udelukkende bør gaa ut fra hensynet til egen nytte, det er alene det som faar avgjøre, hvilket parti man her skal ta : „Naar en fyrste vil stille sig klart hvad krigslykke to, som slaas, monne faa, blir det nødvendig først at vurdere begges stridskræfter og dygtighet . . ." heter det; og i næste brev ensteds: „Naar to mægtige er i strid, saa maa man, for at bedømme hvem skal seire, undersøke — foruten at vurdere begges stridskræfter —, under hvilke om-stændigheter det kan vende sig til seir for den ene, og under hvilke for den anden . . ." Saa foretar han denne undersøkelse; og efter nøie at ha veiet alle momenter kommer han atter til det resultat, at det er til Frankrike paven bør slutte sig i Milanoaffæren ; paa det hold er der, til forskjel fra de andre, endnu en smule ridderlighet igjen, saa Kirkestaten ikke risikerer plyndring og brandskatting, om det seirer ; og taper det, betyr ikke det forjagelse fra hvert blivende sted paa jorden, for i det rike Frankrike har jo paverne sit sæte fra gammelt av. Husvildhet, det betyr derimot et nederlag i forbund med de an-

217dre ; da faar paven kanske den fornøielse at flygte til Schweiz og „dø av sult", eller bli tat med til Tyskland for at haanes som en komisk figur, eller til Spanien for at bli ribbet. — Ti nøitralitet er dumhet; i begge breve kommer han ind paa det alternativ, og utreder det slik at hans satser gaar igjen den dag idag i strategisk-politiske avisartikler der syd : „. . . Det at være nøitral tror jeg aldrig var nogengang til gagn for nogen, — at si, naar han sat i slike kaar at han er mindre mægtig end enhver av dem, som slaas, og har sine stater liggende ind imellem deres, som slaas . . . pave Giulio brydde sig aldrig om han blev hadet, naar han bare blev frygtet og æret, og med denne frygt snudde han op ned paa verden og bragte kirken dit, den nu er : Jeg sier Jer at den som holder sig nøitral, maa bli hadet av den, som taper, og foragtet av den, som seirer . . ." Og han faar nok siden bære følgerne av holdningen. — I det andet brev sier han: „Og hvad nøitraliteten angaar — en utvei som jeg synes at forstaa mange holder paa, — saa liker jeg den ikke ; for jeg mindes ikke, hverken i de affærer, jeg selv har været med paa, eller i hine, som jeg har læst om, at den nogen gang var god. Tvertimot har den altid været saare fordærvelig, fordi man sikkerlig taper paa den . . ." Og litt længer nede i brevet: „For mig staar det slik at det at holde sig nøitral mellem to, som slaas, ikke er andet end at lægge an paa at bli hadet og foragtet, fordi der nok altid er én av dem, som synes du for velgjerninger, du har mottat av ham, eller for gammelt venskaps skyld, er forpligtet til at dele skjæbne med

218Frans I. (Tizian)ham, og som fatter had til dig, naar du saa ikke slutter dig til ham. Han, den anden, foragter dig, fordi han opdager at du er frygtsom og litet beslutsom, og du faar straks ord paa dig for at være unyttig ven og ufarlig fiende. Saa enhver, som seirer, bare krænker dig uten spor av hensyn . . ." Det første brev ender han slik: „Jeg konkluderer altsaa, for at komme til ende paa denne utredning, med at, da der er mere chance for seir paa Frankrike s side end paa de andres, og da paven ved sin tilslutning kan gjøre seiren sikker for Frankrike, derimot ikke for de andre, og da Frankrike som ven og som seirherre er mindre farlig og mere utholdelig end de

andre, — endvidere at, da et nederlag sammen med Frankrike som ven er et mindre haardt slag end sammen med de andre, og da man saa dertil ikke kan forbli nøi-tral i tryghet: at derfor Vorherres hellighet bør enten slutte sig til Frankrike, — eller ogsaa til de andre, saasandt Venezia ogsaa slutter sig til dem, men ellers ikke."

Det er just ingen fantast som skriver disse breve. Det er et mandfolk. En regnemester. Med et skarpt øie, som bevaret visionens underlig kolde glimt midt i den idéløse krig, som raste over halvøen. Det er klare ord, faste uforanderlige ord, ikke til at misforstaa. Særlig disse to breve, som tildels endog er ordret gjentagelse av hverandre, er grundlæggende for italiensk utenrikspolitik og dens syn paa nøitrali-tet. Her er de store linjer optrukket for den nationale politik, som det blev Italiens skjæbne helt til 1870 at det ikke fulgte.

221Under det rids, jeg gav her foran av Leo X, er i store træk nævnt, paa hvilken maate den pave lyttet til Machiavellis raad; det staar bare igjen at tilføie litt. — Leo X hadde egentlig kun to maal for sin politik, og det var at skaffe for det første mynt til sit glade liv, dernæst fyrstetroner til sin families medlemmer. En Medici skulde saaledes bli konge i Napoli, en anden i Milano og Nord-Italien. Og ellers vilde han selv være Italiens overhode. — Men i I 51 3 sluttet Spanien uten videre fred med Frankrike. Derover blev Leo X personlig støtt. Saa sluttet Frankrike forbund med Venezia for at ta Milano. Derover følte han sig endnu mere støtt. Og sluttet da et forbund med England og Frankrike mot Spanien. Men paa samme tid søkte han i hemmelighet at faa istand en alliance mot Frankrike, — og paa den alliance vilde han ha Venezia med! — Mens han driver disse rænkefulde forhandlinger, bryter krigen ut : Franskmændene rykker frem mot Milano fra sin kant, venezianerne fra sin. I mellemtiden har paven faat leiet schweizerne, som kommer mylrende fra Alperne ned paa sletten og slaar de franske fuldstændig ved Riotta; deres byer, som Genua, falder straks fra. Sceneforandring: Spanierne under Cardona gaar over og slutter sig til den tysk-engelske alliance; paven blir med her. Og saa bærer det løs mot venezianerne, som blev slaat av Cardona like ved lagunerne. Ny sceneforandring : Frankrikes konge slutter forbund med paven ; samtidig er paven ute med sine følehorn hos motparten, nemlig Tyskland, Venezia og Spanien. Midt under dette dør Ludvig XII (1515), og Frans I

222blir konge. Ny sceneforandring: Frans I vil hevne Frankrikes nederlag i Italien og fornyer de gamle alliancer, men overser ganske paven, hvis rænkespil han gjennemskuer. Til hevn slutter da denne forbund med tyskekeiseren og Spanien, og leier igjen de uovervindelige schweizere; ogsaa florentinske tropper deltar under Lorenzo, som forresten egentlig var tilstede bare for at paase at den eventuelle fredsslutning blir fordelagtig for huset Medici. Det kom til det overmaade blodige slag ved Marignano, som varte i to dage og endte med seir for de franske; venezianerne, som støtte til, fik vegtskaalen til at helde. Dette slag knækket for altid de schweiziske leiesoldaters prestige. Frans I tar Milano og de norditalienske byer, som paven hadde utset for sig. Ny sceneforandring: Frans I blir enig med tyskekeiseren og Spanien om at de skal garantere hverandre sine riker: Venezia skulde ha Verona, Frankrike Nord-Italien, Spanien skulde med tiden faa Napoli; og med schweizerne sluttet han evig forbund. Leo X ganske utelukker man, og alle hans familie-planer er altsaa som blaast væk. Han tilsies endog av Frans I at møte op i Bologna, hvor en hel del litet fordelagtige avtaler blev truffet de to imellem — delvis punkter som gik endog paa æren løs, som bl. a. det paalæg at han skulde bryte venskapet med tyskekeiseren. Ovenpaa den sammenkomst hadet Leo X franskekongen ; og var straks i hemmelig underhandling med Maximilian. Han overholdt heller ikke det punkt i avtalen, som handlet om tilbakelevering av byer til de italienske hertuger; og det endte derfor

223med at disse begyndte krig med paven ved hjælp av leietropper. I denne høist upopulære krig maatte ogsaa florentinere delta paa pavens side, anført av Lorenzo; krigen stod paa til høsten 1517 — dagtyver til leie-soldater i begge leire . . . store utgifter uten egentlig tilsvarende resultat: misnøie i Firenze, mis-nøie blandt kardinalerne i Rom. Da saa Karl V, som samtidig var Spaniens, Nederlandenes og Napoli s fyrste, ogsaa var blit keiser 1519, er der atter sceneforandring, idet Frans I nøler med at fornye forbundet med den troløse pave. Til svar slaar Leo X pludselig om og faar istand en overenskomst med tys ke-keiseren, som lover at verge Firenze og Kirkestaten, lover at skaffe ham de nord-italienske byer han stadig har stundet efter o. s. v. Samtidige historikere har været i tvil om hvad tanke og hensigt paven egentlig hadde med denne avtale med Tysklands keiser ; hans slegtninger, som han før kjæmpet for og søkte at skaffe fyrstendømmer, var jo døde : broren Giuliano døde 1 516 og Lorenzo

1519, netop dette aar. Vettori sier, grunden allikevel maa være denne pavens fikse idé med de nord-italienske byer, som Karl V lovet ham, men ikke Frans I ; andre, at det var av frygt for reformationen han nu sluttet sig helt til tyske-keiseren. Historikeren Francesco Guicciardini, Machiavellis samtidige og ven, som stod midt oppe i det i egenskap av pavens guvernør nord i Reggio, sier derimot at Leo X gav en god dag i reformationen, som han jo desuten fremelsket netop ved sit frække av-ladssalg; han mener han nok hadde flere grunde til alliancen med Karl V : litt tænkte han paa de nord-

224italienske boer; litt tænkte han paa at faa skilt de to mægtige, Frans I og Karl V, og hindret at de indgik forbund; kanske tænkte han ogsaa, som det teatralske væsen han var, paa en storslagen sorti, naar han nu skulde forlate dette liv: han ønsker at overgaa til efterslegten som landets store befrier. Guic-ciardini meddeler ialfald at kardinal Giulio fortæller, det er pavens hensigt først ved keiser Karl V s hjælp at utdrive Frans I av Milano og Genua; dernæst ved Frans 1 at jage Karl V fra Napoli, — og Frans I skulde han vinde til det ved at utnævne en flok franske kardinaler. Paa denne maate skulde han ville befri Italien for fremmedinvasionen og gjøre det til ett folk. — Det lyder ikke urimelig at et slikt vildt eventyr kan ha svævet for hans tanke. Han vaklet forresten ogsaa i denne plan helt til det sidste; saa keiseren grep til yderste middel: han truet med kirke-koncil. Det hjalp; i mai 1521 undertegnet paven overenskomsten. Og krigen begyndte straks. — Der stod en meget broget hær paa keiserens side, deriblandt florentinere, som just ikke var synderlig begeistret over at maatte gaa i felt mot sin gamle handelsforbindelse Frankrike. Men franskmændene var daarlig kommandert, fordi de gode, gamle generaler var faldt i unaade, og de nye var jo ansat ut fra maitresse-hensyn. De keiserlige trængte ind i Mantua-distriktet, fik tilsig av schweizerne, og tok saa Milano. Der blev stor jubel og svære festligheter i Rom det novemberdøgn, da det glade budskap naadde frem. Men ikke mere end to—tre dage efter var Leo X avgaat ved døden som følge av feber,

15 — Kinck: Renæssanse-mennesker.

225han hadde faat under festligheterne den sildige aften (1521).

Denne række av ustanselig skiftende sceneforandringer var altsaa frugten av hin brevveksel, som Machiavelli førte med Francesco Vettori om pavens politiske holdning! Leo X har nok lyttet til de velmente raad i hans privatbreve med den samme valne ven-lighet som naar Medici s repræsentanter i Firenze under konventionelle lader utbad sig Machiavelli s mening om republikkens styre. For, som før antydet, slingret i grunden statsskibet efter Medici's tilbakekomst 1513 vildt mellem tyranni og republik; især var det tilfældet efterat Giovanni var blit pave, og Firenze skulde styres av de tilbakeværende Medici, nemlig Leo X's bror Giuliano, som egentlig var en sværmer, og Lorenzo, broren Piero's søn, den unge vivør og fusentast. Ingen av disse interesserte sig spor for Firenze; de simpelthen kjedet sig i byen. Men alle gik de og følte republikken paa pulsen i enslags velbegrundet utryghet for, at den gamle Soderini skulde lægge onde raad mot dem under den almindelige misnøie; de lot som det var dem magtpaaliggende helt uegennyttig at finde ut den bedste forfatningsform. Men da saa i 1516 Giul iano dør og Lorenzo i 1519, er huset Medici's like linje slut, og dermed falder enhver tanke paa absolut monarki og enevælde bort: „Fyrsten" er død. Leo X's fætter kardinal Giulio Medici, som var uegte søn, overtok nu styret i Firenze, og gjorde sig rede til at optræde uten nogenslags hersker-pomp; han fik jo desuten det vink av Guicciardini at regjere efter samraad

226med en liten kreds betrodde venner. Machiavelli s raad gik derimot ut paa at han burde bygge sin magt paa folkets gunst („favore del popolo"), det vil si: republikken! Men i sin lille traktat, som før er nævnt, om at „reformere staten Firenze" foreslaar han jo at huset Medici beholder alle valg av øvrighet og lignende i sine hænder: saalænge — sier han — de lever, er der ingen reel forskjel paa enevælde; og naar de dør, staar republikken der ren og med alle sine organer. Leo X og kardinalen fik sig naturligvis, da de mottok traktaten, i enrum en munter liten stund over denne politiske sofistik, som blir ved at søke at redde friheten; den munterhet var vel ikke væsensforskjellig fra det smil de sat med, naar Fr. Vettori ved Roma-hoffet læste op av Machiavelli s breve hans raad om nøitralitet og pavens holdning.

En menneske-kjender som Machiavelli er sikkerlig ganske klar over Medici s smil; der var jo nu ikke saa lang vei

til ironi i hans eget sind. Og han lar sig nok heller ikke forlede av hin Leo X s sidste idé, som endog syntes snyltet fra ham: at rense Italien for fremmede. Fra 1514 til 1521 findes overhodet ingen breve fra Machiavelli til Vettori om politik. Han holder ingen ild vedlike under disse Leo X's sidste regjeringsaar ; de før nævnte breve er som det sidste av et baal i natten.

Isteden paatar han sig upolitiske erender for Sig-noria-raadet og kardinalen. I 1520 ser vi ham saaledes paa sin reise til Lucca i en handelsaffære: Der er begaat en svikefuld fallit i Lucca, hvor debitor rømte og florentinske kjøbmænd tapte penger; nu skal

227Machiavelli gjøre ansvar gjældende hos byens myndigheter og kræve skadeserstatning av det offentlige. Men rigtignok kan politikeren ikke dy sig, da han først er kommet ut; han gir sig straks til at studere land og folk, og byens konstitutionshistorie, med kri* tik og paralleler fra andre republikker — „Kort utsigt over byen Lucca's affærer", heter arbeidet („Sommario delle cose deila cittd di Lucca"). — ja, som Machiavelli gaar omkring i denne vakre by nede mellem kollerne, i skyggen av de gamle paladser og omgit av deres gamle sagn, dukker der endog en slags historisk roman op i hans fantasi, den om Castruccio Castra-canes liv, som vi senere kommer tilbake til.

Nogen aar efter (1525) blev han sendt til Venezia. Det gjælder atter et erstatningsspørsmaal for florentinske kjøbmænd, endnu mere indviklet og delikat end det i Lucca, idet han skulde avfordre selve dogen erstatning for venezianernes plyndring av florentinske kjøbmænd paa vei fra Konstantinopel til Ancona. Men erendet lykkes, denne gang dels ved en dames mellemkomst (Barbera).

Men før den tid, nemlig i mai 1521, beder kardinal Giulio ham at reise nord til Carpi, hovedsætet for minoriter-munkenes kapitel, „la republica di Zoccoli" (træsko-republikken), som han kalder det -— de var nemlig barfot-munker — og paa hans vegne faa sat igjennem en reform vedkommende ordenens indre kirkelige administration. Jeg nævner denne sendelse specielt, og gjennemgaar den saa nøie, fordi den efter min mening til kjendskap av Machiavelli s psyke kanske er den vigtigste av dem alle, selv om han maatte

228forlate kapitlet nærmest med uforrettet sak; intet gir i mine øine det sterke og grelle glimt ind i hans sjælstilstand som det, han skriver fra disse dage i Carpi til sin ven Guicciardini. Hans erend er at faa de minoriter-munker, som var paa florentinsk omraade, utskilt fra de andre i Toscana, saa overopsynet og kontrollen kunde bli skarpere; deres sedelige vandel var nemlig ikke i den allerønskeligste forfatning. Og denne komiske mission har aapnet for Machiavelli s vældige evne til latter, som tidernes pinagtighet holdt nede; under den ambassade blusser evnen vildt i veiret, vistnok skurrende, men for ham likefuldt befriende, helsebringende; der knitrer og lyser et enestaaende humør fra disse breve under opholdet hos munkene i Carpi. I slike omgivelser og mot den bakgrund faar man da ogsaa først helt klart øie for hans moderne, uendelig overlegne aand : geniet, som render erend for et aandsmørkt presteskap. Da han vel er naadd dernord, faar han skriftlig fra Firenze endnu en ekstrakommission, som øker det groteske : om han hos prioren vilde tinge paa en bods-prædikant for den kommende faste ? . . .

Guicciardini, som dengang var pavens guvernør i Romagna og sitter i Modena like ved Carpi, er aapenbart betænkelig, for ikke at si: forlegen, ved denslags anvendelse av Machiavelli; han skriver saaledes i et brev til ham: „Naar jeg læser jere titler som gesandt for republikker og munker og tar i be-tragtning hvilke hertuger og fyrster I før i tiden har underhandlet med. saa maa jeg mindes Lysander feltherre omtalt f. eks. hos Plutarch), som efter de utallige

229seire og trofæer fik det hverv at utdele kjøttet til de selvsamme soldater, han før med ære hadde været overanfører for; og jeg sier: Se, menneskenes ansigt ændrer sig og deres ytre, men dog vender samme ting altid tilbake, og vi oplever ikke nogetsomhelst, som man ikke har oplevet før . . ." Men Machiavelli selv er bare klukkende yr lystighet i sit syn paa munkene og paa sin ambassade — det flængende vidd over løgnen, hykleriet og uvidenheten, de respektløse billeder! og saa smelder han iblandt ned en dyp og ond livssandhet. Der er noget grandiost over det. Han kan jogsaa danse ytterst paa selvharcella-sens skarpeste egg, som naar han skriver i anledning av sin ambassade: „. . . Fordi jeg aldrig svigtet denne republik, der hvor jeg kunde være den til nytte,

om ikke med handling, saa ialfald med ord og vink, saa er det min agt heller ikke at svigte den i dette . . ." Og det samme vilde smil farer over hans mund, naar han i et brev undertegner sig med titlen „Nicolaus Maciavellus, orator pro (gesandt for) Republica Florentina ad Fratres Minores" (hos mino-riter-munkene). — Det gaar imidlertid traat med ambassadens maal; da beder han sin ven guvernøren i Modena enten selv at ta sig en tur hit til Carpi, eller ialfald skrive breve til ham, saa der kan komme til at staa litt veir og litt glans om ham her iblandt munkene, som jo slet ikke vører ham: „. . . For hvis I engang pr. dag sender mig et bud hit ekspres for denne sak, slik som I har gjort idag, vil I gjøre mig en dobbelt velgjerning — først det at I gir mig et eller andet vink i anledning affæren, dernæst det at

230I faar disse husets folk til at estimere mig mere, naar de ser der kommer besked saadan slag i slag. Og jeg kan forsikre Jer at da denne bueskytter nu kom med brevet og han bukket sig like til jorden for mig og sa at han var sendt ekspres og i al hast, — at da hver eneste én her reiste sig under saa stor reverens og slikt braak, at det vendte op ned paa alt her, og nogen kom og spurte mig efter sidste nyt. Jeg sa da, bare forat mit ry skulde bli ved at stige: Keiseren er ventende til Trento, schweizerne har berammet ny riksdag; Frankrikes konge ønsker at faa en konferanse med hin fyrste, men disse raadgiverne hans fraraader ham det. — Slik at alle stod med munden paa vid væg og med baretten i næven. Og her, jeg nu sitter og skriver, har jeg en hel ring av dem klos indpaa mig, og ved at se mig skrive saa langt et brev, undres de og glor de paa mig som paa en djævlebesat. Og for at faa dem til at undres endda mer, saa holder jeg av og til inde med min fjærpen, taus og med mine, og da puster de, — saa de vilde undres endda noget mere, om de bare vis* ste hvad jeg nu skriver til Jer . . ." Og litt længer nede i samme brev heter det: „Og imorgen venter jeg fra Jer et eller andet raad i anledning av min sak, samt at I sender en av disse bueskytterne; men han maa springe og naa hit aldeles gjennemvaat av sved, paa det at banden kan falde i staver av beundring . . ." Hvad løgn angaar, saa sier han, at nu kan han nok maale sig med selve Carpi-munkene, for det er længe siden han begyndte paa det ikke at si det han mener eller mene det han sier: „. . . og

231sviver det mig engang at si noget sandt, saa gjemmer jeg det bort blandt slik en masse løgn, at det er vanskelig at hitte det frem igjen." — Tonen er ganske den samme i brevet næste dag; han tegner det samme kloster-interiør, den samme tomt maapende saueflok; og samme slags skrøner slaar han i dem. Ellers æter han og drikker han — det er maaltider svære som golfen, skriver han: „. . . Jeg fraadser for seks bikjer og tre ulver, og jeg sier til mig selv, naar jeg spiser middag: „I formiddag tjente du tre julier (1 julie ca.40øre)." Og naar jeg spiser til aftens: „I eftermiddag tjente du fire . . ." — I sidste brev beder han dog Guic-ciardini la være at sende ham flere bud, for nu kan spektaklet ikke holdes gaaende længer — de begynder at merke, her er fusk i fisken; og han faar se at komme sig unna, mens leken er nogenlunde. Allikevel har dette ikke været bortkastede dage, mener han: „De legemlige fordele, jeg har hat, kan ialfald ikke fratas mig: de storartede bordsætninger, de herlige senger og deslige ting, hvorved jeg disse tre dage er vorden som barn paany" („rinfantacciato" — glosen brukes særlig om at gaa i barndommen).

Det er denne aand som skapte hans største komedie Mandragora. Derfor har jeg gaat disse merkelige, groteske tre-fire breve til Guicciardini saa nøie igjennem. De gir nøklen til hans totalsyn paa liv og mennesker. De gir tillike et billede av hans foragt for den officielle kristendom. —

Da han kom tilbake fra denne ambassade, var Medici-ættens overhoved Leo X død. — Omkring samme tid er det ogsaa, han rehabiliterer sig som

232borger i Firenze; efter 1513 var han nemlig „ammo-nito" (advaret), en merket mand, som ikke var valgbar til administrative poster. Og denne gunst, at komme paa de agtværdige borgeres liste, skylder han atter delvis — efter hvad man ser av en vens brev — en kvindes mellemkomst, nemlig Barbera's.

1 disse aar utover tyverne til hans død blusser nemlig hans politiske interesse og udræpelige almen-aand paany i veiret. Fra denne tid er de vigtigste breve de, som han skrev til Fr. Guicciardini, pavens guvernør nordpaa og senere hans generalissimus. Jeg har oftere før nævnt denne mand. Han var av gammel adelsæt, litt yngre end Machiavelli (f. 1482); hans forfædre opover i tiden hadde beklædt ledende stillinger i statens styre. Slegten, ser man, hadde to led tilbake været fuld av livsappetit; mændene var henfalden til mat og kvinder, i politikken ivrige

og uvorne partigjængere, Lorenzo Magnifico s haandgangne mænd. Det næste led derimot var Fr. Guicciardini's far, og han var nærmest noget av en lærd, uenergisk, god mot fattigfolk, hæderlig og uten blindt parti-syn — skjønt Medici-tilhænger, beundret han saaledes Savonarola; det er som livssafterne alt var ved at tørke ind. Men i Francesco dukker atter ættens energi op; han har dog tillike arvet farens negative kløkt og varsomhet; en ordensmand i sit levnet, ærgjerrig, pengeglad, men hæderlig. Han var ogsaa en lærd mand, studerte jus og kirkeret, og tænkte en stund paa at prøve den prestelige karriere, slik som før medlemmer av ætten; men paa sin fars raad lot han det fare, fordi den levevei i hine gift-

233mordenes tid ansaaes for særlig farefuld, naar man kom litt op i rangstigen. Han blev isteden lærer i retsvæsen i Firenze. Og som den streber han var, saa han sig imens — han beretter aapenhjertig om det selv — ivrig rundt efter et velhavende gifte, som tillike kunde skaffe ham de indflydelsesrike forbindelser; i Salviaternes luksuriøse æt var han ogsaa saa heldig at finde hvad han søkte, og det viser sig at alle hans streber-beregninger slaar til. Han kaster sig først over historisk arbeide, foretar bl. a. dagboks-optegnelser, og han skriver Den florentinske historie („Storia fiorentina"), som ansees for det første historiske arbeide i moderne forstand, som findes: Han er kold, ja kynisk i sin objektivitet, med skarp iagt-tagelses-evne ved bedømmelse saavel av personer som av begivenheter; klar stil og enkel form; i sin tegning av Medicéerne er han upartisk og gir Savonarola hvad Savonarola's er; fantasien forstørrer aldrig eller fører paa avveier, og han foragter digt. Dette egenskaper allerede i 27-aars alderen! I et brev til Machiavelli under Carpi-affæren sier han at denne altid har været „utskeiende av mening („extravagante de opinione") fra den almindelige og opfinder av nye og usedvanlige ting" — det vil si: original, det motsatte av Fr. Guicciardini. Kort sagt: Guicciardini var det man kalder en nøktern politiker, som forstod nuet og for hvem hver dag hadde nok i sin egen plage; da saaledes Medici toget ind i Firenze, slog han let og hurtig om, endda han var i ambassade til Spanien, utsendt av republikken og Soderini: pr. omgaaende skikket han fra utlandet

234Leo X sine lykønskninger. I det offentlige liv var han ikke av de uheldige, som holdt idéer og slet sig ut paa denslags; han hørte derfor heller ikke til de uheldige som tok feil av mennesker og slumpet til at ødsle sin kultus bort paa folk, som ikke var deres kultus værd. Hans døgnplaner nemlig krævet aldrig nogen større helt - døgnets var mere end store nok. Men ellers var han som menneske en tiltalende og fintdannet mand; da han siden faar stillinger i forvaltningen, viser han sig at være en helt igjennem uegennyttig, dygtig og ogsaa myndig mand.

Den slags nøkternhet pleier jo føre til selvmotsigelser, hvor det gjælder det historiske almensyn; og der findes ogsaa just denslags hos Guicciardini.

Dette var den mand som Niccolö Machiavelli skulde samarbeide med utover tyverne, da den sidste fase i Italiens politik var naadd, nemlig den nationale dødskamp.

Leo X døde uten igrunden at efterlate noget politisk testamente. Og da saa kardinal Giulio var blit pave (Clemens VII), gaar begivenheterne videre sin vilde gang; de følger slag i slag under keiser Karl V's dygtige generaler, og naar først frem til en foreløbig pause ved slaget ved Pavia vaaren 1525, hvor selve Frans I blev tat til fange. De keiserlige var vistnok nu herrer syd og nord — Kirkestaten, Firenze og huset Medici stod under deres beskyttelse; men de manglet penger; og Firenze maatte ut med 100 000 dukater. — Der var atter bare to magter i Italien, som kunde sat sig i spidsen for motstand: det var netop pave Clemens VII og Venezia. Men Venezia

235tænkte som sedvanlig ikke længer end til sit kjøb-mandsskap og sine kolonier; den anden bare ubeslutsom vimset omkring. Imens arbeidet man fra Frankrike av paa at faa istand en alliance med disse to, ikke egentlig for at befri Italien for tyskekeiseren, men for at hjælpe Frans I. Det blev imidlertid bare med snak, idet alle med skjellig grund og som følge av lang erfaring var fyldt av mistro til hverandre. Det samme var tilfældet med de italienske smaafyr-ster, som efter pavens mønster hele tiden under forhandlingerne holdt bakveier aapne, det vil si: stod samtidig i underhandling med Karl V, — om galt skulde hænde! Det var endog tilfældet med selve den Sforza, som den paatænkte alliance først av alt hadde til maal at gjenindsætte i Milano. Sjælen i sammensvergelsen mot Karl V var imidlertid denne Sforza's sekretær Girolamo Morone, en energisk og overmaade snedig mand ; jeg nævner ham, fordi han i saa høi grad er en type for tiden.

Denne tilbyr tyskernes bedste general Pescara kongeriket Napoli, om han vil svike sin keiser. Men nu hænder det underlige at, mens disse forhandlinger mellem de to paagaar, kommer der ustanselig nye avdelinger tyske lanseknegter drattende nordfra ned paa sletten; grunden er den at saavel Pescara som Morone svikefuld har holdt keiseren underrettet om den sammensvergelse, som var under opseiling imot ham! Morone blir lokket i enrum, tat til fange, og tvinges til at nedskrive sine bekjendelser. Allikevel holder man sin beskyttende haand over hans liv; man har ham som fange hos sig en stund og presser

236Karl V. (Tizian)

237med mellemrum penger av ham. Senere følger han de keiserlige tropper sydover til Rom, blir frigit, ja endog utnævnt til „generalkommissær" for hæren, og er tilslut sjælen i alle de keiserliges forhandlinger, saavel i dem med Clemens VII, da denne har søkt tilflugt i Engelsborg, som i de følgende, og helt til sin død. — Historikerne har steilet ved Morone-skik-kelsen: et historisk mysterium, sier de. Ja, hvis man vil underlægge hans handlinger og holdning historiske idéer, da blir han rigtignok mystisk. Men han er, som antydet, at opfatte som direkte produkt av tidens psyke, han er forvirringens aandelige resultat, folkebefrierens karikatur, den prægslitte revers av „Fyrsten". En moralsk ganske døgrvild og utvisket personlighet, en fuldendt type. Han er ikke et større mysterium end f. eks. de russiske agents provocateurs i nutiden, som er eltet og formet direkte ut av miliøet. Saa normale mennesker ikke vet, om de er samfundets politi eller revolutionære ; de vet det jo tilslut mangen gang ikke selv.

Mens dette troløse spil stod paa, styrte Guicci-ardini Romagna for paven; siden blev han kaldt syd til Rom og utnævnt til hans overanfører paa krigsskuepladsen. Men av hans efterlatte skrifter vet vi nu at ogsaa han efter Pavia-slaget klart indsaa hvor Italien stod: at nu var tiden inde til at vaage noget, om man vilde undgaa trællekaaret under de fremmede; han forstod, at tyskekeiseren vilde tilegne sig Italien, og at han, for at naa det, først maatte vinde bugt med Frankrike og Venezia, — men, for at naa det igjen, maatte ha tak i paven. — I de breve vi

239har fra Machiavelli til ham, ser vi at de to er enig paa dette punkt.

Machiavelli opholder sig just i Rom paa literær forretningsreise til paven, da nyheten om Pavia-slaget naar dit; han er der for at utvirke fornyet aarsbidrag til sit arbeide over florentinsk historie. Da indser han øieblikkelig at nu kan man vente de keiserlige sydover, og opgir ganske sit private erend. I steden overgyder han paven og kardinalerne og hvem han ellers kunde naa i ved pavehoffet av indflydelsesrike mænd med veltalende indlæg om de forholdsregler, som uomgjængelig maatte tas; han lægger ut om hvorledes Firenze maa befæstes for at kunne ta imot keiseren, gaar i praktisk detalj; og han maser atter med sin gamle idé, nationalmilits : folket maa væbnes for at ta imot barbar-skredet. Ved brændende veltalenhet faar han ogsaa virkelig paven overbevist. Og i juni skikkes han med brev nordpaa til Guicciardini. Da er der forresten allerede avgaat ekspres nordover fra paven, som henstiller til Guicciardini at gjøre et forsøk i Romagna, hvor jo befolkningen av naturen var krigersk av sig. Guvernøren svarer foreløbig paven at det nok blev farlig at gi folket vaaben i Romagna, hvor man var nedsunket i indre splidagtighet, og ellers litet brydde sig om paven : for disse mennesker — sier han — gjaldt valget bare enten tyske-keiseren eller Frankrike. Litt senere ankommer saa Machiavelli med sit brev. Og i den anledning skriver Guicciardini paany sydover til paven om sine betænke-ligheter, — men lægger til, at, er det saa, paven endelig vil han skal vaage forsøket, saa skal han

240nok sætte al sin evne ind paa det. Nogen dage efter er der en ny skrivelse fra Rom; men nu er allerede den vægelsindede Clemens kjølnet av, nævner ikke militsen mer! Og en maaneds tid efter reiser Machiavelli sin vei fra Guicciardini, hvor han føler alt er bortkastet arbeide. — Det er ikke let at frigjøre sig for det indtryk at den negative aristokrat Guicciardini har følt sig personlig næsten forulempet ved Machia-velli's demokratiske botemidler i farens stund; trods deres syn paa faren er ens, er der noget kjølig, ja smaalig over den mottagelse, han gav ham i Ro-magna.

Man er et -øieblik lammet. Man har opgit at forsvare sin selvstændighet. Og da faar Machiavelli en av sine perioder hvor han likesaagodt opgir det hele. Han skriver nok fremdeles breve til Guicciardini, endog mange ;

men de indeholder ingenting om statens og Italiens velfærd; han skriver bare om sine eller Guicciardinis privataffærer, om dennes døtres medgift og fordelagtige giftermaals-planer, hvor Machiavelli har optraadt som agent for sin ven. De breve er ogsaa fulde av vittigheter, han snakker om sin komedie Mandragora, forklarer ham uttryk og gloser, som man ikke har forstaat; skriver om kvinder av lette seder, nævner Barbera, som skal medvirke ved komediens opførelse nord i Guicciardini s by under karnevalet, — la os nu engang lage et lystig karneval! sier han; sender ham en recept paa piller mot haard mave, som han sier han selv med held har prøvet. Og Guicciardini svarer i samme aand, fuld av elskværdighet, som kanske er tillike

241tilfredshet over at Machiavelli nu har tat fingrene av politikkens fat; Machiavellis geschæftige omhu forhåns giftefærdige døtre motbeviser heller i kke at der er noget som denne gjerne vil rette paa — interesse i de anliggender er nemlig en meget kurant maate, hvorpaa den tids mænd særlig søkte at indsmigre sig hos hverandre; i Aretino's liv er det saaledes et yndlings-middel. Guicciardini svarer at nu skal de slaa sig løs et øieblik „in tante turbolenze" (i slike forvirrede tider). Og Machiavelli gjentar det: la os være glade „in tante turbolenze". Dette er tonen netop i landets farligste øieblikke ! — men da der endnu er tid til at ordne sig med magtmidler. — Det er just i dette politiske dødvande han i begyndelsen av høsten 1525 skikkes av florentinske kjøbmænd paa sin inkassa-tions-reise til Venezia, hvor han levet lystig, og vistnok har spillet og vundet en 2—3 tusen dukater; ialfald gik rygtet slik.

Men saa blusser det op igjen i hans sind, og ukaldet er han atter midt op i politikken. Han gjennem-skuer tilbunds tyskekeiserens træske metode. I et brev ut i aaret 1525 — da er han vendt tilbake til Firenze — skriver han om denne at han svækker sine fiender ved — at forhandle; han forhandler snart med paven, snart med Frankrike; derved undgaar han brud, og undgaar han avtale: ser han italienerne nærme sig Frankrike, øker han straks sin kurtise ad samme hold, later f. eks. som han vil gi Frans I sin søster til egte, — saa Frankrike blir usikker og lar være at avgjøre noget. — Da fredsforhandlingerne staar paa mellem keiseren og Frans I, skriver han et

242utførlig brev til Guicciardini om de forskjellige, sandsynlige utganger paa affæren, om keiseren nu slutter fred og gir Frans I fri; denne gang har Guicciardini bedt Machiavelli om hans syn paa situationen. Der er tre muligheter, sier han: den første at kongen ikke blir frigit trods overenskomst og tilsagn; dernæst, om han blir fri, saa enten holder Frans I avtalerne, eller — som tredje mulighet — han holder ikke overenskomstens punkter; og Machiavelli skyter ind at det er dumhet av tyskekeiseren, om han tror paa fredsavtaler; men den fyrste pleier jo ha held med sig allikevel, lægger han haanlig til. Saa gaar han detaljeret igjennem de resultater, som følger av hver enkelt mulighet, og redegjør for at i hvert eneste tilfælde vil allikevel Italien faa krig, og det straks; og da bør de indrette sig slik at de kan ha Frankrike med sig, føier han til. Det brev er rent et mønster paa en minutiøs, men klar kasuistik over dette indviklede dilemma, med skarpe streiflys indover fransk politik i øieblikket. — Men naar vilkaaret er det — fortsætter han —, saa har man to veier at gaa : man lar sig brandskatte og saaledes kjøper sig fri, — eller man ruster sig og kjæmper saa godt man evner. Men nu er situationen den i virkeligheten, at punger de ut, vil fienden bare ta imot pengene, og efterpaa kommer de og tar livet — det pleier gaa slik med de folk som ikke forsvarer sig, sier han; han forklarer ogsaa hvorfor: der ligger en slags hevnsyke i dette at ville gjøre denslags folk fattige og færdige.1

„in modo che sara una specie di vendetta fare che si trovi poveri e consumati, quando non riuscisse ad altri il difendersi."

243Med andre ord: det nytter i virkeligheten ikke at betale. Og derfor maa man uopholdelig ruste, og ikke vente for at se hvad der kommer ut av forhandlingerne mellem de to, kongen og keiseren; gjør man nemlig det, kan alt være forbi en vakker morgen, man vaagner. Og saa sier han tilslut, — og de ord kaster et grelt lys ind i en skuffet sjæl, hvor et forfærdelig mishaab hersker, men som like-fuldt blir ved at yngle ustanselig nye, hete syner: „. . . Jeg vil si Jer noget, som vil tykkes Jer enten dumdristig eller latterlig. Allikevel, slike tider kræver avgjørelser som er modige, uventede og merkelige, og enhver vet det, som vet at ræsonnere om denne verden, hvorledes folk er letbevægelige og dumme: likefuldt, endskjønt slik laget som de er, sier de mangen gang at det sker som burde

ske. Her nylig sa man saaledes over hele Firenze at herr Giovanni de' Medici Giovanni delle Bande nere) reiste fri-bytter-fanen for at føre krig hvor det bedst høvet ham. Ved dette rygte svev det mig den tanke, at folk sa netop det som burde ske. Enhver især tror jeg tænker at blandt italienerne findes der ikke en høvding, som soldaterne mere gjerne følger, ei heller én, som spanierne er mer i tvil om og har mere respekt for. Alle som én anser fremdeles herr Giovanni for dristig, paagaaende, en mand av store planer, rigtig en elsker av svære opgaver; man kan altsaa, ved i al hemmelighet at øke hans storhet, faa ham til at reise denne fane, idet man stiller saameget infanteri, man bedst kan. Spanierne vil tro, dette er skedd i bestemt hensigt, og kanske bli i

244tvil baade om franskekongen og om paven, da jo Giovanni er kongens soldat. Og naar saa det skedde, vilde det meget snart fortumle spaniernes hjerne og ændre deres planer, som kanske har tænkt uhindret at faa ødelægge Toscana og Kirkestaten. Det vilde faa kongen til at skifte mening og drive ham fra at holde avtalen og til at vælge krig isteden, naar han saa, at han kom til at slaa lag med virkelig levende mennesker („genti vive"), og at, foruten hans overbevisning, ogsaa kjendsgjerninger taler. Er dette ikke utveien, ja, saa vet jeg ikke hvor den er. Ei heller behøves i mine øine andet; merk jer det, at, blir ikke kongen rokket ved stridskræfter og autoritet og med virkelig levende ting („cose vive"), saa vil han holde overenskomsten, og la Jer i elendighet. For da han er kommet saa mange ganger til Italien, og i har enten stillet Jer imot ham eller bare staat og set paa ham, saa ønsker han ikke at det ogsaa denne gang skal hænde ham det samme." — Dette brev er, som en biograf har sagt, Machiavelli s politiske svanesang; det staar i sin udræpelige patriotisme uovertruffet i Italiens politiske historie. Men saa ender svanesangen uventet skingrende med disse ord, som mer end noget gir fortvilelsens mislyd i hans sind: „Barbera befinder sig her; hvor helst I kan gjøre hende en glæde („piacere"), saa vil jeg anbefale Jer hende. For mig gir hun meget mer at tænke paa end selve keiseren." Man mindes Heine. Men det er den forskjel: hos Machiavelli er de kast aldrig maner, allermindst literær maner.

Machiavelli trodde ikke at keiseren var saa taapelig,

245han frigav Frans I, som jo var den bedste garanti for varig fred han kunde faa. Den nøkterne Guicciardini trodde det motsatte. Og han fik ret: de to sluttet forlik, Frans I blev fri: og tænkte selvfølgelig straks paa fredsbrud og paa hevn. Keiseren forskjertset altsaa ved et pennestrøk hele sin store seir ved Pavia. Der er rent uaar paa statsmænd. Og det er dette ufornuftige, uberegnelige som plager Machiavelli, endog der hvor det gjælder fiendernes holdning; i et brev fra slutten av 1526 til Guicciardini klager han saaledes over tidens vrøvl, hvor selv ikke fienden ser klart og griper chancerne eller forstaar at utnytte en seir: alle bare sover! Han nævner pavens forsmædelige nederlag ved Siena, som jeg i en anden forbindelse har berørt, da 400 mand slog hele 5 å 6 tusen paa vild flugt: „. . . Keiseren hjælper ikke sine, og det kunde han let na gjort; spanierne kunde ha gjort os (s: paven) mangt et peik, men de har ikke gjort det; vi kunde ha seiret, men vi gjorde det ikke —- paven fortrøster sig mere paa blæk og pen end paa tusen soldater. Bare sieneserne har handlet dygtig, og det kan ikke undre, om i en gal tid de gale viser sig dygtige . . ." Ogsaa Fr. Vettori skriver i et brev fra omtrent samme tid lignende: det er bare keiserens vilde held og slumpetræffet som raader.

Den krigspolitiske situation dette aar er følgende: Tyskekeiseren manglet penger, og kardinal Prospero Colonna, pave Clemens VII's fiende, mere hærfører end prælat (han var kavaleri-general !), bød sig til at ta Clemens VII til fange, og rykket pludselig ind

246Giovanni de' Medici, kaldt „delle Bande nere", Caterina Sforza's søn og far til den senere hertug av Firenze, Cosimo 1 (\1alt av Tizian efter dødsmasken).

247i Rom; det var med nød og neppe at paven kom sig unna og over i Engelsborg med sin schweiziske garde. Man plyndret Vatikanet og kardinalernes paladser, og skrapet sammen en 300 000 dukater. Men da slutter paven med keiseren og bak Colonna's ryg i hui og hast vaabenstilstand paa fire maaneder — rigtignok paa temmelig vanærende vilkaar; men Colonna maa altsaa til sin store ærgrelse opgi sin plan og trækker sig knurrende ut av Rom.

Denne pavens vaabenstilstand kom just, som den strategiske situation i Lombardiet lysnet litt; krigs-førselen mot keiseren der nord hadde hittil gaat trægt for sig, delvis som følge av rivalitet mellem de forskjellige hærførere og

deres manglende lydighet like-overfor overledelsen, som er Guicciardini; særlig voldte venezianernes general, Urbino-hertugen, og hans initiativløse hærledelse bryderi. Men nu hadde netop Guicciardini ved sin utrættelighet faat det hele paa glid; Cremona faldt, og man skulde just til at mar-schere mot Milano. Fra denne tid er der ogsaa et brev fra Machiavelli til Guicciardini, hvor det glimter av haab — det brev der han sætter sit tyske-had paa latin: Nu kan de keiserlige kastes ut av Lombardiet; „for guds skyld" — skriver han i brevet — „la ikke denne anledning gaa tapt"! Saa kom altsaa beskeden om vaabenstilstand og pavens ordre om at trække sig ut av Lombardiet.

I virkeligheten løsnet huset Medici s grep om Firenze ved denne vaabenstilstand. For Guicciardini var der imidlertid intet andet fore end at lystre. Men kondottieren Giovanni de' Medici — han, Ma-

249chiavelli nævnte i det ovenfor citerte brev negtet at lystre nu og fortsatte paa egen haand ; denne Pietro Aretino's store beskytter og ven blev altsaa ved en skjæbnens ironi et øieblik det nationale selvforsvars sidste skanse. Han følte sig tillike personlig brøstholden, fordi han ikke fik det hertugdømme, som var ham lovet. Det skulde forresten ha utseende av at han slos videre for franske penger, men i hemmelighet var det fra paven han mottok sin sold. — Bak landegrænsen i nord staar der vistnok tæt av tyske lanseknegter, som bare venter paa ordre at bryte ind ; men de eier hverken artilleri eller penger eller mat; dertil kom at ialfald den hær, italienerne raadet over, nemlig den under Urbino-hertugen og Giovanni Medici, var dobbelt saa stor; lanseknegt-hæren er desuten udisciplinert, der er stadig mytteri. Saa det hadde altsaa været en let sak at splitte dem og jage dem tilbake op i Alperne. Ved vaabenstil-standen glir nu tyskerne isteden langsomt indover Mantua-distriktet; ingen foretar noget. Saa stuper altsaa Giovanni de' Medici sig, som hans vane var, paa hodet uti det, rent fortvilet over denne venten ; han aner ikke at Ferrara-hertugen, som er eier og ut-laaner av samtidens bedste artilleri, imens er gaat over til tyskerne og har leiet dem sit skyts. Og han blir selv saaret i foten fra en falkonet, hvilket blir hans bane 1 Dermed har paven mistet sin eneste

1 Jeg har før nævnt denne Caterina Sforza's søn, Giovanni delle Bande nere (de svarte faners; kaldt saa, fordi hans leiehær byttet sine hvite i svarte ved Leo X's død). Det er en kostelig kondottier-type. Pietro Aretino tegner ham; han skildrer ogsaa hans død: Der blev sendt bud efter kirurgen Abraham, som erklærte at benet maatte

250hærfører; den anden, Urbino-hertugen Francesco Maria deila Rovere, er ikke at lite paa. Samtidig er fristen for vaabenstilstanden utløpen, krigen er atter i aapenlys og lovlig gang. Men nu har man latt det gunstige øieblik gaa fra sig.

Tyskere og spaniere strømmer ustanselig ut av Milano og sydover, blander sig med de tyske lanse-knegter nordfra grænsen; og venezianernes general, Urbino-hertugen, bare følger efter paa avstand og ganske uvirksom. Det former sig til en bred aa, som siger sydover senhøstes 1526. Og straks dukker atter i Toscana det rædde, evige spørsmaal op: Hvilken vei kommer flommen?

Begivenheterne utover aaret jager hverandre som i blinde. Bare Machiavelli har forutset alt: Krig er ikke til at undgaa for paven; ruin er det sandsynlige; ialfald er selvforsvar det eneste utvilsomme. Og det var to byer, faren gjaldt: Rom og Firenze; Rom s „sacco" vilde frelse Firenze, Firenze s „sacco" Rom. Men folket sover, ingen har tiltak.

Vi skal se paa hvad Machiavelli foretar sig denne tid. Og gaar først et halvt aar tilbake. Da Machiavelli ingen vei kommer med sit indfald at leie kondottieren Giovanni de' Medici til Italiens befrier, like-saalitt som med den motsatte plan: nationalmilits, saa indser han at nu staar der intet andet tilbake end Firenze s befæstelse. Han besigtiger murene sammen

sættes av. Giovanni var i straalende humør under amputationen, som altsaa foregik uten bedøvelse ; grep saa sit avsagede ben, svang det i veiret og svor dyrt og hellig at hevne det. Men saa kom opkasteisen : „Det er forbi," sa han. Og skrev sit testamente.

251med den tids berømteste fagmand Pietro Navarro; det er foraarsmaanederne 1526. Det er hans stadige drøm at Firenze skal bli den sterkeste stad i Italien; og det bander ogsaa Pietro Navarro paa, det skal bli, skriver

Machiavelli, naar vi bare befæster med vet; midt i aaret skriver han om sine planer til Guicciardini. Der blev oprettet et eget embede, „Femmandsraadet til murenes forbedring" (Cinque procu-ratori delle Mura), og den indstilling, hvorpaa embedet blev til, skrev Machiavelli. De fem valgte ham til sin sekretær. Saa begyndte han at mase for at skaffe folk til arbeidet; skriver rundt til kommunerne at der skal skikkes ham alt hvad de har av jordarbeidere, helt fra 18 til 50 aar. Der er en hel del breve bevaret, han gaar i detalj med befæstningen, skriver om utgifterne, om arbeidstiden o. s. v. Men hvad penger angaar, saa tør han ikke — sier han i en skrivelse— paany røre ved borgernes pung; men skriver til gesandten i Rom, at han skulde be Clemens VII om mynt. Han har hodet saa fuldt av bold-verker („il capo pieno di baluardi") — sier han ensteds — at der gaar ikke mer i det for øieblikket. Han er kommet i humør av bare foretagsomhet. Og det er just fra denne tid han sender Guicciardini hint brev om at der er haab: Uhyrerne kan kastes ut av Italien !

Men saa faar paven det indfald at utvide byens omraade, — og det nye terræng, nemlig hele San Miniato's haug, som da kom indenfor stadsmurene og som var pavens privat-eiendom, vilde øke i værdi med hele 80 000 dukater. Det var pave Clemens VII's almenaand! Fortifikatorisk var denne utvidelse nu

252selvfølgelig uvet, en svækkelse. Og der blev altsaa hele arbeidet staaende i stampe. Machiavelli var fortvilet; midtsommers skriver han ustanselig til Guicciardini, at den idé maatte han endelig faa paven bort fra : ved en slik utvidelse vilde de bl. a. ikke kunne overkomme et effektivt vakthold ; det var den gamle mur som bare maatte utbedres — det andet var at forsluke sig, vilde baade fordyre og svække. Fra 2. juni er der endog to breve til ham om det samme; det virker skjærende i et av disse pludselig at støte paa utredninger om fordelagtige giftermaals-planer og medgift for hans døtre. Men det kom ikke til nogen avgjørelse; befæstningsplanen var ved at falde fra hverandre. Av og til var der nogen som grov ved murene, av og til ikke. Og man mistet det kostbareste av alt: tiden.

I dette planløse virvar følte man mstinktsmæssig i byen at der maatte hittes paa nye utveier for at ride det truende uveir av. Det maa nemlig være noget slikt som gjør, at Firenze s myndigheter skikker Machiavelli nordpaa til krigsskuepladsen for at skaffe klar rede paa stillingen — det heter noget lignende. Men det sker ellers paa maafaa, han er i grunden uten bestemt erend, uten magt, for at veire og speide der, hvor man igrunden kjender hvad man behøver at kjende. Det er omigjen hvad han bruktes til i Soderini's sidste forfjamsede regjeringstid: det sker bare fordi de styrende selv holder paa at miste rorpinden. — Guicciardini utnytter hans komme videre til et litet erend til Cremona for at skynde paa vene-zianernes træge hærfører, saa man omsider kan faa

253gaat igang med beleiringen av Milano. Det er altsaa her beskeden om pavens vaabenstilstand naar frem. Og paa nært hold faar Machiavelli nu se situationen og virkningen av ordren: ogsaa her er alt urede, ubeslutsomhet, forfjamselse; der er vild uorden i troppernes pengevæsen og i den strategiske overledelse — „zolfa di cani" (bikjeleven), skriver han i et brev; det er helhetsbilledet av de italienske hære, som skulde dæmme op mot den fremmede invasion. Men ogsaa i den anden leir faar han anledning til at titte ind og kommer under veir med forholdene der, disse saakaldte hæres optræden, de keiserliges, det vil si: de tyske lanseknegters og spaniernes plyndringer, grusomheten, herreløsheten.

Og midt under dette er han tusen mil borte: han mindes i breve pludselig kvinder i Firenze; han skriver og vil ha besked om Barbera, som han intet hører fra. Den slags virker som om man ser en mand paa fallittens dag liste sig i skapet for at ta sig den sidste styrkedrik før rettens mænd overtar boet til endelig likvidation. —

Han vender tilbake til Firenze og gjør rede for sit indtryk nordpaa. Saa falder altsaa Giovanni de' Medici senhøstes. Og atter skikkes Machiavelli avsted til krigsskuepladsen; hele tre ganger i denne tid er han nordpaa, og speider og sværmer om de keiserlige for at lære deres hensigter at kjende og studere deres fremfærd. Denne gang snakker han indtrængende med Guicciardini om Firenze, som ligger i angst og aapen for de tyske lanseknegter; og Guicciardini vet intet andet at svare end at byen

254faar vende sig direkte til Karl V's repræsentant, vicekongen av Napoli, og tigge om godt veir: han kunde ialfald ingenting gjøre med de tropper, som da stod til hans raadighet. — Machiavelli iler med beskeden tilbake til Firenze.

Saa begynder altsaa fremmedstrømmen at gaa sydover halvøen, Der findes ikke disciplin, bare vild opløsning. De tyske lanseknegter, som støter til, forlanger penger. Og tropperne siger plyndrende og brændende sydover. Det er midtvinters, uveir, sne, regn. De skrider langsomt og planløst, som sultne vargflokker fra fjeldene. Machiavelli og Guicciardini er de eneste hæderlige, som vedblir at arbeide sent og tidlig. Men altid forgjæves, fordi paven indgaar avtaler, som uventet krydser enhver plan. Og deres eneste feltherre nu, denne Urbino-hertugen, foretar sig ikke det spor — bare følger feig og planløs efter, og det helt til Rom, med en hær som herjer bøndernes marker som om det var fiendeland.

Men det øieblikkelige ved spændingen er jo spørs-maalet: Hvilken vei vil skreden ta? Vil de til Rom? Eller vil de til Firenze? Alt er uvisshet; der er bare én sikker ting: at tyskekeiseren vil ydmyge paven.

Der er en hel del breve fra Machiavelli nordfra til Firenze s raad, som handler om dette. Og han ser tydelig, hvor det likeoverfor den slags „hære" maa ende, selv om Firenze betaler dem løsepenger, slik som paven vil; han byder jo keiserens feltherre Bourbon ny vaabenstilstand og 60000 dukater, som han kræver Firenze skal betale. Det er bare at kaste penger bort i et bundløst sluk, skriver Machiavelli til raadet:

255de vil for det første ha 1 50 000; for det andet tar de Firenze likefuldt, ti det er drømmen om „sacco" av den by, som faar deres griske øine til at spille. Nu er det ialfald ikke stunder til at tænke paa fred, sier han. Og fra nu av er Guicciardini enig med ham; men han vil bare ikke de yderste og sidste midler, nemlig en militær folkereisning; han er spidsborgerlig nok til at mene, det ikke er nødvendig at bruke de yderste midler for det om det gaar paa livet løst; man kan fremdeles nøie sig med halve forholdsregler.

I februar-mars næste aar, da veiene atter er blit farbare ovenpaa vinterens uveir, sætter Machiavelli i hui og hast avsted til felten nordpaa, og nu for tredje gang. Han træffer Guicciardini i Parma, han tigger ham, at nu maa der gjøres noget for Firenze. Begge gaar saa til Urbino-hertugen for at sætte fart i ham; men ingen bønner nytter. Guicciardini stænger Bologna s porter for ulveflokken, og den glir videre. Dels paa grund av pengetilbud, dels ved at der tilsidst blev lagt tropper utenfor Firenze, men vistnok væsentlig fordi det var paven, keiserens folk skulde ha fat i, marscherer de keiserlige uventet utenom Firenze og direkte paa Rom. Det kan vel hænde, der var kommet besked til dem om at Rom laa aapent; for hverken de keiserlige nordpaa eller Bourbon hadde vedtat vaabenstilstanden med paven, det var bare vicekongen i Napoli; men i tillid til den var det, paven sendte sine tropper bort, saa Rom nu altsaa laa forsvarsløst. Selv angir de keiserlige kynisk som grund for sin marsch paa Rom, at soldaterne stunder saa efter at faa skriftet og gjort bot for de

256Francesco Maria deila Rovere, hertug av Urbino. (Tizian)

17forbrydelser de har begaat i vinterens løp. — Faren er altsaa for Firenze s vedkommende foreløbig over-staat.

Like ovenpaa oplever man det lille intermezzo, at selve de tropper, som laa utenfor Firenze til dets vern under Urbino-hertugens kommando, gir sig til at plyndre toskanske marker og gaarder. Det kom til slagsmaal mellem en soldat og en bonde; og da samtidig Firenze s kardinal sammen med en ung Medici er paa vei til Urbino-hertugen, opstaar pludselig det rygte i byen, at Medici flygter. Det kommer til opløp: Medici avsættes og den gamle republik indføres. Misforstaaelsen opklares straks, og Medici gjenindsættes! Selv den slags begivenheter, som atter indfører politisk frihet, fordamper bare som en forbigaaende episode av vrøvl og planløshet!

Men nu er altsaa horderne søndenfor Firenze og i hjertet av landet. Det er følgelig bare en galgenfrist: Firenze har tyskerne paa tilbakeveien! — Og Machiavelli gjentar at man faar berede sig paa krig: De halve forholdsregler er Firenzes svakhet; det gaar ikke i længden med dette at tænke litt paa fred og litt paa krig, — og skal man tænke paa krig, faar man tænke bare paa krig, naar man er saa daarlig forberedt som de. Som han skrev nordfra midt i april i et brev til Fr. Vettori, som nu sitter i Firenze og ikke længer er gesandt i Rom — han nævner først at der just er kommet én for at forhandle med den keiserlige feltherre Bourbon om prisen for en vaabenstilstand: „. . . Hvis han Bourbon) ikke stanser hæren, er det tegn paa at han ikke vil. Saa

259at han imorgen blir den som avgjør vor skjæbne. Derfor er man her blit enig om, at sætter han hæren i bevægelse imorgen, da virkelig at tænke paa krig uten at ha saa meget som et haar paa kroppen, som tænker paa

fred („senza aver un pelo piu che pensi alla pace"); hvis han ikke rykker op, da at tænke paa fred og la alle krigstanker fare. Med denne nordenvind faar I finde Jer i fremdeles at seile, og, om man bestemmer sig for krig, at kutte av alle fredsforhandlinger . . . for nu er det nødvendig ikke længer at halte, men føre krigen som gale. Ofte hitter fortvilelsen paa midler, som det rolige skjøn („elezi-one") ikke har formaadd at hitte paa. Disse keiserlige) kommer dit uten artilleri, ind i et vanskelig terræng. Derfor, om vi gaar paa med dette smule liv, vi endnu har igjen, og sammen med de allierte tropper, som for tiden findes, da skal de der enten ha sig ut av provinsen med skam og skade, eller de skal slaa av paa sine krav indtil rimelige grænser. Jeg elsker mester Francesco Guicciardini, jeg elsker mit fædreland : og det forsikrer jeg Jer ut fra den erfaring, som 60 aar har git mig, at aldrig tror jeg et folk gjennemlever vanskeligere stunder end slike, hvor fred er nødvendig, men samtidig krig ikke kan und-gaaes ..."

Dette brev er i grunden det sidste, som resumerer i store linjer stillingen, — som man har fra hans haand. Tempoet i hans breve er nu blit mere og mere urolig, kortpustet: Katastrofen nærmer sig, uvei-ret trækker sammen, er overhængende, det jager mot utladning. Og ogsaa over ham selv er der i denne

260sidste tid kommet noget andpustent, noget hæseblæsende : han er jo uten indflydelse og uten magt, — og ser dog like klart hvad der bør gjøres. Det virker som han er i stor angst . . . noget famlende som ved kvælningsfornemmelser. Barbera nævnes nu ikke længer. — Og hjemme paa hans villa er kone og barn begyndt at flytte ut det rørlige indbo og vinen og oljen av frygt for lanseknegtene. Han skriver beroligende breve til en av sønnerne, at nu kommer han til dem; han skriver om et mule-føl, som er sky av sig, at de faar behandle det motsat av andre gale, som man binder: „. . . men jeg vil at du skal løse det. Du skal gi Angelo vel

drengen) det og si, han skal bringe det til Montepug-liano (3: et beite ind i Apennin), og saa ta av det bidsel og hodelag, og la det gaa hvor det selv lyster for at skaffe sig mat og faa ut av sig galskapen. Rummet er vidt, dyret er litet, kan ikke gjøre fortræd. Og paa den maate, uten at kjende noget tryk, kommer det til at vise hvad det vil ta sig til, og du faar være paa pletten, naar det nu friskner til, for at hente det tilbake ..." I disse ord om mulens behandling kan ikke jeg andet end skimte noget av det inderste i Machiavelli's menneskekundskap, den milde, fredlyste flek i hans sjæl. — Samtidig skriver han et brev til sin kone, hvor han bl. a. fortæller at nu har han kjøpt en kjede til datteren. — Rom laa aapent. De keiserlige rykker ind. Følgen er „sacco di Roma1 — det blodbad som er mest kjendt i hele Italiens historie, det som den just ikke ømskindede Cellini i sin selvbiografi (1—37) karakteri-

261serer som en „infernalita crudele" (et grumhetens helvede). Clemens VII flygter med sit hof til Engelsborg og stænger sig inde der. Forgjæves søker han Ur-bino-hertugen om hjælp; likesaa Guicciardini. I sin naragtige selvsyke fortæller Cellini med uvilkaarlig komik om dette, som om det var hans eventyrlige indgrep i borgens forsvar, paven kunde takke for sin frelse. Urbino-hertugen gir en god dag i det hele og marscherer bort. Dette sker den 8. mai 1527.

Guicciardini var reist sydpaa, da de keiserlige strømmer ind i Kirkestaten; han haabet ialfald at redde pavens person ut av Engelsborg. Og i begyndelsen av mai hadde ogsaa Firenze sendt Machiavelli efter, sammen med en anden borger. I denne tid er han nat og dag paa farten, han rider mellem de fiendtlige hære, dels endog alene; det er tillike det forfærdelige pestaar, som Cellini ogsaa har skildret: Reddes hvad reddes kan! Selv en legemliggjørelse av sin sats, at den eneste frelse er fortvilelsen. — Guicciardini sender ham og hans ledsager straks videre vest til Civitavecchia ved havet for at utvirke, at de alliertes admiral Doria bringer paven hjælp; men sendelsen blev uten resultat i saa maate. Det brev hvor Machiavelli melder Guicciardini dette, er det sidste beskrevne papir vi har fra hans haand. Midt under dette arbeide krydset atter paven deres planer: han sluttet et slags forlik med tyskerne. —

Da rygtet om Roms blodbad naadde Firenze, blev der stor bestyrtelse. Endnu mere, da næste nyhet meldtes, at paven var kommet til en slags ordning med de keiserlige. Da opfattet omsider Firenze s borgere

262selv den virkelighet, som Machiavelli hadde prædiket for døve øren: at de bare hadde at bygge paa sig selv. Ti da visste de hvad de hadde at vente sig, naar de tyske lanseknegter nu toget nordover paa hjemtur. Alle som

én reiste sig; de unge Medici — Hippolyt og Alexander — med samt husets hele tilhæng forstod hvad klokken var slagen og ståk av, Den 16. mai proklamertes republikken, og det nye raad valgtes. Saa kastet man sig av al kraft over byens befæstningsarbeider efter Michel Angelos tegninger; soldater trampedes op av jorden. Fortvilelsens begeistring var over folket, offerviljens store bølge skyllet rensende gjennem sindene: Fædrelandets forsvar! Hele kræmmer-byen vrimler flittig som en maurtue for at virkeliggjøre Machiavelli s livsdrøm.

Da iler Niccolö Machiavelli hjem. Ti al hans higens maal hadde netop været synet av et frit folk samlet i én vilje. Intet middel hadde syntes ham for dyrebart for at opnaa det. Og nu var altsaa denne hans livs gjerning ved at fuldbyrdes: Firenze s og Italiens befrielse. »

Nu hænder det underlige. Skjæbnens ironi er ute og spøker.

Guicciardini, huset Medici s oprigtige ven og tilhænger, han bare fortrak i frivillig landflygtighet; hans stilling var nu grei, utvetydig: han hadde latt sig personlig indlemme og kunde blot oppebie det øieblik, da Medici s fiender i Firenze igjen faldt. Med Machiavelli var det anderledes fat: ifølge overbevisning var han republikaner og var just av den grund i sin tid faldt i unaade hos huset Medici; senere var

263han leilighetsvis blit benyttet av dem ved mindre, bestemt avgrænsede affærer, især i den sidste tid, idet nemlig hans drøm om at befri landet for fremmedinvasionen ialfald teoretisk faldt sammen med Medici s interesse og program. Med andre ord: Motsætningsforholdet til huset Medici stillet sig som forsvindende, betydningsløst, set imot bakgrunden av hint store maal, bare som en bagatel; og han gav ukaldet hele sin energi i disse sidste aar, idet han stod paa Medici s side. Han kjender hint vandskille mellem pendantisme og karakter.

Nu hænder altsaa det underlige: Naar kontoen i det borgerlige bo gjøres op, gjøres den op paa bagateller; enhver facit bestaar av de smaa tal. Trods flammende republikaner i sit hjerte vender han i folkets øine tilbake som frihetens fiende, som de fordrevne tyranners, som Medici s lakei. Dermed ogsaa som hemmelig motstander av al fortifikation! Folket gaar av vei for ham, de mistror ham, — hvis de da under befæstningsiveren overhodet hadde stunder at se til den kant, hvor haji gik.

Men aarsaken til denne sky ligger kanske endnu dypere og er av mer almenmenneskelig art. Det sier sig selv at den menige mand i Firenze ifølge sin natur i grunden hele tiden maa ha mistrodd Machiavelli; han forekommer dem underfundig. Fordi det nemlig er hans tankes væsen at løpe linen ut; hvilket spidsborgeren aldrig gjør. Fordi der bakenfor hver hans handling stikker noget uhaand-gripelig, som gjør godtfolk, som bare kjender én rettesnor, det de benævner „sund sans", vår og mistroisk

264nemlig det vi kalder sans for konsekvens. Dette byrdefulde for hvert barne-sind, som ligger moralsk i svøp: at der gjemmer sig sammenhæng og stor linje under alt hvad man gjør, selv under galgenhumorets yreste indfald.

Da hans gamle „Timandsraad", krigsraadet, som atter var traadt i funktion i anledning av Firenze s forsvar, den 10. juni skulde vælge sekretær, blev han ikke engang nævnt; det var det sidste han oplevet som ukaldet medhjælp i republikken Firenze s tjeneste. Da forstaar han at han er en færdig mand. 20. juni blev han syk. Det var nok hans gamle onde, stensmerterne, som meldte sig; reiserne og strabadserne denne sidste tid hadde vel ogsaa gjort sit. Og denne gang gled anfaldene ikke over. Det eneste autentiske, man imidlertid vet om ham, er en anmerkning under 22. juni 1527 i De dødes bo\ („Libro dei Morti"), som nu findes i statsarkivet i Firenze; der har graverkaren anført: „Niccolö Machiavelli ripo-sto a Santa Croce" (stedt til hvile i Santa Croce-kirken). Han blev begravet i sit familiekapel der.

Senere i tiden blev det kapel overlatt til en religiøs orden, som bygget et alter og der begrov sine medlemmer om hverandre. Saa Machiavelli s gravsted egentlig nu er uten navn, ukjendt.

265 MACHIAVELLI INTIME

H ans venner begræd ham og mindtes ham i følte digte, mens fienderne, og særlig byens bønnemænd („piagnoni"), har spundet sladder og løgner, ikke bare over hans grav, men ogsaa over hans dødsleie. Skjønt det skulde synes noget nær likegyldig, hvad man foretar sig paa dødens terskel, den lille stund man vender sit

livsverk ryggen, saa er det dette nærmeste eftermæle almenheten særlig har været optat med: om han nemlig tok sakramentet paa sit dødsleie. Anonymt sladder her er jo den sedvanlige bestanddel av det eftermæle, som følger den virkelige reformator; denslags overgik f. eks. Luther, Calvin o. s. v. Den samvittighetens uro nemlig, som godtfolk selv instinktivt føler ved en storaand, sætter de ut av sig, idet de digter den ind over hans, deres urostifters sidste timer: Ved Machiavellis bortgang skulde verden bare være blit en grim spotter og atheist fattigere. Her gik presteskapet selvfølgelig i spidsen; paa klerikalt hold hvilte man overhodet ikke, før man fik alle hans verker paa index (1564). For

266eftertiden blev han en uklar sagnfigur fra mørkets rike, en giftig glose. I Marlowe's drama Malta s Jøde er han prologen og skildrer sig selv nærmest som en Mefisto:

„Admir'd I am of those that hate me most",

sier han blandt andet. Og Shakespeare følger sin samtids dom: naar verten i De muntre fruer i Windsor prater ordspil og slaar vitser, blir Machiavelli nævnt som en fiffig haarkløver; i Henrik VI, første del, taler man om den falske Machiavelli; i Henrik VI, tredje del, om den grumme Machiavelli. Calderon har lært sig det samme. Det var nok dengang som nu, at en stor mand gjør klokest i ogsaa at forstaa sig litt paa at sætte sit dødsleie i scene. For endog det, som heter historiens dom, er iblandt en smule tungnem; det hænder at simpelthen godtfolks dom holder sig som historiens dom, endog gjennem sekler. Der gik nemlig næsten fire sekler hen før Italiens nationale gjenreisning atter synte verden hans navn i dets ufor-gjængelige glans.

Men vennerne begræd ham. Deres sorg taler et andet sprog over hans grav. Den er egte — allerede av den grund at det1 just ikke var noget at vinde ved at holde sorg over en saa upopulær mand.

Ogsaa i levende live fik han beviser nok paa vennernes hengivenhet. Allerede i hans første kan-cellist-aar følte de jo savnet efter ham, naar han var ute paa sine legations-reiser; der kommer straks breve og hilsner fra kolleger og personlige venner blandt de underordnede i kancelliet. Og der er ingen bi-

267hensigter med det, ingen av disse er bort i politikken med fingrene. Særlig er der én, Biagio Buonac-corsi (f. 1472 og altsaa litt yngre), som har holdt av ham. De fleste breve av denne art til Machiavelli er fra ham. Paa bare de 8 dages tid han var i Forli hos Caterina Sforza, har man bevaret ialfald tre privatbreve fra ham. Der skriver han om løst og fast, rabler ivei; han fortæller om ophopning av arbeide i kancelliet siden han reiste, om indre rivninger mellem personalet — han maa endelig komme tilbake snart! Og han fortæller om hans frue, den nygifte Marietta, som kommer her op i kancelliet og længes — og for at betegne hendes savn bruker han drastiske uttryk, som neppe en nygift egtemand i vor tid vilde hat let for at goutere. Han holder ham i det hele underrettet om tingenes gang paa alle hold; og glæder sig ved at kunne melde om den lykke, Machiavelli s rapporter gjør hos raadet og gonfalonieren. Der er stor og ubetinget tillidsfuldhet i tonen. — Da Machiavelli et aars tid efter er i Frankrike, begynder straks samme art breve at løpe fra Biagio til ham; i dem beder han ham ogsaa kjøpe hjem med sig smaating: „Læg ut for en scudo i hansker og to lerrets-punger, av de mindste I finder, og ellers et og andet nips („zachera"), som jeg skal betale til den, I op-gir mig. Og saa beder jeg Jer sende mig en støt-kaarde („stocco"), men den vil jeg ha som gave; for jeg har ikke faat den, I lovet mig ved avreisen. . . ." Da Machiavelli to—tre aar senere er i Rom, skriver han og beder ham bl. a. at ta ut en lerfigur („plasma") for ham, om han kommer over en slik: „men jeg

268Unge florentinere, tildels av huset Medici (detaljer av Botticelli's billede „Magernes tilbedelse")-vilde gjerne den skulde være liten ... og jeg skal betale til den, I opgir mig."

Denne Biagio innehadde en stilling i kancelliet litt lavere end Machiavelli. Republikaner av det rene vand og beundrer av Savonarola, en mand med literære interesser, men uten egentlig talent, ogsaa litt av en samler — ser man av det foran oversatte, en egte florentinsk hjemmefødning og departementalt vane-menneske, som elsker sin by og svarer, engang man vil ha ham med som medlem i en ambassade til Frankrike, at nei, før vil han være med paa flugten til Ægypten. Som før nævnt, delte han skjæbne med Machiavelli ved Medici s indtog 1512 og kom ut av statstjenesten samtidig med ham.

Man har navnet paa og breve fra en fem — seks saadanne venner: Niccolö Valori, Agostino Vespucci da Terranova, Antonio da Colle, Andrea di Romolo, Donato del Corno. Der er mange flere ogsaa. Hans venskap omfattet de forskjelligste karakterer; der var horisontløse hjemfødninger eller tørre strebere, middelveisfarere; der var vellystige spidsborgere, vivører; der var løsslupne skøiere. Alle forstod han at omgaaes. Men de fleste hadde hint drag av egte florentinsk letsind og vidd, som kunde sætte i scene sig indbyrdes rent vilde løier, hvis karakter stundom vanskelig kan antydes, end si: meddeles gjennem utførlig oversættelse. Ved en saadan minutiøs gjengivelse, som i indhold, om ikke i utilhyllet form, staar fuldt paa høide f. eks. med Boccaccio s aller slemmeste noveller, vilde man desuten bare risikere at kaste et falsk lys paa tonen dem imellem og derved

271gi et feilagtig billede av venneskaren, som da i det almene omdømme kom til at bære al skylden for de grovkornede, halvt kriminelle løier, mens den i virkeligheten var tidens. Ialfald var den staden Firenze s. Man husker nemlig i farten ikke paa at det gaar ikke an at lægge vor tids sedelige maalestok paa en eneste renæssanse-skikkelse, selv om det jo vilde røbet historisk sans at huske det; for et saadant rigoristisk moralkrav er intet andet end at underkjende selve kultur-utviklingen i verden, det er i virkeligheten at ville paastaa at kulturen er saa noget nær den samme nu som for 3—4 aarhundreder siden; hvad ialfald individets moral angaar, er jo ikke det stemmende med faktum, — selv om der er dem, som vil være i tvil, naar man ser hen til den internationale moral i øieblikket. Netop av denne grund har vi jo ogsaa vanskelig for at se rigtig paa den kreds av damer, som sat og lo sin klare sølvlatter til Boccaccio's mest haarreisende noveller. Av samme grund har vi fremdeles vanskelig for at delta av hjertet i den latterens renselses-proces, hvorpaa endog en homoseksuel forgaaelse kunde drive forbi bare som en flygtig episode. Det kan vel ogsaa spille ind at denslags vittigheter ikke ligger for nordligere folkestammer. Men av en saadan art er f. eks. den affære, hvor en av vennerne, Giuliano Brancaccio, er hovedmanden, og hvormed Machiavelli i en utførlig beretning mæsker Fr. Vettori i Rom, som jo var en kjender, en ren matkrok paa de pikante novellers omraade. Affæren gir et billede av tiden. Og denne Brancaccio har været en type paa en bestemt sort

272florentiner, en utrolig forvorpen spilopmaker, som aabenbart ikke skydde noget middel for at reise latterens storm i sin letfærdige by. Kort at melde, Brancaccio, senere Vettori's husven og fortrolige muntration i Rom, er den eneste skyldige i affæren, men faar ved et puds alt veltet over paa en anden ven, den ganske uskyldige, det guds ord Filippo Casavecchia.

Enkelte venner hænger ved Machiavelli i ren henrykkelse, ser man av brevene, som tilfældet er med den netop nævnte Filippo. Det er ogsaa denne ven, han lar læse den første begyndelse til Fyrsten.

Men ogsaa Machiavelli s overordnede viser personlig den samme hengivenhet. Det er tilfældet med Signoria-raadets sekretær Marcello Virgilio Adriani, en sprænglærd humanist, som drev klassiske sprogøvelser i ledige stunder.

Machiavelli s venskap er til gjengjæld like ubrytelig, som hans troskap i det offentlige er usvikelig. Og i dette træk møtes han altsaa med og har sin rot i den folkelige retsbevissthet, som trods al tidens opløsning dog levet sit bortgjemte liv paa bunden hos den enkelte privatmand, hos hint brede, navnløse lag i folket som staar utenfor den straalende tid, — det jeg pekte paa her foran, da jeg oversatte erindringen fra Prato s „sacco". Det er slike træk, som i mine øine gjør Machiavelli som personlighet saa stor, saa altomfattende; de viser hvor han griper langt tilbake. Det var i grunden den samme art karakterens træghet og tyngde, som slog os imøte i hans forhold til skolastikken, middelalderens form for tænkning. Og det tør nok ogsaa hænde at det juster denslags „utids-

273mæssige" egenskaper som bidrar til at hemme hans karriere i øieblikkets politik, — saa der altsaa maatte gaa sekler hen, før han fik sin plads i historien.

I en anden forbindelse har jeg antydet hvor han i sit arbeide i raadet viste konduite, taushet, en næsten overmenneskelig lojalitet, selv naar han blev forbigaat. Vi saa det oftere i hans forhold til gonfalonieren Piero Soderini, som oprindelig ikke engang var Machiavelli s kandidat til stillingen; og jeg gjorde rede for grunden til

hans tilsyneladende omslag her : det blev fremkaldt ved dennes uduelighet og flugt fra Firenze — troløshet var det ikke. Det var nu ogsaa netop Machiavelli, Soderini tilkaldte, da han var rømt fra byen og ingen venner hadde igjen: han mente sig altsaa at ha grund til at stole ogsaa privat og netop i motgangens stund paa sin fordums sekretær. Ja, Machiavelli anfører senere som indvending, da Vettori vil lokke ham til Rom, at da maa han jo besøke Soderini, hvilket vil bringe ubehageligheter og mistanke med sig i forholdet til Medici : der er selvsagt ingen virkelig nødvendighet for at besøke en falden husbond; men det er netop sansen for sammenhæng med sig selv og med sin fortid, som taler sit forunderlige fine sprog gjennem den betænkelighet, selv om den ikke var den egentlige grund til at han ikke reiste. — I forholdet til hærføreren, militskapteinen, Tebalducci Giacomini møter vi akkurat den samme art trofasthet. Da nemlig Firenze s lunefulde borgere gir denne al skylden for nederlaget foran Pisa (1 506) og lar ham i foragt forsvinde som syndebukk, glemmer ikke Machiavelli ham : han gir ham, som før sagt, flere aar siden ved leilighet

274fuld opreisning og lægger i flængende ordelag skylden der, hvor den hører hjemme: hos det uretfærdige florentinske folk (i Decennale Secondo). — I forholdet til Fr. Guicciardini har jeg ofte pekt paa samme troskap ; han vakler aldrig i sit venskap til denne sin motsætning, det praktiske livs mand, i hvis saftløse, nøkterne hænder intet vokser, ikke store planer, end si: drømme.

Likedan er hans trofasthet mot Francesco Vettori, som jeg ogsaa har nævnt et par ganger før. Denne Vettori (f. 1474) tilhørte en gammel florentiner-æt, som gjennem Francesco s far var giftet ind i Rucellai's ansete og rike adelsfamilie. Han var Firenze s gesandt hos Maximilian, dengang Machiavelli fulgte efter og arbeidet under ham; siden hos Giulio II, hos Leo X 1513—15; og hos Frans I av Frankrike var han som utsending den som fik giftermaal istand mellem den franske prinsesse og den unge Lorenzo Medici, en forbindelse, hvis frugt som bekjendt var Caterina av Medici.

En langt interessantere skikkelse, end Guicciardini var. Francesco Vettori er ingen knoklet sjæl, til forskjel fra ham en mand av store og oprindelige sanser, et nydelsessykt menneske, en kunstnersjæl, en egte florentiner-type; der stikker i mine øine ikke litet av en Boccaccio i ham. En stilfuld skikkelse, som selv niidt i tvilsom vandel altid tar hvert ytre hensyn og har den jevne borgers sky for skandale; han er desuten gift og har voksne døtre, efter hvad han selv fortæller. Han skriver detaljert og uten blussel hvorledes han indretter sig i Rom, med sin leilighet paa Gianicolo, med levemaaten, med tjenere og med erotik; der møter vi ogsaa den før

275nævnte Giuliano Brancaccio, som hver aften gir ham ind en lettere novelle eller denslags, før han gaar at sove ; han sætter aldrig nogenting paa spidsen, hver dag hører han messe. Lyt bare til disse linjer av et brev (dateret 24. XI. 1513): „. . . Hvis I saa spør mig, om jeg ikke holder kurtisane, saa melder jeg Jer at i førstningen, jeg var her, hadde jeg én, som jeg skrev til Jer; siden fik jeg skræk i mig paa grund av sommerluften, og har holdt mig unna det. Allikevel har jeg nok altids hat én, slik at forstaa at her ofte kommer én av sig selv, som er rigtig rimelig med hensyn til skjønhet og pikant konversation („pariare piacevole"). Jeg har endvidere her paa stedet, skjønt det ligger ensomt, en nabo-dame, som nok ikke vilde mishage Jer; skjønt hun er av adelig herkomst, gaar hun sagtens med paa et og andet („fa qualche facenda"). Min kjære Niccolö! dette liv er det jeg nu inviterer Jer til . . ." Flaner gaar ut og ind i hans leilighet. Dennes indredning, slik som han skildrer den i et brev, bør i denne sammenhæng ikke forbigaaes: „Fra leiligheten er der indgang til kirken, hvilket passer mig udmerket, da jeg, som I vet, er religiøs. . ." Han er kvindekjær som faa. Men der er samtidig, synes det mig, ialfald nu noget kontemplativt over hans sanselighet, skjønt han bare er 40 aar, noget av en uttjent libertiner paa retur, som næsten likesaa gjerne nyder beretninger om andres galante eventyr. — Han er humanist uten at være pedant, literat, historieskriver; han har saaledes beskrevet sin reise til Tyskland, tildels isprængt med pikante, vittige anekdoter. Og i sin politik er han

276Florentinske borgere vistnok kjøbmænd (detalj av Ghirlandajo's maleri „Zaccaria s offer").

277slet ikke idéløs, er ikke lavpandet, ja, han ser klarere end Guicciardini. Men han mangler energi; han var ingen handlingens eller viljens mand. Men skal man være helt retfærdig ogsaa her, faar man huske at der, ialfald den tid brevvekslingen foregaar, heller ikke er stort at utrette som gesandt for Firenze hos Leo X i Rom, idet jo

Medici selv var herrer ogsaa i Firenze. -— Man har nemlig det indtryk at Machiavelli s biografer litt ufortjent lar Francesco Vettori staa i skygge. Det gaar heller ikke an at gi Vettori skyld for den ækvi-voke tone i enkelte av Machiavelli s breve (som i det om Giuliano Brancaccio's meriter) — han kunde den nok fra før. Vettori stod paa høiden av sin tids dannelse, og vel saa det. Just derfor blir ogsaa kor-respondansen mellem disse to venner av et slikt enestaaende kulturhistorisk værd; vel den merkeligste, man overhodet eier fra høirenæssansens tid. Man har det henrivende syn av to aander, som møtes i den absoluteste tillid og intet dølger — man kunde fristes til at si, hvad man ikke fristes til at si ved Guicciardini: to jevnbyrdige aander; men en titan som Machiavelli kaster selvfølgelig ogsaa her skygge. Brevvekslingen fører os saa tæt ind paa disse tidens største mænd, at man synes at høre deres aandedrag. Det er dette som gir den slikt enestaaende værd. Men da faar man som myndige mennesker ta korrespondansen ubeskaaret og som den er: dens politiske angst, dens vidd, dens usmykkede skabrøse anekdote. Det er menneskelige dokumenter alt, som kaster lys over tid og mænd og deres intimeste privatliv.

Machiavelli s breve er nogen av de vigtigste til

279kundskap om ham — for ikke at si de eneste — hvad angaar de to første aar efter republikkens fald, da han sitter paa en maate utlæg ute paa Machia-vellernes landgods i egenskap av familiens overhoved. I denne tid optræder Vettori som hans beskytter. Det er ogsaa denne mand han skikker de første kapitler av Fyrsten, uten at denne synes at ane hvad han har faat tilsendt; ialfald gaar han utenom i nogen konventionelle ordelag. — Skriftvekselen begynder med, at han klager sin nød og beder Vettori at han ved leilighet skal lægge ind et godt ord for ham hos paven og Medici i Rom; brevet ender slik: „Hold mig, om mulig, i vor herres erindring, at, om mulig, han kunde begynde at bruke mig, enten han selv eller hans folk, til et eller andet; for jeg tror nok jeg ved det skulde gjøre Jer ære og mig selv nytte." De kunde „la mig begynde at rulle paa sten", sier han etsteds. — Det er med en underlig følelse, vi synes at merke, at hverken Vettori eller en anden ven (Salviati) har noget vanskelig for at love — tvertimod men i grunden gjør litet for ham, eller kanske rettere sagt: intet. Vettori søker ialfald hele tiden isteden at faa talen hen paa galante eventyr og tvilsom erotik ; stadig kommer han stikkende med denne sin eneste interesse: „. . . I vet, jeg liker mig en smule hos kvinder, og er mere for at spøke med dem end for nogen anden ting . . ." Det er denslags svar, Machiavelli faar, naar han strør ut sine idéer om Italiens politik eller kommer med de utredninger om nøitralitet, som jeg har gjengit i en anden forbindelse; han lar sine letfærdige aandrigheter spille.

280— Iblandt findes der dog ogsaa i Vettori's breve prøver paa komik, som ikke er seksuel; der er saaledes den overlegne og vittige tegning av en lærd, en „grammatiker av profession", pedanten — han fortæller at han nu en 8 dages tid, for at forbedre sig, bare har omgaaes ham: „. . . av et dystert og sælsomt opsyn, og som aldrig snakker om andet end hvorav et ord kommer eller hvorav et navn er laget, eller om et verbum skal sættes i begyndelsen av sætningen eller i slutten, og om slike likegyldige ting, som vældigen kjeder den som maa høre paa . . ." Allerede et slikt syn for komikken ved en skikkelse viser jo at Vettori ingen almindelig og aandløs mand var; det gir vistnok et indblik i hvorfor Machiavelli er hans ven.

Vettori's breve blir en tid mere og mere lystne og lokkende. Vi har før set, hvorledes han appellerer til Machiavelli's lidenskapelighet, som han sier sig at ha set sikre prøver paa, — der han inviterte ham til sin leilighet, som ligger i flugt med kirken, og hvor Rom s flaner svindser ut og ind. Ja, der er tilslut ett med en indgaaende beskrivelse av en bestemt flanes yndigheter, som, om ikke i selve glosebruken, dog i tonen, i det slibrig dvælende, faar en til at mindes selve Pietro Aretino's obskøne dialoger om kurtisaner. — Av og til slaar ogsaa Machiavelli helt om; da kan han svare med breve i samme slibrige tone, bare yrere, mere fulde av latter, dels isprængt med bitter livsvisdom; blandt dem er hint, som fortæller om Brancaccio's strek.

Men Machiavelli fulgte ikke invitten, han reiste ikke til Rom. Det var nok ikke mange pennens mænd i

281hans samtid, som ikke var reist, naar man hadde de forbindelser ved pavehoffet. Jeg mener, det er et enestaaende træk, dette avslag, som ikke let fremhæves for sterkt; det tegner Machiavelli's profil klarere end kanske noget: Hans moralske selvopholdel-ses-drift sa instinktivt nei, og reddet ham derved fra den stad som var u-karakterernes store karudsdam, der penneknegter og literære kinæder som Pietro Aretino boltret sig og slog

med sin glatte spord.

Efter de par aar er det slut paa skriftvekselen mellem dem. Den har for Machiavelli's karriere været ganske uten resultat, man utvirket intet for ham i Rom. Men fra hans sidste aar dukker der paany breve op til Vettori, og nu bare om politik. Det træk er atter et bevis paa den store trofasthet han bevarer til den, han engang er traadt i forhold til; forbindelsen holdes levende helt til det sidste. Og i dette ligger der ikke egennytte eller skygge av beregning: Vettori hjalp ham, som sagt, slet ikke, han holdt ikke sit ord i saa maate ; gav ham ikke engang gode raad. Det er kun en karakterens tyngde, som her kommer til syne, den sans for og drift efter sammenhæng, uten hvilken geni ikke er.

Et av de første breve til Vettori har en utsigt over Machiavelli's liv paa landeiendommer}: „. . . Jeg bor paa landet, og fordi disse sidste begivenheter med mig indtraf sammensvergelsen 1513), har jeg ikke paa tyve dage været i Firenze for at træffe dem alle. Hittil har jeg drevet troste-fangst i egen person, idet jeg staar op før dag; kliner fuglelim paa, gaar saa med en hel bør fuglebur paa ryggen, saa det ser

282ut som Geta, naar han vendte tilbake fra havnen med Amfitrion's bøker vel allusion til en scene i en eller anden komedie), tar mindst to troster; naar det kommer høit, syv. Slik hadde jeg det hele september ; siden har jeg forsømt dette dagdriverliv, til min store beklagelse, hvor nedværdigende og underlig det end er. Om mit liv siden skal jeg fortælle Jer: Jeg staar op med solen, og gaar mig en tur ut til en av mine skogteiger, hvor jeg lar hugge ved, og her blir jeg et par timer for at inspicere arbeidene fra dagen forut og spendere litt tid paa disse vedhuggerne, som altid har et eller andet galt fore, enten sig indbyrdes eller med naboerne. Og hvad denne skogteigen angaar, saa kunde jeg ha tusen morsomme ting at fortælle, som er hændt mig, baade med Frosinone fra Panzano og med andre, som vilde ha av denne veden. Specielt Frosinone. Han sendte bud og hentet flere favner uten at si fra til mig, og ved betalingen vilde han holde tilbake ti lire, som han sa, han skulde hat av mig for fire aar siden, da han vandt paa mig i kortspil hos Antonio Guicciardini. Jeg gjorde et helvedes leven, vilde melde kjørekaren, som var kommen, for tyv, hvorpaa G. Machiavelli traadte imellem og fik forlikt os. Battista Guicciardini, Filippo Ginori, Tommaso del Bene og nogen andre fra byen, de tok sig hver en favn ved, mens denne nordenvinden stod paa. Jeg lovet alle, og sendte til Tommaso én, som naadde frem til Firenze bare med halvparten; for til at lø den paa lasset var der han, piken og sønnerne, saa det saa ut som Gabburro vel en kjendt original i hans samtid),

283naar han torsdagen med disse drengene sine pryler løs paa en stut. Da jeg indsaa, der ikke var nogen fortjeneste med det, sa jeg til de andre at jeg ikke har mer ved, og alle gjorde opstyr ved det, særlig Battista, som regner dette blandt de andre statsulyk-ker. — Naar jeg forlater skogteigen, gaar jeg til en kilde, og derfra til et av mine fuglefangst-steder, med en bok under armen, enten Dante eller Petrarca, eller en av disse mindre poeter som Tibul, Ovid og lignende. Jeg læser om disse deres elskovs-passioner og deres eventyr, mindes mine og dvæler en smule ved denne nydelse i tanken. — Saa begir jeg mig paa vei til osteriet, snakker med dem, som reiser forbi, spør nyheter fra deres grænd, hører et og andet, og merker mig menneskenes skiftende smak og forskjelligartede syn. — Imens kommer saa frokost-tid, da jeg spiser med mine av den mat som min fattige villa og smule fædrenearv skaffer. Naar jeg saa har spist, vender jeg tilbake til osteriet; her er verten som regel tilstede, en slagter, en møller, to teglstensbrændere. Disse klænger jeg mig indpaa for hele dagen, idet jeg spiller med dem kort, terning, som gir anledning til tusen trætter og til tusen uærbødige finter, og som tiest slaas man bare om en skilling, men ikke desto mindre har folk hørt os skrike like til San Casciano en grænd længer syd i Chianti). Jeg er gaat rent op i dette elendige liv, og har faat mug paa hjernen av det; jeg lar denne min skjæbnes ondskap ha sin frie gang, og var bare tilfreds den slik kunde trampe mig ned, saa en fik se, om den da ikke skammet sig. — Naar

284kvelden kommer, gaar jeg hjem igjen, og stiger ind i mit arbeidsrum; i døren kaster jeg av mig disse bondske plagg, som er fulde av søle og smuds, og ifører mig kongelige og hofmandsmæssige klædebon, og anstændig antrukken stiger jeg ind til de antikke mænds antikke hof, der hvor jeg blir mottat elskværdig og nærer mig av den føde, som er min som en synderlig ting, og som jeg er baaren og født til; der hvor jeg ikke undser mig for at tale med dem og spørge om aarsaken til deres handlinger; og hvor de paa grund av sin høie kultur („humanitå")

kan gi mig svar. I hele fire timer føler jeg ingen lede, glemmer jeg al kummer, tænker ikke paa fattigdommen, ængstes ikke for døden: Jeg gaar helt op i dem („tutto mi trasferisco loro"). Og fordi Dante sier: at „det blev aldrig til videnskap uten man beholder det man har forstaat", saa har jeg notert mig det, som jeg har gjort til det væsentlige under samtalen med dem, og har sat sammen et litet arbeide „de principatibus" (=>: om fyrstendømmer), hvor jeg fordyper mig saameget jeg evner i betragtninger over dette tema, idet jeg sætter ut fra hverandre hvad et fyrstendømme er, hvad sorter der er, hvorledes man skaffer sig dem, hvorledes man beholder dem, hvorfor man mister dem. Saasandt nogensinde et indfald („ghiribizzo") av mig har vundet jert bifald, saa skulde I nok ikke mislike dette. Og en fyrste, særlig en ny fyrste, skulde det være kjærkomment. I ethvert fald dedicerer jeg det til hans herlighet Giuliano Medici). Filippo Casavecchia har set det; han vil gi Jer besked om selve tingen og om

285de samtaler jeg har hat med ham, — skjønt jeg jo bestandig øker det og pudser paa det . . ."

Med dette brev er vi ført like ind i Machiavelli s verksted i hans hjem ute paa landet og faar et skimt av den nedtrykte sindsstemning, han henlevet sit otium i fra 1513 av. Vi ser ogsaa av hvad art hos ham renæssansens klassiske henrykkelse var: den sjælelige lise. — Paa et andet sted har jeg redegjort for, hvorledes Machiavelli forblev i Firenze, da Medici rykket ind; han blev, fordi han i grunden ingen døgnpolitisk partigjænger var, men statens embedsmand ; han blev ogsaa, fordi han jo skulde leve og skaffe familien underhold. Men hans retlinjede tænkning gjorde ham ubrukbar i Medici s kræmmerpolitik, saa han blev dømt til otium paa landet.

Den eiendom, han og familien levet paa, ligger ikke fuldt en mils vei søndenfor Firenze, ikke langt fra San Casciano, hvor Toscana s herligste vinmarker er. Grænden heter Sant Andrea in Percussina, og hans villa, som nu skal eies av familien Serristori, kaldtes da som nu „L'Albergaccio". Mellem kollerne skulde man i nord kunne skimte domens kuppel i Firenze derfra, Giotto's kampanile og Signoria-palad-sets taarn.

Her bor han med sin kone Marietta, som han egtet 1502. Efter hendes breve at dømme var det en blid og ham uendelig hengiven kvindeskikkelse, men som vistnok ikke har hat mindste indblik i hans oprevne sind. Naar man ser at hende var Machiavelli ikke altid trofast mot, saa bør man for retfærdighets skyld ha tidens bakgrund for øie.

286Den tid han var ute i ambassader, gik hun i stadig uro for ham; hun klynker at der kommer saa sjelden brev, og gjennem Biagio, som er gift med hendes veninde, sender hun ham smaa klædningsplagg, en vest engang, en anden gang atter en vest, to næse-duker og to skjorter; der findes særlig et nydelig, klodset og skriveukyndig brev til ham. Efter tidens krav til mandfolk og efter fattig leilighet har han ogsaa været hende tro, — og om ikke tro, saa hengiven ; han har tydeligvis gaat ind i hendes smaa ønskers verden, han kommer hende imøte der. Fra villaen er der saaledes en to—tre breve fra Machiavelli til søstersønnen (Giovanni Vernacci), som opholdt sig i Pera ved Byzans som handelsmand: i dem b der han — det er midt i hans mest triste aar — paa Mariettas vegne at han maa ta med et stykke „ciambellotto tané" kastanjebrunt kamelhaars-tøi)

og synaaler, naar han nu kommer tilbake.

Ulykken 1512, da han kom ut av stillingen, har hun sikkerlig bare følt i det økonomiske; hun har ikke set i hans kummer og kamp andet end kampen mot armod. Han har selvfølgelig heller intet gjort for at sætte hende ind i sit sinds kvide, selv om det hadde været gjørlig; denslags fortrolighet laa nu vel heller ikke for tiden. Tilsyneladende har han været optat med dagens bekymringer, med sønnernes ve og vel, med Marietta s naaler, med giftermaalsplaner for sin søstersøn i Pera, saa han kunde faa kapital til at starte en uldvareforretning i Firenze: „ . . Hun er litt halt," skriver han om vedkommende dame han har utset til ham, „men ellers vakker, og rigtig

287snil er hun . . ." Han har i det hele været meget optat av denne nevø. Og i de mange breve, han sender ham, forekommer der ogsaa virkelige hjertesuk ut av hans inderste kvide; i ett sier han: „. . . Jeg har det bra paa legemet, men i alle andre henseender har jeg det ondt. Og der er intet andet haab igjen for mig end at gud hjælper mig . . ." I et andet fire—fem aar senere skriver han til ham : „. . . Mit hus skal altid staa til din tjeneste, som det har gjort før, hvor fattig og ulykkelig det end er . . . En anden gang: „. . . Jeg har gjennem-gaat uendelig meget,

og det av den art at det har bragt mig derhen at jeg litet kan gjøre andre godt, endnu mindre mig selv . . ." Det samme gjentar han omtrent ordret et par uker senere. Ensteds skriver han til ham at skjæbnen ikke har efterlatt ham andet end slegt og venner, og „dem gjør jeg kapital av" siden; et andet sted skriver han at han er blit „unyttig for sig selv, for slegt og for venner, fordi slik har min kvidefulde lod villet det"; ensteds skriver han at han er „reduceret til at bo paa landet paa grund av den motbør jeg har hat og har . . ." Men om de andre i hjemmet heter det: „La Marietta e tutta la brigata sta bene" (Marietta og hele flokken har det godt).

Siden vi er inde paa dette, vil jeg til belysning av den sindsstemning, hvori hans hovedverker blev til, ogsaa oversætte et par steder av de breve han sendte sin ven Vettori i denne tid: „. . . Jeg kommer altsaa til at bo her mellem mine filler, uten at finde et menneske, som tænker paa mme trællekaar

288eller som tror, jeg kan være god for noget. Men det er umulig at jeg kan bli ved længe slik, fordi jeg sliter mig ut, og jeg indser at, om gud ikke viser sig mere gunstig, jeg da en vakker dag blir nødt til at gaa min vei fra hus og hjem og anbringe mig som manuduktør eller som skriverkar hos en connetable, siden jeg ikke kan andet; eller trække mig tilbake ensteds til en avkrok for at lære unger at læse, og forlate her min flok, at den kan late somjegerdød. For den vil klare sig meget bedre uten mig, eftersom jeg er dem til utgift, da jeg har vænnet mig til at bruke penger og ikke kan greie det uten at gjøre det. Jeg skriver ikke dette til Jer, fordi jeg vil at I skal ha ubehag og bryderi for min skyld, men bare for at lette mig, — og for aldrig at skrive mer til Jer om dette emne, som er saa viderlig som det kan faa blit ..." Nu, det gjorde han jo delvis: han ønsket en hjælpende haand. Men til sin søstersøn skrev han det samme, og der kunde han i det høieste først haabe hjælp engang i fremtiden og bare for sin familie. — Der er endnu et brev, jeg tar litt av med det samme ; det er ogsaa til Vettori i Rom, dateret 20. decbr. 1514, og fortæller om hans sindsstemning. — Machiavelli har netop været inde i Firenze: „. . . Jeg takker paany for alt det stræv og al den omtanke, I har hat for min skyld. Jeg lover Jer ikke gjengjæld, fordi jeg ikke tror, jeg nogensinde kan gjøre godt hverken mot mig eller andre. Men om skjæbnen hadde villet det slik, at Medici, enten i en Firenze-affære eller utenfor, enten i deres pri-

289vat-affærer eller i det offentlige, hadde git mig et hverv, saa vilde jeg blit lykkelig. . ."

Derute paa landet gik, som sagt, Marietta omkring og stelte om mand og barn, og ante sikkerlig intet av den hete, uslukkelige brand, som glødet derinde i kulmilen. Hun hadde ingen betingelse for at fatte de stunder, han følte det som om han hadde „mug paa hjernen". Fattet heller ikke oprindelsen til den selvironi hvori han levet. Fattet heller ikke de politiske stordrømme, naar de atter blusset i veiret. — Man kan ikke undre sig over, om et hjem, hvis midtpunkt var et slikt oprevet sind, ikke kom til at ale op mønster-sønner. Særlig naar man ser at flere av dem eiet farens hete uro i blodet, — var handlingens mænd. Der er vistnok kjærlige breve til dem; han skriver nok og formaner dem til sparsommelighet og til hæderlig vandel; gir gode vink om gaardsdriften — jeg har før nævnt det merkelige brev om mule-føllet; beder dem være flittige og virkelig lære noget o. s. v. Og i disse breve, som i dem til Marietta, nævner han ogsaa altid guds navn, selv om det mest er som fast formel for brevslut: „Gud bevare Jer" . . . „Gud forunde Jer at leve!" o. 1. Men allikevel har han tydeligvis ikke været saa optat av sine egne barn som av den før nævnte søstersøn i Pera. Vel er Machiavelli under denne motgangens tid rasert i fornemmelsen av sit eget jeg; men det er visselig intet sløvet farsinstinkt, som gjør sig gjældende i denne holdning. Jeg tror det heller er et utslag av det skarpe og rigtige syn paa sme egne barn : at der vanskelig kan bli folk av dem. Hertil

290kommer jo ogsaa at de var yngre end søstersønnen, og der endnu ikke var tale om at sætte dem i gang med nogen forretning; der kan ogsaa ha spillet ind en praktisk tankegang: Machiavelli har i sin nevø trodd at øine en kapacitet paa handelens omraade og i ham kanske øinet hele familiens vordende økonomiske støtte; av den grund er det ham muligens ogsaa saa om at gjøre at faa ham rikt gift. Men saadanne muligheter har han ikke skimtet i sine sønner.

Han hadde i det hele seks barn. Bernardo, født 1503, er den ældste, en hidsig og voldsom mand. Vi vet bl. a. om ham at han 1528 av politiet blev dømt til mulkt og forvisning; forgaaelsen var vold-tægtsforsøk mot en

bondejente i grænden, samt „styg banding under lek" av jomfru Maria efter det man ser der tolereres av denslags, maa han jo ha svoret temmelig ugalant. Siden blev han gift og ansat ved skatkamret i Rom. Rækkefølgen for de tre næste kjender vi ikke. Der var datteren Barto-lommea, kaldt med kjælenavnet „Baccia" eller „Bac-cina", som senere blev gift Ricci. — Ludovico har været noget av samme stof som Bernardo, brutal og hevngjerrig, en slagsbror, som fik dom paa sig et par ganger for vold, første gang fordi han hadde lagt til en notarius publicus med en stok; anden gang var aarsaken skinsyke og slagsmaal i anledning av et offentlig fruentimmer. Denne Ludovico var handelsmand og reiste meget; bare av brevene til faren kan vi se, han bl. a. har været i Adrianopel og i Levanten. Især denne søn har skaffet faren meget bryderi.

291Han gik ham senere til haande ved Firenze s befæst-ningsarbeider, og deltok 1527 i revolten mot Medici. Efter farens død var han med i Firenze s forsvar mot Medici og Karl V, og faldt der. — Guido gik til studierne og blev sandsynligvis tilslut prest, en vistnok middelmaadig begavelse, men av fredelig gemyt Denne Guido har faren tydeligvis holdt mest av; det er til ham, han skriver det kjærlige brev (av 2. april 1527) om flid i latinske klassikere og om hans øvelser i musik — et av sine sidste breve, og ellers den eneste kilde for vor viden om Machiavelli s musikalske anlæg: „. . . Musikken som du ser hvormegen ære den gjør mig, saa litet dygtig jeg ogsaa er i den" („la musica che vedi quanto onore fa a me un poco di virtu che io ho"). Det er i det samme brev han skriver hint om mule-føllet, samt de beroligende ord i anledning lanseknegtene: at nu kommer han hjem til dem. —- Et barn døde 1513, tre dage efter fødselen; ogsaa det led av en øiensyke, som to av de andre. — Den yngste Piero blev født 1514 (4. oktbr, „ved solopgang"). Om ham vet man at han siden tjente i den toskanske marine under Cosimo I; man vet saaledes bl. a. at han deltok i et sjøslag med kommando over tre galeier. Han døde 1564 i Gibraltar, efter rygtet forgiftet av en rival, som vilde tilvriste sig kommandoen over den toskanske flaate. Kostelig nok skulde heller ikke han undgaa at komme bort i lovens klør ; han grov nemlig en ulvegrav paa sin eiendom ved San Casciano og var saa uheldig i den at fange en teglstens-brænder, som døde av medfarten. —

292Mot sin familie opfyldte Machiavelli allikevel sine pligter, skjønt han efterlot dem i dypeste fattigdom ved sin død; han var stadig optat av deres ve og vel. Men bare ikke slik, at det var deres lykke som bestemte hans lykke. Som antydet var han heller ingen eksemplarisk egtemand i vor betydning av ordet. Hvem var nu det dengang? Eros utenfor er for ham en kur til at stryke „muggen" av hjernen. Og der behøver vi bare at blade i hans breve til Vettori, som er kilden for vort kjendskap til Machiavellis lidelseshistorie ute paa landgodset; her er det jo ikke statsorganet, sekretæren, som skriver, men mennesket Niccolo. Og han skriver paa grundlag av et helt livs erfaringer.

Al forbindelse med utenverdenen var ikke avbrutt, selv i hans ondeste tid. For det første eiet jo familien et hus inde i byen nær Ponte Vecchio. Dernæst fandt der sammenkomster sted mellem literært interesserte venner derinde; og da tiderne igjen blev roligere, blev de møter tat op paany. Det saakaldte Academia Platonica, en humanistisk forening, fra Lorenzo Magnifico's aar blev ikke fortsat, men der hadde dannet sig mindre, og mere private klubber. Den mest kjendte av disse var Orti Oricellarii, som holdt møter i de rike Rucellai's palads. Der dyrket man klassikerne og skrev latinske satirer ; man forsøkte sig ogsaa paa italienske tragedier og poemer. — Disse Rucellai var huset Medici s varmeste til-hængere. Mest er den elskværdige Bernardo Rucellai kjendt (f. 1495), kaldt „Cosimino" ; i sine unge aar paadrog han sig lues, som gjorde ham ufør og senge-

293liggende for resten av hans liv. Om ham samlet literaterne sig, som regel huset Medici s yndlinger, ærgjerrigheter iblandt, som gik med en kardinal i maven. Siden utviklet Orti Oricellarii sig ogsaa til arnested for politiske diskussioner, og just her var det planerne til den nye sammensvergelse mot Medici 1 522 blev utklækket — den som gjorde at Machiavelli skræmt trak sig tilbake til sit literære arbeide ute paa landet; Medici s fiender nyttet nemlig paa det interregnum, som fulgte efter Leo X's død, det aar Hadrian var pave og kardinal Giulio maatte gaa og vente. — Hit kom altsaa ogsaa Machiavelli i de utlæge aar. Han blev en varm ven av „Cosimino", hvem han bl. a. tilegnet en del av sine ting. Det var gjennem vennerne her, han ogsaa tilslut blev introduceret i Medici s hus. Det var vel kanske tillike forbindelserne her han hadde at takke for de smaajobber han fik utover aarene, først den korte til Genua 1518 for at ordne nogen indviklede pengeaffærer for florentinske kjøbmænd ; saa den før nævnte til Lucca, den til Carpi, og tilsidst den til Venezia. Den første tid var Machiavelli stadig paa

farten ind til byen, og paa disse byturer har det nok ikke gaat synderlig adstadig for sig. Han har kastet sig ind i svir, og har ogsaa været op i erotiske eventyr; man ser det av de nævnte breve til Vettori, hvor han gir til bedste korte berettelser om sine bedrifter og om ny elskov. Jeg har tidligere oversat partier av brevene, som viser i hvilken grundstemning han foretar disse turer. Jeg oversætter et par til. Ensteds sier han : „. . . Dog om jeg nogen gang ler eller synger,

294saa gjør jeg det, fordi jeg ikke har anden maate at faa angstens graat („angoscioso pianto") til at svinde." Et andet sted snakker han om „diluüio di allegrezze" -— en syndflod av morskap. Der findes et brev, dateret 3. august 1513, et ellers kanske en smule for literært i formen til at ha ny elskov som emne; men der staar bl. a. : „Jeg har altsaa som følge av ny elskovslykke) latt fare tankerne paa store og alvorlige ting ; det morer mig ikke længer at læse de antikke ting, ei heller at grunde paa de moderne. Alt er slaat om i søte samtaler, for hvilket jeg takker Venus og hele Cypern . . ." Der er ett fra 31. januar samme aar, hvor naget ovenpaa de glade dage i Firenze griner én imøte ; der kalder han sig „en baat, som paa grund av evig storm er blit uten rorpind og uten seil". Længer nede i samme brev heter det at en uvedkommende, som fik se deres korrespondanse, nok vilde undre sig høilig, „fordi det vilde tykkes ham at snart var vi alvorlige mennesker, begge optat av store ting, og at der i vort bryst ikke kunde dukke op en tanke, som ikke indebar ærbarhet og høihet: saa, naar han vendte bladet, at netop vi, disse selvsamme, var lette paa det, vægelsindede, bare optat av forfængelige ting. Men hvormeget end et saadant væsen kan synes folk at være dadelværdig, saa synes det mig rosværdig, fordi vi i det efterligner selve naturen, som er skiftende ; og den, som efterligner den, kan jo ikke dadles. . ."

Som egtemand er Machiavelli s utroskap utvilsom. Men eros har ikke, ialfald ikke utelukkende, været nødtørft; det ser man. En styrkedrik. Eller en

295glemselsdrik. Der er os intet evnet som viser at Marietta instinktivt har følt uro ved hans byturer. Hun forstod ialfald ikke tidens vrøvl: endnu mindre forstod hun da at smerten over tidens vrøvl lot sig dulme ved at man kastet sig ind i vrøvlet. Og hans erotiske kræsenhet stiger aabenbart ikke ut gjennem aarene. Det er dermed ganske som med hans ideer likeoverfor denne forvirrede tid, f. eks. med hans livs store tanke: han, som haanet leiehær-væse-net og brukte sine embedsaar til dets bekjæmpelse, foreslaar jo tilslut en fuldblods kondottier, Giovanni delle Bande nere, som folkets befrier! Eller det gaar nedover som med hans begrep „fyrsten", idet han taler Giuliano Medici s pris og tilslut endog vivøren Lorenzo s i den endelige dedikation av sit livs storverk. — Han har flagret fra kvinde til kvinde, „idet vi nød denne rest av livet („godendoci questo resto della vita") som tykkes mig en drøm", som han sier i et av sine første breve til Vettori (av 18. mars 1512). — Og om eros som saadan skriver han til Vettori engang, med anvendelse paa en bestemt foreliggende oplevelse (10. juni 1514): „. . . De blir bare pint av kjærlighetens gud, som enten vil stusse hans vinger eller binde ham, naar han flyver dem i fanget. Fordi han er et barn og ubestandig, hakker han øinene ut paa dem, leveren og hjertet. Men de, som glæder sig med sig selv, naar han kommer, og karesserer ham, — og naar han gaar sin vei, lar ham gaa, — og naar han vender tilbake, lar ham gjerne komme, de blir altid æret og karesseret av ham, og de blir seirherrer midt under hans herredømme. . ."

296Dette er, som man ser, den flygtige kjærlighets pris.

Machiavelli overdriver visselig iblandt. Der findes breve som bærer umiskjendelig præg av at denne eros er blit noget av en literær jargon mellem ham og Vettori. Samtidens tone var nu engang det vi kalder lasciv; et eller andet av denslags, ja av obskønt i skrift hadde vel enhver pennens mand paa sin samvittighet; det vet vi jo ogsaa var tilfældet med de fremste i den bildende kunst. Jeg kan saaledes vanskelig se andet end tildels et slikt offer til jar-gon'en i det slemmeste brev av dem alle (fra 1509), det til Francesco Guicciardini's bror, om et besøk hos et grimt offentlig fruentimmer i Verona. Men samtidig kan der ikke være tvil om at hans eventyr under denne nedtrykte tid staar ikke bare paa papiret. De har sikkerlig iblandt nærmet sig orgiet. „Diluvio di allegrezze".

Og derinde i byen har han stadig gjort nye kvinde-bekjendtskaper. Vi kjender endel flaner endog av navn fra hans egne breve, da ikke væsentlig fra dem til Vettori, men fra dem til Guicciardini. Der er Maliscotta, Riccia, Barbera. Og der er dem uten navn, fra det lag, hun tilhørte, som han skildrer i det ovenfor nævnte Verona-brev.

Riccia er et utpræget kneipe-bekjendtskap; hun var fra Ponte Vecchio-kanten, og var den pike han holdt sig hos og sviret med, naar han var inde i byen til møterne i Orti Oricellarii. — Men av disse flaner er det dog den et par ganger nævnte Barbera, som har optat ham mest, og ogsaa længst. Man vet intet om hende,

297uten det han skriver; man har formodet at hun stammet fra Rom. Hun er ialfald et scenens barn ; man ser av breve at hun synger i mellemakten de viser som skrives til det, og i et teaterstykke vet vi, hun optraadte som nymfe. Machiavelli nævner hende stadig i breve til Guicciardini, særlig midt i tyverne, og anbefaler hende i hans varetægt; hans venner holder ham ogsaa underrettet om hende, naar han er bortreist. Man ser, hun har været feteret, omsværmet av forelskede; engang faar vi vite at han og en anden literært interesseret florentiner har supe-ret sammen med hende og da talt om hans komedie Mandragora; han fortæller Guicciardini at hun byder sig til med sine sangere at besørge koret mellem akterne. Og Guicciardini svarer at denslags opkvik-kelse nok kan trænges nu „in tante turbolenze". Hun h ar aabenbart gjengjældt hans interesse; man vet saaledes at det var ved hendes mellemkomst han atter blev opført paa deres liste, som kunde vælges til offentlige hverv (1525). — Disse kvinder har spillet en stigende rolle med aarene, som den politiske meningsløshet øket omkring ham og alt er blit saa tyngde-løst at det bare er naturen og de naturlige organer, som der er mening i — et fænomen, som man har kunnet iagtta i den skrivende kunst i enkelte folk den dag idag, f. eks. i Rusland, hvor sindsstemningen jo har faat navnet „ssaninisme" efter Aschiba-zeffs forøvrig ikke synderlig betydelige bok.

Men om kvinden som saadan sier Machiavelli leilighetsvis i Fyrsten (kap. XXV), idet han bruker hende som billede paa fyrsternes lykke : „Jeg mener,

298det er bedre at være paagaaende end hensynsfuld, fordi lykken er en kvinde, og da er det nødvendig, om man vil holde den under sig, at slaa og knubse den. Man ser at den lar sig heller beseire av dem end av hine, som gaar kjølig frem. Den er nemlig, ligervis som kvinden, altid veninde av de unge, fordi de er mindre hensynsfulde, mere voldsomme og derfor hersker over den ved sin større dristighet . . ." Det er jo ikke galante ord. Han gjentar ellers i grunden Boccaccio's syn, eller kanske endnu mere novellisten Sacchettis, den mest kyniske av dem alle, under hvem ikke mindre end fire egtefruer var døde. De henskyter sig forresten begge ind under at det er ordsprog; paa intet felt er der jo heller saa langt fra teori til praksis som i eros. Boccaccio sier i 9. dags 9. novelle : „God hest og daarlig hest behøver av sporen, og god kjærring og daarlig kjærring behøver av stokken." Sacchetti sier i sin 86. novelle: „God kjærring og daarlig kjærring behøver av stokken." Ældgamle, folkelige „visdomsord", som efterplapres og gaar igjen som sjeldne perler udi kvindepsykologi like ned til Nietzsche og Strindberg. Mens den anden leir jo trækker til motsat kant og fornøielig nok uten videre behandler som usans det, som ialfald er et paa lang natur- og livserfaring stivnet ordtøke og av den grund i det mindste fortjente opmerksomhed om ikke utredning, likesaavel som f. eks. folkeforestillingen om maanens indflydelse paa veir-lig o. 1. er gjenstand for det.

Men selv om utroskap i det egteskapelige er et almentræk for tidens mandfolk,. saa merker man dog

299en enkelt gang at Machiavelli's venner allikevel gjør ophævelser ved hans uregelmæssige levnet og den skandale, det vækker. Specielt nævnes hans optræden under karnevalet 1525, hvor det ogsaa netop betones som skjærpende imot ham, at han jo er familiefar. Der var altsaa perioder, da han ikke engang opfyldte tidens lemfældige krav til et mandfolk.

De sidste aar begynder han ogsaa at spille; der siver saaledes ut i Firenze nogen rygter desangaa-ende fra hans reise til Venezia. Det kan jo ikke overraske: hans syn paa al livets eventyrlige tilfæl-dighet klarner med aarene; en enkelt gang byder saa ogsaa han slumpetræffet haanden.

I brevene fra hans seneste leveaar findes der ogsaa, som paavist, tydeligere og tydeligere tegn til selv-harcellas.

Selvmord forekom ikke dengang, trods menneskenes ondskap og lidelser og lues. Det knep ved regnestykkets summering var ikke opfundet endnu. Vitalitets-instinktet var vidunderlig i dyrisk orden. Selvmord begik man bare i fængsler, naar alle frelsens jernbeslagne dører var stængt. For at undgaa det som værre var: død under tortur, eller i vanære. Eller for at snyte sin dødsfiende for fangsten. Ikke paa grund av livstræthet.

l idligere har vi været inde paa Machiavelli s forhold til det klassiske, og der blev blandt andet sagt at han neppe har kunnet græsk. Det behøvde han heller ikke, eftersom de fleste græske historikere var oversat til latin; dertil kom at han omgikkes lærde, luften var indsat med græske satser og brokker. Græsk literatur kjendte han.

Og dog forblev han folkelig i al sin kunst. Selv om han var humanist, blev han aldrig grammatiker; han skriver omtrent aldrig paa latin, de „dannedes" sprog, som saa mange av hans lærde samtidige. Isen var jo brutt i Firenze for det andet sprog; det hadde hat Dante, Petrarca, Boccaccio. Allikevel er Machiavelli et særsyn i Italiens literatur : han er nemlig altid folkelig, selv om ogsaa han kan ha en løv-rik og snirklet ting paa samvittigheten, folkelig i billeder, i ordtøker, i glosen, i vendingen, i sætningernes fald, kort sagt: i stil; han henter det altsammen fra land og by. Ikke et øieblik stiller han sig op i toga og under retorfagter; det er i dette han er

301et særsyn. Han gik ut fra og bygget videre paa den toskanske dialekt, et tidsmæssig maalføre — til forskjel fra norsk maalstræv, som desuten kom for sent til, nemlig efterat der allerede forelaa klart underlag for en sær-norsk literatur, som til paa kjøpet hadde europæisk dimension; foruten altsaa den ting at en prosaist som Machiavelli venter „maalet" fremdeles paa. Machiavelli s stil er enkelhet, vilje; skjærer sig frem til det væsentlige, og der er intet til bare for syns skyld; sprog var ham et nødvendig uttryksmiddel, mindst av alt var det til bruk for jonglør-fif. Intet er Machiavelli derfor heller fjernere end barokkens „snirklede" kunst; i hans nærmeste samtid var det forresten vel bare Michel Angelo som, overmættet av stemning, søkte nye veier ad den kant. Og Ariosto, som jo i sin stil bærer litt merke av samme barokkens hang, overser fuldstændig Machiavelli; opfører ham ikke engang som et nummer blandt datids-skribenternes tal. Literært har Machiavelli i det hele været negligert av sin sam-tids smaksdommere; hans enkle, litet iørefaldende stil trængte en anden tid for at bli lagt merke til og helt forstaat. Det synes mig forresten ikke avveien at tro, der her kan ligge en viss gjensidighet gjemt for ikke at si: gjengjæld ; ja, at dette syn maaske spiller ind som en liten ytre grund til at Machiavelli aldrig nævner en kunstner. Livet var ham uendelig mer end form, livet var ham bredfuldt. Og hans stils knaphet faar derved stundom psykisk ophav tilfælles med Heinrich Kleist i Michal Kohlhaas, dens haardhet og dens glød, staalet og ilden. Man sier

302i Italien nu, at den, som Kar imot Machiavelli s stil, fortæller bare at han selv er en undermaals aand, uten personlighet, uten sund smak; Carducci fremholder i grunden ogsaa noget lignende. Det er jo i sin tendens litt lavpandet og litt avfeiende sagt, som man forresten kan vente det av Carducci. Machiavellis stil er ikke den eneste kunstneriske stil, eftersom det selvsagt er som Buffon sier, at „ces choses (o.- utenverdenen) sont hors de Ihomme, le style est Ihomme méme": Der blir derved hundrede arter stil — saamange som der er mænd. Og desuten er der inden en og samme mand stil til det bruk og stil til det bruk, hvilket Buffon ikke sier; ved kunst spiller der saaledes ind saamangt med hensyn til virkemidler og effekt, som en tendens-skribent eller et saglig døgn-indlæg maa holde sig væk fra. Man har f. eks. slængt efter Baudelaire at han var bizar og søkt; og saa er jo stilen i Fieurs du Mai hans eneste naturlige ytringsform; det er det første uttryk, slik fødte hans syn ordet den første stund. Hans hjernevindinger arbeider nu engang slik, vredent og i spiral, tænker slik, ser de billeder, og de indviklede fornemmelser og subtile syner kan alene naa frem til uttryk slik. Bare derved kommer det særlige frem, som han har at si os. Og en anden og enkel maate var ham unatur. Kort: den stil er hans digteriske individualitet under utfoldelse. Men en avisleder kunde ikke bruke den. — Spør man Maurice Barres, som beskyldes for uklarhet, saa svarer han ensteds: „Man behandler gjerne som dunkelt det man ikke forstaar, og det er rigtig nok, grammati-

303kalsk; men det er digterens opgave at faa menneskene til at føie det som ikke kan forstaaes." Der har vi allerede et andet syn paa saken. De vet begge likesaa godt som Carducci, hvad stil er. Og spurte man Michel Angelo, vilde han svare en tredje ting om stil. Men svarene har alle det tilfælles, at denslags stil læres ikke: Den er en gave, som er medfødt. Et uttryk for deres egen personlighet. Det er ikke opvartere, som serverer; eller gjøglere, som kaster med fem kniver. — Og forsaavidt er der intet skille mellem Machiavelli og en eneste av dem.

Rom under Leo X og Clemens VII var derimot samlingssted for den motsatte art „stilister", for stilfabrikanterne, for de literære spytslikkere, for spotte-digtere; Rom var bl. a. de latinskrivende, servile humanisters gjødesti, gjødestien for alle salgbare aandens mænd, for hver en Pietro Aretino. Machiavelli fulgte ikke Vettori's invit, som vi saa; det karakter-opslitende lakei-væsen blev han derved lykkelig sparet for. Og deri er der et stort og merkelig skille mellem ham og pennens mænd i hans samtid.

I Firenze var der inden den folkelige digtning en „palads-poesi" og en „gate-poesi", som gik side om side. „Cantori di piazza" (torvsangere) besørget den sidste, særlig paa pladsen ved Or San-Michele. Paladspoesien paatok Signoria raadets offentlig ansatte herold („araldo di Signoria") sig; han utførte saaledes nidverset under dømte borgeres billeder o. 1. Og Machiavelli s Decennali — historisk tiaars-kronik paa vers — var i grunden en forbindelse av disse to arter poesi.

304Her hører det ogsaa hjemme at fremhæve, at det, slik som Italiens nylig avdøde folklorist og sprogmand d'Ancona har hævdet, er i det hele erkjendt at være Machiavelli s og Firenze s fortjeneste at de har evnet at holde ogsaa komedien nede paa jorden. Som motvegt til den bevægelse som gik ved de literære fyrstehoffer rundt om og gjorde komedien til enslags drivhusplante: i Mantua, Ferrara, Urbino, Rom. I Firenze vokste den midt iblandt folket, lys levende og vild. Og man har endog sagt (som lite-raturhistorikeren G. Mazzoni) at, hadde Machiavelli ikke beskjæftiget sig med andet end dramatisk produktion, vilde det gjennembrud i den moderne komedie, som først kom med Moliére, være kommet 150 aar tidligere Man har visselig ret i det. — Denne naturlige strømstripe i italiensk literatur blev det altsaa Firenze s mission at holde gaaende. -—

Jeg skal her nævne hans enkelte verker. Vi har oftere behandlet hans breve og hans legations-rapporter, som jo i omfang er den væsentligste del av hans verker. De hører desuten egentlig ikke med her under hans literære virksomhet. Ti denne var kun et surrogat for en handlingens mand, som var sat ut av spillet og dømt til det aarelange otium. Det er særlig det, som han frembragte i den politisk tause tid under Leo X fra 1 5 1 4 til 1521 — som her skal nævnes. Hans betragtninger over historien og over livet „post res perditas" (efterat alt er tapt), som han selv etsteds sier.

Men først vil jeg atter nævne Decennali. Den kom i to dele, nemlig den som behandlet begivenheterne

3051494 —1504 og offentliggjordes høsten 1504 (Decen-nale Primo); der er smerte over fremmedherredøm-met og bitende ironi; han nævner Savonarola, Cæsar Borgia; men endnu har han ikke hævet sig op til et frit, virkelig nationalt syn; som han klager over frem-med-invasionen, kaster han sig i næste nu over Pisa! Saa kom Decennale Secondo, den angaaende 1504 — 1509, som han paabegyndte 1509, det aar da Pisa blev tat, da hans autoritet stod paa det høieste, og hans motstandere heftigst motarbeidet ham. Denne sidste del blev imidlertid ikke færdig. — Dette hans historiske rimeri, som altsaa var en repetition av ti-aarets begivenheter i Dante s versemaal terzinen, laa og fløt iblandt folket uten forfatternavn; alle kunde det utenad. Og alle visste ogsaa hvem forfatteren var; fuldt av vidd, av skepsis, av smerte, bærer det jo sit ophavs hele præg. Her sier Machiavelli bl. a. sin sidste mening om Cæsar Borgia; her verger han hærføreren Giacomini mot folkets blodige uret-færdighet; her nævner han ogsaa for første gang sin idé om egen hær.

Ellers skal jeg bare regne op nogen smaaskrifter, dels i prosa, dels paa vers. Der er den filologiske dialog om sproget — Dialogo sulla lingua — som kan være skrevet før 1512. Med skarphet — man har sagt: rent intuitivt — avhandler han der spørsmaalet, om Dante s, Petrarca's og Boccaccio's sprog skal kaldes italiensk eller florentinsk. Og med hensyn til sit folks sprog hævder han, at det er umulig at lage et normalmaal paa dialekterne: det blir bare et dødt sprog; nei, florentinsk maa være den levende kjerne

306i italiensken. — Ogsaa denne utredning har sammenhæng med hans politiske syn og gjemmer aktuelle paralleler, nemlig der han taler om fremmedords invasion. Skriftet roses forøvrig for sine træffende bemerkninger og klare indsigt i sprog, hvor han tildels er tre sekler forut for sin tid; først 1808 gjentar Fr. Schlegel i sin sammenlignende filologi hans idé, hvad der egentlig konstituerer et sprog, nemlig verbet og

akcenten.

Saa er det novellen om erkedjævelen Belfagor — Novella di Belfagor arcidiaüolo — en gratiøs kaprice over egteskapets farer, med et vittig point. Den gaar utover kvinden, og er forsaavidt helt i tidens novelle-smak. Der har ogsaa været dem som i denne flængende satire over egtekvinderne har villet læse ut Machiavelli s eget forhold til Marietta — denslags hører jo engang til de fornøielige indblik, som times én, i det borgerlige publikums og dets kritikeres kunstskjøn; som bekjendt maatte ogsaa Shakespeare s kone holde for i anledning av kvindeskildringerne i hans tragedier. Imidlertid er denne novelle uheldigvis notorisk gjort paa grundlag av et urgammelt sagnmotiv, som har aner helt bort i Indien (Cuka-saptati).

Av smaating paa vers nævner jeg Guldæslet (Asino d'oro), paabegyndt ca. 1517 og ikke fuldført — tørre, filosoferende vers, som satiriserer over samtidens florentinere. Der er et digt om slumpetræffet i livet (Capitolo dell' Occasione), i grunden bare oversættelse fra latin (Ausonius), et om lykken (Capitolo di Fortuna), et om de styrendes utak i verden (Capitolo

307deila Ingratitudine), et om ærgjerrighet (Capitolo dell Ambizione) osv. osv. Altsammen værdiløse smaating, han tydeligvis har revet av sig som tidsfordriv i ledige stunder. — Pestens beskrivelse og Dialogen om vrede er med urette tilskrevet ham.

Jeg regner op alt dette her for at komme over til hans hovedverker i prosa: Il Principe (Fyrsten), Dis-corsi sopra le deche di Livio (Betragtninger av Livius s dekader), L'arte deila guerra (Krigskunsten). De tre hører nøie sammen, ti de utfylder og bygger videre paa hverandre. Det er i disse verker, han fremlægger det politiske grundsyn, hin livsvisdom, som før er gjort rede for, idet jeg utskilte de almensatser, som er aapenbare eller som gjemmer sig der. Og jeg nævnte da ogsaa de par selvmotsigelser, som han i mine øine vikler sig ind i.

Il Principe var færdig allerede i november 1513; Discorsi blir til samtidig med dette verk, mens L'arte deila guerra først skrives 1520. Denne sidste er forfattet i dialogform, og samtalen tænkes foregaa i den før nævnte literære klub Orti Oricellarii. Den blev trykt et aars tid efter. De to andre — Discorsi og Il Principe — blev derimot ikke offentliggjort, saalænge Machiavelli levet, men cirkulerte i talrike avskrifter, og blev først trykt henholdsvis 1531 og 1532.

Der er naturligvis dem som har været optat med hvem hans model til fyrsten egentlig var. Som antydet har han ingen bestemt model hat. I sit liv møtte han Cæsar Borgia, og han saa til en begyndelse anderledes paa ham end vi vanlig gjør. For ham var han ikke bare en røver; og kanske Machia-

308Lorenzo Medici d. y. i Mediceerk a'p ellet (Michel Angelo)velli hadde ret i det syn. Ialfald, for at forstaa det, maa vi huske det faktum at det var Cæsar Borgia som magtet at underlægge sig og samle det stridbare, opstykkede Romagna; men fremfor alt: at det utførte han slik at Romagna's byer siden hang ved ham i trofast hengivenhet, længe efterat han hadde mistet sin far og dermed sin magt. Og dog stivnet tilslut ogsaa Machiavelli s øie i gru ved dette møte i Romagna: Han blir synsk av gru! Alle morallove flyter jo løsnet omkring ham, han føler sig i vildrede, han famler efter stø grund under foten. For midt i dette kan han allikevel ikke ophøre at tro: Ensteds er der et fast utgangspunkt, en fornuftig flek; endog i soldaten som plyndrer, ja i banditten som driver rovmord! Men hvor? — Han famler efter menneskets lov i dyret, efter mennesket i u-menne-sket. Imens nagler denne virkelighetens rædsel hans tanke fast: Cæsar Borgia blir en idé. Stiger frem skarp-linjet som et minde gjør av en ond drøm, av en mare. Dette er det visionære ved Machiavelli s stil, og det er dette jeg mener med dens psykologiske fællesskap med Heinrich Kleist's stil. Først faar vi det i hin dirrende skildring av hvorledes Cæsar Borgia med svik tok til fange og dræpte de fire kondottierer, der han besat av hændelsen viser en merkelig likegyldighet for den historiske og topografiske detalj. Men aar efter sitter han og bearbeider indtrykket; av det arbeide fødes II Principe, siden Discorsi og L'arte della guerra. Men fremforalt II Principe. Og som han sitter saadan og meisler og utarbeider typen i sit sind, dukker der nye skikkelser, han møtte, frem

31 1for hans syn. Saaledes stiger Medici's magt og synes at skulle omslynge hele Italien: Leo X sat som pave i Kirkestaten; Giuliano, hans bror, skulde faa Napoli og provinserne i syd, og da han ikke vilde ta imot det, skulde

han ialfald faa alt i nord — hele den ståt, som det var Cæsar Borgia's plan at skape: Parma, Modena, Piacenza, Reggio skulde samles til ett rike; Romagna og Ferrara blev der altid en utvei med; og saa skulde Firenze slutte sig til; dermed var jo det store og sterke Italien skapt. Machia-velli's fantasi spillet: Der er skinbarlig hans drømmebillede Fyrsten! Og han bestemmer sig til at dedicere Giuliano Medici sit verk. Saa dør han 1516. Machiavelli dedicerer det isteden til den sidste av ætten, den unge, forsvirede Lorenzo. Saa dør han 1519. Man vet ikke engang, om dedikationsbrevet naadde ham i live.

Og siden spiller der nye skikkelser ind og stryker forbi hans sind. Da han 1520 var i Lucca, skriver han saaledes Castruccio Castracane's liü (Vita de Ca-struccio Castracane). Det er mulig den bok er paavirket av Lukian og Plutarch; men det er likefuldt den selvsamme type, han blir ved at utmeisle, her næsten som roman, — ja, det arbeide er simpelthen i virkeligheten forløperen for den moderne historiske roman. Castruccio Castracane er vistnok en kjendt historisk skikkelse (født 1281); men Machiavelli digter frit til, skaper en eventyr-helt av ham, og viser derunder atter sin likegyldighet for den historiske detalj. Jeg har saaledes i en anden sammenhæng nævnt hvorledes han ganske vilkaarlig gjør hans her-

312komst obskur: helten skulde være et utsat barn, man hadde fundet! — og hvorledes denne uegte fødsel av Machiavelli's biografer er tolket som allusion til forfatterens egen herkomst; de merkelige mennesker pleier ha lav og dunkel avstamning, sier han, fordi lykken ønsker at vise sin herlige magt; der findes ogsaa store beskrivelser av slag, som aldrig har fundet sted, men hvor Castruccio's strategiske geni feirer triumfer. Det er typen II Principe, som samler og redder Toscana, — som spøker ogsaa bak denne politisk-militære roman; dens helt er II Principe, men ganske løsnet fra den umiddelbare virkelighet; hans type har forflygtiget sig til ren digtning. Den ene helt efter den anden gaar det likedan: kunstneren skjærer dem av, som en blomst, og kaster dem paa avfaldshaugen ; av denne forraadnelsens gjæring skyter saa op og vokser i veiret selve begrepet „fyrste". Fyrsten, det er altsaa hverken Cæsar Borgia eller en Medici; det er dem alle tilhope, eller det er ingen av dem. Forsaavidt er det ganske som en digter vinder ind en skikkelse og skaper type.

Rollen laa færdig utarbeidet. Men han fandt bare ikke i sin samtid den person, som kunde spille den. Da blev det rigtignok lettere at besætte rollerne i hans komedie.

De nævnte tre verker har i grunden, som antydet, selvsamme maal. Il Principe handler om kunsten at skape en ståt med magt og øke den, saa den omslutter hele halvøen som ett rike; det er sjælen i Fyrsten. Discorsi handler om den ene side av saken: hvordan man gjør en ståt fri. Og Arte della guerra

313om, hvordan en fyrstes hær skal være for at naa og hævde maalet, statens frihet; ti en ståt maa være sterk, vil den være fri.

Discorsi over Livius er i virkeligheten aktuelle op-byggelser, stukket litt tilside bak tilsyneladende objektive kommentarer til og betragtninger over den gammelklassiske tekst. Man kan synes, det er litt uventet at det er blit Livius. Tacitus har nemlig staat for ham som særlig stor: han saa ogsaa sin samtids raaddenskap, og han skrev ogsaa historie i moraliserende tendens. I grunden mere end Livius. Men skal man nævne den latinske klassiker, som maa ha ligget Machiavelli s hjerte nærmest, saa blir jo det Sallust: hans knaphet, hans skjulte glød, hans kolde, gjennemborende syn paa samtid og paa mennesket. Der er noget av racefællesskap dem imellem. Men ingen av disse valgte han at kommentere; naturligvis var det selve indholdet, som her var bestemmende : Romerstatens grundlæggelse. — Livius er saamen heller ikke hovedpersonen i Discorsi; det er Machiavelli s egen samtid. Ti han maa aldrig løsrives fra sin bakgrund. Saaledes har han intet tilovers for Cæsar, som ødela den romerske republik, han forstaar ham i grunden slet ikke. Og snakker han om etrusker og galler, er det Toscana og Frankrike, som foresvæver ham. Ja, der dirrer endog rent personlige oplevelser under, som f. eks. der hvor han i tredje kapitel skriver om sammensvergelser: der er ordene direkte myntet paa affæren Boscoli 1513. I det hele, Firenze og dets indre kampe staar altid for hans øie; der er fuldt op av svakt dulgte allu-

314sioner. Og der er staalblanke almensatser, som viser hans moderne, myndige aand og klare blik, som nu den, at folkene selv er sin egen lykkes smed; eller den at intet sker som ikke har sin grund: der er altsaa da en lov under alt, som det bare gjælder at finde. Ellers er disse Discorsi ingen kongernes historie, men folkenes,

handelens og den nationale økonomis historie, historien om koloni-politik-ken. Det sier sig selv at de er fulde av digressioner. —

Disse betragtninger gjentok han i grunden i sammentrængt form, nemlig i det verk han som nævnt utførte paa Leo X's ønske: Discorso sopra il riformar lo stato di Firenze (Betragtning om reform av Firenze s statsstyre). Han lægger det bredt historisk an, begynder med Firenze s statsforfatnings historie 1393; og læren gaar ut paa hvordan man bygger op en ståt, og hvorledes saa vedkommende fyrste-æt leverer den fra sig som fri til et suverænt folk, ti Firenze er republik. Det gjaldt nemlig for Machiavelli at forsone huset Medici og dem i folket, som gik omkring med et uforbederlig republikansk syn.

Krigskunsten, som er dediceret den Lorenzo Strozzi, han tilslut blev introduceret av i Medici s hus, er forfattet i livfuld, tildels endog dramatisk tilspidset dialog-form; og fiktionen er en samtale, som føres mellem de literære venner i Orti Oricellarii's klub, henvendt til kardinal Giulio Medici, den senere Clemens VII, og like ovenpaa slaget ved Marignano 1515, som endte krigen i Lombardiet. — Der var omveltninger i militærvæsenet paa denne tid: mid-

315delalderens tungt rustede ridder var paa vei til at komme i miskredit; schweizerne med sit enkle kyrads og det lange spyd kunde motstaa kavaleriet; spanierne og de tyske lanseknegter tok saa efter dem igjen. Med andre ord, fra nu av var infanteriet kjernen i en hær. Det er denne sandhet Machiavelli slaar fast her og som han senere gjentok i Castruccio's liv. Men han gaar videre: Den bærende idé hos ham er at hæren, det er selve det væbnede folk. Og kjernen i hæren, det er altsaa fotsoldaten. „Uten tvil er infanteriet hærens nervus," sier han. Det er jo i og for sig ikke noget nyt, idet f. eks. Tacitus i Germania sier noget lignende („omne robur in pedite" al kraft ligger hos fotsoldaten). Den romerske legion er i det hele hans mønster. Og han taler, som altid, gjennem den antikke historie til sine samtidige, idet eksemplerne fra hin tid for hans syn er likesaa levende som de han henter fra idag. Han lærer at hærens moral maa være opbygget paa gjen-sidighets-følelse; derved skiller den sig fra leiesol-daterne, som bare er utgaat paa herjing og følgelig ender med efterpaa at ryke i haarene paa hverandre om rovet. Og saa er det det slemme vilkaar, naar man anvender leietropper, at da maa man enten ustanselig føre krig, eller ogsaa betale, mens den vernepligtige soldat efter endt felttog pent vender tilbake til aker og hjem. — Av andre satser kan jeg peke paa den nu høist aktuelle, at fæstninger er likesaa farlige som nyttige; den at kavaleri i grunden aldrig avgjør et slag; det nyttige ved voldsomme rekognosceringer for at lære fienden at kjende. Han

316Alessandro de' Medici. Lorenzo d. y.s uegte søn (senere hertug av Firenze)skriver ogsaa om etappe- og tilførsels-tjenesten o. s. v. Altsammen lærdomme gyldne den dag idag, hvormeget end artilleriet, som nu er kommet til, har ændret krigskunsten — en vaabenart, som han jo dengang var historisk undskyldt for at vurdere efter fortjeneste. Skjønt han selv aldrig har deltat praktisk som soldat i felten, er han dog kommet til at yde et arbeide, som er grundlæggende for hele den moderne krigsvidenskap; preussiske militær-autoriteter ser jeg saaledes erkjender, at hans verk er ialfald hans aarhundredes største præstation i krigsvidenskap. Det staar vistnok uimotsagt av alle, undtagen av golde sjæle som Voltaire, som naturligvis har forsøkt at latterliggjøre hans arbeide.

Der er dertil over arbeidet en stilens fasthet, renhet og høihet, som over intet av hans skrifter. Og det slutter med hin brændende apostrofe, som tar pusten fra én, hvor han sier Italien den sandhet, at det er en skam iblandt folkeslagene. Lægger saa i selvfølelse til: „Den, som foragter disse tanker, han foragter sit fyrstendømme, om han er fyrste. Sin by, om han er borger."

Men man læser især øieblikkets angst ut av slike ord. Det er jo Karl V og Frans I som just da strides om halvøen.

Hans idéers fortættelse foreligger imidlertid i Fyrsten. Den bok er som hett staal. Ogsaa den er blit til i en angstens visionære henførelse. Om den politiske livsvisdom, som væsentlig er nedlagt der, har jeg før snakket.

Ellers er det vel i det hele ugjørlig at si noget

319hittil usagt ora dette verk, som er undfanget i angst og født i ekstase, som i et eneste stort aandedræt. Den er jo en av verdens mest kjendte bøker, skrevet om, beundret, rakket ned. Allerede før man kan noget italiensk og

man bare staver sig frem, brænder dens prosa sig ind i éns sjæl som lava fra en vulkan. Og man blir aldrig siden fri indtrykket av denne stil; det selvsamme gjentar sig hver gang man paany tar boken frem: Den brænder! Og hver gang man lægger den fra sig, er man fri den onde efter-sm ak, at der allikevel pustet en dverg ensteds borte i en krok . . ., at der dog var noget som ikke var saa rigtig stort. Den bok hører til de faa og merkelige verker i verden. Fordi her taler en sjæl, som har fornummet folke-sjælen, - er blit ett med det udræpelige i et folks liv, med dets vitalitets kilde, med dets mystik.

I et av de yre Carpi-breve til Fr. Guicciardini (17. mai 1521) kommer der etsteds stikkende følgende bitre sandhet, som jeg før har citert: „Den virkelige maate at komme til paradis paa er at lære veien til helvede " Det er meningen med Fyrsten: Den lærer en statsmand hvor veien til helvede ligger. Men i den store, stolte apostrofe, som før er oversat, rettet til Lorenzo, den sidste egtefødte av bankierætten Medici, i hvis haand alle hans drømme nu blev lagt, er der gjemt bevisstheten om en anden vei, en uslukkelig tro paa et nationalitets-princip; Fyrsten ender med hint vældige, ensomme støn: Befri Italien for barbarerne! Det slutningskapitel er det herligste, det udødeligste som italiensk prosa eier.

320Og det folk, som har faat saadant til eie, kan være tryg; det kan, trods alt, aldrig gaa sig helt vild. Apostrofen virker saa vældig ogsaa paa grund av sin forbindelse bakover, nemlig den utredning, som gik forut, om de forskjellige maater at skape og miste en ståt paa, saa uslippelig logisk bygget og saa rolig. Det er ikke Petrarca, som er ute der, det er ingen digter. Men en statsmand, som stod livsdagen lang ved sin smidje-avl. Alle de mørke erfaringer om helvede, som titanen gjorde i sit verksted under jorden, stiger tilveirs i den apostrofe, fordamper som en vældig solsky imot himlen. Hele Italiens frihet! — det er hans uutsigelige salighets drøm. Kan man be-nævne et aandedrag fra en titans brystkasse pessimisme ?

Da saa Machiavelli sender Fr. Vettori de første kapitler av denne bok, hvis make verdens-historien neppe kjender, svarer han at jo, den „tiltaler („piace") ham overmaade; men naar jeg ikke har alt, vil jeg ikke fælde nogen avgjørende dom" (brev av 18. jan. 1513). I næste brev har han en letfærdig historie at servere ham; siden findes ikke ett ord mere fra ham om Fyrsten. — Hvad kan man saa vente av én, som var saa eksakt, saa litet av en teoretiker og saameget av en oportunistisk streber som Fr. Guicciardini? hvis væsen er ikke at søke almenlove i historien, bare notere det enkelte faktum i sin dagbok og gaa videre? Der er næsten noget komisk over den sky og våre maate, hvorpaa disse to stiller sig i sikkerhet unna vulkanen. Og dog var de to hans samtids største aander, som stod høit over al-

321menheten. Selv om de det er, og selv om man endog — naturligvis — kan forklare sig deres for-sigtighet, saa blir det nu allikevel just denne sky holdning og deres svar, som betegner avstanden mellem godtfolk og en kjæmpe. Dengang som nu og som altid.

Hvad holdning indtok saa de anerkjendte bedsteborgere i Firenze! De forstod selvsagt ingenting av boken. — Saa kom der i 1523 en lærd humanist (Agostino Nifo), nasket og stjal og satte boken om i sin helhet paa den tids dannede talesprog: latin; beskar den for klør, tok bort hint slutningskapitel, kaldte den De regnandi peritia (om regjerings-kyndig-het) og dedicerte boken til tyskekeiseren Karl V. Det var denne utgave av Fyrsten, som Machiavelli s samtid egentlig kjendte.

Jeg har oftere nævnt den literære klub hos Rucellai, Orti Oricellarii, de skyggefulde haver med de svære trær, som man kan se den dag idag. Her læste Machiavelli op sine ting, boken om krigskunsten og betragtningerne til Livius's romerske historie. Man kan ikke av breve se at han henrev medlemmerne eller gjorde særlig lykke; de takker ham selvfølgelig for Castruccio Castracane's liv og roser ham, men tar f. eks. sine snusfornuftige forbehold likeoverfor hans omgang med historiske fakta. De aner med andre ord ikke hverken den ild som drev ham til at skrive, eller det maal han styrte imot.

Her i denne klub er det altsaa han bl. a. læser hint farlige kapitel i Discorsi om sammensvergelse (Discorsi 1—10) og om „Brutus's sønner", som bør

322clræpes for at sikre staten. Paa denne tid ulmer der ogsaa i virkeligheten misnøie mot huset Medici. Dets autoritet og indflydelse var jo i sterk nedgang ved Leo X's død, da Hadrian VI, og ikke kardinal Giulio, blev pave. Den forjagede gonfaloniere Soderini, Medici s dødsfiende, puster til av al magt. Just i denne tid er det saaledes ogsaa at Machiavelli faar breve fra ham med tilbud om sekretær-post i Rom — rigtignok hos kardinal Prospero Colonna, pavens feltherre, og ikke hos ham selv; men det skedde visselig blot av snuhet, for des sikrere at ha haab om at faa ham fjernet fra Firenze og dermed fra Medici. Machiavelli har imidlertid mer end nok erfaring for at Soderini ikke duer i farens stund; allerede den grund var tilstrækkelig for at svare nei, — og han reiste isteden i hint erend til Carpi for kardinal Giulio. Frankrike puster ogsaa til sammensvergelsen. — Kardinalen, som nu repræsenterer Medici og styrer Firenze, veirer dette, som ulmer; han vet at Soderini har hemmelige venner i klubben, og gaar om og snuser, hvem de monne være. Hans snedige metode er at spørge dem og andre florentinske borgere tilraads, hvorledes det synes dem at man bør reformere statsstyret i Firenze; han tar dem tilside, gaar fortrolige turer med hver enkelt i sin skyggefulde have. Alt for at komme paa sporet, faa de sammensvornes navne, naa tilbunds i det. Han sætter de godtroende igang, de daler ned og skriver sammen sine forslag om statens styre: Guicciardini, Machiavelli, andre. Men naar de saa kommer med sine raad, eller et hyldningsdigt over republikken

323Firenze s gjenføder, saa svarer han underlig fremmed at han for øieblikket er saa optat, han ikke kan læse det netop nu: om de vil henvende sig til hans sekretær med det? Og denne svarer ganske tørt, at jo, det tiltaler ham virkelig meget, men ikke akkurat emnet . . . Sammensvorne og uskyldige om hverandre overrækker hyldningsdigte til republikkens befrier; kardinalen blir gaaende i fuldstændig vildrede. Det er en høist dramatisk og spændende situation for alle parter. Men saa er han heldig; han opsnapper en kurer til Soderini's mellemmand i Rom; han faar presset ut navnene paa dem i klubb en, som skulde stikke ham ned. De som ikke i hui og hast kom sig unna, knipes; der følger tortur og henrettelse. — Dette sker i juni 1522. Orti Oricellarii blev opløst.

Machiavelli har da allerede veiret situationen og klokeligen trukket sig ut av klungerkrattet. Han kaster sig over sit nye arbeide, Firenze's historie (Istorie Fiorentine), som han i 1520 hadde faat det hverv av kardinal Giulio at skrive — efter brevene at dømme, litt før Carpi-sendelsens tid; han skulde ha hundrede dukater aaret i honorar. Og bestillingen har han visselig sig selv at takke for, det vil si: introduktionen i Medici s hus, selv om han nok hadde mægtige venner under Leo X og Clemens VII: Vettori, Guicciardini, Filippo Strozzi, Salviati; for de gjorde intet positivt for ham, eller litet.

Men det var just intet behagelig hverv at skrive Firenzes historie paa den tid: Pirenze's historie maatte jo uundgaaelig før eller senere bli huset

324Medici's historie. Saa det var fristende nok at ta imot, da Piero Soderini like ovenpaa den bestilling kommer med det nævnte tilbud om sekretærpost i Rom og langt væk fra det hele. —

Verket er paa otte bøker. Indledningen handler om middelalderen til ca. 1400. Saa er der tre bøker om Firenze s historie til gamle Cosimo Medici 1434. De fire sidste gjør rede for begivenheterne indtil 1492, da Lorenzo Magnifico dør. Men da han er naadd saa langt ned i tiden, begynder egentlig van-skelighetеrne; her er han derfor snedig nok til væsentlig at behandle den ytre historie, krigene, skriver om leiehæres forkastelighet, og undgaar at komme ind paa, hvorledes friheten blev røvet republikken av huset Medici. I et brev av 30. august 1524 klager han imidlertid bent ut sin bitre nød for Guicciardini i saa henseende; han er nu kommet til „visse enkeltheter", skriver han, hvor han nok gad hat hans hjælp, saa man hverken kom til at skamrose eller overse. Baade 5. og 6. bok er av den art. Saa beder han i 7. bok om undskyldning for digressionerne og springer resolut ut i temaet, huset Medici. Han sier, at ved gamle Cosimo's død begynder først til gagns korruptionen i Italien; sammensvergelserne er ham i grunden eneste symptom paa at frihets-sansen endnu lever i folket. Han gaar nøiere ind paa dem, og her naar hans hete stil høidepunktet. Han skriver først om sammensvergelsen mot den gamle Piero de' Medici, som han forresten gjør til en betydeligere mand end han var; i det hele er der ikke saa litet vildt og uhistorisk i dette avsnit, han følger

325sine indskydelser. Men saa springer han over til sammensvergelsen mot Visconti i Milano 1476, for saa, efter

denne skildring av visionær kraft, i 8. bok at gaa over til den sandhetstro og eksakte tegning av Pazzernes mot Lorenzo Magnifico og Giuliano 1478. Et mesterverk! Dette kapitel er i kraft av sin stil blit hovedepisoden i hele hans florentinske historie. — Saa fortæller han igjen forsigtig og almindelig videre indtil Lorenzo Magnifico's død 1492. Men han kryper allikevel ikke, for det om han naar til de samtidige Medici; der er tvertimot fuldt op av salte, ironiske satser og av tveeggede domme. Han er som han var i begyndelsen av verket: hans indledning om middelalderen var saaledes i grunden en eneste anklage mot pavedømmet, som dyrket spliden paa halvøen og ledet fremmedflommen ind, — og det skjønt hans arbeide er bestilt av Clemens VII! Og om sin samtids smaa Medici, f. eks. om Giuliano's uegte søn Hippolyt, sier han tvetydig og nøie overveiet: „fuld av den dyd og lykke, som noksom alle i vor tid kjender." Om Leo X skriver han at han ved valget til pave „blev en trap, hvorpaa hans hele æt kunde stige til himlen". Skarpheten bryter igjennem varsomheten, naar han om gamle Cosimo sier, at han lodset fædrelandet ind i — sine hænder, og det takket være „de faas slethet („malignitå") og de manges dumhet". Ironien glimter frem, naar han om Riccardo Albizzi, en av dem som maatte fortrække fra fædrelandet paa grund av begivenheten, sier at han drog til Kristi grav i det Hellige Land „for at vinde et himmelsk fædreland, eftersom han

326hadde mistet det jordiske"; om denne og Niccolö da Uzzano heter det et andet sted at de er av de helter som har alt for sig uten — heldet. — 1 en slik klar og kjølig luft kan ikke partiskhet kose sig, end si: spytslikkeri.

Med hensyn til anlægget av verket har man sagt ogsaa her, at han har Lukian til forbillede; ialfald har han ikke samtidens humanister og lærde. I den historieskrivning fandtes der bare dagbøker før ham. Hans ven Biagio Buonaccorsi's Diario er det. Og Fr. Guicciardini's Storia d'Italia (Italiens historie), som først nylig er utgit, er krøniker i dagboks form om hans samtids begivenheter, vistnok utført med florentinsk skarpsind og med en menneske-indsigt, som gjennemskuer intriger og sladder; men allikevel bare tørre notater og uten helhets-syn, og hvor det altsaa ganske klikker, naar han faar det indfald at ville lage skrivende kunst. Machiavelli er grundlæggeren av den moderne historieskrivning; han søker altid de indre aarsaker til rivningerne og til den uro, som evig avler nydannelser; ja, han ser historiens liv under billedet av denne ustanselige spaltning og ny strid. Han benytter sig naturligvis av andres arbeider, men det er hans haand som ordner det, ofte ogsaa med unøiagtigheter og feil i detaljen. Og han lægger, som sagt, sit værk umaadelig bredt an: det blir i grunden hele Italiens historie, formelt begynder det med 1434, da Cosimo d. æ. vendte mægtig tilbake til Firenze. Men for at faa den indre bygning frem gaar han tilbake i tiden; han skriver saaledes om „folkevandringen", om longobarderne, Hohen-

327stauferne, normannerne; og han foretar stadig streiftog ind i fremmede land. Han har tillike blik for det økonomiske grundlag i folkenes historiske liv og bak begivenheterne; han er, som en moderne socialøkonom i Italien (Labriola) sier, den første store politiske forfatter i den kapitalistiske epoke. Machiavelli er jo i det hele autoritet for sin samtid paa det statsøkonomiske omraade; vi vet saaledes at han skrev den tale, Soderini holdt for det store raad 1503, hvorefter ekstraskat blev utlignet („Discorso sulla pro-visione del danaro").

Han ser klart, med sikkert sigtende og ordnende øie. Og hans jernklo fatter om detaljernes mylr og grupperer, selv om en liten nøiagtighet kan stryke med. Han har saaledes det første rigtige blik paa det, vi kalder „middelalderen", at det nemlig var mere end fyrste og regjeringsform man skiftet, da Romerriket faldt. Vi kan endvidere nævne „folkevandringerne", som han ser beror paa overbefolkning. — Og eftertidens lærde træder i hans fotspor, hvad historisk syn angaar. Jeg kan saaledes igjen her peke paa den vældige forenkling ved hans syn paa de kaotiske partikampe i Firenze i 13. aarhundrede, da byen var under permanent flyttesjau: han sier at de talløse omveltninger inderst inde var striden mellem det latinske folkeelement (guelfer) og den germanske feudal-adel (ghibeliner). Altsaa egentlig var en racekamp! Det er hans grep. Og det bringer orden i virvaret. Jeg har set det uttalt av autoriteter i faget at hver den historiker, som har forsøkt en anden forklaring av

328denne periode, blir uhjælpelig atter sittende fast i kaos.

Som tænker blir han saaledes ogsaa her visselig subjektiv. Men som historisk fortæller lægger han alle personlige hensyn væk. Og her hadde der saa-men været anledning nok at si behageligheter til alle kanter og vinde venner;

for det er jo de samme stor-ætter, som lever paa hans tid i Firenze. Han gjør det ikke. Han er ubestikkelig i sin dom, privatinteressen skinner aldrig igjennem. Han er kold, men fint merkende, lik en seismograf, som indregistrerer, som varsler katastrofen. Men netop derved blir hans historie saa fortættet av dramatisk liv; man har i saa maate endog sammenlignet den med Shakespeare.

Men føler man hans stil paa pulsen, merker man nok i hver linje, hvor han er selv, — hvor han personlig har hat nydelse av det, han skrev. Stilens kraft og virkning beroi nemlig paa synsk enkelhet. Og jo mer i visionær ekstase han kommer, des enklere blir hans stil. Form og indhold smelter sammen og blir ett under betatheten ved at nærme s;g katastrofen; det receptive reagerer og skaper blomsten i den episke stil, den beseirede spændings stil. Det er i grunden paa sin maate samme fænomen som naar neurastenikeren midt under slaget pludselig staar der sund og enkel i sit følelsesliv: handling og fare lægte! Det samme møter vi f. eks. hos Dante: spændingen forenkler; jeg minder om hin enestaaende scene i taarnet (L'inferno's tre og tredivte sang), hvor Ugolino ved svik stænges inde med sine sønner

329for at sulte ihjel — hans digterverks hovedscene. Det samme møter vi hos H. Kleist: spændingen forenkler. Man møter det selvfølgelig overalt, hvor stil er sjæl og ikke jonglør-fagter. Men det er ikke ganske det samme, som naar det hænder f. eks. Zola, og ogsaa der spændingen forenkler. Jeg tænker saaledes paa den stilens episke holdning som paakommer ham like før svære arbeider-ulykker, naar der forestaar et svimlende fald ned fra et him-melhøit stillas (i L' ass o mm o ir); eller barnetorturen (i samme bok): . . . det koldt dvælende ved delirantens forberedelser til den! Der forblir al neu-rastenien i digterens kjød, han svelger videre; der er enkelheten kvalificert psykopati, stilens underlige kraft bunder i en art fysisk svimmelhet. Forsaavidt det da er andet end at han, og hans like blandt kunstnerne, bare spekulerer i rent fysisk virkning paa den literære populase, idet han søker at sætte gaasehud paa sin læser — en trang til sensualistisk effekt, som man kan støte paa hos de mest kjendte, om ikke just fineste forfattere, men som bent ut er ytring av en grovlemmet, primitiv sjæl; de staar i ikke særlig fjern slegt med f. eks. de avstumpede kjærringer, man kan høre sitte og behage sig i haar-reisende detalj-skildringer av lemlæstelser, av van-skapthet o. 1., som et normalt mottagelig menneske faar kvalmefornemmelser ved, mens de bare føler en uklar pirring ensteds, som opfattes som den skjønne sjælelige rørelse. Der er noget av uforfalsket middelalder over slikt folkelig svelgeri. Bjørnson f. eks.

330kan, merkelig nok, ikke altid helt frikjendes for denne art effektjageri.

Machiavelli interesserer sig for den som seirer og den som taper — for handlingen. Altid, hvor der skrides til det, der kommer han i rus, — og handlingens størrelse maaler han ut fra de moralske hensyn som er sat tilside: Da føler han et øieblik i virkeligheten bare som kunstner. Det sker ved fyrsters samlende vilje; den og energi og intelligens er de tre egenskaper, som gir en personlighet ret til at handle suverænt — man merker det allerede ved skildringen av Theodorik. Jeg har nævnt hans av-snit om Pazzernes sammensvergelse: Medici skulde dolkes i domen oppe ved høialteret, just i det øieblik presten hævet hostien. Det er det store forehavende, viljen og den tause beslutsomhet, som her hensætter Machiavelli i ekstase. Betar ham! Og skaper av dette dramatiske øieblik hovedepisoden i hele hans florentinske historie.

Og som et rødt flammende motto over det hele verk kunde man sætte noget av det, han lar en av plebs svare gonfalonieren under en revolt i Firenze, da alt rundt om er samvittighetsløs plyndring og ødelæggelse — denne sandhet fra samtidens oplevelser, som har brændt sig ind i ham: „. . . De som seirer, hvad maate de end seirer paa, — de faar aldrig skam av seiren . . ." („coloro che vin-cono, in qualunque modo vincono, mai non ne ri-portano vergogna").

Ti man møter ogsaa i dette verk de selvsamme meninger om folket og fyrsten og staten, som vi

331kjender Kos ham fra før; hans moral-filosofiske tanker gaar overalt igjen. Naar folkets repræsentanter taler mot tyrannerne, er det forfatterens egne ord vi lytter til.

For ham er jo ikke historien bare de enkelte kjendsgjerninger, likesaa litt som for en arkitekt muren er ret og slet bare mur, men ogsaa reisning, rytme, mening — det som gjør at folk gider stanse op og virkelig beskue hans

bygning. Historien er for ham folkets samvittighet, hvor den enkeltes egennyttige særmaal har at forsvinde; og intet blir ham derfor fjernere end netop den politik, de to paver av Medici, Leo X og Clemens VII, driver — den, man har betegnet som „machiavellisk". Just av den grund blir ogsaa dette hans arbeide, trods det saa tidlig kom paa index, allikevel det verk som fremfor noget andet i Italien forberedte og modnet be-givenheterne 1870. Machiavelli er saaledes ikke historiker bare i almindelig forstand: ved hjælp av historien finder han de tændende almensatser. Det er simpelthen alene dem han leter efter, dem han har bruk for, til sin egen samtids belærelse. -— Og i dette verk forutser han da atter farerne for folket; sier atter fra. Firenzes historie er et aktuelt indlæg, et tendens-skrift, fyldt av paradokser for dagen og for fremtiden. Det, som altsaa er mænd som Guicciardini næsten en personlig fornærmelse, eftersom almensatser forstyrrer hans smaa cirkler. Tendens! ensidighet! det er deres glose paa den lyte. Og godtfolk, hvis ro almensatserne forstyrrer, griper til invektivet „skakkjørt". — Tendens, det er, nærmere

332beset, her det samme som helhets-syn, det at man noget vil. Kort: det samme som personlighet . Det er bare taaken som er alsidig, selve det som Per Gynt forgjæves kjæmpet sin gode strid imot. Pietro Aretino var alsidig —- den, som ved skudaar eier 366 skuldre at bære sin kappe paa, indehar rekorden i alsidighet. Og det er de komplet likegyldige og intetsigende historikere, som oftest leverer det saakaldt objektive. Alle folk har av dem, gudbedre.

Men lykkelig den historiker, som eier netop ensidighetens mod, den dyre evne til tendens. Ti han kan for det første slumpe til selv at være en personlighet. Og dernæst hans lyte at være en tænkers urustelige klenodium. Machiavelli blev som historiker en lærer for sit folk, som verden ikke hadde set siden Thukydides's dage. Et folk, som eier en slik historiker, er udræpelig, om det saa utslettes gjennem sekler, ja utviskes som race. Det reiser sig paany. Det gjorde i forrige aarhundrede endog Hellas, hvor bare alfabetet var tilbake av de gamle fra Salamis og Thermopylæ, — fordi det eiet Thukydides.

For dette arbeide oppebar Machiavelli av Medici-paven Clemens VII den sum av 100 dukater aaret. „Jere succes'er blir fler og fler!" skrev en velynder henrykt til ham, da den sum blev bevilget.

Men midt op i det historisk-filosofiske arbeide under dette nødtvungne otium ute paa landet dukker der stundevis et andet sind frem. En viljens brand, som Machiavelli var, faar ikke ustraffet slaat alle dører i; en saadan blir ikke ustraffet skribent istedenfor det,

333han først og sidst er: handlingens og virkelighetens geniale elsker. Det sind blir et forgiftet indelukke. En mangelund og underfundig tvundet karakter. Vi har jo set, hvor det blusset i veiret grimt som en slags galskap i hans sonetter fra fængslet til Giuli-ano Medici — kynisk, fyldt av gjeip mot dem som led døden for det han høiagtet og lærte, mens folket stormer spytslikkersk gjennem gåterne og hylder det fyrste-hus som rante dets frihet. Jeg har ogsaa nævnt Carpi-sendelsen og dens yre latter, hvor han jo i grunden ikke var tilskuer længer, men med liv og sjæl deltok i komedien, nemlig i løierne med munkene. Allerede dette viser hvor han ser rigtig, der han i hint brev til Vettori (av 31. januar 1514) sammenlignet sin sjæl med selve det brev han sat og skrev: paa den ene side staar her alvor, og saa blader man om — da er der bare lascive indfald og „forfængelige ting". Hans væsen pendler like-vegtsløs mellem høie maal og tvetydige anekdoter, mellem dyp sørgmodighet og letfærd. Der blir grund-brot i sindet. Og letfærdigheten søker at døve livsangsten. Han kaster sig over komedien. Og allerede i det træk er han en kunstnersjæl: han avleder sit sinds kvide; han slaar kappen om sig for en stund og vandrer sin vei helt bort fra dilemmaet. Men herunder skaper hans vældige hjerne de udødelige verker, som tillike er den italienske prosas mesterverker.

Jeg mener naturligvis ikke at denne side hos Machiavelli egentlig blev til bare paa grund av ensomheten derute paa landet; evnen var der forinden,

334og tendensen. Allerede dengang han skrev sin første Decennale (1504), laget han en komedie Maschere, vel efter Aristofanes's mønster (Skyene). Den er politisk. Og er altsaa helt forskjellig fra de andre komedier i hans samtid. Men den er tapt. Der er dem, som mener, at det ikke er gaat saa rigtig for sig med dens forsvinden; den indeholdt nemlig satire og lystigheter over samtidige ledende statsmænd, saa der var nok av dem som hadde

interesse av at faa ødelagt sin politiske zoologi. Det er ialfald at beklage at vi ikke længer har det verk, hvor digtersynet første gang for ham blev livsprincippet, den flyteplanke, hans sind grep efter i det lille minut da hans søkende øie opgav at stirre efter botemiddel mot folkets egennytte, — bare, lik skabningens herre, ser sig rundt paa alle havens vilde dyr, uten blussel, uten fordomme, og gir hvert dets navn, men for sig selv finder han intet. Det verk vilde kanske været av umaadelig værdi for vort syn paa Machiavelli og paa tiden.

Men derute i hans otium utviklet evnen sig, fæstnet sig. Han skrev der endog fyarneüalsviser („Canti carnascialeschi"), hvor der vrimler av uanstændigheter; men ogsaa her, som i alt han skriver, dukker der pludselig op avsnit om Italien og om de „gamle dyder („antiche virtu"). Disse sange staar ellers kunstnerisk tilbake for Lorenzo Magnifico s karne-valsvers. — Han skrev endvidere komedien Clizia, som blev opført hos en florentiner 1525 for de to unge Medici Alexander og Hippolyt, ved hvilken anledning Machiavelli første gang traf Barbera. Det er

335et svakt og uoriginalt arbeide, og gjorde kanske av den grund mere lykke hos publikum end hans berømte komedie; særlig gaar Plautus igjen i stykket. Det var som sagt paa denne tid at der stadig blev fundet nye manuskripter av de romersk-klassiske komediedigtere Plautus og Terentius, samtidig med fundene av antikke billedhugger-verker; man avskiev deres verker, man spilte dem paa latin. — Saa er der fra hans haand et arbeide Comedia in prosa, temmelig obskøn i uttrykkene. Fremdeles Andria; men den er simpelthen en oversættelse av Terentius. Der er ogsaa andre komedier, som forresten delvis med urette bærer Machiavelli s forfatter-navn.

En egenskap har de ialfald samtlige tilfælles: De ligger langt under Mandragora, som utvilsomt er aarhundredets største komedie, og overhodet den bedste, Italien eier, den som siden frembragte Goldoni's teater. Macaulay mener (ifølge Villari) at Machiavelli som komediedigter staar over Goldoni, og bare tilbake for Moliére; d'Ancona sier at han i kraft av denne komedie kan stilles som en værdig tredjemand ved siden av Aristofanes og Moliére.

Man vet ikke nøie hvilket aarstal Mandragora blev skrevet. Man er bare enig om at den er blit til efter 1512; og vi vet at den er færdig til opførelse i Firenze 1520 — da hefter vi os ikke ved den tvilsomme kilde, som vet at fortælle at stykket blev opført i Firenze allerede under de jule- og karnevals-festligheter 1515—16, som byen laget for Leo X, da denne vendte tilbake fra den tilsagte konferance og litet ærefulde fredsavtale med Frans I i Bologna.

336Mandragora er altsaa skrevet i Machiavelli s mindst glade aar.

I 1520 blev den opført i Firenze, og skulde samme aar op i Rom for Leo X. Men især i de politisk forvirrede aar 1 525 og 1 526 er han optat med komedien — for at distrahere sindene „in tante turbolenze". Jeg har tidligere nævnt de kynisk leende breve, han i denne oprevne tid vekslet med Fr. Guicciardini og som gaar ut paa at nu maa der lages et ordentlig karneval; Guicciardini svarer i samme tone ; Italien er i det hele saadan karnevals-lystent i disse skjæb-nesvangre aar. Under det løsslupne karneval i Firenze 1525 blev den og Clizia spillet i haver ute ved San Frediano-porten. Næste aar vilde han, den skulde opføres under karnevalet nord i Faenza hos Pr. Guicciardini ; men det blev der ikke noget av, idet denne maatte sydover til Rom i politiske affærer. I Venezia spillet to private selskaper hans stykke og ett av Plautus ; her blev det forresten kjølig mottat av publikum. Men ellers ser man at komedien gjorde stor lykke i begyndelsen; det vovede indhold generte ikke. Et bevis paa succes er ogsaa at man bemerker, en mand som Pietro Aretino ikke er fri for at naske av Mandragora — endog hele scener! — til sin obskøne aandløshet La Cortigiana (Kurtisanen). Men allikevel blev den hurtig borte fra teatrene, fordi den jo saaret farligere ting end godtfolks blufær-dighet; ogsaa den gang var det vel slik at et publikum behøvde litt tid paa sig før det lugtet lunten bak et verk : at det nemlig var noget andet end en kellnersjæls idéløse servering.

22 — Kinck: Renæssanse-mennesker.

337Hvad nu indholdet angaar, saa skal komedien behandle en virkelig begivenhet fra 1504. Selve titelen gaar vel tilbake til Første Mosebok kap. 30, vers 14 flg., hvor det fortælles at den barnløse Rachel og den barnerike Lea

skinsyk kjæmper om Jakobs hjerte: „Og Ruben gik ut, der man høstet hvete og fandt dudaim paa marken; dem bar han hjem til sin mor Lea. Da sa Rachel til Lea: Gi mig av din søns dudaim. — Hun svarte : Er det dig ikke nok at du har tat min mand fra mig, og du vil nu ta min søns dudaim ? Rachel svarte: Nu vel, la ham sove hos dig inat for din søns dudaim . . ." Jeg skal ikke gaa mere i detalj ved dette bibelske familie-interiør; ikke alle har jo heller det privilegium paa at tale ugenert som en knæsat folkeskald som Moses. Men denne urt „dudaim" er mandragora-roten, som der skal et naturfolks hele fantasi til for at finde, den ligner et litet menneskelegeme — nærmest vor marihaand — men som like fra den urgamle folkemedicin tiltroddes undergjørende kraft, særlig mot sterilitet, og blev ogsaa brukt som aphrodisiacum („elskovsdrik").

Personerne i stykket er kjendte og egte florenti-ner-typer; vi kjender dem f. eks. fra den før nævnte novelle om Belfagor, og vi møter dem i de ældre italienske noveller, f. eks. Sacchetti: man har der doktoren, munken, den lærde, spilopmakeren, grine-biteren. Allerede ekspositionen i første akt peker paa en levende scene fra novellen, f. eks. hos Boccaccio, nemlig den samtale som refereres fra Paris, hvor

338florentinske kjøbmænd har sittet sammen og disputert om kvinder.

Fablen er skabrøs, om den end langt fra er værre end hvad der paa den tid var sedvanlig at servere. Kort gjengit er indholdet det at en ung mand i Paris har hørt en florentinerinde Lucrezia prise over al maate for sin enestaaende skjønhet. Og han iler tilbake til Firenze: hende maa han se! 1 Firenze hører han nu nye lovtaler; det stiger: hende maa han vinde! Men ulykken er at hun er gift. Og hvad værre er: hun er ærbar. Egtemanden, mester Nicia, er litt tilaars, litt indskrænket; og de har ingen barn. Ved en lømmels mellemkomst skaffer han sig nu adgang til mester Nicia og utgir sig for læge fra Paris, som kan rette paa mangelen, „slik som kongen i Frankrike gjør" : Han vet en elskovsdrik. Men ovenpaa den medicin er hun giftig og farlig for den mand, som først nærmer sig hende: han er dødsens. Næste spørsmaal blir derfor : Hvor skal egtemanden finde den taape, som lar sig narre paa giften ? Det viser sig altsaa at den taape ikke er saa vanskelig at finde. Vanskeligere blir det derimot at beseire samvittighetens røst hos hans ærbare egtefrue. Der træder da skriftefaren til med sine teologiske sofismer, munken Timotheos (o: „den gudfrygtige" !!). Hendes familie, kirken, moren, egtemanden — alle hendes nærmeste omgivelser lægger sig om hende for at nedkjæmpe hendes dyd og rasere hendes sind for den sidste moralske betænkelighet; det er fra dette overtalelses-stræv jeg foran oversatte et par stykker som prøve paa skolastisk dialektik.

339Dagen derpaa er alle saa fromt paa kirkesti for at takke Gudherren, med Lucrezia imellem sig, som altsaa nu er maitresse ; og egteskapsbruddet mottar Herrens velsignelse gjennem munken. Det er komediens slut.

Der er over denne bearbeidelse av Lucrezia en løssluppenhet uten grænse. Av Boccaccio's og Sac-chettis aller vildeste. Den gir tiden. Gir livet. Under en eneste skraldende mandfolkelatter. Man har kaldt dette en komedie. Og det er det jo ogsaa i formen. Det er komedien i det samfund, hvor Fyrsten er tragedien.

Men hvad ligger der i kke gjemt av livets bitre tragedie i og under Lucrezias moralsk raserte, fra først av yndige barne-skikkelse. Gud trøste, — det eneste skikkelige sind gik til bunds! Det er i udtrykket, i samme nu det slutter. Latteren er kvalt i et pludselig hikst, bundløst dypt, saa oprevet at vel ingen komedie i verden har at opvise maken til omslag; det virker fysisk, som ved et jernhaardt knyt-nævestøt i mellemgulvet. Midt i latteren dukker den mangetvundne sjæl atter frem. En stivnet latter. Et hikst. Nei, det er allikevel noget andet end en komedie om „fri kjærlighet", og ufri. Noget andet end kellneren Pietro Aretinos obskøne idéløshet. Man sitter tilbake og stirrer ind i Machiavelli's egen nakne sjæl. Og ind i en verden, som er en brandtomt. Man undres ikke paa, om hans øie stundom søkte til astrologernes stjerner.

Som Machiavelli mumler det selv i et litet digt ensteds :

340„Jeg haaber, og mit haab kun sjælekvalen fremmer; jeg graater, og min graat blot nærer hjertets møde; jeg ler, og latren naar ei ind til sindets gjemmer; jeg brænder, og min brand faar aldrig luer røde. Jeg ræddes alt, jeg ser, og alt hvad jeg fornemmer; hver ting, jeg møter, gir min kval blot mere føde.

I denslags haab jeg graater, brænder, og jeg ler, og angst jeg har for alt jeg hører eller ser."1

Ja, der er tre komedie-digtere i verden : Aristofanes, Machiavelli, Moliére.

lo spero, e lo sperar cresce il tormento; io piango, e il pianger ciba il lasso cuore: io rido, e il rider mio non passa drento; io ardo, e l'arsion non par di fuore ; temo cio ch' io veggo e ciö ch io sento, ogni cosa mi da nuovo dolore.

Cosi sperando piango, rido e ardo, e paura ho di cio chi io odo o guardo.

341 GENIET

ICommer Machiavelli som gesandt nord paa tysk jord, sætter han sig straks ned og gjør sig rede for folkets art; passerer han Verona paa sin vei sydover, selv midt i smertefulde anfald av sit sygdomstilfælde, saa er det straks, hvorledes den by bedst skal kunne befæstes, han tænker paa ; under ambassaden i Frankrike gjør han indgaaende politisk-sociale studier ; naar han opholder sig i Lucca for at kræve ind penger for nogen florentinske kjøbmænd, skriver han en avhandling om byens forfatningshistorie. Det er ingen som beder ham om slike orienterende oversigter; for han er jo sen dt ut bare for at avvikle en av de løpende forretninger for staten eller for kjøbmænd. Og det er ingen i hele hans samtid, som i grunden takker ham for det, heller. Der paakommer bare hans søkende aand et nyt anfald av ustillelig tørst efter at naa tilbunds i alt, han ser omkring sig; han lider av en fanatisk virkelighets-sans, av tørst efter sandhet. Det er i alle forhold slik som Leopardi skriver om ham ensteds: „Han sier utilhyllet de ting som er sande, som sker,

342som altid vil ske og som blir begaat, — men de andre sier akkurat det motsatte." Og overalt viser han sig som en stor psykolog, en skarp iagttager, en fin menneske-kjender. Hin ulemfældige karakteristik av Europa s regjerende fyrster i et brev til Vettori er maaske her et bevis bedre end noget andet.

Machiavelli er kanske ikke netop førstemand blandt gesandter, hvor det gjælder at utpønske hvad en keiser eller en konge eller paven vil foreta sig akkurat imorgen tidlig; det gjør f. eks. Fr. Guicciardini eller en veneziansk ambassadør stundom likesaa godt, eller bedre. Men hvor det gjælder at hitte frem til den almengyldig bærende kraft under et folks holdning eller bak en fyrstes tankegang, der er Machiavelli foran. I det at avdække fremtidens bævrende nerve. I det at finde princippet for en hel nations liv og almenlovene for dens politik. Han formaar at veire folkesjæl. Og resultatet blir derfor aktuelt nok, — om ikke netop i den forstand at det er til bruk bare for imorgen tidlig.

Alt, som sker omkring ham, krystalliserer sig i almensatser, han griper intuitivt det væsentlige ; detaljerne maa tjene hans vision, har bare at indordne sig som beviser. Han paatrykker hver sak sit præg. Derved kan selvsagt resultatet bli partisk, satserne virke paradoksale. Vi har ogsaa set, hvorledes han kan komme op i selvmotsigelser; jeg nævnte hans forhold til Pisa: fristaten Firenze underkuer fristaten Pisa! — eller man kan si det slik: han arbeider paa Pisa's underkuelse, men for hele Italiens frigjørelse! Jeg nævnte hans foragt for folket, som er „il fango"

343(sk arn), og saa hans kamp for fristaten, som jo bygger paa og skal leveres dette skarn tilbake ! Der var ogsaa andre sslvmotsigelser. Det var nu delvis av dem, som tilhørte selve tiden. Alle motsigelser var dengang sluppet løs. Det hørte tiden til at slippe dem løs. Og disse motsigelser samler Machiavelli i sin person ; i kraft av sit intuitive blik er han sig dem til og med bevisst, de murrer i hans hjerne de svarte nætter det digt jeg nys oversatte og som tegner et selvportræt, mumler litt om det. — Og den glupende appetit efter almensatsen, efter den bærende lov, bringer ham i farten til ogsaa at begaa feil i den likegyldige detalj, — eller som det visst heter: fanta sien tar stundom herredømmet fra ham. Da kan han ogsaa bedømme mennesker galt, idet han i sin kultustrang overvurderer dem.

Den naturdrift er imidlertid geniets merke. Det er den samme drift, han følger ogsaa ute paa landet, der han sitter ensom og skriver ned sine erfaringer om politik og om mennesker, skjønt det sker „post res perditas" (efterat alt er tapt), som han skriver utenpaa det omslag offentlige dokumenter, han leverer raadet tilbake ved sit fald : Det maa likefuldt skrives ned! Saa er det ogsaa, naar han lager sit store verk om krigskunsten og til forsvar for den nationale hærreform : det er ogsaa „post res perditas". Hele hans historiske og politiske produktion er blit til ut

av en frodig skapende aands blinde drift.

En vindkvern er aldrig et geni, hvormeget den end i et givet øieblik kan ha al vind i vingerne. Machiavelli er ingen øieblikkenes mand; han snur sig ikke

344villig efter vindens retning, og han følger ikke blæstens styrke. Han er uten sans for minen, for bluff og for pose; det er forsaavidt en mand som kanske en og anden i nutiden kunde trænge at stille sig foran og speile sig i. Med mellemrum vender han altid tilbake til sit emne; vi saa det ved Fyrsten. Han eier den usvigelige tyngde i tanken, træghet, driften efter at naa tilbunds i virkeligheten og utskille teorien eller typen. —

Dette er den intellektuelle side ved hans anlæg. Men den er jo ikke bare hans eie; den aldrig hvilende grundighet deler han med andre genier.

Han hadde det skarpe blik for verdens-usikker-heten, for verdens-uhyggen ; det syn mistet han nok ikke et øieblik. Og det løp ikke ut i et tomt gisp som hos Pietro Aretino, men det bundfaldt som angst. Men tillike eiet han den heftige hjertebank efter bedring, efter en fast platform, efter princippet; det sug mistet han heller ikke et øieblik. Midt i folkenes forvirring — „in tante turbolenze" — vedblev der at være én hjerne, som ikke bare hadde rede paa himmelegn, men ogsaa eiet energien til fortsat vandring. Jeg minder om ham her f. eks. fra begyndelsen av 20-erne, da han forlængst er stængt ute fra politikken. Nu skriver han ikke mer om Firenzes frihet; ti den vet han er død : Clemens VII slutter forbund med tyskekeiseren, derved er Italiens skjæbne beseglet; og rundt fra naar der farlige tidender: Luther; tyrkerne, som siger ind i Ungarn; pesten; saa endelig slaget ved Pavia, hvor Frans I fangedes, og keiseren blev eneherre. Men da tænker man atter paa Machiavelli: Han kunde maa-

345ske reise en hær! Og han er paany rede: Først blusser hans gamle idé om nationalmilits op; den faar motbør. Saa falder hans øine paa kondottieren Giovanni de Medici som Italiens befrier. Og da ogsaa den utvei stænges, dukker planen op i ham om byen Fi-renze's befæstelse. Og da ogsaa den plan smuldrer paa grund av de styrendes smaalige vindingssyke, gir han likefuldt ikke tapt. Der var i ham det udødelige stof, som bestandig haabet paa nye midler og paa bedre tider; hvis ikke, maatte han jo forøvrig være gaat ganske over til et liv i svir, dit hans for-maaende venner som Fr. Vettori ønsket ham og indbød ham. Atter og atter gror haabet i veiret fra de nne herlige muld. Men det nye, han møtte, var hvergang blot nye nederdrægtigheter, ny uduelig-het, ny viljeløshet. Og hans rastløse offertrang preller av snart mot den nøkterne Guicciardini, snart mot vivøren og kunstnernaturen Vettori, to motsætninger, som enes i det intet at ville vaage.

Machiavelli s vilje er ustanselig paa vandring fremad. Og det geni, det moralske nemlig, deler han med færre genier i verden. Han gik tilsidst det vanskeligste punkt i moralens kunst uforfærdet op under øinene: motsætningen mellem offentlig og privat moral. Han slog den fast som faktum, og det slik at ingen statsmand siden egentlig er kommet vel fra det ved at negte den. Han arbeidet paa grundlag av det faktum, idet han lærte at i statslivet var det maalet, som adlet midlerne, naar éns land var stedt i havsnød. Men det vil jo med andre ord bl. a. si, at personlighet og politisk program indgaar en uløselig

346forbindelse, kort sagt: han kræver at den enkelte gaar op i, gjør sig med hud og haar til organ for sin idé. — Machiavelli gjorde nemlig det. Det var den side ved geniet.

Og han overser alt som hefter ham paa denne vandring. Han er saaledes uten misundelse mot den som f. eks. forbigaar ham ved en ambassade. Da der skal sendebud i vei til Maximilian, ønsker Soderini at bruke Machiavelli; men der blir rent opstyr blandt diplomat-yngelen i patricier-ætterne ; saa blev Fr. Vettori sendt isteden. Men da der saa siden trænges en til som underordnet, er Machiavelli rede straks og uten nag. I den slags træk skiller han sig jo fra en nar som Cellini eller fra Aretino, som man er vant til at betragte som egte renæssanse-skikkelser. — Hans lojalitet som sekretær har jeg ogsaa før nævnt; han indordnet sig villig som led i det heles maskineri og hjalp med raad og daad, det var som æren syntes ham ganske likegyldig, naar bare selve saken fremmedes; hvemsomhelst for ham kunde hugge sit navn ind over raadhusporten i Pisa, naar bare staden blev erobret. Han har ingen tid tilovers for misundelse, ti han har en vei at vandre; det er som med hans egennytte og hensyn til vinding: det er for ham énsbetydende med dumhet, fordi det er at eie smaa, korte maal. Han var

uegennyttig ogsaa paa det vis at han lot hvemsomhelst snylte sine idéer; og det ser ut som han ikke har merket det. Uten nag drysser han sine raad ut til dem som forbigaar ham.

Han er nemlig fri al selvsyke. Han er ikke optat

347med sin person; og hans omgivelser synes heller ikke at ha været det kanske av samme grund. Ingen primadonna-fagter! Han var et mandfolk. Og en rigmand. Det eneste jeg har fundet i retning av forfængelighed er et brev av december 1517 til en ven, hvor han fortæller han netop har læst Ariosto's Orlando Furioso, som han synes er et skjønt digt al igjennem, paa sine steder aldeles vidunderlig; saa beder han vennen „anbefale" ham for Ariosto, om denne er i Rom, og si ham, han bare er lei over én ting: at Ariosto ikke hadde plads for hans navn paa sin lange liste over digtere ; han vil ialfald sier han —- ved given leilighet ikke utelate hans navn paa sin liste. Et mildere uttryk for saarhet ved tilsidesættelse kan jo vanskelig tænkes, saa fjern fra hver plan om gjengjæld. Vistnok hadde Machiavelli dengang ikke producert stort, — skjønt han hadde allerede da maaske skrevet Mandragora. Men det vedkommer ikke saken: Machiavelli følte sig altsaa som digter; og han saa netop paa den tid kanske stundevis sin eneste frelse i en skjønliterær løpebane, støttet av Leo X, ved hvis hof der var efterspørsel efter poesier, satirer, komedier. Allikevel gjemte han ikke paa nogen varig smerte. Men det er ikke eneste gang, han blir overset i kunstens rike ; Rafael har saaledes heller ikke plads for ham paa sit Parnas i fresken i Vatikanet.

Ellers lefler Machiavelli ikke med kunsten overhodet. Han nævner den nok, bruker billeder derfra; men nævner aldrig kunstnere. Han levet samtidig med den italienske renæssanses anden titan, Michel Angelo ;

348de maa ha kjendt hverandre personlig, de hadde samme maal og politiske syn; de gaar jevnsides ad samme vei; de møtes der endog i den praktiske detalj, nemlig i befæstelsen av Firenze. Og dog nævner Machiavelli ham aldrig. Michel Angelo gjør til og med tegninger med motiv fra Pisa-krigen. Det gjør ogsaa Leonardo. Rafael var i Firenze; han kom til Soderini, anbefalet av Urbino's hertug Della Rovere. Ogsaa Verrocchio levet samtidig i Firenze, Botticelli, den noget yngre Cellini. Machiavelli nævner ikke en eneste én av dem. — Det er ikke tilfældig. Hans tanker vandrer nemlig paa saa ganske andre stier end kunsten ; den omgaar ikke virkelighetens alvor.

Og han, den store skeptiker, er godtroende, naar man kommer og ønsker hans utredning om et politisk tema; han tror ogsaa en tyran av huset Medici, naar de beder om raad med hensyn til forfatningen, —-eller han gider ikke andet end at late som han tror dem; krammer beredvillig ut med sine kostelige gaver, sine teorier om frihet og republik. Han hadde nemlig den fikse idé at tro paa friheten, det vil si: paa frihetens uundværlighet iblandt menneskene. Og Medici faar sig en stille, lun latter over den godtroende statsmand. Skulde en bedsteborger som Fr. Guicciardini git ham et hygienisk raad her, saa vilde det naturligvis gaat ut paa, at han burde ikke slik ødsle med sin evindelige tro paa mennesker og frihet : han bare sprænger sig til ingen nytte — et offer for sin egen hete fyrste-tro. — Just paa dette punkt kommer atter hans fabelagtige rigdom tilsyne, uopsliteligheten.

349Skjønt det var Machiavelli, som i det politiske blev forbigaat, hadde han dog aldrig mangel paa fiender, det vil si: misundere; vi har set det flere ganger i hans historie. Især var de mylrende paa færde, naar han var fraværende paa sendefærd, som i 1509; hans venner skriver og advarer ham. Men han tar ingen forholdsregler, rænker og alle deres smaalige motiver er ham likegyldige. Og det uagtet han jo ikke kunde gripe til midler som man ser f. eks. andre av hans samtidige baade venner og statsmænd gjorde (Donato del Corno, bankieren Filippo Strozzi): de formuende laante medlemmer av huset Medici penger og gjorde sig dem forbundne. Han gad ikke intrigere mot sine rivaler, han hadde andet at gjøre. Og som den aandens rigmand han er, med fastheten, tyngden, envisheten, har smaalighetenes alleslags borrer vanskelig for at bli sittende paa ham; ogsaa her er han en motsætning til Pietro Aretino. Og florentinerne var dog mestre i at kaste borrer; deres optrevlende skarpsind og negative vidd hadde jo altid plaget det, som størst hadde været i deres stad: Dante drog i landflygtighet; Leonardo da Vinci søkte til Milano og Frankrike vel ikke bare for at tjene mere penger. Machiavelli derimot blev gaaende omkring midt iblandt sine giftige bysbarn og med en uslitelig kultus-evne i behold. Han gider slet ikke engang stille sig i fegterstilling mot dette. Nævner ikke motstanderne, overøser dem aldrig med skjelds-ord. De

var ham likegyldige, likesom kunstnere var ham det.

Han er uten forfængelighet; ti han gir gode raad,

350som andre utnytter. Han er uten nid ; ti han glæder sig ved disse andres held. Han er uten nag; ti han støtter alt og alle, som fremmer fædrelandets store sak, idet idéer gjælder mere end mand. Der er i hans sjæl ingensomhelst plads for det smaalige. Slik vandrer en mand frem i en tid, som ingen idéer eller planer utover dagen eiet, bare personlige intriger, havesyke, forfængelighet. Allerede det er jo nok til at skape fiender og misundere. Allerede dette ufattelige fjerner én jo fra godtfolk og gjør én mistænkelig. Ti for at sanke kulde imot sig behøver en mand ikke at ha begaat nogetsomhelst eller eie penger: han behøver likesom bare at være litet grand betydelig, en aand. Og særlig mot det logiske geni, som forbinder sig med moralsk overbevisning, er bedsteborgerens uvilje likesaa grundfæstet som den vei-farendes mot den alpevæg, som uoverkommelig stænger hans reise. Der ligger nemlig selvopholdelsesdrift i den uvilje. Den gang som nu og altid. Man skal forresten ikke være for streng i sin dom over en slik holdning fra godtfolk: det føler jo instinktivt at saadant som løfter o. 1. for en slik skikkelse maa fortone sig som skjære bagateller; paa forhaand staar han derfor for dem ikke langt fra som sviker, — og da stiller man sig varsomt unna ham, likesom Guicciardini og Vettori gjorde — bare endnu litt bedre unna.

Machiavelli hadde alle disse sorter av fiender. Men dødsfiender har han neppe hat, av den gode grund at han jo aldrig gav sig av med dem eller tok til gjenmæle. Han var dem bare dette dype vand,

351som ikke kunde soknes, det mistænkelig dype vand. Og det var efter min mening just noget av denne godtfolks sky fornemmelse av ham, som tillike laa under florentinernes fremmede øiekast, den dag i 1527 han vendte tilbake til byen og ikke en eneste hadde bruk for ham. Det blev hans endeligt: En storaands absolutte ensomhet.

Machiavelli vandrer med en uslippelig drøm i sit hjerte om det høie maal. Men han er ingen don Quijote; ti han er den store virkelighets-kjender; hans tanke er ikke spor middelalder — den er netop dens motsætning, den eier netop ikke dens lettroen-het. Eftertiden har jo end ydermere git hans politiske drøm stadfæstelse. Med hensyn til botemidlet er han derimot aldrig drømmer ; han tar nok feil i begyndelsen, kan ha upraktiske grep i detaljen, som da han falder paa at avlede Arnoen fra dens gamle løp og gjøre Pisa til landstad. Slike feilgrep blir bare likegyldige ting, som aldrig fordunkler maalet eller selve virkeligheten; det er ganske som naar han utstyrer sin fremstilling med paralleler fra antikken : der gives dog intet øie som mere vaakent følger sin samtid. Der hviler hans blik bestandig. Og han var ikke upraktisk; jeg minder f. eks. om Firenze s befæstelse, for i virvaret at skape en fast, uindtagelig kjerne, som er byen og som de aldrig skal opgi — en fri-hetens borg. Og er hans lære om midlerne i havsnød egentlig virkelighets-fjern ? —

Han dyrker utrættelig mennesker; det synes ikke at gjøre noget skaar i saa maate, om f. eks. vedkommende er blit foretrukket for ham i en diplomatisk sendelse.

352Selvforglemmende kultus-trang er et fast træk ved Machiavelli som hos ingen anden i samtiden; og i hans borgerlige trofasthet mot vennerne kan vi maale holdbarheten i hans følelse, selve evnen til hengivenhet. Han var bare ikke lykkelig i sin helte-kjærlighet. Av den gode grund at der fandtes i hans samtid ikke den mand, som var hans kjærlighet værd: Cæsar Borgia, den spanske korporal Don Michele, Leo X, Clemens VII og de degenererte Medici, eventyreren Morone, Giovanni delle Bande nere! Det tragiske indtræder, naar den, paa hvem en slik evne ødsles, ikke er den værd. Og han synes saavisst ikke at ha forlangt det uoverkommelige. Han er saa nøi-som at han forlanger ikke andet end vilje, energi. Ikke privat moral, ikke trofasthet. Dog gaar han aldrig træt. En deilig aand! Hans ildsjæl sliter sig ikke ut mot den tidens sløvhet og gløgge troløshet, som omgav ham, — han som eiet synet og viljen, men manglet magt til at omsætte plan i handling, dømt som han var til at være de vanmægtiges tjener. Det er bare stundevis der gaar selvopgivelsens svarte koldbrand i ham; i den lede kan han da kaste sig over i lystighet, veire karneval, leke med kvinder, ja bli obskøn. Men ikke før skimtes der den fjerneste mulighet for ny helt, saa blusser hans tro atter i veiret, sterk som nogensinde, tvers gjennem skepsis og skuffelse. Ti han gik med et uforanderlig billede av fyrsten gjemt i sit hjerte. Det er geniet. Ikke bare intellektuelt, men moralsk er han — selve hans vilje er som en blind naturdrift. Det er det sjeldne ved geniet. Det er som med hans

353indre drift efter at skrive ned alt, han møtte paa sin vei, om fyrster og folkeslag og statsforfatninger. Og likesom hans tanke, saa arbeider hans vilje uten hensyn til vinding, uten opportunisme; han hadde geniets ret her, følte ogsaa geniets pligt. Ogsaa her lider han av hin fanatiske virkelighets-tørst, som er ubekvem og brysom for justmiliøets borgere av Guicciardini s type — „vano sogno" (forfængelig drøm) kalder han [Machiavelli s forslag. Da Luther stod i tidens sandhetsforlatte øde og famlet om sig efter holdepunkt, saa grep han som i vildelse efter sin egen samvittighet: Jeg kan ikke andet, amen! Machiavelli kommer bare i ekstase ved ødet, og er ikke bytte for patologi eller tvangsforestilling: Der er ett middel: staalet, viljens symbol! Da snakker han med aanden i halsen, og hans prosa blir hvitglødende og farlig, Italiens bedste prosa. Og er der saa intet haab, vel, saa smiler han, saa skøier han skuffelsen og leden af sig.

Pessimist! sier nogen. La gaa! Fordi hans maal var uopnaaelig dengang. Fordi han lærer at verden i grunden er den samme fra evighet og til evighet i ondt som i godt. — Pessimismens bedemands-stil kjender han ikke; til forskjel fra den moderne pessimist er han aldrig dekadent, hans pessimisme er ikke borgerlig: han søker tvertimot utladning, hans oprevet-het er mandig. Han gaar heller aldrig i kirke med sit negative syn paa livet, med sin vantro til sand-hetens magt. — Machiavelli var overhodet ikke sjæle-syk. Det var en titan, som ifølge tidernes pinagtig-het hadde faat sig anvist smie under jorden. Her

354i sit verksted stanset han ikke hverken blaasebelg eller slægge. Og blev han imellem træt, steg han blot op til overflaten, slog en skoggerlatter paa jordens blinde kryp — de stunder da han vendte brevets blade, som han skriver, „lascivo, volto a cose vane" (lasciv, vendt til forfængelige ting) . . . „Pessimist"!!

Hans liv er visselig slik: det svinger ustanselig mellem blussende tro og galgenhumorets skratt. Hans vilje blir dog den samme uutslitelige, som den altid var, — selv naar aarene gaar og svingningerne blir rappere. Ti Machiavelli er allikevel ikke kløvet. Ti han er allikevel ikke to skikkelser. Han er helstøpt og uten brest, hvem tilværelsen bare var ugunstig — selv ikke hans vandel hadde magt til at angripe helstøptheten. Machiavelli s historie er vistnok de unyttede evners tragedie. Netop den tragedie, som smaa og svake stater kan berede sine store aander, og som hos offeret stundom avler den sindstilstand, man herhjemme benævner „tvisyn" — den golde lek, som er en av viljeløshetens ytringsformer, kunstens, ikke styrkens. Tegnet paa vanmagt. „Tvisynet" hos de smaa folk bunder i intet andet end i manglende mod at være sig selv, det vil si: være sig sin vilje og sit syn bekjendt, eftersom der aldrig staar magt bak ordene. 1 Machiavelli s sind levet vistnok motsætningerne side om side: skepsis og tro, ironi og kvide; men det stivnet allikevel ikke til tvisynets golde maske. Ikke pessimisme og ikke tvisyn. Hans hete personlighet smeltet tvertimot alt, han rørte ved, til ett levende hele. Saaledes smeltet jo til

355ett, som vi saa, maal og middel, programmet og karakteren.

Ja, selve hans kulturhistoriske stilling i tiden er bestemt av det samme, av denne hans hete. Det karakteristiske ved ham her er at han av samme grund, nemlig fordi han ikke størknet i gold skabion, i sin tænkning staar delvis mellem det man kald er middelalder og antik, han har litt av begge elementer; han lar sig ikke indlemme, ikke bestemt indstille. Til gjengjæld rager hans vældige skikkelse fri op gjennem middelalderens taake og frem gjennem seklerne. Det er atter geniet.

I grunden staar han i motsætning til sin samtid, til renæssansen, som lærte individualiteternes ubetingede ret, og hvis væsen er at enkeltmenneskene er sluppet løs av alle baand og føler denne frihet og nyder den uten stængsel. Han vil fasthet midt i kunstens opløste sekel. Men paa samme tid hadde hans eget sind dog del i tiden, skalv av den selvsamme fryd over frihet — allerede hans valg av privat omgangskreds godtgjør det; i ham selv bodde motsætningen mellem pligt og lyst, mellem stats-dannende idé og kunstnergemyt. Og gjennem hele hans liv var der sikkerlig hos ham en klar følelse av denne spænding, hvori han stod — spændingen mellem den ene og de mange, mellem kunst og sam-funds-instinkt. Dog blev han staaende, skjønt ene, med sin samlende statsidé i en slik tid — eller med en tørst efter den. Kanske netop dette er den største motsætning av dem alle, det dypeste i

hans tragedie. — I ethvert fald stod han ifølge historisk mission

356paa væsentlige punkter utenfor tiden og imot den, det vil kun si: han favnet ogsaa der længer tilbake og længer frem. Tilfældet er analogt med hans forhold i privat moral: ved sin trofasthet i venskap staar han personlig nærmere det brede lag i folket end dem, som repræsenterer renæssansens „straalende" tid, end aanderne; — eller det er som med selve hans enkle stil. Han har dype røtter. Han var mere end tiden. Det er der saare faa mænd som er. Selv hvor éns samtid er ringere end hans var. Om han end var en søn av sin tid, som alle genier er, — begik dens feiltrin, tuter han ikke med dens ulver, eller lever for dagen, som Guicciardini. Endel av nutidens biografer og nivellerende historikere fra Taine av har vel i det hele lagt formegen vegt paa de store, almene hovedstrømninger, som det heter: man skal leve med sin tid, ellers lever man ikke. Enkeltmennesket er imidlertid stundom sterkere; det føler, det ikke er sat ind i historien for at være opvarter. Ingen er jo stor uten forsaavidt han sliter sig løs fra denne sin bakgrund, sin tid, sm retning. Det er hemmeligheten ved den store begavelse at han er netop stor forsaavidt han evner dette og derved skaper nye tider. Machiavelli levet ikke med sin tid. Han gjorde det trygt; for hans tid kom 1870. — Her ligger det himmelvide skille mellem Machiavelli og Pietro Aretino, hvis geni bestod i evnen til at flyte paa tidens feil, til at leve for dåsen. Geniet i Machiavelli er især denne art vitalitet, den udræpelige tro paa sit maal. Machiavelli s historie er i det hele tragedien om en storaands udræpelige tro. Det udræpelige, det er

357just geniet. Han var genial som karakter, og det er det sjeldne. Det var det dengang, likesaameget som nu.

Kanske egentlig er det her hans likegyldighet for al kunst inderst inde faar sin rette belysning: Han er kanske atter i virkeligheten borte i det centrale i livets kunst, idet han instinktivt følte, at skulde hans maal naaes, trængtes fortættelse av folkestammen, koncentration, hvilket er fiendsk mot kunstens væsen, som er opløsning, mottagelighet, labilitet. Skjønt selv aarhundredets største kunstner, hadde han valgt sit parti, utset sig sit redskap: staalet.

Renæssansen, som i statskunsten lever fra haand til mund, fatter ham ialfald ikke; hans skjæbne melder endnu engang at historien vet om udødelige mænd, som deres egen samtid egentlig ikke kjender. Den stempler hans maal som digterdrømme, — eller ser i det kun vantro, pessimisme. Hans tro bare øker, trods det. Og kviden med den. Den private motgang og republikkens fald kaster ham ut av hans post, gjør ham indadvendt; og i det indadvendte samler han sig: vi faar de udødelige verker istedenfor legations-rapporter. Motgangen utvider ogsaa hans horisont, saa hans nationale syn omfatter hele det italienske fædreland. Troen blusser efter hver skuffelse op igjen i altid nye former. Og for hver gang blir han mer og mer ensom. Ubrukbar som partigjænger. Vender tilbake til Firenze som en fremmed. Han ofrer al privategennytte for det almene vel: Derved blir han ensom. Han ofrer kanske litt for meget — i sin lære om staten eier

358han ingen plads for privatmoral: Derved blir han endnu mer ensom. For da han kommer ut av sin stilling og intet maal længer faar eie, blir altsaa privatmanden hængende i luften med sin grumme, glædeløse lære om statens frelse. Da er stundom ødemarkens panik over ham, ikke Aretino's tomhets gisp, men selve livsangsten.

Liv er forbrænding. Der er kræfter, som blusser; og andre, som smuldrer til aske. Det liv levet Niccolö Machiavelli. Det blev en selvfortærelse saa vældig, som vel historien sjelden har maken at opvise. Det blev det, fordi det var et herlig geni som forbrandt. Det brandt ned, ham selv halvt ubevisst, saa for-underlig uten bitterhet, fordi drømmen om det store maal ustanselig stod tindrende i hans øie. Det er just dette, som kaster det vidunderlige skjær om hans skikkelse.

Men just derfor kanske lever hans læresætninger videre i den dyriske verdenslek — mest der hvor man er ivrigst til at fornegte dem. Læren om retten til at bruke alle midler, naar éns land er stedt i havsnød, vil dog altid vedbli at være aktuel; trods hykleres protest gjælder den jo den dag idag. Man kan steile, forvrænge, tilsøle: han har ialfald stillet det evige livsproblem staterne imellem. Han fandt det. Og stillet det uten at blunke. Han lusket ikke unna paa vidtflyvende talemaater. Skjønt fortrinsvis hans samtid var utrolig rik paa eksempler til læresæt-

359ningens bekræftelse, saa maa vi jo indrømme at heller ikke vi nu under det hæslige vanvid, som benævnes

verdenskrigen, har været ganske forment at sande, problemet gaar kynisk levende om iblandt os.

Vanskeligheten bestaar imidlertid bare i det lille at avgjøre, naar havsnød er inde. Til at avgjøre det har man statsmænd, ikke generalstabsofficerer eller handelshusers chefer eller børsbaroner; ved havsnød forstod Machiavelli ikke merkantil konkurranse. Det er heller ingen lære bestemt for barn, fordi de ikke kan dømme, naar situationen er havsnød. Ikke heller for skjøre og syke hjerner.

Men „machiavellisme" er et sløvt publikums-ord, en tankeløs avis-glose, oprindelig laget av hans fiender, eller av de smaa discipler, som jo er endda farligere; for dem betyr glosen ret til politiske forbrydelser. „Machiavellisme" betegner i deres mund en tænkemaate som tilhører de fattige og smaa i aanden, en borgerlig egennyttig tænkemaate. For selv de, som dadler ham for satserne med rent hjerte, de vil ialfald ikke komme forbi hans kjærlighet til sandhet, til frihet, til fædreland. Og satserne vil vedbli at dukke op. Det skulde ikke være dette som er udødelighet?

De gjorde det f. eks. ustanselig nu, da Italien stod foran verdenskrigen, og det skar ut av trippel-allian-cen; de dukket op i nationalforsamlingen, og de diskuttertes i aviserne, hvor de blev gjort til gjenstand for lange ledere, som om det var ytringer av statsmænd fra igaar. Særlig var det naturligvis hans breve til Vettori om nøitralitet, som gik igjen. Men

360ogsaa før denne tid møtte man stadig i aviserne artikler, hvor hans navn stilledes sammen med deres største moderne politikere, f. eks. med republikaneren og fritænkeren Mazzini, som i 1 870 slog av paa sine krav og gik med baade paa konge og pave, naar han blot fik reddet Italiens nationalitet; det træk var ikke skidden opportunisme, men straalende realpolitik. Han er italieneren den dag idag en lærer i livets realitet; saasandt man eier fnug av sans for politisk tradition, kommer hans problemer uvægerlig i rorgrunden ved al politisk tænkning. Det maa gaa saa, naar en mand har lyttet sig frem til sit folks sjæl, tro, haab, som han.

Og satserne vil vedbli at dukke op. Saalænge der er folkeslag som vandrer paa veien til helvede, saalænge der gives undertrykkede nationaliteter, kan Machiavelli s navn ikke dø.

Nietzsche priser hans politik. Men Machiavelli har litet med Nietzsche at gjøre. Nietzsche s hjerne var betændt. Det var ikke Machiavelli s. Han var herlig frisk og sund. Nietzsche s satser er literatur. Det var ikke Machiavelli s: De var redningsplanker skjøvet ut av en varm og skjælvende haand til hjælp for druknende ved et bestemt tilfælde av havsnød. Man har jo i den standende krig set hvad Nietzsche s satser var, — at de ikke var det, men til bruk ved voldspolitik og i erobrings-øiemed.

Presterne indfandt sig mest præcis ved hans eftermæle og tok hans verker under behandling; skjønt de jo selv gjennem Loyola knæsatte det farlige ved hans lære, fik de ham paa index bare en tredve aar

361efter hans død. Og historikerne har kivedes om dommen over ham. Fantast! sier nogen. Ja, virkeliggjørelsen tok sine 3—4 sekler. Det heter kanske fantast . . . Forvirret hjerne! Det heter muligens saa, naar der er kosmisk høihet over éns verdens-bevissthet . . . Forbryder! har man ogsaa sagt. Det heter kanske saa, naar éns lære holder sig til de eneste midler, som éns samtid kjender i det internationale samkvem, og éns eftertid med. — Og fyrsterne har delt sig paa hans navn nedover historien. Som regel blir de underlig kloke i øiet og gaar helt av veien for de farlige konsekvenser i realiteternes rike. I 1740 stemplet Fredrik den store av Preussen hans politiske leveregler som umoralske; som bekjendt har ingen fulgt dem nøiagtigere end han. Bismarck, som konsoliderte det Tyske Rike, gjorde likesaa. Men selvfølgelig var det Vorherre som maatte finde sig i æren for resultaterne. Og spør man de ledende i den stormagt, som nys uten sky brøt nøitralitets-avtalen med Belgien, saa er, som bekjendt, svaret høist variabelt og løierlig vekslende; og man vil kanske ogsaa tilsidst der paadutte Vorherre æren. Av nyere fyrster er det i grunden bare Napoleon I, som vedstod satsernes bruk uten hykleri.

Machiavelli s eftermæle vil aldrig bli enstemmig. Han hører til de lykkelige faa stormænd, om hvis hete navn det op gjennem seklerne vil bli ved at fræse.

Men et folks eller en tids politiske kultur kan ingen bedre prøvesten faa end samme folks og samme tids holdning netop til det centrale i Machiavellis lære;

362allerede det, om man vedstaar bruken eller i kke, melder hvorlangt vedkommende er naadd i aandens myndighet og i utvikling. Ti han har blotlagt kjernen i den uro, som var en liten og svak stats lod indtil denne dag. Men det ubestikkelige syn her blir derved indirekte det første grundlag for virkelig bedring i den internationale omgang overhodet. I ubarmhjertig sanddruhet stillet han for alle tider diagnosen, avmerket klart den svikets kræftsvulst, man har at skjære bort, om der skal bli bedring i samkvemmet staterne imellem. Det er noget sælsomt ved at en mand har grepet saa dypt ned i livets kunst, at saa kunde ske.

363